

RADCA PRAWNY

Zeszyty Naukowe

nr 4 (37)/2023

KRAJOWA IZBA
RADCÓW PRAWNYCH

RADCA PRAWNY

Zeszyty Naukowe

nr 4 (37)/2023

KOLEGIUM REDAKCYJNE

- » redaktor naczelny, przewodniczący kolegium redakcyjnego – dr hab. Tomasz Scheffler, radca prawny
- » zastępca przewodniczącego kolegium redakcyjnego – prof. dr hab. Małgorzata Szwejkowska, radca prawny
- » sekretarz redakcji – dr Aleksander Jakubowski, radca prawny

CZŁONKOWIE KOLEGIUM

- » dr hab. prof. UwB Aneta Giedrewicz-Niewińska, radca prawny
- » dr Jakub Janeta, radca prawny
- » dr Karolina Rokicka-Murszewska, radca prawny

REDAKTOR NUMERU

- » Małgorzata Szwejkowska

REDAKTOR JĘZYKOWY

- » Piotr Brodowski

Kwartalnik „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” znajduje się w ministerialnym wykazie naukowych czasopism punktowanych.

Punkty MEiN: 100

Opinie wyrażane w opublikowanych materiałach są opiniami ich autorów i nie muszą odzwierciedlać stanowiska Krajowej Rady Radców Prawnych.

RADCA PRAWNY

Zeszyty Naukowe

nr 4 (37)/2023

Kwartalnik naukowy

Warszawa 2023

RADA NAUKOWA

- » prof. dr hab. Tomasz Bąkowski, Uniwersytet Gdański
- » dr hab. Arkadiusz Bereza, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
- » dr hab. Rafał Blicharz, prof. nadzw. Uniwersytetu Śląskiego
- » dr hab. Monika Całkiewicz, prof. nadzw. Akademii Leona Koźmińskiego
- » prof. Emilio Castorina, Università degli Studi di Catania, Włochy
- » dr hab. Jarosław Dobkowski, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
- » dr hab. Marcin Dyl, prof. nadzw. Uniwersytetu Warszawskiego
- » dr hab. Kinga Flaga-Gieruszyńska, prof. nadzw. Uniwersytetu Szczecińskiego
- » dr Alicja Jagielska-Burduk, Uniwersytet Opolski
- » prof. dr Jiří Jirásek, Palacký University in Olomouc, Czechy
- » prof. dr hab. Andrzej Kidyba, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
- » dr hab. Eryk Kosiński, prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- » prof. dr hab. Grzegorz Łaszczycza, Uniwersytet Śląski w Katowicach
- » prof. dr hab. Piotr Machnikowski, Uniwersytet Wrocławski
- » dr hab. Vytautas Nekrošius, prof. Uniwersytetu Szczecińskiego, Vilniaus Universiteto, Litwa
- » prof. dr hab. Ewa Nowińska, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
- » prof. dr hab. Włodzimierz Nykiel, Uniwersytet Łódzki
- » dr hab. Mirosław Pawełczyk, prof. nadzw. Uniwersytetu Śląskiego
- » prof. Vasco Pereira da Silva, Faculdade de Direito da Universidade de Lisboa, Portugalia
- » prof. dr hab. Bronisław Sitek, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie
- » prof. dr hab. Stanisław Sołtysiński, Polska Akademia Umiejętności
- » prof. dr hab. Rafał Stankiewicz, Uniwersytet Warszawski
- » dr hab. Piotr Stec, prof. Uniwersytetu Opolskiego
- » prof. dr hab. Janusz Strzępka, Uniwersytet Śląski
- » prof. Miruna Mihaela Tudorașcu, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Rumunia
- » prof. dr hab. Marek Wierzbowski, Uniwersytet Warszawski
- » prof. María de la Caridad Velarde Queipo de Llano, Universidad de Navarra, Hiszpania
- » prof. dr hab. Robert Zawłocki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

SPIS TREŚCI

Od redakcji 7

ARTYKUŁY

Tomasz Kalisz

Odpowiedzialność karna za podjęcie obowiązków w obcym wojsku (obcej organizacji wojskowej) lub w ramach wojskowej służby najemnej zakazanej przez prawo międzynarodowe (art. 141 § 1 i 2 k.k.) 11

Kamil Frąckowiak

Główne tezy najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach karnoskarbowych, dotyczącego błędu co do karalności z art. 10 § 4 k.k.s. na kanwie urządzania gier hazardowych 27

Piotr Ochman

Rola radcy prawnego jako obrońcy z wyboru w postępowaniu przygotowawczym 43

Sebastian Kowalski

Sygnalizacja rażącego naruszenia obowiązku procesowego przez radcę prawnego w postępowaniu karnym 61

Stanisław Grzegórzko

Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym 77

Piotr Herbowski

Czy poligraf może być narzędziem wspierającym obrońców w procesie karnym? 93

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk

Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności – rozważania w świetle nowelizacji Kodeksu karnego 111

Kamila Mrozek

Wybrane zagadnienia praktyki stosowania przerwy i odroczenia wykonania kary 125

Adam Kwieciński

Kilka uwag na temat nowego kształtu internacji psychiatrycznej. Perspektywa karnowykonalna i praktyczna 135

Sylwia Zaborska

Dylematy w orzecznictwie sądów administracyjnych w zakresie wykorzystywania nadużywania prawa do informacji publicznej 147

GŁOSY**Jacek Kosonoga**

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 czerwca 2023 r., II AKa 272/22, dotyczącego zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie (aprobująca) 163

INNE**Dominika Kuna**

„Poznaj swoje prawa i broń ich. Przewodnik dla młodych” – recenzja publikacji Amnesty International 177

Katarzyna Dudka

Sprawozdanie z IV Radomskich Spotkań Prawników „Prawo do sądu w dobie kryzysu praworządności” 183

ORZECZNICTWO**Kacper Milkowski**

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (za okres listopad 2023–grudzień 2023) 189

OD REDAKCJI

Szanowne Czytelniczki i Szanowni Czytelnicy,

ostatni w 2023 r., czwarty zeszyt „Radcy Prawnego” został poświęcony w przeważającej części zagadnieniom z zakresu szeroko rozumianego prawa karnego. Wybór tej tematyki jest konsekwencją szeregu zmian w prawie karnym materialnym i procesowym, jakie dotknęły nasz system prawny w ostatnich kilku latach. Nie trzeba chyba szerzej przekonywać, że pobudziły one środowiska zarówno teoretyków, jak i praktyków do pogłębionej dyskusji nad zakresem i, nie bójmy się czasem radykalnych sformułowań, sensownością poszczególnych rozwiązań. Choć artykuły zawarte w tym ostatnim z 2023 r. zeszycie są tylko małym wycinkiem toczącej się debaty, to jednak mamy nadzieję, że staną się przyczynkiem do dalszych pobudzających intelektualnie lektur.

W otwierającym zeszyt artykule zatytułowanym „Odpowiedzialność karna za podjęcie obowiązków w obcym wojsku (obcej organizacji wojskowej) lub w ramach wojskowej służby najmniej zakazanej przez prawo międzynarodowe (art. 141 § 1 i 2 k.k.)” Autor podkreśla konieczność utrzymania potencjału obronnego, który musi być dla polskich władz priorytetem w kontekście konfliktu zbrojnego prowadzonego przez Rosję w Ukrainie. Zwraca też uwagę na występujący od lat problem zasilania przez polskich rekrutów obcych sił zbrojnych, zwłaszcza francuskiej Legii Cudzoziemskiej (*Légion étrangère*). W tekście Autor poddaje w tym kontekście analizie treść art. 141 Kodeksu karnego, dochodząc do wniosku, że w dobie kryzysów międzynarodowych objawia się jego pełna aktualność, gdyż interes obronny Polski może być zagrożony zarówno na skutek zasilania obcych wojsk (a nie polskiego) przez obywateli polskich, jak też ze względu na przyczynianie się pośrednie do destabilizacji społeczności międzynarodowej przez działania sił najemniczych.

Kolejny tekst, zatytułowany „Główne tezy najnowszej orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach karnoskarbowych, dotyczącego błędu co do karalności z art. 10 § 4 k.k.s. na kanwie urządzania gier hazardowych”, stanowi przegląd najnowszej orzecznictwa Sądu Najwyższego w tytułowym zakresie, które powstało na kanwie przestępstw skarbowych wynikających z organizacji nielegalnych gier hazardowych (art. 107 § 1 k.k.s.). Autor opracowania zauważa, że wyłączenie winy przy błędzie co do karalności następuje jedynie wówczas, gdy błąd sprawcy może być uznany za usprawiedliwiony (nie do uniknięcia, niewynikający z lekkomyślności albo niedbalstwa), jak też że wobec przedsiębiorcy (na gruncie prawa karnoskarbowego) z reguły w grę wchodzić będzie dodatkowo model osobowy o podwyższonym standardzie wymagań.

Zagadnieniom procesowym w oddawanym do Państwa rąk numerze kwartalnika poświęcono aż cztery teksty. W ramach opracowania „Rola radcy prawnego jako obrońcy z wyboru w postępowaniu przygotowawczym” rozważany jest udział radcy prawnego jako uczestnika procesu karnego działającego na rzecz urzeczywistnienia prawa podejrzanego do obrony w postępowaniu, które najdotkliwiej ingeruje w sferę praw człowieka i obywatela. Autor opracowania w szczególności akcentuje, że obowiązki radcy prawnego powinny być wykonywane z troską o dobro klienta, z należytą starannością, rzetelnie i uczciwie, zgodnie z prawem, zasadami etyki zawodowej oraz dobrymi obyczajami. Warto stale przypominać o tych z pozoru oczywistych, fundamentalnych dla naszego zawodu zasadach. Z powyższą tematyką koresponduje tekst zatytułowany „Sygnalizacja rażącego naruszenia obowiązku procesowego przez radcę prawnego w postępowaniu karnym”, w którym omówiono sygnalizację jako instytucję karnoprosesową mającą służyć reakcji organów tego postępowania na naruszanie obowiązków procesowych przez jego uczestników, w tym radców prawnych.

W opracowaniu pt. „Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym” jego Autor poddał analizie przypadek, gdy żaden z rodziców reprezentować dziecka nie może z powodu konfliktu interesów, jakie zachodzą lub mogą zachodzić między rodzicem reprezentującym małoletniego a drugim z rodziców, który jest oskarżony o popełnienie przestępstwa na szkodę dziecka. Niestety stany takie nie należą do rzadkości, warto zatem zastanowić się nad postawionymi w tym artykule problemami.

Z tematyką procesową zmierzył się także Autor tekstu na temat „Czy poligraf może być narzędziem wspierającym obrońców w procesie karnym?”. W badaniach poligraficznych wykorzystuje się niekwestionowaną w świetle psychofizjologii tezę, zgodnie z którą pobudzenie emocjonalne współwystępuje z określonymi zmianami fizjologicznymi: reakcją elektrodermalną, naczyniowo-sercową oraz oddechową. Pomiaru są oparte na wystandardyzowanych testach, których dokładność została potwierdzona w wyniku wieloletnich badań naukowych. Badania poligraficzne stosuje się przede wszystkim po to, by szybko i skutecznie zweryfikować związek badanego z przestępstwem. Zastosować je można kilka miesięcy lub nawet lat po zdarzeniu, jak też w przypadku długotrwałego aresztu. Zdaniem Autora publikacji poligraf powinien być znacznie częściej niż obecnie wykorzystywany jako narzędzie wspierające obrońców w procesie karnym. Teza ta nie jest jednak obecnie powszechnie akceptowana.

Artykuł zatytułowany „Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności – rozważania w świetle nowelizacji Kodeksu karnego”

dotyka bardzo kontrowersyjnego (i niestety wciąż w wielu przypadkach powierzchownie traktowanego) zagadnienia najsurowszej reakcji prawnokarnej na przestępstwo, występującej w polskim systemie prawnym. Nie ulega wątpliwości, że karę dożywotniego pozbawienia wolności jako karę najsurowszą wolno orzekać tylko wówczas, gdy brak jakichkolwiek okoliczności łagodzących, a względ na charakter sprawcy i jego szczególne społeczne właściwości każe wnosić, że żadna inna kara nie uchroni przed nim społeczeństwa. O wyjątkowym charakterze tej kary może również świadczyć bardzo wąski katalog przestępstw nią zagrożonych, do których należą zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości oraz zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, a także zbrodnie zabójstwa. Ustawodawca dopuszcza jednak, aby sprawca skazany na tę najsurowszą karę mógł ubiegać się o dobrodziejstwo warunkowego przedterminowego zwolnienia. W ostatnich latach jednak optyka postrzegania instytucji probacyjnych, w tym warunkowego przedterminowego zwolnienia, przez polityków znacząco się zmienia, czego dobitnym wyrazem jest stałe wzmacnianie funkcji ochronnej prawa karnego kosztem resocjalizacji. Autorka tekstu wyraża pogląd, że nie można mówić o karze humanitarnej, jeśli wykluczona jest z procesu jej odbywania resocjalizacja. Uprawnienie skazanego do ubiegania się o warunkowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności stwarza podstawę prawną do okresowej ewaluacji postępów skazanego w procesie resocjalizacji oraz stopnia zagrożenia, które przedstawia on dla społeczeństwa. Wykluczenie tego prawa w określonych przypadkach skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności oznacza wprowadzenie po raz pierwszy do Kodeksu karnego nieusuwalnego domniemania prawnego, że skazany stanowi trwałe i nieusuwalne niebezpieczeństwo dla porządku i bezpieczeństwa publicznego. Tym samym zaś proces resocjalizacji wobec tego rodzaju skazanych nie będzie prowadzony, albowiem apriorycznie zakłada się jego nieskuteczność.

Prawa penitencjarnego dotyczy także kolejny tekst pt. „Wybrane zagadnienia praktyki stosowania przerwy i odroczenia wykonania kary”. Autorka przeanalizowała w nim dwie instytucje: odroczenia oraz przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności. Zarówno odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności, jak i przerwa w karze na gruncie prawa karnego wykonawczego mają doniosłe znaczenie praktyczne. W kontekście zasad ogólnych odroczenie stanowi wyjątek od zasady bezzwłocznego wykonania kary. Przerwa zaś z uwagi na jej istotę i moment, w którym może zostać orzeczona – wyjątek od zasady ciągłego wykonania kary. Konstrukcja podstaw stosowania tych instytucji wprowadza możliwość ich wykorzystania w tych przypadkach, kiedy orzeczona względem skazanego kara pozbawienia wolności musi ustąpić miejsca zasadzie humanitaryzmu i poszanowania praw skazanego. Praktyczny aspekt obu instytucji generuje problemy interpretacyjne, których rozwiązań poszukujemy nie tylko w literaturze przedmiotu, ale przede wszystkim w orzecznictwie sądowym.

Mając na uwadze dwutorowość reakcji karnoprawnej na czyn zabroniony, nie mogło zabraknąć wśród tekstów o tematyce karnoprawnej artykułu odnoszącego się do problematyki środków zabezpieczających. Poświęcony został im tekst pt. „Kilka uwag na temat nowego kształtu internacji psychiatrycznej. Perspektywa karnow wykonawcza i praktyczna”. Środki zabezpieczające, w tym internacja psychiatryczna, mimo iż po ostatnich zmianach zyskują na wadze, do niedawna pozostawały na marginesie zainteresowania radców prawnych oraz adwokatów występujących w postępowaniu wykonawczym.

W ocenie Autora zainteresowanie ustawodawcy tą problematyką, co wywołało przekonanie wśród niektórych przedstawicieli literatury przedmiotu o renesansie środków zabezpieczających i powrocie do pozycji, jaką zajmowały w Kodeksie karnym z 1932 r., wydaje się przedwczesne. Niemniej jednak w ocenie Autora rysuje się wyraźnie, iż prawodawca widzi w nich remedium na wiele istotnych problemów wymiaru sprawiedliwości i konsekwentnie zwiększa zakres ich stosowania. Artykuł wieńczy konkluzja, iż to, czy ten potencjał zostanie należycie wykorzystany, zależeć będzie w dużym stopniu od tego, jaki kształt zyska postępowanie wykonawcze w przedmiocie tych środków i jaka będzie praktyka ich realizacji.

Ostatni, przełamujący karnistyczną dominację tekst poświęcony jest doniosłej i nad wyraz aktualnej problematyce dostępu do informacji publicznej. Autorka wskazuje w nim, że i w orzecznictwie, i w doktrynie zauważalna jest tendencja do odwoływania się do konstrukcji nadużywania prawa do informacji publicznej jako podstawy do odmowy udzielania takiej informacji. W artykule, analizując orzecznictwo, zauważono pojawienie się swoistego dualizmu w akceptacji takiej przesłanki. Po szczegóły odsyłamy do tego wielce interesującego tekstu.

Zeszyt zamykają: glosa, artykuł recenzyjny, omówienie konferencji oraz – jak zwykle – przegląd najnowszego orzecznictwa Sądu Najwyższego. W przypadku glosy publikujemy tym razem aprobujące omówienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie (z dnia 14 czerwca 2023 r., II AKa 272/22) dotyczącego zadośćuczynienia za oczywiście niesłuszne zatrzymanie. Swoistą nowość w „Zeszytach Naukowych” stanowi kolejny tekst, będący artykułem recenzyjnym pracy zatytułowanej „Poznaj swoje prawa i broń ich”, której autorami są Nicky Parker, Angelina Jolie oraz Geraldine Van Bueren. To unikatowe opracowanie, powstałe na zlecenie i pod patronatem Amnesty International, stanowi omówienie wolności, które przysługują każdemu dziecku na świecie. Będziemy starać się częściej publikować podobne artykuły recenzyjne, aby przybliżyć osobom czytającym nasz periodyk te publikacje, które w zalewie nowości wydawniczych mogły im umknąć, a warte są odnotowania, także z uwagi na praktykę prawniczą. Sprawozdanie z konferencji dotyczy tym razem wydarzenia, które odbyło się pod patronatem „Radcy Prawnego. Zeszytów Naukowych” w Radomiu 20 października 2023 r. Po raz czwarty w murach Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Radomskiego im. Kazimierza Pułaskiego odbyły się tego dnia Radomskie Spotkania Prawnicze, których myślą przewodnią było prawo do sądu w dobie kryzysu praworządności. Zeszyt zamyka tradycyjnie już przegląd orzecznictwa, tym razem skupiony na tym, co wydarzyło się w Sądzie Najwyższym w ostatnich miesiącach 2023 r. Zapraszamy do lektury!

W imieniu redakcji
Małgorzata Szwejkowska i Tomasz Scheffler

Tomasz Kalisz¹

Uniwersytet Wrocławski

ORCID ID: 0000-0002-9751-3616

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA

ZA PODJĘCIE OBOWIĄZKÓW W OBCYM WOJSKU (OBCEJ ORGANIZACJI WOJSKOWEJ) LUB W RAMACH WOJSKOWEJ SŁUŻBY NAJEMNEJ ZAKAZANEJ PRZEZ PRAWO MIĘDZYNARODOWE (ART. 141 § 1 I 2 K.K.)

ABSTRACT

Criminal liability for undertaking duties in a foreign army (foreign military organization) or as a part of mercenary military service prohibited by international law (Article 141 §1 and 2 of the Polish Penal Code)

The Constitution of the Republic of Poland imposes on a citizen of the Republic of Poland the obligation to defend the Homeland (Article 85(1) of the Act of March 11, 2022 – Homeland Defense Act; Article 3(1) of the Act also stipulates that Polish citizens capable of performing this duty due to age and health are subject to the obligation to defend the state). Violation of this obligation may lead to the realization of criteria defining criminal acts specified in Chapter XVIII of the Act of June 6, 1997 – Polish Penal Code. The subject of the analysis regards crimes under

¹ Doktor habilitowany, profesor Akademii Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu oraz profesor Uniwersytetu Wrocławskiego pracujący na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego, a także kierujący Centrum Technologii Wirtualnej Rzeczywistości. Adres do kontaktu: tomasz.kalisz@uwr.edu.pl.

Article 141 §1 and 2 of the Polish Penal Code. The fundamental problem is the issue of the defense capacity of the Republic of Poland, which may be threatened by the participation of Polish citizens in foreign troops and the destabilization of the international community by the actions of mercenary forces. The issue of service in a foreign army or the activities of mercenaries, in the perspective of numerous armed conflicts and the tense situation in regions with high political instability, becomes a very relevant issue, especially for those who take part in activities in this area due to their professional experience (professional soldiers, officers of special services).

Keywords: state defense, service in a foreign army, mercenary, *Private Military Companies* – PMC

Słowa kluczowe: obronność państwa, służba w obcym wojsku, najemnik, *Private Military Companies* – PMC

I

Międzynarodowy Legion Obrony Terytorialnej Ukrainy to wojskowa formacja cudzoziemska przewidziana dla ochotników, formalnie założona 27 lutego 2022 r. przez rząd Ukrainy na zlecenie prezydenta Wołodymyra Zełenskigo w celu obrony granic państwa ukraińskiego podczas trwającej inwazji Rosji na Ukrainę. Wraz z powołaniem legionu zniesiono obowiązek wizowy dla przybywających zagranicznych ochotników. Zainteresowanym cudzoziemcom stworzono możliwość uzyskania niezbędnych informacji w tym zakresie w formie kontaktu z attaché obrony w ambasadach Ukrainy. Oficjalnie brak dokładnych danych, ilu cudzoziemców oraz jakiej narodowości zostało wcielonych do sił zbrojnych Ukrainy².

Wydarzenia te oraz występujący od lat problem zasilania przez polskich rekrutów obcych sił zbrojnych, zwłaszcza francuskiej Legii Cudzoziemskiej (*Légion étrangère*), skłaniają do bardziej wyraźnego, niż to miało miejsce w przeszłości, podkreślania problemu utrzymania potencjału obronnego, który musi być dla polskich władz priorytetem. Niezależnie od jasno deklarowanego wsparcia przez państwo polskie walki o przetrwanie niepodległej i integralnej Ukrainy każdy obywatel polski, który chce służyć w ukraińskich siłach zbrojnych lub w innej ukraińskiej formacji wojskowej, podobnie jak chętni do pełnienia służby wojskowej w innych siłach zbrojnych (w tym w ramach struktur NATO), musi pamiętać o formalnoprawnych ograniczeniach w tym zakresie. Legalne podjęcie tego typu służby przez obywatela polskiego jest możliwe po uzyskaniu indywidualnej zgody Ministra Obrony Narodowej, wydawanej w formie decyzji administracyjnej. Brak tej zgody może prowadzić do odpowiedzialności karnej z art. 141 § 1 k.k.³ – w postaci sankcji, jaką jest kara pozbawienia wolności w wymiarze od trzech miesięcy do pięciu lat.

2 Informacje nieoficjalne, pochodzące z mediów na całym świecie, wskazują, że może to być kilkadziesiąt tysięcy cudzoziemców z 52 państw (m.in. z Łotwy, Estonii, Gruzji, ze Szwecji, z Norwegii, Finlandii, Danii, Kanady, Japonii, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, USA oraz z Polski). O kontekście amerykańskim tego zjawiska patrz: <https://www.justsecurity.org/80612/american-fighters-ukraine-and-the-neutrality-act-the-law-and-the-urgent-need-for-clarity/> [dostęp: 6 listopada 2023 r.].

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138, z późn. zm.

Osobnym problemem są wypadki podejmowania obowiązków w ramach zakazanej przez prawo międzynarodowe wojskowej służby najemnej (przypadki służby polskich obywateli w Al-Kaidzie lub ISIS)⁴, które są także kryminalizowane – art. 141 § 2 k.k. przewiduje karę pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do ośmiu lat.

II

W ramach powszechnego obowiązku obrony obywatele polscy na podstawie ustawy o obronie Ojczyzny⁵ (dalej UObOjcz.) są obowiązani do: pełnienia służby wojskowej (z ustawowymi włączeniami – art. 5 ust. 2 i 3 UObOjcz.), wykonywania obowiązków wynikających z nadanych przydziałów mobilizacyjnych i pracowniczych przydziałów mobilizacyjnych, pełnienia służby w jednostkach zmilitaryzowanych oraz wykonywania innych świadczeń na rzecz obrony na zasadach i w zakresie ustalonym w ustawie. Przepis art. 3 ust. 1 UObOjcz. przewiduje, że obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa nie podlega obowiązkowi obrony, jeżeli stale zamieszkuje poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej⁶. Mając na uwadze ten podstawowy obowiązek, należy wskazać na jego konstytucyjne źródła, które wyznaczają aksjologiczne podstawy dla kryminalizacji zachowania wskazanego w art. 141 § 1 k.k. (służba w obcym wojsku). Kryminalizacja służby w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej zmierza do ochrony dwóch konstytucyjnych obowiązków wskazanych w art. 82 i 85 Konstytucji RP – wierności państwu polskiemu i obrony ojczyzny. Jak trafnie podkreśla Monika Florczak-Wątor, wskazane obowiązki to nie tylko zobowiązania o charakterze prawnym, ale również moralnym, etycznym i patriotycznym⁷. Wskazany w art. 85 Konstytucji RP obowiązek obrony ojczyzny jest przejawem realizacji obowiązków o bardziej ogólnym charakterze, ujętych w art. 82 Konstytucji RP, a mianowicie obowiązku wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz obowiązku troski o dobro wspólne. Rangę tego obowiązku oraz jego szczególne symboliczne znaczenie podkreśla użyte w analizowanym przepisie słowo „Ojczyzna”, pisane wielką literą⁸.

4 P. Mazur, *Polscy dżihadysty – analiza zagrożenia ze strony terrorystów islamistycznych polskiego pochodzenia*, „Historia i Polityka” 2022, nr 39(46), s. 81–95.

5 Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2305, z późn. zm.

6 O problemach obywatelstwa w kontekście obowiązku obrony ojczyzny patrz: S. Hoc, *O penalizacji służby w obcym wojsku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, t. XV, nr 1, s. 181–184.

7 M. Florczak-Wątor, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, art. 85, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587939342/736782/tuleja-piotr-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> [dostęp: 2 listopada 2023 r.].

8 Trybunał Konstytucyjny podkreśla w swoim orzecznictwie, że: „zapewnienie bezpieczeństwa kraju stanowi jeden z zasadniczych obowiązków obywateli, co wynika już z art. 1 Konstytucji, zgodnie z którym Polska jest »dobrem wspólnym wszystkich obywateli«. Troska o to wspólne dobro oznacza konieczność ponoszenia takich obowiązków przez obywateli, zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio, które są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa. W ramach katalogu tych obowiązków mieści się nie tylko konieczność ponoszenia określonych ciężarów w razie zagrożenia niepodległości (bezpośredniego zagrożenia zewnętrznego w razie wojny lub agresji zbrojnej bez jej wypowiedzenia), lecz również

Precyzując przedmiot ochrony przestępstwa z art. 141 § 1 k.k., podkreślić należy, że jest to szeroko rozumiana obronność ojczyzny, zaliczana do podstawowych interesów państwa. Konstytucyjny i ustawowy zakres tego pojęcia można sprowadzać do budowy, utrzymywania i rozwoju systemu zapewniającego bezpieczne funkcjonowanie państwa w trakcie pokoju, pozwalającego także na odparcie wszelkich ataków zbrojnych w trakcie działań o charakterze agresji militarnej. Obowiązek obrony ojczyzny ma charakter powszechny, wykluczone jest przerzucanie ciężarów związanych z obronnością wyłącznie na wybrane grupy, realizowany jest w czasie konfliktu zbrojnego, jak i w czasie pokoju, w związku z koniecznością umacniania obronności⁹. Bezpośrednim celem art. 141 § 1 k.k. jest niedopuszczenie do podejmowania przez polskich obywateli bez zgody właściwych organów obowiązków w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej. Pod znakiem zapytania staje wierność obywatela przyjmującego obowiązki, których pierwotnym celem była i jest ochrona jedynie państwa, którego jest obywatelem. Poza tym pełnienie służby w obcym wojsku czy organizacji wojskowej może uniemożliwić mu jednoczesne spełnienie obowiązku obrony ojczyzny, a nawet może pozostać z nim w sprzeczności, jeśli sprawca jawnie wystąpi przeciw RP w sytuacji zbrojnego starcia. Sprawca może też działać niezgodnie z szeroko pojętymi interesami RP, a nawet ze szkodą dla nich¹⁰. W niektórych przypadkach odbywanie służby w obcym wojsku może stanowić akt zdrady, przejawiającej się we wdrażaniu w procedury wojskowe i poddawaniu się indoktrynacji ze strony innego państwa. Brak jest bowiem możliwości wyszkolenia żołnierza, który nie identyfikuje się z podmiotem, któremu służy. Niezależnie od nastawienia psychicznego do pełnionej służby wojskowej i państwa, któremu ona służy, czyn taki w obiektywny sposób narusza istotę jednego z powiązań pomiędzy państwem a jego obywatelem, ujmowanych szeroko jako obowiązek wierności RP¹¹. Nieco inaczej przedmiot ochrony w przypadku art. 141 § 1 k.k. ujmuje Marek Bojarski, który stwierdza, że chodzi tu o ochronę zagwarantowanego prawem stanu osobowego armii. Służba w obcym wojsku ten stan uszczupla, wpływając w ten sposób na bezpieczeństwo państwa¹². Zbigniew Ćwiakalski stwierdza, że przedmiotem ochrony są interesy obronne RP. Szczególny charakter służby wojskowej, składana przysięga na wierność ojczyźnie powodują, że nie jest możliwe równoczesne spełnienie tych obowiązków wobec więcej niż jednego kraju, mogą one bowiem w razie wojny stać się przeciwnikami. Celem jest uniknięcie konfliktu, wobec którego z państw jego obywatel ma być lojalny¹³. Józef

ograniczeń, które są uzasadnione w czasie pokoju dla zapewnienia właściwego funkcjonowania Sił Zbrojnych”, TK K-37/02 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20030560877/T/M20030-877TK.pdf> [dostęp: 2 listopada 2023 r.].

9 K. Chmielarz, *Odpowiedzialność karna obywatela polskiego za podjęcie służby w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3 (303), s. 7–8.

10 *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, t. I, wyd. 5, Warszawa 2023.

11 *Ibidem*.

12 M. Bojarski, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2012, wyd. 5, s. 487.

13 Z. Ćwiakalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, art. 141, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587286880/543391/wrobel-wlodzimierz-red-zoll-andrzej-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna-tom-ii-czesc-i-komentarz-do...?pit=2023-11-02&cm=URELATIONS> [dostęp: 3 listopada 2023 r.].

Koredczuk wskazuje, że służbę wojskową traktuje się jako jedną z głównych powinności obywatelskich. Natomiast podjęcie przez obywatela polskiego służby w obcym wojsku uznaje się za przejaw braku patriotyzmu oraz dowód zerwania wyraźnie określonych relacji między faktem posiadania obywatelstwa polskiego a obowiązkiem wojskowym świadczenia na rzecz obronności własnego kraju¹⁴.

Inny charakter ma przedmiot ochrony przestępstwa z art. 141 § 2 k.k. – przyjęcie obowiązków w zakazanej wojskowej służbie najemnej. Stanisław Hoc podkreśla, że chodzi tu o ochronę międzynarodowego porządku prawnego i pokoju, a także o zapobieganie sytuacjom, w ramach których polscy obywatele wspieraliby siły i organizacje naruszające normy współżycia międzynarodowego¹⁵. Potrzeba wyeliminowania tego typu aktywności wiąże się ze szkodliwością działań podejmowanych przez takie formacje dla zasad prawa międzynarodowego, w szczególności szeroko pojmowanego prawa wojny, w związku z czym cała społeczność międzynarodowa jest zainteresowana delegalizacją tego typu aktywności i ściganiem osób je tworzących, również jako ich członkowie. Ujmując to z innej strony, zakaz funkcjonowania takich formacji wynika również z prawnomiędzynarodowej filozofii pojmowania suwerenności państwa i suwerennej równości państw, które nie są uprawnione do posługiwania się nawet w celu samoobrony jednostkami niezłożonymi z jego obywateli. Dochodzi również do naruszenia innych zasad prawa międzynarodowego, takich jak zasada niezależności politycznej, integralności terytorialnej czy wreszcie prawa do samostanowienia narodów¹⁶. W sytuacji, gdy sprawcą przestępstwa z art. 141 § 2 k.k. jest obywatel polski – przedmiotem ochrony staje się również obronność jako prawidłowość wypełniania obowiązków obronnych przez obywateli¹⁷.

III

Znamiona określające czynność sprawczą przestępstwa z art. 141 § 1 k.k. polegają na przyjmowaniu obowiązków wojskowych, co oznacza wszelkie formy pełnienia służby wojskowej, bez zgody właściwego polskiego organu (aktualnie bez formalnej zgody Ministra Obrony Narodowej). W ramach czynności sprawczej mieszczą się także przypadki przyjmowania obowiązków wojskowych w formacjach uzbrojonych, niestanowiących

14 J. Koredczuk, *Odpowiedzialność karna obywatela polskiego za służbę w obcym wojsku w świetle polskich XX-wiecznych kodyfikacji karnych*, [w:] *Wojna i pokój: wybrane zagadnienia prawno-historyczne*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2013, s. 277–289. Autor ten podkreśla także historyczny kontekst analizowanego przestępstwa. W XX w. odpowiedzialność karna za wstąpienie na służbę w nieprzyjacielskim wojsku traktowana była jako ciężkie przestępstwo przeciwko państwu.

15 S. Hoc, [w:] *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym, System Prawa Karnego*, t. 8, red. L. Gardocki, Warszawa 2018, s. 143–144.

16 *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, t. I, wyd. 5, Warszawa 2023.

17 D. Gruszecka, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 141, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587881050/678490/giezek-jacek-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna> [dostęp: 3 listopada 2023 r.].

formalnie komponentu sił zbrojnych, lecz w istocie traktowanych przez ustawodawstwo danego państwa jako równoważne służbie wojskowej. Będą to też sytuacje pełnienia służby w siłach zbrojnych międzypaństwowych, ugrupowaniach militarnych, w tym o charakterze powstańczym. Z obszaru okoliczności składających się na pojęcie czynności sprawczej wyłączyć należy różnego rodzaju formy pracy, zwłaszcza o charakterze usługowym, realizowane na rzecz obcego wojska lub obcej organizacji. Wyłączenie dotyczy także przyjęcia obowiązków w tzw. formacjach obrony cywilnej. W tym miejscu jednoznacznie należy poprzeć linię orzeczniczą Sądu Najwyższego, który w wyroku z 10 lutego 1994 r. (WR8/94 OSNKW 1994/5–6, poz. 38) stwierdził, że podjęcie służby w charakterze kandydata na legionistę w formacji francuskiej Legii Cudzoziemskiej jest przyjęciem obowiązków w obcym wojsku (obcej organizacji wojskowej), nawet jeżeli później dojdzie do rezygnacji z tej służby kandydackiej, i realizuje znamiona typu czynu zabronionego.

Dla należytej oceny znamion czynności sprawczej przestępstwa z art. 141 § 1 k.k. niezbędne jest odwołanie się do ustawy o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r. (Dział XXIII, art. 665–670) oraz do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 kwietnia 2022 r. w sprawie trybu udzielania obywatelom polskim zgody na służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej¹⁸. Obywatel polski może przyjąć służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej za zgodą Ministra Obrony Narodowej. Zgody takiej nie udziela się w razie ogłoszenia mobilizacji, w czasie wojny oraz w razie wprowadzenia na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej stanu wojennego lub stanu wyjątkowego. Zgoda uzyskana przed wystąpieniem zdarzeń lub wprowadzeniem wskazanych wyżej stanów jest dalej skuteczna przez okres, na jaki została udzielona, o ile osoby te rozpoczęły już pełnienie służby.

Obowiązek uzyskiwania zgody nie dotyczy obywateli polskich będących jednocześnie obywatelami innego państwa, jeżeli stale zamieszkują na jego terytorium i zamierzają przyjąć służbę w siłach zbrojnych lub organizacji wojskowej tego państwa. To wyłączenie koresponduje z przewidzianym w art. 141 § 3 k.k. brakiem karalności będącym konsekwencją braku przestępności. Wskazany przepis uwzględnia podwójne obywatelstwo obywateli polskich jako okoliczność wyłączającą karalność zachowania stypizowanego w art. 141 § 1 k.k. (ta okoliczność nie dotyczy przestępstwa z art. 141 § 2 k.k.). Warunkiem niekaralności jest bycie równocześnie obywatelem innego państwa, zamieszkiwanie na jego terytorium i pełnienie tam służby wojskowej. Wątpliwości mogą powstawać z interpretacją znamienia „zamieszkuje na jego terytorium”. Należy przyjąć, że taki obywatel nie tylko musi mieć stałe miejsce zamieszkania za granicą, lecz także większość czasu tam przebywać. Dla spełnienia warunków niekaralności wymagane jest posiadanie podwójnego obywatelstwa w chwili realizacji znamion czynu z art. 141 § 1 k.k. Sytuacja, gdy służba w obcych siłach zbrojnych staje się dopiero drogą do uzyskania obywatelstwa danego państwa, nie zwalnia z odpowiedzialności karnej (następcze uzyskanie obywatelstwa nie wywołuje skutku w postaci braku karalności).

Zgoda na podjęcie służby w obcym wojsku udzielana jest wyłącznie na pisemny wniosek obywatela polskiego, który zamierza przyjąć służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej. Wniosek kieruje się do Ministra Obrony Narodowej, wraz

¹⁸ Dz.U. z 2022 r. poz. 873.

ze stosownymi załącznikami w postaci: 1) zaświadczenia o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego; 2) zaświadczenia naczelnika urzędu skarbowego o braku zaległości podatkowych; 3) zaświadczenia właściwego oddziału Zakładu Ubezpieczeń Społecznych lub Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego o braku zaległości z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenia zdrowotne; 4) zaświadczenia z Krajowego Rejestru Sądowego o niefigurowaniu w rejestrze dłużników niewypłacalnych; 5) dowodu zapłaty opłaty skarbowej. Wniosek musi wskazywać także nazwę obcego wojska lub obcej organizacji wojskowej, państwo, w którym będzie pełniona służba, zamierzony czas pełnienia służby, przewidywany czas rozpoczęcia służby oraz oświadczenie, że udzielenie zgody na służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej nie rodzi odpowiedzialności organów Rzeczypospolitej Polskiej za następstwa podjęcia tej służby.

Zgoda na służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej może być udzielona tylko w przypadku, gdy obywatel ma uregulowany stosunek do służby wojskowej, nie jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej oraz nie posiada przydziału mobilizacyjnego, pracowniczego przydziału mobilizacyjnego lub przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego, a właściwy szef wojskowego centrum rekrutacji nie prowadzi postępowania w sprawie nadania temu obywatelowi któregośkolwiek z tych przydziałów (art. 666 UObOjcz.). Ponadto muszą być spełnione łącznie dodatkowe warunki: 1) służba ta nie narusza interesów Rzeczypospolitej Polskiej; 2) służba nie jest zakazana przez prawo międzynarodowe; 3) służba nie wpłynie na zadania wykonywane przez Siły Zbrojne; 4) brak chociaż jednej z przeszkód, o których mowa w art. 666 UObOjcz. Dodatkowe zakazy udzielenia takiej zgody (mimo spełnienia wskazanych wyżej warunków) związane są z przeniesieniem obywatela do rezerwy wskutek uznania przez właściwą komisję lekarską za niezdolnego do czynnej służby wojskowej w czasie pokoju, niespełnieniem choćby jednego z obowiązków określonych w art. 3, art. 6 ust. 1, art. 54 ust. 2, art. 59 ust. 1, 2 i 5, art. 60 ust. 1 oraz art. 165 ust. 4 UObOjcz, jeżeli do ich pełnienia był zobowiązany. Do grupy okoliczności wykluczających możliwość uzyskania zgody zaliczyć trzeba także takie zdarzenia jak: brak powołania, a w przypadku powołania nieodbycie obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej lub ćwiczeń w jednostkach przewidzianych do militaryzacji, z przyczyn leżących po stronie obywatela. Negatywny skutek wywołuje uznanie przez właściwą komisję lekarską za trwale i całkowicie niezdolnego do służby wojskowej w czasie pokoju oraz w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny. Odmową udzielenia zgody skutkuje także złożenie wniosku o przeznaczenie do służby zastępczej, odbycie służby zastępczej, przeniesienie do rezerwy po odbyciu służby zastępczej lub bez jej odbycia. Odmowa wynika także z faktu uprzedniej karalności i dotyczy sytuacji, gdy ubiegający się: został skazany prawomocnym wyrokiem sądu na karę co najmniej jednego roku pozbawienia wolności, w tym także z warunkowym zawieszeniem jej wykonania; odbywa karę pozbawienia wolności lub oczekuje na jej wykonanie; znajduje się w okresie próby w wykonywaniu warunkowo zawieszonyj kary pozbawienia wolności; odbywa karę ograniczenia wolności. Odmowa wiąże się także z zaległościami finansowymi, do których ustawa zalicza: zaległości podatkowe lub zaległości z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne lub zdrowotne oraz wpis do rejestru dłużników niewypłacalnych.

Minister Obrony Narodowej udziela zgody na służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej albo odmawia jej udzielenia po zasięgnięciu opinii ministra właściwego

do spraw wewnętrznych i ministra właściwego do spraw zagranicznych, lub organów przez nich upoważnionych, w zakresie, czy służba ta nie narusza interesów Rzeczypospolitej Polskiej oraz czy nie jest zakazana przez prawo międzynarodowe. Udzielenie zgody i odmowa jej udzielenia następuje w drodze decyzji administracyjnej¹⁹.

Strona przedmiotowa przestępstwa z art. 141 § 2 k.k. (służba najemna) ma inną konstrukcję. Czynność sprawcza w postaci przyjęcia obowiązków w zakazanej wojskowej służbie najemnej obejmuje wszystkie możliwe obowiązki świadczone na rzecz takiej formacji. W pierwszej kolejności są to obowiązki wojskowe, ale także te niemające charakteru wojskowego, a jedynie biurowy, organizacyjny, medyczny, logistyczny czy związany z ochroną obiektów. Oznacza to, że zakres kryminalizacji skierowany jest w tym przypadku na każdą działalność na rzecz takiego podmiotu. Przyjęcie obowiązków oznacza jednak pewien choćby z założenia trwały wkład w funkcjonowanie organizacji, a nie dołączną, jednorazową usługę²⁰.

IV

Najemnictwo to duży i kontrowersyjny problem w stosunkach międzynarodowych. Zjawisko to jest postrzegane jako niemoralne i negatywne z punktu widzenia zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Służba najemna, a zwłaszcza sposób działania najemników, naruszają podstawowe zasady prawa międzynarodowego utrwalone w Karcie Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. Zgodnie z art. 2 ust. 4 karty „wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa, lub wszelkiego innego sposobu, niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych”. Wykorzystywanie najemników jako narzędzia do realizacji partykularnych interesów godzi w podstawowe prawa człowieka i zasady międzynarodowego prawa humanitarnego. Prowadzi w praktyce do użycia siły jako narzędzia rozwiązywania sporów. Godzi w zasadę nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa. Zagraża integralności terytorialnej i nienaruszalności granic oraz uderza w prawo do samostanowienia narodów²¹.

¹⁹ Do momentu uchwalenia UObOjcz. zgody na pełnienie służby w obcym wojsku udzielał Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Minister Obrony Narodowej w odniesieniu do byłych żołnierzy zawodowych. Oficjalne dane dotyczące częstotliwości i dynamiki udzielania tego typu zgody z lat 2012–2020 nie przedstawiają imponujących wartości. Na przestrzeni ośmiu lat takich pozytywnych decyzji było łącznie 201. W latach 2012–2022 Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał 192 decyzje udzielające zgody na służbę w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej oraz 21 decyzji negatywnych, 26 wniosków pozostawił bez rozpoznania z powodów braków formalnych. W latach 2012–2022 Minister Obrony Narodowej wydał dziewięć decyzji udzielających zgody i pięć decyzji o odmowie udzielenia zgody. Szczegółowe badania patrz: K. Chmielarz, *Odpowiedzialność...*, s. 12–15.

²⁰ D. Gruszecka, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 141. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587881050/678490/giezek-jacek-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna> [dostęp: 3 listopada 2023 r.].

²¹ P. Wójcik, *Status prawny najemników w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, 3, s. 107–108.

Najemnicy to grupy świetnie wyszkolonych i doświadczonych bojowo byłych żołnierzy, którzy są kontraktowani przez sprawujących władzę, czasami przez duże korporacje. W miejsce wysiłku i służby dla własnego państwa oferują oni swoje usługi obcym państwom w zamian za korzyści materialne. Najemnicy realizujący swoje zadania bez zaangażowania aksjologicznego i przywiązania do wartości gotowi są walczyć po każdej ze stron konfliktu, bez względu na to, jaką ideologię wspierają (najemnikami posługują się nie tylko państwa, ale też stronnictwa opozycyjne, ruchy oporu i organizacje przestępcze). Wybór sił najemnych często związany jest z chęcią ukrycia faktycznych uczestników konfliktu. Najemnicy gwarantują osiągnięcie zakładanych celów, cechują się większym profesjonalizmem w działaniu. W swoich działaniach, co jest szczególnie niebezpieczne, nie przestrzegają międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka. Dotyczy to zwłaszcza obowiązku niewykonania rozkazu, który byłby sprzeczny z prawem. Posłużenie się najemnikami zamiast własnymi wojskami pozwala uniknąć strat własnych w ludziach i sprzęcie.

Działalność najemników godzi w fundamentalne zasady prawa międzynarodowego i w tej perspektywie nie może zaskakiwać determinacja do ograniczenia tego typu praktyk, tak w ramach krajowych porządków prawnych, jak i współpracy międzynarodowej. Szczególne miejsce w tej walce przypada I protokołowi dodatkowemu do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczącemu ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, przyjętemu w Genewie w dniu 8 czerwca 1977 r.²² Dokument ten wprowadził do prawnego obiegu definicję pojęcia najemnik. Zgodnie z art. 47 ust. 2 I protokołu dodatkowego najemnikiem jest osoba, która: 1) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym; 2) rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych; 3) bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony; 4) nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu; 5) nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu; 6) nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa. Definicja ta wykazuje cały szereg wad, a udowodnienie przed sądem wszystkich sześciu wskazanych warunków przypisania najemnictwa w praktyce staje się bardzo trudne lub nawet niemożliwe²³. Trafnie wskazuje Paweł Wójcik, że udowodnienie komuś, że walczy w celu odniesienia korzyści osobistej lub otrzymał obietnicę wynagrodzenia w zamian za udział w konflikcie, może się w praktyce okazać niemożliwe do wykonania; wystarczy w tym przypadku wskazać, że strona motywacyjna wynika przede wszystkim z ideologii lub przekonań religijnych²⁴. Takie same wątpliwości interpretacyjne można sformułować do przesłanki w postaci „wyraźnie wyższego wynagrodzenia” najemników, ze względu na brak jakichkolwiek kryteriów

²² Dz.U. z 1992 r. nr 41, poz. 175.

²³ W literaturze można odnaleźć kategorię stwierdzenie, że „każdy najemnik, który nie potrafi wyłączyć się spod zakresu tej definicji, zasługuje na rozstrzelanie, a jego prawnik wraz z nim”. Patrz: G. Best, *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflict*, London 1980, s. 328.

²⁴ P. Wójcik, *Status...*, s. 114.

wyjaśniających, jak zmierzyć tę różnicę. Największą wadą analizowanego protokołu dodatkowego jest brak jasnej deklaracji, że najemnictwo zostaje zdelegalizowane. Brak również przepisów odnoszących się do aktywnego zwalczania najemnictwa (brak zakazu rekrutowania i finansowania najemników). Dokument odbiera najemnikom część przywilejów przysługujących uczestnikom konfliktów zbrojnych²⁵. Przepis art. 47 ust. 1 protokołu stanowi, że osobie uznanej za najemnika nie przysługuje status kombatanta i jeńca wojennego. Mając na uwadze tak daleko idące ograniczenie praw, art. 75 protokołu przewiduje, że w przypadku wzięcia do niewoli najemnika nie odbiera się mu prawa do bycia traktowanym zgodnie z podstawowymi zasadami międzynarodowego prawa humanitarnego (prawo do życia, zakaz tortur, prawo do godności ludzkiej oraz prawo do sprawiedliwego procesu z poszanowaniem gwarancji procesowych)²⁶.

Kolejnym ważnym aktem prawa międzynarodowego w tym obszarze jest Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników. Została ona przyjęta rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 4 grudnia 1989 r., a weszła w życie dnia 20 października 2001 r.²⁷ Konwencja definiuje najemnika w art. 1 ust. 1 i 2. Pierwsza część definicji w istocie jest powtórzeniem definicji z I protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., z tym że nie uzależnia przypisania roli najemnika od wzięcia bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych, co sprawia, że jej zakres zastosowania jest szerszy od poprzednich uregulowań. Przepis art. 1 ust. 2 konwencji wyraźnie rozszerza zakres definiowania pojęcia najemnika. W nowym ujęciu jest nim każdy, kto w innej sytuacji (niż konflikt zbrojny): (a) został specjalnie zwerbowany w kraju lub za granicą w celu wzięcia udziału w zbiorowym akcie przemocy mającym na celu: (i) obalenie rządu lub podważenie w inny sposób konstytucyjnego porządku państwa, lub (ii) naruszenie integralności terytorialnej państwa. W świetle postanowień konwencji przestępstwa dopuszcza się jedynie najemnik, który bierze bezpośredni udział w walce lub zbiorowym akcie przemocy. Wyraźnie wskazano na potrzebę ścigania i karanie podmiotów finansujących i rekrutujących najemników. Konwencja nakłada na państwa strony konwencji obowiązki w zakresie zapobiegania, ścigania i karania najemników. Zobowiązuje do dostosowania ustawodawstwa na poziomie krajowym w zakresie karalności czynów w niej wymienionych²⁸.

25 USA i Wielka Brytania nie ratyfikowały do dzisiaj tego dokumentu.

26 P. Pawlikowski, *Mercenaries – problems with definitions*, „Miscellanea Iuris Gentium”, nr V/VI, Cracoviae 2002–2003, s. 180; J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, wyd. 4, Warszawa 2019, s. 708.

27 Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 4 grudnia 1989 r., A/RES/44/34.

28 Problemem konwencji z 1989 r. jest niewielka liczba państw stron, które do niej przystąpiły. Dotychczas ratyfikowały ją jedynie 34 państwa spośród 193 należących do ONZ (Polska jest sygnatariuszem konwencji, jednak do tej pory jej nie ratyfikowała). Obok regulacji prawa międzynarodowego warto też wskazać na rolę sądownictwa międzynarodowego w obszarze zwalczania najemnictwa. Prawotwórczy charakter orzeczeń trybunałów wymusza na państwach powstrzymanie się przed pewnymi formami działań, które sprzyjają rozwojowi najemnictwa. W jednym ze swoich orzeczeń Międzynarodowy Trybunał Karny stwierdził, że wysłanie najemników przeciwko innemu państwu jest równoznaczne z napaścią zbrojną dokonaną przez regularne siły zbrojne. Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 1986 r. w sprawie Nikaragua przeciwko Stanom Zjednoczonym, glosa do wyroku, [w:] P. Daranowski, J. Połatyńska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 2011, s. 157–162.

Analizując najemnictwo, nie sposób pominąć kwestii związanych z funkcjonowaniem prywatnego sektora wykonującego działania militarne i paramilitarne. Chodzi o prywatne firmy wojskowe (*Private Military Companies* – PMC) i prywatne firmy ochroniarskie (*Private Security Companies* – PSC)²⁹. Funkcjonowanie tego typu firm tworzy spory problem w zakresie określenia ich statusu prawnego, a w konsekwencji zasad odpowiedzialności za łamanie prawa. Tradycyjni najemnicy to w świetle prawa międzynarodowego pojedyncze osoby, postrzegane w oczach społeczności międzynarodowej, wyłączwszy kraje, w których interesie działają, jako awanturnicy lub przestępcy. PMC to w praktyce oficjalnie zarejestrowane firmy, posiadające siedziby i struktury administracyjne. Prowadzą one legalną działalność gospodarczą, podlegają prawu i płacą podatki. Świadczą usługi w kraju zatrudnienia w sposób legalny, w większości na rzecz władz tego państwa. Niekiedy swe zadania wykonują na zlecenie firm prowadzących działalność gospodarczą lub legalnie przebywających na ich terenie osób bądź organizacji międzynarodowych³⁰. PMC realizują działania o charakterze logistycznym, ochronę konwojów ze sprzętem wojskowym i środkami humanitarnymi, pilnowanie obiektów wojskowych, obsługę dronów, zbieranie informacji wywiadowczych, ochronę dyplomatów, szkolenie miejscowych oddziałów wojskowych i policji itd. Niejednokrotnie pracownicy tych firm biorą udział w bezpośrednich walkach, co znacząco komplikuje ich status prawny. Nikt nie może mieć złudzeń, że na scenie współczesnych konfliktów zbrojnych pojawiła się nowa kategoria uczestników, która wymaga uregulowania w świetle prawa humanitarne³¹. Pewną próbą uporządkowania powstałej luki jest opracowany w 2008 r. z inicjatywy Szwajcarii tzw. dokument z Montreux, podpisany przez wiele rządów wynajmujących prywatne firmy, w tym przez USA. Zakłada on, że przekazywanie przez państwo pewnych obowiązków *private military* i *private security companies* jest akceptowalne. Z drugiej strony dokument przewiduje obowiązek państw korzystających z usług prywatnych podmiotów w zakresie sprawowania nadzoru i monitorowania ich działalności. Jednocześnie wyraźnie oddzielono odpowiedzialność państwa od odpowiedzialności *private military contractors* z tytułu naruszeń międzynarodowego prawa humanitarne oraz praw człowieka³². W doktrynie podkreśla się, że *private military contractors* wypełniają niektóre przesłanki do uznania ich za najemników, zwłaszcza w odniesieniu do motywacji działań. Obie kategorie uczestników konfliktów zbrojnych skłania do podjęcia działań chęć osiągnięcia korzyści materialnej. Znamienny jest przy tym fakt, iż pracownicy prywatnych firm osiągają przeważnie znacznie wyższe wynagrodzenie niż ich odpowiednicy zatrudnieni na podobnych stanowiskach w regularnych siłach zbrojnych. Te wątpliwości są na tyle istotne, że wymagają zdecydowanie szerszej refleksji w perspektywie prawa międzynarodowego. Dla prawa

29 O tym, jaką rolę odgrywają tego typu firmy, świadczyć może współczynnik ich zaangażowania w konfliktach na Bliskim Wschodzie w porównaniu z liczbą żołnierzy regularnych sił zbrojnych. W czasie wojny w Zatoce Perskiej proporcja ta wynosiła 1 do 100, zaś w czasie inwazji na Irak w 2003 r. – 1 do 10, a w następnych latach okupacji wynosiła już 1 do 155, zob. R. Bejesky, *Mercenaries, Myrmidons, and Missionaries*, „University of Arkansas at Little Rock Law Review” 2014–2015, vol. 45, s. 63–64.

30 Ł. Szozda, *Prywatne firmy wojskowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, II, 2, s. 208.

31 C. Lehnardt, *Individual Liability of Private Military Personnel under International Criminal Law*, „The European Journal of International Law” 2008, vol. 19, no. 5, s. 1015–1034.

32 P. Wójcik, *Status...*, s. 122.

karnego sytuacja ta jest jeszcze bardziej skomplikowana ze względu na zakres czynności sprawczej przestępstwa z art. 141 § 2 k.k. – zakazana przez prawo międzynarodowe wojskowa służba najemna. W aktualnym stanie prawnym bardzo trudno będzie o jednoznaczne wyłączenie pracowników PCM z zakresu pojęcia najemnika (brak pełnej międzynarodowej legalizacji tych działań), z drugiej strony jednoznaczne uznanie za najemnika także będzie problematyczne (brak spełnienia wszystkich przesłanek definicyjnych). Działalność prywatnych firm wojskowych w najbliższej przyszłości będzie się dynamicznie rozwijać i wkraczać na coraz nowe pola działalności państw i organizacji międzynarodowych, co oznacza dla nas pilną potrzebę określenia statusu tych firm, a zwłaszcza ich pracowników.

V

Wracając do analizy w zakresie odpowiedzialności za czyny wskazane w art. 141 § 1 i 2 k.k., odnieść musimy się do strony podmiotowej tych dwóch typów czynów zabronionych. Oba przestępstwa mają charakter przestępstw umyślnych. W literaturze powstał spór, czy mamy tu do czynienia jedynie z zamiarem bezpośrednim, czy można także zakładać zamiar ewentualny. Najdalej idący wniosek zakłada obie postacie zamiaru, w obu typach czynu zabronionego. Sprawca może zarówno chcieć, jak i godzić się na to, że będąc obywatelem polskim, przyjmuje bez zgody właściwego organu obowiązki wojskowe w obcym wojsku lub takiej organizacji. Taka sama formuła dotyczy każdego, kto przyjmuje obowiązki w zakazanej przez prawo międzynarodowe wojskowej służbie najemnej. Nie ma przeszkód, by mimo znamienia czynności sprawczej „przyjmuje”, które sugerowałoby zachowanie jedynie w zamiarze bezpośrednim, dopuścić zachowanie również w zamiarze ewentualnym³³. Podzielając to stanowisko, warto zwrócić uwagę na słownikowe znaczenie terminu „przyjmuje”. „Uniwersalny słownik języka polskiego” pod red. Stanisława Dubisza stwierdza, że termin „przyjmować” oznacza: „stać się odbiorcą jakiejś rzeczy, informacji, wypowiedzi, wziąć to, co ktoś dał, ofiarował, zaproponował, nie odmówić, nie odrzucić”³⁴. Obszar świadomości sprawcy nie musi obejmować dokładnej (precyzyjnej) wiedzy, jaki organ byłby uprawniony do wydania zgody – wystarczy świadomość konieczności posiadania zgody organu państwowego. Ta sama zasada służy do oceny charakteru przyjętych obowiązków, jak również charakteru formacji, w której sprawca podejmuje służbę. Wystarczająca jest kierunkowa świadomość ich wojskowego

33 *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117–221...*; odmienne w tym zakresie stanowisko reprezentują: D. Gruszecka, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 141, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587881050/678490/giezek-jacek-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna> [dostęp: 3 listopada 2023 r.] – zamiar ewentualny dopuszcza jedynie w przypadku art. 141 § 2 k.k.; oraz Z. Cwiąkalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, art. 141, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587286880/543391/wrobel-wlodzimierz-red-zoll-andrzej-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna-tom-ii-czesc-i-komentarz-do...?pit=2023-11> – wyłącznie zamiar bezpośredni w obu przypadkach.

34 *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006, s. 786.

charakteru, niepotrzebna jest w tym przypadku znajomość całokształtu ich charakteru i formalnego przyporządkowania.

Znamiona analizowanych czynów zabronionych wskazują, że mamy tutaj dwa różne podmioty. W ramach przestępstwa z art. 141 § 1 k.k. (służba w obcym wojsku) sprawcą przestępstwa może być jedynie obywatel polski. Oznacza to, że mamy w tym przypadku do czynienia z czynem o indywidualnym charakterze. Dla bytu przestępstwa nie ma również znaczenia chwila nabycia obywatelstwa polskiego. Ważne jest natomiast, by w jakimkolwiek momencie wykonywania obowiązków związanych ze służbą wojskową sprawca miał chociaż „na chwilę” obywatelstwo polskie. W przypadku przestępstwa z art. 141 § 2 k.k. (służba najemna) ustawodawca posłużył się sformułowaniem „kto” bez dodatkowych określeń, oznacza to, że mamy tu do czynienia z przestępstwem powszechnym, a więc może być ono popełnione przez każdą osobę (np. obywatela RP, cudzoziemca, bezpaństwowca).

Oba typy rodzajowe przestępstwa z art. 141 k.k. ścigane są z urzędu. W zakresie sankcji w obu przypadkach ustawodawca wskazuje na pozbawienie wolności w wymiarze odpowiednio od trzech miesięcy do pięciu lat za przyjęcie obowiązków wojskowych w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej oraz od sześciu miesięcy do ośmiu lat za przyjęcie obowiązków w zakazanej przez prawo międzynarodowej wojskowej służbie najemnej. W zakresie czynów opisanych w art. 141 § 1 i 2 k.k. powstaje problem tzw. odpowiedzialności za przestępstwo popełnione za granicą w świetle wymogu podwójnej karalności. Pytanie dotyczy kwestii zastosowania zasady podmiotowej zwykłej i warunku podwójnej karalności za czyn (art. 111 k.k.) czy też przejścia formuły ścigania zgodnie z zasadą przedmiotową obostrzoną z art. 112 k.k. Przyjęcie tzw. zasady podmiotowej zwykłej oznacza, że podjęcie obowiązków w obcym wojsku lub organizacji wojskowej byłoby objęte podwójną karalnością tylko wtedy, gdyby na terytorium, na którym doszło do takiego czynu, obowiązywał przepis karny zabraniający wstępowania do wojska tego państwa bez zgody uprawnionego organu kraju pochodzenia. Tego rodzaju przepisów jednak ustawodawstwa karne nie zawierają³⁵. Wydaje się, że takie postrzeganie odpowiedzialności za tego typu zachowania jest wadliwe. Zasadne jest przyjęcie w tym przypadku zarówno w odniesieniu do służby w obcym wojsku, jak i służby w oddziałach najemnych zasady z art. 112 k.k. – zasady przedmiotowej obostrzonej. Z dodatkowym wskazaniem, że w przypadku art. 141 § 1 k.k. czynność wykonawcza tego typu czynu jest zachowaniem przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacza to stosowanie ustawy karnej polskiej w stosunku do obywatela polskiego oraz cudzoziemca niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego. Przy ocenie tych okoliczności nie możemy zapominać, że zasadniczym problemem w tym przypadku jest kwestia zdolności obronnej Rzeczypospolitej Polskiej, która może być zagrożona na skutek zasilania obcych wojsk przez obywateli polskich, oraz destabilizacja społeczności międzynarodowej przez działania sił najemnych. W ostatnim czasie wyraźnie przekonaliliśmy się, jak realne jest to niebezpieczeństwo w perspektywie licznych konfliktów zbrojnych i napiętej sytuacji w regionach

³⁵ J. Bojarski, *Odpowiedzialność za przestępstwo z art. 141 § 1 Kodeksu karnego popełnione za granicą w świetle wymogu podwójnej karalności*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2022, t. XXX, s. 31–49.

o wysokiej niestabilności politycznej. W kategoriach realnego zagrożenia należy postrzegać tego typu działania naszych obywateli ze względu na ich zawodowe przygotowanie i doświadczenie, a zwłaszcza wiedzę o funkcjonowaniu systemu bezpieczeństwa w kraju oraz znajomość procedur sojusznicych (żołnierze zawodowi, funkcjonariusze służb specjalnych).

Bibliografia

- Barcik J., Srogosz T., *Prawo międzynarodowe publiczne*, wyd. 4, Warszawa 2019.
- Bejesky R., *Mercenaries, Myrmidons, and Missionaries*, „University of Arkansas at Little Rock Law Review” 2014–2015, vol. 45.
- Best G., *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflict*, London 1980.
- Bojarski M., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2012, wyd. 5.
- Bojarski J., *Odpowiedzialność za przestępstwo z art. 141 § 1 Kodeksu karnego popełnione za granicą w świetle wymogu podwójnej karalności*, „Studia Iuridica Toruniensia”, t. XXX, 2022.
- Ćwiąkalski Z., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Chmielarz K., *Odpowiedzialność karna obywatela polskiego za podjęcie służby w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3 (303).
- Daranowski P., Połatyńska J., *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 2011.
- Florczak-Wątor M., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, art. 85.
- Gruszecka D., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 141.
- Hoc S., *O penalizacji służby w obcym wojsku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, t. XV, nr 1.
- Hoc S., [w:] *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym, System Prawa Karnego*, t. 8, red. L. Gardocki, Warszawa 2018.
- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, t. I, wyd. 5, Warszawa 2023.
- Koredczuk J., *Odpowiedzialność karna obywatela polskiego za służbę w obcym wojsku w świetle polskich XX-wiecznych kodyfikacji karnych*, [w:] *Wojna i pokój: wybrane zagadnienia prawno-historyczne*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2013.
- Lehnardt C., *Individual Liability of Private Military Personnel under International Criminal Law*, „The European Journal of International Law” 2008, vol. 19, no. 5.
- Mazur P., *Polscy dżihadyści – analiza zagrożenia ze strony terrorystów islamistycznych polskiego pochodzenia*, „Historia i Polityka” 2022, nr 39 (46).
- Pawlikowski P., *Mercenaries – problems with definitions*, „Miscellanea Iuris Gentium”, nr V/VI, Cracoviae 2002–2003.
- Szozda Ł., *Prywatne firmy wojskowe*, „Bezpieczeństwo narodowe” 2006, II, 2.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006.
- Wójcik P., *Status prawny najemników w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, 3.

Kamil Frąckowiak¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID ID: 0000-0001-6992-4904

GŁÓWNE TEZY NAJNOWSZEGO ORZECZNICTWA SĄDU NAJWYŻSZEGO W SPRAWACH KARNOSKARBOWYCH, DOTYCZĄCEGO BŁĘDU CO DO KARALNOŚCI Z ART. 10 § 4 K.K.S. NA KANWIE URZĄDZANIA GIER HAZARDOWYCH

ABSTRACT

The main theses of the Polish Supreme Court's recent decisions in penal and fiscal cases concerning the error of punishability under Article 10 § 4 of the Polish Penal and Fiscal Code in the context of the organization of gambling games

The article presents an overview of the recent decisions of the Polish Supreme Court on the institution of an error as to punishability under Article 10 § 4 of the Polish Penal and Fiscal Code, which originated in the context of the factual situations in the field of fiscal offenses of organizing illegal gambling under Article 107 § 1 of the Polish Penal and Fiscal Code. Based on the analyzed judgments, using the dogmatic-legal method, it is possible to reach general conclusions in the

---

¹ Doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego i Prawa Wykroczeń na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, adwokat. Autor kilkunastu publikacji głównie z zakresu prawa karnego, karnoskarbowego oraz kryminologii. Adres do korespondencji: kamilfrackowiak1@gmail.com.

context of the criteria for recognizing an error of punishability as excusable and inexcusable. The subject of an error of punishability is the criminal legal status of the behavior that fulfills the elements of the criminal act. Mistake as to punishability means that the Polish Penal and Fiscal Code places fewer requirements on the perpetrator than in the Polish Criminal Code, since in the case of mistake as to the punishability of an act it is only a matter of not knowing that the act is punishable. The exemption of guilt in case of an error of punishability occurs only if the perpetrator's mistake is considered excusable, i.e., one that the perpetrator could not avoid, not due to their recklessness or negligence.

It is necessary to accept the general conclusion from the Polish Supreme Court's decisions about stricter requirements in the context of justifying the offender's unawareness of criminality as an entrepreneur, for in the case of a business person, as a rule, a personal model with a higher standard of requirements is expected.

Keywords: penal and fiscal acts, fiscal offenses, fiscal crimes, Polish Penal and Fiscal Code, overview of the decisions of a court, substantive penal and fiscal law, gambling law

Słowa kluczowe: czyny karnoskarbowe, wykroczenia skarbowe, przestępstwa skarbowe, Kodeks karny skarbowy, przegląd orzecznictwa, prawo materialne karnoskarbowe, prawo hazardowe

1. Uwagi wprowadzające

Najnowsze judykaty Sądu Najwyższego dotyczące karnoskarbowej problematyki przyjmowania wobec sprawców instytucji błędu co do karalności unormowanej w art. 10 § 4 Kodeksu karnego skarbowego (dalej k.k.s.)² są stosunkowo liczne. W znakomitej większości prezentowane orzeczenia powstały na kanwie popełnienia przez sprawców przestępstw skarbowych z art. 107 § 1 k.k.s., tj. organizacji nielegalnych gier hazardowych³.

2 Ustawa – Kodeks karny skarbowy z dnia 10 września 1999 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 654 t.j. z dnia 6 kwietnia 2023 r., art. 10 k.k.s. § 1. Nie popełnia umyślnie czynu zabronionego, kto pozostaje w błędzie co do okoliczności stanowiącej jego zamię. § 2. Odpowiada na podstawie przepisu przewidującego łagodniejszą odpowiedzialność sprawca, który dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność stanowiąca zamię czynu zabronionego, od której taka łagodniejsza odpowiedzialność zależy. § 3. Nie popełnia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność. § 4. Nie popełnia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego karalności. § 5. W wypadku określonym w § 3 lub 4, jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a jeżeli czyn zabroniony jest wykroczeniem skarbowym – sąd może odstąpić od wymierzenia kary lub środka karnego wymienionego w art. 47 § 2 pkt 2 i 3, chyba że przepadek dotyczy przedmiotów określonych w art. 29 pkt 4.

3 Art. 107 k.k.s. § 1. Kto wbrew przepisom ustawy lub warunkom koncesji lub zezwolenia urządza lub prowadzi gry hazardowe, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności do lat trzech, albo obu tym karom łącznie. § 2. Kto na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uczestniczy w zagranicznej grze hazardowej, podlega karze grzywny do 120 stawek dziennych. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu zabronionego określonego w § 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej z zorganizowania zbiorowego uczestnictwa w grze hazardowej, podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności, albo obu tym karom łącznie. § 4. W wypadku mniejszej wagi sprawca czynu zabronionego określonego w § 1 lub 2 podlega karze grzywny za wykroczenie skarbowe.

Omawiany przepis art. 107 k.k.s. odzwierciedla charakterystyczną dla prawa karnoskarbowego tendencję szerokiej kryminalizacji danej sfery stosunków społecznych. W § 1 jego istotą jest urządzenie lub prowadzenie gier hazardowych. Urządzenie gier losowych, zakładów wzajemnych, gier w karty i gier na automatach oraz prowadzenie działalności w tym zakresie, zgodnie z art. 3 ustawy o grach hazardowych (dalej u.g.h.)⁴, jest dozwolone na podstawie właściwej koncesji, zezwolenia lub dokonanego zgłoszenia. Do strony przedmiotowej zostaną zaliczone zachowania polegające na działaniu sprawcy bez uzyskania koniecznej koncesji lub zezwolenia, jak i działania z posiadaną koncesją lub zezwoleniem przez podmiot uprawniony do prowadzenia danej działalności, ale z naruszeniem przepisów ustawy (np. z naruszeniem regulaminu gry)⁵.

Sprawcą czynów zabronionych z art. 107 k.k.s. może być każda osoba zdalna do ponoszenia odpowiedzialności karnoskarbowej (tj. w wieku odpowiedzialności karnoskarbowej lat 17, poczytalna). Jest to zatem czyn zabroniony powszechny, przy czym do odpowiedzialności karnoskarbowej w przypadku osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej dojdzie na zasadzie art. 9 § 3 k.k.s., tj. odpowiedzialności zastępczej. Za przestępstwa skarbowe lub wykroczenia skarbowe odpowiada bowiem, jak sprawca, także ten, kto na podstawie przepisu prawa, decyzji właściwego organu, umowy lub faktycznego wykonywania zajmuje się sprawami gospodarczymi, w szczególności finansowymi, osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Określenie „w szczególności” oznacza katalog otwarty spraw gospodarczych, zatem również organizację działalności hazardowej⁶.

Od strony przedmiotowej czyny zabronione z art. 107 § 1–2 i 4 k.k.s. mogą zostać popełnione umyślnie, zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i ewentualnym. Natomiast czyn z art. 107 § 3 k.k.s. może zostać zrealizowany wyłącznie w zamiarze bezpośrednim (*dolus directus*), na co wskazuje określenie „w celu”, wykluczające w tym przypadku działanie wynikowe będące rezultatem jedynie godzenia się na określony skutek⁷.

Zabieg legislacyjny ustawodawcy polskiego polegający na zbiorczej kryminalizacji rodzi problemy na tle określania zakresu bezprawności czynu zabronionego, a tym samym gwarancyjnych standardów odpowiedzialności karnej. Funkcja gwarancyjna prawa karnego wymaga bowiem zwracania uwagi na język ustawy, którym posługują się Kodeks karny skarbowy oraz dopełniające go normy merytoryczne ustawy o grach hazardowych. Do ustawowych znamion omawianego czynu zabronionego zaliczyć należy działanie „wbrew przepisom ustawy” albo „warunkom koncesji lub zezwolenia”. Ta blankietowa norma „wbrew przepisom ustawy” budzi słuszne wątpliwości w zakresie spełnienia gwarancyjnego standardu ustawowej określoności czynu zabronionego. Potencjalnie każde zachowanie polegające na naruszeniu przepisów u.g.h. polegające na urządzeniu lub prowadzeniu gry hazardowej może przyjąć postać zachowania karalnego z art. 107 k.k.s. Tym samym aktualny pozostaje pogląd, że przepis części szczególnej k.k.s. może obowiązywać

⁴ Ustawa o grach hazardowych z dnia 19 listopada 2009 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 227 tj. z dnia 2 lutego 2023 r.

⁵ G. Skowronek, *Prawne aspekty hazardu*, Wrocław 2012, s. 306–307.

⁶ K. Frąckowiak, *Nielegalny e-hazard. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2018, s. 128.

⁷ A. Piaseczny, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. A. Piaseczny, A. Wielgolewska, LexisNexis 2012 r., LEX/el., komentarz do art. 107 k.k.s., teza 6.

w praktyce jedynie wówczas i tylko w takim zakresie, w jakim obowiązuje nakaz lub zakaz wynikający z regulacji merytorycznej, w tym przypadku odpowiednich przepisów u.g.h.⁸

Jako ugruntowany przykład normy prawa hazardowego, która wypełnia normę blankietową wynikającą z art. 107 § 1 k.k.s., w piśmiennictwie i orzecznictwie pojawia się przepis art. 6 u.g.h. dotyczący „działalności w zakresie gier hazardowych”⁹. Zastosowanie przepisu art. 6 ust. 1 ustawy o grach hazardowych¹⁰ jako wypełnienia normy blankietowej w sprawach o czyny z art. 107 § 1 k.k.s. wydaje się być jednak iluzoryczne. Dzieje się tak z uwagi na istnienie przepisu art. 14 ust. 1 u.g.h.¹¹ Przedmiotem zakazu z art. 6 ust. 1 ustawy o grach hazardowych jest wskazana powyżej jedynie „działalność w zakresie gier”. Nie jest nim bynajmniej „urządzenie” czy „prowadzenie” gier hazardowych. Zakaz „urządzenia” wynika z art. 14 ust. 1 u.g.h. i dlatego wzmiankowany przepis powinien stanowić podstawę do odczytania normy wypełniającej blankiet typu czynu zabronionego z art. 107 § 1 k.k.s., w którym spenalizowano urządzenie i prowadzenie gier, nie zaś „działalność w zakresie gier”¹². Mimo prezentowanego przez autora poglądu odmiennie

8 L. Wilk, *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, Warszawa 2012, s. 186.

9 Por. uchwała SN siedmiu sędziów z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 17/16, OSNKW 2017/2/7; *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, WKP 2018, LEX/el., komentarz do art. 107 k.k.s., teza 3.

10 Art. 6 u.g.h.: 1. Działalność w zakresie gier cylindrycznych, gier w karty, gier w kości i gier na automatach może być prowadzona po uzyskaniu koncesji na kasyno gry, z zastrzeżeniem art. 5 ust. 1 i 1b oraz art. 6a ust. 2. 2. Działalność w zakresie gier bingo pieniężne może być prowadzona po uzyskaniu zezwolenia na prowadzenie salonu gry bingo pieniężne. 3. Działalność w zakresie zakładów wzajemnych może być prowadzona – stosownie do udzielonego zezwolenia – wyłącznie w punktach przyjmowania zakładów wzajemnych albo przez sieć Internet po uzyskaniu zezwolenia na urządzenie zakładów wzajemnych. 4. Działalność w zakresie określonym w ust. 1–3 jest prowadzona na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonej koncesji lub udzielonym zezwoleniu, a także wynikających z przepisów ustawy. 5. Prowadzenie działalności polegającej na urządzeniu gier hazardowych w zakresie określonym w ust. 1–3 jest możliwe wyłącznie w formie spółki akcyjnej lub spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, mającej siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z zastrzeżeniem art. 7a ust. 1. 6. Akcje (udziały) w spółkach, o których mowa w ust. 5, może nabywać lub obejmować: 1) osoba prawna lub spółka niemająca osobowości prawnej, której siedziba znajduje się na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa członkowskiego Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym; 2) osoba fizyczna będąca obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa członkowskiego Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym. 7. Przepisu ust. 6 nie stosuje się do spółek, o których mowa w art. 7a ust. 1.

11 Art. 14 u.g.h.: 1. Urządzenie gier cylindrycznych, gier w karty, w tym turniejów gry w pokera, gier w kości oraz gier na automatach, jest dozwolone wyłącznie w kasynach gier na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonej koncesji lub udzielonym zezwoleniu, a także wynikających z przepisów ustawy, z wyjątkiem ust. 4 i 5. 2. Urządzenie gry bingo pieniężne jest dozwolone wyłącznie w salonach gry bingo pieniężne na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonym zezwoleniu, a także wynikających z przepisów ustawy. 3. Przyjmowanie zakładów wzajemnych jest dozwolone – stosownie do udzielonego zezwolenia – wyłącznie w punktach przyjmowania zakładów wzajemnych lub przez sieć Internet na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonym zezwoleniu, a także wynikających z przepisów ustawy. 4. Urządzenie gry w pokera jest dozwolone również poza kasynami gier wyłącznie na zasadach i warunkach określonych w art. 6a. 5. Spółka, o której mowa w art. 5 ust. 2, prowadzi działalność w zakresie gier hazardowych na zasadach określonych w ustawie i zatwierdzonym regulaminie.

12 G. Łabuda, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, 2017 r., LEX/el., komentarz do art. 107 k.k.s., teza 14.

orzekł Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 22 lutego 2017 r., wskazując, iż art. 6 ust. 1 u.g.h. mógł i może nadal stanowić uzupełnienie normy blankietowej zawartej w art. 107 § 1 k.k.s., o ile okoliczności faktyczne konkretnej sprawy pozwalają na ustalenie, że przepis ten ma zastosowanie i został naruszony¹³. Sąd Najwyższy powołał się przy tym na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2017 r. Należy jednak dla porządku wskazać, że Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały również zauważył, że „pierwszy z powołanych przepisów [art. 6 ust. 1 u.g.h. – przypis K.F.] dotyczy prowadzenia działalności, drugi zaś [art. 14 ust. 1 u.g.h. – przypis K.F.] – urządzania gier”. Powyższa uchwała ostatecznie usunęła wątpliwości odnośnie do możliwości stosowania art. 6 ust. 1 ustawy o grach hazardowych stanowiącego, że działalność w zakresie gier może być prowadzona na podstawie udzielonej koncesji na prowadzenie kasyna gry. Sąd Najwyższy uznał, że art. 107 § 1 k.k.s. sankcjonuje naruszenie zakazu gier bez koncesji (sprawca podlega karze grzywny), co oznacza, że art. 6 ust. 1 u.g.h. może stanowić samodzielne dopełnienie przepisu o charakterze karnoskarbowym¹⁴.

Dodatkowo na gruncie stosowania przepisów prawa karnoskarbowego należy zasygnalizować istotną kwestię, jaką był pierwotny brak notyfikacji projektu ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych wymaganej przez art. 9 ust. 8 oraz art. 1 pkt 11 dyrektywy 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 czerwca 1992 r., ustanawiającej procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego¹⁵, zmienionej dyrektywą Rady 2006/96/WE z dnia 28 listopada 2006 r.¹⁶

Brak takiej notyfikacji sprawił wiele problemów prawnych oraz doprowadził do wielu sporów pomiędzy podmiotami prywatnymi organizującymi gry na automatach a organami celnymi, które to spory w zdecydowanej większości przypadków kończyły się na etapie postępowań sądowych, m.in. w zakresie oskarżenia sprawców o przestępstwo z art. 107 § 6 k.k.s. Jednakże w żaden sposób nie rozwiązywało to problemu braku jednolitości interpretacji przepisów, tj. przede wszystkim art. 6, 14 oraz 89 u.g.h. (określającego podmioty podlegające administracyjnej karze pieniężnej oraz wysokość tych kar). Trzeba bowiem wyjaśnić, iż początkowo również sądy nie były w tym zakresie w stanie

¹³ Postanowienie SN z dnia 22 lutego 2017 r., IV KK 325/14, LEX nr 2261015.

¹⁴ Uchwała SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 17/16, OSNKW 2017/2/7.

¹⁵ Dyrektywa 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego (Dz.U. L 204 z dnia 21 lipca 1998 r., s. 37). Początkowo tytuł tego aktu miał brzmienie: „Dyrektywa 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych”. Została ona zmieniona dyrektywą 98/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 lipca 1998 r. zmieniającą dyrektywę 98/34/WE ustanawiającą procedurę udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych (Dz.U. L 217 z dnia 5 sierpnia 1998 r., s. 18). Następnie dyrektywę 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. zastąpiła dyrektywa (UE) 2015/1535 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 września 2015 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego.

¹⁶ Dyrektywa Rady 2006/96/WE z dnia 20 listopada 2006 r. dostosowująca niektóre dyrektywy w dziedzinie swobodnego przepływu towarów, w związku z przystąpieniem Bułgarii i Rumunii, Dz.U. UE.L.98.204.37 z późn. zm.

zająć jednolitego stanowiska. Zdecydowana większość z nich, na które natrafiały podmioty dokonujące ich interpretacji, nie była związana z trudnością odczytania z określonego przepisu normy prawnej, ale z konsekwencjami braku notyfikacji przepisów tej ustawy Komisji Europejskiej, pomimo istnienia takiego wymogu prawnego. Ten brak był przedmiotem wielu rozważań, poczynwszy od sądów administracyjnych poprzez Trybunał Konstytucyjny, Sąd Najwyższy, skończywszy na Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej¹⁷.

Wskazane spory powstałe na tle dopuszczalności stosowania przepisów ustawy o grach hazardowych, w szczególności przy organizacji gier hazardowych, przełożyły się bezpośrednio na rozważania Sądu Najwyższego w kontekście możliwości stosowania błędu co do karalności uregulowanego w art. 10 § 4 k.k.s. wobec sprawców organizujących gry hazardowe.

Pozornie przedstawienie karnistycznej teoretycznej koncepcji błędu nie wydaje się trudne, albowiem można ją zrekonstruować na podstawie licznych wypowiedzi przedstawicieli doktryny na przestrzeni ostatnich stu lat. Już w 1921 r. Wacław Makowski wskazywał, że „przy błędzie [...] zachodzi rozbieżność między wyobrażeniem sprawcy, dotyczącym jego działania, warunków, okoliczności i skutków, a rzeczywistym stanem faktycznym i jego kwalifikacją”¹⁸. Witold Świda uznawał, że „błąd to rozbieżność między świadomością sprawcy o rzeczywistości a rzeczywistością”¹⁹. Ryszard Stefański uznaje zaś, że „błędem jest niezgodność między obiektywną rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości”²⁰. Violetta Konarska-Wrzosek podaje, że „o pozostawaniu sprawcy w błędzie można mówić wtedy, gdy w sposób nieadekwatny odbiera on rzeczywistość lub jakiś jej istotny fragment. Błąd może polegać na urojeniu sobie występowania elementów lub okoliczności, których w rzeczywistości nie ma, lub na nieświadomości istnienia elementów lub okoliczności, które w rzeczywistości występują. Oba rodzaje błędów mają znaczenie dla możliwości ponoszenia odpowiedzialności karnej skarbowej”²¹. Analiza stanowisk przedstawicieli nauki wskazuje, że błąd jest definiowany jako mylne wyobrażenie o rzeczywistości podmiotu (sprawcy) bądź jako rozbieżność pomiędzy obiektywną rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości podmiotu. Na gruncie prawa karnego skarbowego już w kontekście błędu co do karalności z art. 10 § 4 k.k.s. należy uzupełnić powyższy wywód. Mianowicie błąd sprawcy co do karalności uchyla jego winę, a tym samym znosi jego odpowiedzialność karną. Za Łukaszem Pohlem wypada uściślić, że w przypadku tego rodzaju błędu przedmiotem błędu jest status prawno-karny

17 Szerzej: D. Gibasiewicz, *Brak notyfikacji Komisji Europejskiej ustawy o grach hazardowych a możliwość stosowania sankcji administracyjnych wobec podmiotów prowadzących gry hazardowe*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2017, nr 26, s. 84–85; A. Krasuska, *Notyfikacja ustawy o grach hazardowych a odpowiedzialność karna z art. 107 § 1 kodeksu karnego skarbowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2016, nr 2, s. 125–144.

18 W. Makowski, *Prawo karne, część ogólna: wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1920, s. 273.

19 W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 201.

20 R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 171.

21 V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021, LEX/el., komentarz do art. 10 k.k.s., nt. 1.

zachowania się, którym wypełniono znamiona czynu zabronionego²². Instytucja błędu co do karalności jest wyrazem niższych oczekiwań ustawodawcy wobec sprawców przestępstwa i wykroczeń skarbowych niż wobec sprawców przestępstw pospolitych. Należy jednak dodać, że niższe oczekiwania ustawodawcy wcale nie oznaczają, że są to oczekiwania niskie. Leszek Wilk podaje, że przypadek nieświadomości karalności (czyli tego, że czyn naruszający prawo zagrożony jest karą) oznacza sytuację, gdy sprawca, znając przepis i dopełniając prawa merytorycznego, nie wie tylko tego, że naruszenie tego przepisu jest także karane przez prawo karnoskarbowe²³.

Reasumując, błąd co do karnej bezprawności to postawienie przed sprawcą przez Kodeks karny skarbowy mniejszych wymagań niż w Kodeksie karnym, gdyż przy błędzie co do karalności czynu nie chodzi w ogóle o nieświadomość co do sprzeczności czynu z jakąś normą prawa, jak przy błędzie co do bezprawności, lecz o nieświadomość, że jest on zagrożony pod groźbą kary²⁴. W tym obszarze znajdzie się m.in. sytuacja, gdy sprawca pozostaje w nieświadomości czy to odnośnie do nakazu, czy to zakazu płynącego z prawa hazardowego, a tym samym także odnośnie do karalności jego naruszenia norm k.k.s. Co istotne, wyłączenie winy przy błędzie co do karalności następuje jedynie wówczas, gdy błąd sprawcy jest uznany za usprawiedliwiony. Za Jarosławem Warylewskim należy powtórzyć, że błąd usprawiedliwiony to błąd, którego popełnienia nie można sprawcy zarzucić, to błąd niezawiniony, którego sprawca nie mógł uniknąć, niebędący wynikiem lekkomyślności albo niedbalstwa²⁵.

Mimo tak ugruntowanych koncepcji teoretycznych błędu co do karalności w praktyce sądowej konieczne stało się jednak odniesienie się przez Sąd Najwyższy do tych kwestii w szczegółowym zakresie, m.in. w zakresie kryteriów badania stanu świadomości sprawcy i uznania błędu sprawcy za (nie)usprawiedliwiony.

2. Przegląd orzecnictwa Sądu Najwyższego

Przywołane w niniejszym opracowaniu orzeczenia Sądu Najwyższego pochodzą z lat 2020–2023 i są prezentowane przez autora w kolejności chronologicznej.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2020 r.²⁶ wskazano – w zakresie kryteriów usprawiedliwienia błędu co do oceny prawnokarnej – że „ustalenie istnienia w świadomości któregośkolwiek z oskarżonych wątpliwości co do charakteru norm art. 6 i 14 u.g.h. oraz tego, że wykładnia tych przepisów może prowadzić również do uznania jego zachowania za karalne na gruncie art. 107 § 1 k.k.s., to nic innego, jak ustalenie uświadomienia sobie przez tego sprawcę niepewności co do rzeczywistości prawnej.

22 Ł. Pohl, *Błąd co do okoliczności stanowiącej zamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013, s. 9.

23 L. Wilk, *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, Warszawa 2012, s. 218.

24 T. Grzegorzczak, A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996, s. 121.

25 J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2017, s. 427.

26 Wyrok SN z dnia 13 lutego 2020 r., IV KK 477/19, LEX nr 3260307.

Na tej podstawie nie można przyjąć, że taka osoba była przekonana o innej rzeczywistości prawnej, ponieważ co najwyżej miała ona wątpliwości co do stanu prawnego, przy prawidłowej (niezakłóconej w świadomości) ocenie istnienia dwóch różnych stanowisk w tym zakresie”. W podobnym tonie w zakresie kryteriów usprawiedliwienia błędu co do oceny prawnej orzekł Sąd Najwyższy w tym samym dniu²⁷, argumentując, że „błąd co do oceny prawnej może być usprawiedliwiony, gdy polega na przyjęciu wadliwej interpretacji przepisu i braku świadomości, iż sądy stosują inną wykładnię, albo w sytuacji, gdy sprawca działa pod wpływem dotychczasowego stanowiska judykatury, które nagle uległo zmianie”. Orzeczenia Sądu Najwyższego oraz twierdzenia z uzasadnień do tych orzeczeń nie budzą kontrowersji, albowiem wpasowują się w dotychczasowe poglądy orzecznictwa i doktryny.

W wyroku z dnia 19 lutego 2020 r. Sąd Najwyższy²⁸ wypowiedział się w kontekście badania stanu świadomości karalności oskarżonego, przy ocenie zasadności stosowania normy z art. 10 § 4 k.k.s. SN uznał, że „badając stan świadomości karalności oskarżonego, w kontekście zasadności stosowania normy z art. 10 § 4 k.k.s. – trzeba brać pod uwagę osobiste właściwości oskarżonego – w tym wiedzę osoby prowadzącej działalność gospodarczą. W odniesieniu do przedsiębiorców należy stosować podwyższony standard wymagań co do znajomości przepisów prawa karnego skarbowego”.

W wyroku SN z dnia 16 marca 2020 r.²⁹ wyrażono pogląd, że „trudno zaaprobować tezę, jakoby oskarżony zawodowo prowadzący działalność gospodarczą nie miał świadomości tego, że w polskim porządku prawnym działalność polegająca na urządzaniu gier hazardowych była zawsze reglamentowana przez państwo. Zatem nawet w obliczu sporów powstałych na tle dopuszczalności stosowania przepisów ustawy o grach hazardowych osoba zajmująca się profesjonalnie tego rodzaju działalnością nie powinna podejmować działań, o których wie, że są sprzeczne z wolą ustawodawcy”.

SN rozwinął swą myśl w postanowieniu z dnia 16 marca 2020 r.³⁰, analizując stan faktyczny w zakresie usprawiedliwionej nieświadomości karalności jako przesłanki wyłączenia od odpowiedzialności karnej. SN wskazał, że „zgodnie z art. 10 § 4 k.k.s. nie popełnia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego ten, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego karalności. Od odpowiedzialności karnej uwalnia więc tylko usprawiedliwiona nieświadomość karalności. Badając formułę usprawiedliwienia należy przy tym odwoływać się do wzorca osobowego zachowania przeciętnego obywatela, przy czym w wypadku prawa karnego skarbowego odnośnie osoby prowadzącej działalność gospodarczą, w grę wchodzić może model osobowy o podwyższonym standardzie wymagań”.

SN swoje zdanie powtórzył w uzasadnieniu wyroku z dnia 26 maja 2020 r.³¹, stwierdzający, że „badając stan świadomości oskarżonego co do karalności określonego zachowania, w kontekście zasadności ewentualnego zastosowania normy z art. 10 § 4 k.k.s. –

27 Wyrok SN z dnia 13 lutego 2020 r., IV KK 3/19, LEX nr 3260303.

28 Wyrok SN z dnia 19 lutego 2020 r., IV KK 572/19, LEX nr 3170269.

29 Wyrok SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 223/19, LEX nr 3260360.

30 Postanowienie SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 419/19, LEX nr 3228652.

31 Wyrok SN z dnia 26 maja 2020 r., V KK 541/19, LEX nr 3275672.

trzeba brać pod uwagę osobiste właściwości oskarżonego – w tym wiedzę osoby prowadzącej działalność gospodarczą. W odniesieniu do przedsiębiorców, należy stosować podwyższony standard wymagań co do znajomości przepisów prawa karnego skarbowego”.

Przywołane orzeczenia SN przypominają, że instytucja błędu co do karalności jest wyrazem wyższych oczekiwań ustawodawcy wobec sprawców przestępstw skarbowych polegających na profesjonalnej organizacji gier hazardowych niż np. wobec osób niezajmujących się zawodowo tą branżą, np. uczestników gier hazardowych. Jest to podyktowane faktem, że w odniesieniu do przedsiębiorców należy wymagać od nich aktualnej znajomości przepisów (stanu) prawa z branży prowadzonej działalności gospodarczej.

W wyroku z dnia 26 maja 2020 r.³² SN podkreślił, że „działalność polegająca na urządzaniu gier hazardowych była zawsze działalnością koncesjonowaną. Trudno zatem zaprobować tezę, jakoby oskarżony zawodowo prowadzący tego rodzaju działalność gospodarczą nie miał świadomości tego, że w polskim porządku prawnym działalność polegająca na urządzaniu gier hazardowych była zawsze reglamentowana przez państwo. Zatem nawet w obliczu sporów powstałych na tle dopuszczalności stosowania przepisów ustawy o grach hazardowych, osoba zajmująca się profesjonalnie tego rodzaju działalnością nie powinna podejmować działań, o których wie, że są sprzeczne z wolą ustawodawcy”.

W wyroku z dnia 9 lipca 2020 r.³³ SN wskazał, że „oskarżony powziął pewne wątpliwości co do możliwości prowadzenia działalności w obszarze gier hazardowych, skoro przeprowadzał konsultacje m.in. z prawnikami. Skoro zatem oskarżony, jak sam wyjaśnił, miał konsultować się z takimi osobami zajmującymi się grami hazardowymi (a dokładniej grami na automatach), to nie wydaje się prawdopodobne, by nie przekazano mu informacji dotyczących tej kwestii i występujących na tym tle problemów. Ponadto problem interpretacji przepisów ustawy o grach hazardowych był powszechnie znany wśród osób parających się tego typu działalnością gospodarczą. Oznaczać to może tylko tyle, że oskarżony był w pełni świadomy rozbieżności orzecznich, jak i wątpliwości dotyczących wykładni przepisów regulujących urządzenie i prowadzenie gier na automatach”.

W wyroku z dnia 9 września 2020 r.³⁴ SN uznał, że „samo obowiązywanie art. 107 § 1 k.k.s. nie budziło wątpliwości, a zatem każda osoba prowadząca działalność w zakresie urządzania gier na automatach musiała sobie zdawać sprawę, że niezależnie od wątpliwości co do technicznego charakteru art. 6 i art. 14 ustawy o grach hazardowych podjęcie takiej reglamentowanej działalności gospodarczej bez koncesji i poza kasynem gry może stanowić przestępstwo skarbowe. Jeżeli nawet oskarżony miał wątpliwości co do skuteczności ww. przepisów w kontekście wypełniania znamienia blankietowego czynu zabronionego, określonego w art. 107 § 1 k.k.s., to fakt ten tylko potwierdzał świadomość podejmowania ryzyka poniesienia odpowiedzialności karnoskarbowej w wypadku przyjęcia i utrwalenia się niekorzystnej dla oskarżonego linii orzeczniczej. O żadnej nieświadomości karalności nie mogło być zatem mowy”.

32 Wyrok z dnia 26 maja 2020 r., V KK 69/20, LEX nr 3275584.

33 Wyrok SN z dnia 9 lipca 2020 r., IV KK 185/19, LEX nr 3276695.

34 Wyrok SN z dnia 9 września 2020 r., IV KK 705/19, LEX nr 3277117.

W przywołanych orzeczeniach SN trafnie i konsekwentnie podkreślał konieczność brania pod uwagę świadomości sprawców w zakresie ich wątpliwości co do możliwości prowadzenia działalności w obszarze gier hazardowych. Istnienie owych wątpliwości może bowiem przesądzać pozytywnie co do świadomości sprawcy w zakresie podejmowania ryzyka poniesienia odpowiedzialności karnoskarbowej. W tych przypadkach nie można uznać, że u sprawcy wystąpiła nieświadomość karalności czynu karnoskarbowego.

W postanowieniu z dnia 26 października 2020 r.³⁵ SN wskazał na okoliczność, że „usprawiedliwiona nieświadomość karalności danych zachowań może mieć miejsce w sytuacjach częściej i zaskakującej zmiany regulacji z zakresu szeroko rozumianego prawa finansowego lub ich interpretacji, które rzutują na zakres penalizacji zachowań stypizowanych jako przestępstwa skarbowe lub wykroczenia skarbowe, to jednak przyjęcie takiego błędu wymaga pogłębionej analizy na gruncie realiów procesowych danej sprawy”. Mimo takiej konstatacji SN w realiach rozpoznawanej sprawy uznał, że „nie można powoływać się skutecznie na niezawinioną nieświadomość stanu prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że sprawca nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującym uregulowaniem, choć miał możliwość to uczynić u przedstawicieli właściwych organów, ale wręcz wyraźnie z takiej możliwości zrezygnował”.

W uzasadnieniu wyroku z dnia 26 listopada 2020 r.³⁶ SN przesądził, że „przepis art. 10 § 4 k.k.s. określa kontratyp błędu co do prawa (*error iuris*), do którego istoty należy nieświadomość karalności czynu, którego dopuścił się sprawca. Chodzi o sytuację, w której sprawca nie zdaje sobie sprawy z tego, że jego zachowanie jest bezprawne i karalne jako przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe. Warunkiem przyjęcia omawianego kontratypu jest ustalenie, czy błąd sprawcy jest usprawiedliwiony. Jeżeli warunek ten został spełniony, nie ma możliwości uznania czynu sprawcy (wypełniającego pozostałe, ustawowe znamiona czynu zabronionego przez Kodeks karny skarbowy) za przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe. Sprawca taki nie podlega więc odpowiedzialności karnej skarbowej. W przeciwnym wypadku, to jest nieusprawiedliwionej nieświadomości karalności danego zachowania, zastosowanie znajduje art. 10 § 5 k.k.s.”

O wiele szerszy wywód w omawianej materii SN poczynił w uzasadnieniu wyroku z dnia 26 listopada 2020 r.³⁷ Sąd mianowicie wskazał, że „miarodajne dla ustalenia, czy błąd sprawcy był usprawiedliwiony, jest dochowanie należytej staranności w ustalaniu obowiązującego prawa. W szczególności należy zbadać, czy rzeczywiście sprawca bez swojej winy nie mógł zorientować się co do faktu karalności skarbowej danego zachowania. Przy ocenie, czy tak rozumiana nieświadomość karalności czynu zabronionego była usprawiedliwiona, należy brać pod uwagę całokształt okoliczności związanych z danym zdarzeniem, a także osobą sprawcy. Kryteria usprawiedliwienia takiego błędu mają charakter obiektywno-subiektywny, wymagając odwołania się do standardu osobowego wzorcowego obywatela oraz uwzględnienia kryterium subiektywnego – indywidualnej możliwości uniknięcia błędu. Badając formułę usprawiedliwienia, należy odwoływać się do wzorca osobowego zachowania przeciętnego obywatela, przy czym w wypadku prawa

35 Postanowienie SN z dnia 26 października 2020 r., II KK 275/19, LEX nr 3277050.

36 Wyrok SN z dnia 26 listopada 2020 r., V KK 237/20, LEX nr 3200399.

37 Wyrok SN z dnia 26 listopada 2020 r., V KK 440/19, LEX nr 3277881.

karnego skarbowego, odnośnie do osoby prowadzącej działalność gospodarczą i to reglamentowaną przez państwo, w grę może wchodzić model osobowy o podwyższonym standardzie wymagań. Nie może również skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa sprawca, który nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującym uregulowaniem, choć miał możliwość to uczynić u przedstawicieli właściwych organów, ale z takiej możliwości zrezygnował. [...] Przypomnieć należy, że przepis art. 10 § 4 k.k.s. określa kontratyp błędu co do prawa (*error iuris*), do którego istoty należy nieświadomość karalności czynu, którego dopuścił się sprawca. Chodzi o sytuację, w której sprawca nie zdaje sobie sprawy z tego, że jego zachowanie jest bezprawne i karalne jako przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe. Warunkiem przyjęcia omawianego kontrotypu jest ustalenie, czy błąd sprawcy jest usprawiedliwiony. Jeżeli warunek ten został spełniony, nie ma możliwości uznania czynu sprawcy (wypełniającego pozostałe, ustawowe znamiona czynu zabronionego przez kodeks karny skarbowy) za przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe. Sprawca taki nie podlega więc odpowiedzialności karnej skarbowej. W przeciwnym wypadku, to jest nieusprawiedliwionej nieświadomości karalności danego zachowania, zastosowanie znajduje art. 10 § 5 k.k.s.” Należy wytknąć w tym miejscu użycie przez SN – w obu orzeczeniach – pojęcia kontrotypu błędu co do prawa, czyli okoliczności wyłączającej bezprawność czynu, albowiem błąd w doktrynie karnistycznej uznawany jest za okoliczność wyłączającą jedynie winę sprawcy.

Następnie, co szczególnie cenne, sąd odniósł się do ustaleń w ramach stanu faktycznego, które doprowadziły go do wniosków o jego nieusprawiedliwionej nieświadomości. Wskazał, że „oskarżony urządził gry na zindywidualizowanych automatach bez wymaganej koncesji w okresie od dnia 1 czerwca 2016 r. do dnia 30 sierpnia 2016 r., a więc po wejściu w życie ustawy z dnia 12 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o grach hazardowych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1201, dalej: ustawa nowelizująca), zmieniającej tę ostatnią ustawę z mocą obowiązującą od dnia 3 września 2015 r. Przepis art. 4 ustawy nowelizującej określał, że „podmioty prowadzące działalność w zakresie, o którym mowa w art. 6 ust. 1–3 lub w art. 7 ust. 2 u.g.h., w dniu wejścia w życie niniejszej ustawy mają obowiązek dostosowania się do wymogów określonych w ustawie zmienianej w art. 1 u.g.h., w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, do dnia 1 lipca 2016 r.” Sąd wyraził pogląd, że norma postępowania wynikająca z tego przepisu jest czytelna także przy zastosowaniu podstawowej z metod wykładni, tj. wykładni gramatycznej [...]. Analiza ustawy nowelizującej, w tym jej art. 1 pkt 2, odnoszącego się do art. 6 u.g.h. i ograniczającego katalog form prawnych, w jakich mogła być prowadzona działalność w zakresie gier losowych, już na »pierwszy rzut oka« nie pozwalała przyjąć, że państwo zrezygnowało z koncesjonowania, reglamentowania tej działalności, a wprost przeciwnie – nakazywało uznać, że wprowadzane zostają dodatkowe mechanizmy obostrzające warunki jej prowadzenia”.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 2021 r.³⁸ sąd powtórzył, że „badając formułę usprawiedliwienia nieświadomości karalności należy odwoływać się do wzorca osobowego zachowania przeciętnego obywatela, przy czym w wypadku prawa karnego skarbowego odnośnie osoby prowadzącej działalność gospodarczą, w grę może wchodzić

38 Postanowienie SN z dnia 1 czerwca 2021 r., IV KK 82/20, Legalis nr 2701115.

model osobowy o podwyższonym standardzie wymagań”. Powtórzył tym samym swój pogląd o podwyższonym standardzie usprawiedliwionej nieświadomości karalności w przypadku przedsiębiorców.

W tożsamy sposób SN ustalił w wyroku z dnia 4 października 2021 r.³⁹, że „dla przyjęcia nieświadomości karalności czynu zabronionego (art. 10 § 4 k.k.s.) konieczne jest, aby tak rozumiana nieświadomość karalności czynu zabronionego (mylne przekonanie – pewność, o istniejącym stanie prawnym) była usprawiedliwiona, przy czym badając to usprawiedliwienie należy brać pod uwagę całokształt okoliczności związanych z danym zdarzeniem, a także osobą sprawcy. Kryteria usprawiedliwienia tego rodzaju błędu mają przecież charakter obiektywno-subiektywny, wymagający odwołania się do standardu osobowego wzorowego obywatela oraz kryterium subiektywnego – indywidualnej możliwości uniknięcia błędu. [...] Oceniając zachowanie oskarżonego z punktu widzenia wzorowego obywatela, który co więcej był przecież przedsiębiorcą zajmującym się profesjonalnie działalnością w zakresie gier hazardowych, trudno uznać, aby mógł on w okresie prowadzonej wówczas działalności od dnia 12 sierpnia 2014 r. [...] do dnia 10 sierpnia 2015 r. [...] mieć pewność, że ta jego działalność jest legalna i nie skutkuje odpowiedzialnością karną z art. 107 § 1 k.k.s. Przecież w tym okresie, nawet jeżeli w odniesieniu do osoby I.D. nie zapadały wyroki skazujące, wydawane były orzeczenia – w tym Sądu Najwyższego [...] – prezentujące odmienne poglądy od tych jakie rzekomo przejawiał w tym czasie oskarżony i co deklarował w toku niniejszego postępowania. Jeżeli zaś tak, to brak podstaw z obiektywnego punktu widzenia, aby uznać, że *tempore criminis* I.D. nie miał wątpliwości, iż przyjęta przez niego wykładnia przepisów u.g.h. jest jedynie poprawną. Czemu innemu jak nie wsparciu prezentowanej przez niego wersji miało przecież służyć zwrócenie się do profesjonalnego prawnika o wydanie stosownej decyzji. Dla Sądu Najwyższego w tym składzie oczywistym jest, że były do działania pozorujące legalną działalność. Oskarżony nie działał bowiem w błędzie, lecz podjął świadome ryzyko wiedząc, że może go to narazić na odpowiedzialność karną i godząc się na to”.

W kontekście błędu co do prawa i nieusprawiedliwionej nieświadomości karalności zachowań karnoskarbowych SN wskazał w postanowieniu z dnia 22 listopada 2021 r.⁴⁰, że „jako błąd co do prawa należy traktować te wszystkie sytuacje, w których sprawca posiada mylne, ale pewne przekonanie o istniejącej rzeczywistości. Trudno przyjąć, by oskarżony posiadał taką pewność odnośnie obowiązujących reguł prawo-podatkowych, skoro zasięgał opinii podmiotów profesjonalnie zajmujących się prawem podatkowym. Fakt posiadania wykształcenia technicznego, nie mówiąc już o wykształceniu ekonomicznym, nie stanowi okoliczności uzasadniających jego niewiedzę, jeżeli oskarżony legitymuje się długoletnim doświadczeniem jako prowadzący działalność gospodarczą, która zawsze łączyła się z obowiązkami podatkowymi. Od osoby prowadzącej działalność gospodarczą można oczekiwać wyższego poziomu znajomości dotyczącej jej reguł”. Ponownie zatem sąd przesądził o konieczności przyjmowania wyższego standardu znajomości stanu prawnego dotyczącego prowadzonej działalności gospodarczej przez przedsiębiorców jako profesjonalistów.

39 Wyrok SN z dnia 4 października 2021 r., V KK 238/20, LEX nr 3517555.

40 Postanowienie SN z dnia 22 listopada 2021 r., IV KS 51/21, Legalis nr 2671817.

W wyroku SN z dnia 18 stycznia 2023 r.⁴¹ sąd wskazał, że „nie znajduje żadnego normatywnego ani logicznego uzasadnienia stanowisko, że przedsięwzięcie jakichkolwiek działań mających na celu wyjaśnienie ewentualnie rysujących się wątpliwości co do karalności określonego zachowania ma nieuchronnie skutek ekskulpujący w primacie przepisu art. 10 § 4 k.k.s. Ocena taka winna mieć każdorazowo charakter zindywidualizowany oraz opierać się na analizie uwzględniającej m.in.: obiektywny lub subiektywny tylko charakter ewentualnych wątpliwości co do karalności określonego czynu, stopień zawłości danej regulacji prawnokarnej, predyspozycje intelektualne sprawcy, adekwatność przedsięwziętych przez sprawcę kroków zmierzających do usunięcia wątpliwości co do karalności (w przypadku zlecenia ekspertyz czy opinii – kwestię obiektywizmu i fachowości ich autora czy autorów), ewentualną możliwość zwrócenia się przez podmiot o dokonanie interpretacji urzędowej w trybie przewidzianym przez właściwe przepisy, wydanie przez właściwe organy urzędowych wyjaśnień odnoszących się do regulacji będącej przedmiotem wątpliwości. Innymi słowy, ewentualne zlecenie przez oskarżonego opinii czy ekspertyz mających na celu wyjaśnienie wątpliwości co do karalności zachowania, które prezentują konkluzje o niekaralności danych zachowań, nie prowadzi automatycznie do wyłączenia odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe”. Tym samym SN podzielił swe wcześniejsze stanowisko o konieczności przyjmowania wyższego standardu znajomości stanu prawnego dotyczącego prowadzonej działalności hazardowej przez sprawców jako profesjonalistów w danej branży. Twierdzenia z uzasadnienia tego wyroku SN utrwalają dotychczasowe poglądy doktryny wobec instytucji błędu co do karalności.

3. Podsumowanie

Zabieg legislacyjny polskiego ustawodawcy polegający na zbiorczej kryminalizacji zawartej w art. 107 § 1 k.k.s. powoduje, że potencjalnie każde zachowanie polegające na naruszeniu przepisów u.g.h. polegające na urządzaniu lub prowadzeniu gry hazardowej może przyjąć postać zachowania karalnego. Tym samym aktualny pozostaje pogląd, że przepis części szczególnej k.k.s. może obowiązywać w praktyce jedynie wówczas i tylko w takim zakresie, w jakim obowiązuje nakaz lub zakaz wynikający z regulacji merytorycznej, w tym przypadku odpowiednich przepisów u.g.h.

Niewątpliwie tematyka instytucji błędu co do karalności z art. 10 § 4 k.k.s. nie została przez zaprezentowane orzeczenia Sądu Najwyższego w niniejszym opracowaniu wyczerpana. Można jednak dzięki wskazanym wyżej judykatom prześledzić tezy sądu w przedmiotowym zakresie i wyciągnąć z nich ogólne wnioski w kontekście kryteriów uznawania błędu co do karalności za usprawiedliwiony i nieusprawiedliwiony, nie tylko w płaszczyźnie organizacji gier hazardowych. Błąd sprawcy co do karalności uchyla jego winę, a tym samym znosi jego odpowiedzialność karną. Przedmiotem błędu jest status prawnokarny zachowania się, którym wypełniono znamiona czynu zabronionego. Przypadek

⁴¹ Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2023 r., V KK 137/22, LEX nr 3515942.

nieświadomości karalności oznacza sytuację, gdy sprawca, znając przepis dopełniający, czyli regulację merytoryczną, nie wie tylko tego, że naruszenie tego przepisu jest także karane przez prawo karne skarbowe. Instytucja błędu co do karalności jest wyrazem niższych oczekiwań ustawodawcy wobec sprawców przestępstwa i wykroczeń skarbowych niż wobec sprawców przestępstw pospoliczych. Błąd co do karalności oznacza zatem postawienie przed sprawcą przez Kodeks karny skarbowy mniejszych wymagań niż w Kodeksie karnym, gdyż przy błędzie co do karalności czynu nie chodzi w ogóle o nieświadomość co do sprzeczności czynu z jakąś normą prawa, jak przy błędzie co do bezprawności, lecz o nieświadomość, że jest on zagrożony pod groźbą kary. W tym obszarze znajduje się m.in. sytuacja, gdy sprawca pozostaje w nieświadomości czy to odnośnie do nakazu, czy to zakazu płynącego z prawa hazardowego, a tym samym także odnośnie do karalności jego naruszenia norm k.k.s. Co istotne, wyłączenie winy przy błędzie co do karalności następuje jedynie wówczas, gdy błąd sprawcy jest uznany za usprawiedliwiony, czyli taki, którego sprawca nie mógł uniknąć, niebędący wynikiem jego lekkomyślności albo niedbalstwa.

Warto zaakcentować płynący z orzeczeń SN ogólny wniosek o wyższych wymaganiach w kontekście usprawiedliwienia nieświadomości karalności sprawcy jako przedsiębiorcy, przy czym każdorazowo należy odwoływać się do wzorca osobowego zachowania przeciętnego obywatela. Dodatkowo na gruncie prawa karnoskarbowego w przypadku osoby prowadzącej działalność gospodarczą z reguły w grę wchodzi model osoby o podwyższonym standardzie wymagań. Prawnokarna ocena zachowania dotyczy bowiem profesjonalistów w danej branży podejmujących się działalności w charakterze dostawców reglamentowanych usług hazardowych. Tym samym osoba zajmująca się profesjonalnie tego rodzaju działalnością nie powinna podejmować działań, o których wie, że są sprzeczne z wolą ustawodawcy. W tym przypadku jej zachowania nie można uznać za działanie w ramach usprawiedliwionego błędu co do karalności. Sprawca nie może również powoływać się skutecznie na swą niezawinioną nieświadomość stanu prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującą regulacją, choć miał możliwość to uczynić u przedstawicieli właściwych organów, ale wręcz wyraźnie z takiej możliwości zrezygnował. Uznać bowiem należy, że przy właściwym zapoznaniu z obowiązującą normą karnoskarbową u przedstawicieli właściwych organów sprawca mógłby z powodzeniem swego błędu uniknąć.

Bibliografia

Literatura

- Frąckowiak K., *Nielegalny e-hazard. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2018.
- Gibasiewicz G., *Brak notyfikacji Komisji Europejskiej ustawy o grach hazardowych a możliwość stosowania sankcji administracyjnych wobec podmiotów prowadzących gry hazardowe*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2017, nr 26.
- Grzegorzczak T., Gubiński A., *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1996.
- Łabuda G., [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, 2017.
- Krasuska A., *Notyfikacja ustawy o grach hazardowych a odpowiedzialność karna z art. 107 § 1 kodeksu karnego skarbowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2016, nr 2.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. I. Zgoliński, Warszawa 2021.
- Makowski W., *Prawo karne, część ogólna: wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1920.
- Piaseczny A., [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. A. Piaseczny, A. Wielgolewska, LexisNexis 2012.
- Pohl Ł., *Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013.
- Skowronek G., *Prawne aspekty hazardu*, Wrocław 2012.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1978.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2017.
- Wilk L., *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, Warszawa 2012.

Akty prawne

- Dyrektywa 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego (Dz.U. L 204 z dnia 21 lipca 1998 r.).
- Dyrektywa (UE) 2015/1535 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 września 2015 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego.
- Dyrektywa Rady 2006/96/WE z dnia 20 listopada 2006 r. dostosowująca niektóre dyrektywy w dziedzinie swobodnego przepływu towarów, w związku z przystąpieniem Bułgarii i Rumunii, Dz.U. UE.L.98.204.37 z późn. zm.
- Ustawa – Kodeks karny skarbowy z dnia 10 września 1999 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 654 t.j. z dnia 6 kwietnia 2023 r.
- Ustawa o grach hazardowych z dnia 19 listopada 2009 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 227 t.j. z dnia 2 lutego 2023 r.

Orzecznictwo

- Uchwała SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 17/16, OSNKW 2017/2/7.
Postanowienie SN z dnia 22 lutego 2017 r., IV KK 325/14, LEX nr 2261015.
Wyrok SN z dnia 13 lutego 2020 r., IV KK 477/19, LEX nr 3260307.
Wyrok SN z dnia 13 lutego 2020 r., IV KK 3/19, LEX nr 3260303.
Wyrok SN z dnia 19 lutego 2020 r., IV KK 572/19, LEX nr 3170269.
Wyrok SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 223/19, LEX nr 3260360.
Postanowienie SN z dnia 16 marca 2020 r., IV KK 419/19, LEX nr 3228652.
Wyrok SN z dnia 26 maja 2020 r., V KK 541/19, LEX nr 3275672.
Wyrok SN z dnia 26 maja 2020 r., V KK 69/20, LEX nr 3275584.
Wyrok SN z dnia 9 lipca 2020 r., IV KK 185/19, LEX nr 3276695.
Wyrok SN z dnia 9 września 2020 r., IV KK 705/19, LEX nr 3277117.
Postanowienie SN z dnia 26 października 2020 r., II KK 275/19, LEX nr 3277050.
Wyrok SN z dnia 26 listopada 2020 r., V KK 237/20, LEX nr 3200399.
Wyrok SN z dnia 26 listopada 2020 r., V KK 440/19, LEX nr 3277881.
Postanowienie SN z dnia 1 czerwca 2021 r., IV KK 82/20, Legalis nr 2701115.
Wyrok SN z dnia 4 października 2021 r., V KK 238/20, LEX nr 3517555.
Postanowienie SN z dnia 22 listopada 2021 r., IV KS 51/21, Legalis nr 2671817.
Wyrok SN z dnia 18 stycznia 2023 r., V KK 137/22, LEX nr 3515942.

Piotr Ochman¹

Uniwersytet Wrocławski

ORCID ID: 0000-0001-5590-3299

ROLA RADCY PRAWNEGO JAKO OBROŃCY Z WYBORU W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

ABSTRACT

The role of attorney-at-law as defense counsel of choice in pre-trial proceedings

This article aims to present selected issues related to the participation of an attorney-at-law in pre-trial proceedings in criminal cases as a defense counsel of choice (excluding offense cases, fiscal offenses and fiscal crimes), taking into account the relevant rights and obligations of attorneys-at-law in connection with the provision of legal assistance set by the regulations of the Act on Attorneys-at-Law, the Polish Code of Criminal Procedure, as well as rules of professional deontology, particularly the Code of Ethics for Attorneys-at-Law.

Keywords: attorney-at-law, defense counsel of choice, pre-trial proceedings, defense in criminal cases, Code of Ethics for Attorneys-at-Law

Słowa kluczowe: radca prawny, obrońca z wyboru, postępowanie przygotowawcze, obrona w sprawach karnych, Kodeks Etyki Radcy Prawnego

---

¹ Radca prawny, adiunkt na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Pracuje w Katedrze Kryminologii i Nauk o Bezpieczeństwie. Adres do kontaktu: piotr.ochman@-uwr.edu.pl.

1.

Wykonywanie zawodu radcy prawnego to świadczenie pomocy prawnej polegającej na: udzielaniu porad i konsultacji prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed urzędami i sądami. Jedną z form świadczenia pomocy prawnej jest występowanie w charakterze obrońcy. Pomoc prawna tego rodzaju może być świadczona przez radcę prawnego w ramach wykonywania przez niego zawodu na podstawie umowy cywilnoprawnej, w kancelarii radcy prawnego oraz w spółce², pod warunkiem wszakże, że radca prawny nie pozostaje w stosunku pracy³.

2.

Umożliwienie radcom prawnym pełnego udziału w postępowaniu karnym, tj. występowanie zarówno w charakterze pełnomocnika i obrońcy w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, wykroczenia skarbowe, przestępstwa i przestępstwa skarbowe, nastąpiło dopiero wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw⁴, która to z dniem 1 lipca 2015 r. rozszerzyła uprawnienia radców prawnych w zakresie postępowania karnego na obronę w postępowaniu w sprawach o przestępstwa, przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. Słusznie projektodawcy przedmiotowych zmian legislacyjnych (oczekiwanych od dłuższego czasu przez korporację radców prawnych⁵) przyjęli w szczególności, że brak jest zasadniczych różnic pomiędzy prawniczymi zawodami zaufania publicznego (adwokatami i radcami prawnymi), a wymagania ustawowe stawiane kandydatom do wykonywania zawodu radcy prawnego w zakresie prawa i postępowania karnego są wysoce restrykcyjne, dając gwarancję należytego wykonywania przez radcę prawnego obowiązków

2 Spółkami, w których ramach radca prawny może wykonywać zawód, są spółki: (1) cywilna lub jawna, w których współnikami są radcowie prawni, adwokaci, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi lub prawnicy zagraniczni wykonujący stałą praktykę na podstawie przepisów ustawy z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej; (2) partnerska, w której partnerami są radcowie prawni, adwokaci, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi lub prawnicy zagraniczni wykonujący stałą praktykę na podstawie przepisów ustawy z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej; (3) komandytowa lub komandytowo-akcyjna, w której komplementariuszami są radcowie prawni, adwokaci, rzecznicy patentowi, doradcy podatkowi lub prawnicy zagraniczni wykonujący stałą praktykę na podstawie przepisów ustawy z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej. Wyłącznym przedmiotem działalności wskazanych wyżej spółek powinno być świadczenie pomocy prawnej.

3 Zakaz ten nie dotyczy pracowników badawczych i badawczo-dydaktycznych.

4 Dz.U. z 2013 r. poz. 1247, z późn. zm. Wskazana ustawa znowelizowała m.in. ustawę z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych oraz ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

5 Zob. A. Bereza, *Ewolucja statusu radcy prawnego w postępowaniu karnym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3, s. 67–75.

obrońcy w postępowaniu karnym⁶. Nie bez znaczenia jest także fakt, że znacząco wzrosła liczba prawników profesjonalnych, co pozwoliło na szerszą realizację prawa do obrony w postępowaniu karnym *sensu largo*. Zgodnie bowiem z przepisem art. 42 ust. 2 Konstytucji RP⁷ każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Elementem prawa do obrony jest prawo do korzystania z pomocy obrońcy, które wyraża się w szczególności w uprawnieniu do wyboru obrońcy lub korzystania z obrońcy z urzędu na zasadach określonych w ustawie. Prawo to wyrażone jest także w szczególności w przepisie art. 6 ust. 3 lit. c Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁸, art. 14 ust. 3 lit. d Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych⁹, a także art. 48 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej¹⁰. Udział radcy prawnego w charakterze obrońcy w postępowaniu karnym stanowi emanację prawa oskarżonego do obrony, a także przyjęcie przez radcę prawnego odpowiedzialności za należyte i sumienne, wynikające z wiedzy prawniczej oraz zasad etyki, świadczenie pomocy prawnej, ochronę interesu oskarżonego, w tym zwłaszcza urzeczywistnianie prawa oskarżonego do obrony materialnej w postępowaniu karnym.

3.

O prawie do ustanowienia obrońcy podejrzany powinien być pouczony już przed pierwszym przesłuchaniem (art. 300 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego¹¹). Nawiązanie stosunku obrończego pomiędzy radcą prawnym a podejrzany następuje wskutek udzielenia upoważnienia do obrony¹². Upoważnienie to przybiera postać

6 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870, s. 153–154. Zob. także M. Komar-Zabłocka, *Status radcy prawnego w procesie karnym w świetle nowelizacji z 27.09.2013 r.*, „Ius et Administratio” 2014, nr 1, s. 24–26; D. Jagiełło, *Udział radcy prawnego w procesie karnym po nowelizacji k.p.k. z 27 września 2013 r.*, „Ius Novum” 2015, nr 1, s. 71–78.

7 Dz.U. nr 78 poz. 483, z późn. zm.

8 Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284, z późn. zm. (dalej: EKPC), którego treść jest następująca: Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do [...] bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.

9 Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167, którego treść jest następująca: Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, co najmniej do następujących gwarancji [...] bronięcia się osobiście lub przez obrońcę przez siebie wybranego; do otrzymania informacji, jeżeli nie posiada obrońcy, o istnieniu powyższego prawa oraz posiadania obrońcy wyznaczonego dla niej w każdym przypadku, kiedy interesy sprawiedliwości tego wymagają, bez ponoszenia kosztów obrony w przypadkach, kiedy oskarżony nie posiada dostatecznych środków na ich pokrycie.

10 Dz.Urz. UE seria C z 2016 r., nr 202, s. 389, którego treść jest następująca: Każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony.

11 Dz.U. z 2022 r. poz. 1375, z późn. zm., dalej k.p.k.

12 Upoważnienie takie powinno zawierać co najmniej imię i nazwisko podejrzanego i obrońcy oraz zakres udzielonego upoważnienia do obrony, a także podpis podejrzanego. Nie ma przeszkód, aby zakres ten sformułowany był jako upoważnienie „do obrony w sprawach karnych”. Warto wskazać, że zgodnie

jednostronnego oświadczenia woli, którym osoba uprawniona udziela szczególnego rodzaju pełnomocnictwa do podejmowania działań obrończych¹³. Wskazane wyżej zdarzenie prawne (czynność prawna) jest konsekwencją stosownych ustaleń (umowy) określających zakres upoważnienia oraz inne warunki świadczenia pomocy prawnej, w tym wynagrodzenie (art. 8 ust. 4 ustawy o radcach prawnych¹⁴)¹⁵. Słusznie zauważa się w literaturze, że dopiero łączne zaistnienie wskazanych wyżej zdarzeń prawnych konstytuuje stosunek obrończy, gdyż obrońca w pewnych sytuacjach może odmówić podjęcia się tych obowiązków¹⁶. Zgodnie z przepisem art. 43 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego radca prawny obowiązany jest wykonywać czynności zawodowe wyłącznie na podstawie umowy zawartej z klientem¹⁷, a podejmując się świadczenia pomocy prawnej, obowiązany jest przed przystąpieniem do czynności zawodowych ustalić z klientem zakres usługi, wysokość wynagrodzenia lub sposób jego wyliczenia, a także zasady ponoszenia opłat i wydatków¹⁸. Najczęściej obrońcę ustanawia sam podejrzany, jeżeli ma on status nieletniego¹⁹ lub ubezwłasnowolnionego, obrońca może być ustanowiony przez jego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której pieczęą pozostaje (art. 76 k.p.k.). W przypadku natomiast, gdy podejrzany jest pozbawiony wolności, do czasu osobistego ustanowienia przez niego obrońcy obrońca może być ustanowiony także przez inną osobę, o czym niezwłocznie zawiadamia się podejrzanego.

4.

Przyjmując upoważnienie do obrony, radca prawny powinien zweryfikować, czy dysponuje wystarczającym czasem do wykonywania tych obowiązków i czy posiada odpowiednie doświadczenie w sprawach danego rodzaju, a w konsekwencji czy jest w stanie

---

z przepisem art. 84 § 1 k.p.k. ustanowienie obrońcy uprawnia go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, jeżeli nie zawiera ograniczeń. Takie ograniczenie może przykładowo dotyczyć określonego stadium postępowania (np. postępowanie przygotowawcze) lub też czynności podejmowanej w ramach tego postępowania (np. sporządzenie zażalenia i udział w posiedzeniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania). Nie jest warunkiem koniecznym oznaczenie sprawy poprzez podanie jej sygnatury (por. D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2010, s. 38).

13 D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy...*, s. 41.

14 Dz.U. z 2022 r. poz. 1166, z późn. zm., dalej ustawa o radcach prawnych.

15 R.A. Stefański, *Nawiązanie i ustanie stosunku obrończego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 4, s. 112.

16 R.A. Stefański, *Nawiązanie i ustanie stosunku obrończego...*, s. 113.

17 Zasada ta doznaje ograniczenia, gdy sprawa zostanie powierzona radcy prawnemu na podstawie przepisów prawa przez sąd lub inny organ lub na podstawie umowy z podmiotem wykonującym zadania publiczne w zakresie świadczenia nieodpłatnej pomocy prawnej, a także w innych przypadkach określonych w przepisach prawa.

18 Ponadto, zgodnie z § 19 ust. 1 Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego, umowa o świadczenie pomocy prawnej zawarta z klientem powinna w szczególności określać zakres pomocy prawnej, wysokość wynagrodzenia lub sposób jego ustalenia oraz zasady ponoszenia opłat i wydatków, a także zasady komunikacji z klientem.

19 Od 15 lutego 2024 r. na skutek zmiany przepisu art. 76 k.p.k. przez ustawę o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 818) uprawnienie takie przysługiwać będzie podejrzanemu, który nie ukończył 18 lat.

realnie umożliwić podejrzanemu korzystanie z jego prawa do obrony. Jakkolwiek radca prawny nie może odmówić udzielenia pomocy prawnej poprzez występowanie w charakterze obrońcy (art. 22 ust. 1 ustawy o radcach prawnych), to jednak może się od tego obowiązku uwolnić wyłącznie z ważnych powodów. Pojęcie to nie zostało zdefiniowane w języku prawnym, niemniej jednak niewątpliwie do przyczyn uzasadniających odmowę świadczenia pomocy prawnej w powyższym zakresie można zaliczyć zdarzenia faktycznie uniemożliwiające radcy prawnemu podjęcie się prowadzenia sprawy (przykładowo zdarzenia losowe, plany urlopowe, choroba²⁰) czy też wynikające z przepisów Kodeksu postępowania karnego (np. przepis art. 77 lub 85 k.p.k.), ustawy o radcach prawnych (np. przepis art. 15) lub Kodeksu Etyki Radców Prawnych (np. przepis art. 26 lub 27)²¹. Ponadto, zgodnie z przepisem art. 12 ust. 2 Kodeksu Etyki Radców Prawnych, radca prawny nie może podjąć się prowadzenia sprawy, jeżeli nie posiada wystarczającej wiedzy lub doświadczenia. W literaturze słusznie wskazuje się, że „podjęcie się prowadzenia sprawy, której poziom skomplikowania jest wysoki, bazując jedynie na posiadanej wiedzy czy jedynie na posiadanym doświadczeniu (...) może prowadzić do odpowiedzialności dyscyplinarnej, o ile w związku z brakiem odpowiedniego doświadczenia (czy wiedzy) radca prawny nie zapewni należytej ochrony prawnej interesu klienta”²². Jakkolwiek zapewnienie ochrony interesów mocodawcy jest tutaj niewątpliwie nadrzędne, to brak odpowiedniej wiedzy lub doświadczenia wpływać może również na postrzeganie korporacji radców prawnych w kontekście przygotowania do pełnienia funkcji obrońcy w postępowaniu karnym.

Stosunki pomiędzy radcą prawnym a klientem powinny być oparte na zaufaniu (art. 45 Kodeksu Etyki Radców Prawnych). Wynika to zarówno z istoty zawodu radcy prawnego, jak i prawnej kwalifikacji relacji występującej pomiędzy radcą prawnym a jego mandantem²³. W sytuacji braku zaufania stron stosunku obrończego jego nawiązanie, jak i dalsze trwanie jest bezcelowe i sprzeczne z zasadami wykonywania zawodu radcy prawnego. Okolicznościami podważającymi zaufanie do klienta mogą być przykładowo nie tylko podawanie przez klienta informacji nieprawdziwych lub zatajanie prawdziwych informacji dotyczących sprawy, celowe wprowadzanie radcy prawnego

²⁰ W tym kontekście wskazać należy, że zgodnie z przepisem art. 21 ust. 1 radca prawny w celu sprawnego wykonywania funkcji obrońcy może udzielić substytucji nie tylko innemu radcy prawnemu, ale także adwokatowi, prawnikowi zagranicznemu wykonującemu stałą praktykę w zakresie wynikającym z ustawy o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto radca prawny, z uwzględnieniem ograniczeń wskazanych w przepisie art. 35¹ ustawy o radcach prawnych, może po sześciu miesiącach aplikacji radcowskiej upoważnić do zastępowania go aplikanta radcowskiego. Bardziej ograniczone jest prawo do upoważnienia aplikanta adwokackiego, gdyż wchodzi ono w grę wyłącznie, jeżeli radca prawny jest współnikiem w spółce adwokacko-radcowskiej (art. 35¹ ust. 5 ustawy o radcach prawnych). W wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 czerwca 2015 r., AKa 64/15, wskazano, że oskarżony nie jest uprawniony do cofnięcia udzielonej przez występującego w sprawę obrońcę substytucji, gdyż podmiotem ustanawiającym substytuta jest nie oskarżony, lecz ustanowiony przez niego obrońca (SIP LEX nr 1768710).

²¹ Zob. B. Sołtys, *Komentarz do art. 22, [w:] Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2022, nb 5.

²² J. Sobótka, *Komentarz do art. 12, [w:] Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2023, nb 8.

²³ W. Chróścik, *Komentarz do art. 45, [w:] Kodeks Etyki Radcy Prawnego*, red. T. Scheffler, nb 2.

w błąd, ale także publiczne krytykowanie radcy prawnego, nieinformowanie o czynnościach lub uzgodnieniach samodzielnie podejmowanych przed organem procesowym²⁴.

Szczególnym przypadkiem nakazującym odmowę świadczenia przez radcę prawnego pomocy prawnej jako obrońca w postępowaniu karnym jest konflikt interesów. Radca prawny ma bowiem korporacyjny obowiązek unikania konfliktu interesów, który to służy zapewnieniu niezależności, a także dochowaniu tajemnicy zawodowej oraz lojalności wobec klienta (art. 10 ust. 1 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). Przypadki, w których występuje konflikt interesów, określone zostały w przepisach art. 26–30 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego i należą do nich w szczególności sytuacje, w których: (1) wykonywanie czynności zawodowych naruszałoby tajemnicę zawodową lub stwarzało znaczne zagrożenie jej naruszenia, ograniczałoby niezależność radcy lub stwarzało znaczne zagrożenie jej naruszenia, albo gdy posiadana przez niego wiedza o sprawach innego klienta lub osób, na których rzecz uprzednio wykonywał czynności zawodowe, dawałaby klientowi nieuzasadnioną przewagę; (2) radca prawny wykonuje zawód w kancelarii wspólnie z innymi radcami prawnymi lub osobami, z którymi na podstawie przepisów prawa może wspólnie wykonywać zawód i ktokolwiek z nich znajduje się w sytuacji konfliktu interesów; (3) radca prawny, jego osoba najbliższa lub pozostająca w stosunku zależności brała lub bierze udział w postępowaniu w jakimkolwiek charakterze lub jeżeli sprawa dotyczy radcy prawnego, adwokata lub innej osoby, z którą radca prawny może na podstawie przepisów prawa wspólnie wykonywać zawód – o ile wykonują czynności zawodowe w tym samym czasie na rzecz tego samego klienta lub radca prawny był albo pozostaje w bliskich stosunkach z przeciwnikiem swojego klienta lub osobą zainteresowaną niekorzystnym dla klienta rozstrzygnięciem sprawy, bądź osoba najbliższa radcy prawnemu jest pełnomocnikiem strony przeciwnej lub wykonywała na jej rzecz w tej sprawie inną pomoc prawną; (4) interesy klientów radcy prawnego są sprzeczne w tej samej sprawie lub sprawie z nią związanej lub przeciwnik klienta jest również klientem radcy prawnego w jakiegokolwiek sprawie bądź interesy klienta radcy prawnego są sprzeczne z interesami osób, na których rzecz radca prawny uprzednio wykonywał czynności zawodowe w tej samej sprawie lub w sprawie z nią związanej; (5) w danej sprawie lub sprawie z nią związanej pomiędzy klientem a radcą prawnym lub osobą mu najbliższą istnieje konflikt interesów lub znaczne ryzyko jego wystąpienia. Radca prawny przed przystąpieniem do pełnienia funkcji obrońcy obowiązany jest do zbadania, czy nie występuje konflikt interesów, a w przypadku jego stwierdzenia – do odmowy świadczenia pomocy prawnej. Jeżeli natomiast konflikt interesów ujawni się w czasie świadczenia pomocy prawnej w danej sprawie, radca prawny obowiązany jest z niej zrezygnować, a w szczególności wypowiedzieć upoważnienie do obrony (art. 30a Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). Przepisy k.p.k. nie zawierają zakazu obrony kilku podejrzanych. Zakaz taki występuje dopiero wówczas, gdy interesy podejrzanych pozostają w sprzeczności (art. 85 § 1 k.p.k.). W orzecznictwie sądowym wskazuje się przykładowo, że sprzeczność taka obejmuje sytuacje, w których: oskarżeni, pozostając pod wspólnym zarzutem, odpowiadają równocześnie w jednym postępowaniu, jak również przy tożsamości zarzutu postępowanie wobec tych osób ze względów technicznych wyodrębniono w różnych fazach, nawet wówczas,

²⁴ *Ibidem*, nb 3.

kiedy co do jednej z nich postępowanie prawomocnie zakończono²⁵; wspólny obrońca kilku oskarżonych preferuje interesy jednego z nich kosztem innego i z tej przyczyny doradza temu ostatniemu ograniczenie bądź inne deformacje wyjaśnień²⁶; obrona jednego oskarżonego wymaga podważenia zaufania do twierdzeń drugiego, nawet tylko z pewnej fazy postępowania lub twierdzeń z pozoru ubocznych, a przez to może prowadzić do postawienia go w niekorzystnej sytuacji procesowej²⁷; wyjaśnienia jednego z oskarżonych lub dowody przezeń powoływane i ich ocena godzą w interes drugiego oskarżonego²⁸; oskarżeni wzajemnie pomawiają się o takie, a nie inne zachowania, obciążają się nawzajem w postępowaniu karnym, gdy reprezentuje ich jeden obrońca²⁹; interes żadnego ze współbronionych oskarżonych nie będzie należycie reprezentowany, gdyż obrońca uwikłany w sytuację kolizyjną w sposób bardziej lub mniej świadomy szukał będzie w swej taktyce obrończej tzw. złotego środka, pozostawiając poza zakresem obrończej aktywności kwestie sporne lub drażliwe, a tym samym nie spełni powinności obrończych wobec żadnego z oskarżonych³⁰; dochodzi do wzajemnego obciążania się oskarżonych, jak również do sprzeczności w zakresie relacji przebiegu zdarzenia³¹. W przypadku gdy dojdzie do sytuacji, w której obrońca – pomimo zaistnienia kolizji interesów – podejmie się obrony podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym, organ postępowania przygotowawczego winien niezwłocznie zawiadomić o tym fakcie prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy, który stwierdzając sprzeczność, wydaje zarządzenie, w którym określa termin do ustanowienia innych obrońców (art. 85 § 2 i 3 k.p.k.). Na wskazaną decyzję procesową przysługuje zażalenie (art. 85 § 2 w zw. z art. 466 § 2 k.p.k.)³².

Przed rozpoczęciem wykonywania czynności zawodowych radca prawny obowiązany jest dowiedzieć się od klienta, czy w tej samej sprawie działa lub działał już na jego rzecz inny radca prawny (art. 53 ust. 1 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). W przypadku gdy radca prawny zostanie poinformowany, że podejrzany posiada już trzech obrońców, niezależnie od sposobu powstania takiego stosunku obrończego³³, nie powinien podejmować się obrony lub też, zwracając podejrzanemu uwagę w tym zakresie, powinien upewnić się, czy ostateczna liczba obrońców nie będzie naruszała przepisu art. 77 k.p.k. Zgodnie bowiem z jego treścią oskarżony może mieć nie więcej niż trzech obrońców³⁴.

25 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 lutego 2000 r., II AKa 24/00, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 9, poz. 21, s. 13.

26 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 kwietnia 2000 r., II AKa 32/00, KZS 2000, nr 6, poz. 26, s. 16.

27 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2002 r., II KKN 229/00, Legalis nr 358189.

28 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2010 r., II KK 268/09, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 881.

29 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2013 r., WZ 22/13, Legalis nr 733454.

30 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 kwietnia 2019 r., II AKz 161/19, KZS 2019, nr 4, poz. 51.

31 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2023 r., II AKa 324/21, Legalis nr 2951926.

32 Zob. także wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 kwietnia 2022 r., SK 53/20, Dz.U. z 2022 r. poz. 958.

33 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2005 r., V KK 309/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 19, s. 40.

34 Słusznie wskazuje się w literaturze, że chodzi o „ograniczenie liczby obrońców występujących w postępowaniu w tym samym czasie. W toku całego postępowania oskarżony może mieć więcej niż trzech obrońców, którzy występują na różnych jego etapach. Jedynie więcej niż trzech nie może go reprezentować

Trafnie wskazuje się w literaturze, że prawo wyboru obrońcy w przypadku upoważnienia przez oskarżonego więcej niż trzech obrońców przysługuje właśnie temu podmiotowi, a „obrońcy nie mają w tym zakresie nic do powiedzenia”³⁵. Dopiero w przypadku, gdy w sprawie występuje więcej niż trzech obrońców, a podejrzany nie podjął decyzji w tej sprawie, organ procesowy winien podjąć stosowną decyzję procesową w tym zakresie i nie dopuścić kolejnego³⁶. Regułą w tym przypadku powinno być dopuszczenie do udziału tych obrońców, których upoważnienie do obrony zostało przedstawione organowi procesowemu jako pierwsze³⁷. Niezależnie od powyższego w przypadku wielości obrońców, wstępując do sprawy, radca prawny powinien (art. 53 ust. 1 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego): poinformować działającego w sprawie radcę prawnego o podjęciu się świadczenia pomocy prawnej w tej sprawie, ustalić z nim oraz klientem zasady współpracy, o ile jest to uzasadnione interesem klienta lub tego on oczekuje, a także nie podejmować działań mających na celu podważenie zaufania klienta wobec dotychczas działającego radcy prawnego.

Naruszenie przez radcę prawnego obowiązku świadczenia pomocy prawnej może skutkować jego odpowiedzialnością zawodową (art. 64 ust. 1 w zw. z art. 22 ust. 1 ustawy o radcach prawnych). W każdym przypadku odmowa podjęcia się świadczenia pomocy prawnej oceniana być musi na podstawie okoliczności konkretnego przypadku, z uwzględnieniem konkretnych uwarunkowań sprawy i przyczyn³⁸. Ponadto radca prawny, rezygnując ze świadczenia pomocy prawnej, obowiązany jest uczynić to w takim czasie, by klient dla ochrony swoich interesów mógł skorzystać z pomocy prawnej innej osoby (art. 47 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). W takim przypadku radca prawny obowiązany jest dokonać czynności niecierpiących zwłoki, których zaniechanie wiązałoby się z nieodwracalnym uszczerbkiem dla interesu klienta.

5.

Upoważnienie do obrony może być sporządzone na piśmie albo ustnie poprzez złożenie oświadczenia do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne, którym w przypadku postępowania przygotowawczego może być prokurator, Policja, Straż Graniczna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowa Administracja Skarbowa, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Żandarmeria Wojskowa, Inspekcja Handlowa, Państwowa

w tym samym czasie” (D. Drajewicz, *Komentarz do art. 77, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, nb 2).

35 R.A. Stefański, *Komentarz do art. 77, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. S. Zabłocki, Warszawa 2017, nb 1.

36 K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 77, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, nb 1.

37 R.A. Stefański, *Komentarz do art. 77, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. S. Zabłocki, Warszawa 2017, nb 1.

38 B. Sołtys, *Komentarz do art. 22, [w:] Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2022, nb 6.

Inspekcja Sanitarna czy też Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej (art. 312 i 325d k.p.k.). W przypadku, gdy upoważnienie do obrony sporządzone jest na piśmie, zazwyczaj składane jest organowi procesowemu wraz z podjęciem pierwszej czynności w sprawie, do której radca został wyznaczony, lub też wraz z pismem stanowiącym zgłoszenie obrońcy w danym postępowaniu, które może także – w zależności od stadium postępowania przygotowawczego – zawierać przykładowo wnioski o wyrażenie zgody na udostępnienie akt postępowania przygotowawczego (art. 156 § 5 k.p.k.), zawiadomianie o czasie i miejscu przeprowadzania czynności procesowych (art. 117 § 1 k.p.k.), wydanie uwierzytelnionego odpisu każdego orzeczenia dotyczącego podejrzanego (art. 157 § 1 k.p.k.), wydanie kopii protokołów przesłuchania podejrzanego, a także czynności, w której podejrzaný uczestniczył lub miał prawo uczestniczyć (art. 157 § 3 k.p.k.), sporządzenie uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów i jego doręczenie (art. 313 § 3 k.p.k.) czy też końcowe zaznajomienie z materiałami postępowania (art. 321 § 1 k.p.k.).

6.

Aby podejrzaný mógł realnie skorzystać z prawa do obrony, musi mieć odpowiednią ilość czasu i możliwości przygotowania obrony, w tym także z udziałem obrońcy (art. 6 ust. 3 lit. b EKPC). Urzeczywistnieniem tej gwarancji jest niewątpliwie prawo do kontaktowania się z obrońcą w dowolny sposób (zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio), w tym także bez obecności innych osób³⁹. Uprawnienie to doznaje pewnych ograniczeń w odniesieniu do podejrzanego tymczasowo aresztowanego w postępowaniu przygotowawczym. Prokurator bowiem, udzielając zezwolenia na porozumiewanie się tymczasowo aresztowanego z obrońcą, może zastrzec w szczególnie uzasadnionych wypadkach, jeżeli wymaga tego dobro postępowania przygotowawczego, że będzie przy tym obecny sam lub osoba przez niego upoważniona. Ponadto organ ten może również zastrzec kontrolę korespondencji podejrzanego z obrońcą. Wskazane zastrzeżenia nie mogą być utrzymywane ani dokonane po upływie 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania podejrzanego. W konsekwencji brak jest *de lege lata* możliwości odmowy udzielenia tzw. widzenia obrońcy z podejrzanym czy też kontaktowania się podejrzanego z obrońcą telefonicznie lub korespondencyjnie (art. 73 § 1 k.p.k. i art. 215 § 1 k.k.w.). Co do zasady tymczasowo aresztowany może uzyskać widzenie z obrońcą po wydaniu zarządzenia o zgodzie na widzenie przez organ, do którego dyspozycji pozostaje (art. 217 § 1 k.k.w.)⁴⁰. W postępowaniu przygotowawczym organem

³⁹ Zob. także przepis art. 215 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, dalej: k.k.w. (Dz.U. z 2023 r. poz. 127, z późn. zm.).

⁴⁰ Zarządzenie o zgodzie na widzenie podlega wykonaniu również po otrzymaniu zawiadomienia o przekazaniu tymczasowo aresztowanego do dyspozycji innego organu, chyba że nowy organ dysponujący zarządzi inaczej (§ 99 ust. 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 lipca 2023 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności, Dz.U. z 2023 r. poz. 1741).

tym jest prokurator prowadzący postępowanie⁴¹. Zgoda na widzenie tymczasowo aresztowanego z obrońcą może uprawniać do widzenia jednokrotnego lub wielokrotnego, co pozostaje w gestii organu, do którego dyspozycji podejrzany pozostaje, podobnie jak określenie terminu jej ważności⁴². Niewątpliwie jednak w celu zapobieżenia konieczności występowania z wnioskami o kolejne widzenia z tymczasowo aresztowanym zasadne wydaje się wyraźne wskazanie w treści wniosku o udzielenie zgody na widzenia, iż chodzi o zgodę na widzenia wielokrotne. Udzielenie obrońcy widzenia z tymczasowo aresztowanym, wobec którego nie stosuje się przepisów o wykonywaniu kary pozbawienia wolności, następuje na podstawie legitymacji służbowej oraz zarządzenia o zgodzie na widzenie wydanego przez organ dysponujący⁴³ (§ 99 ust. 1 rozporządzenia). Widzenia odbywają się w godzinach urzędowania administracji jednostki penitencjarnej, w pomieszczeniach przeznaczonych do dokonywania czynności procesowych, natomiast za zgodą dyrektora jednostki penitencjarnej widzenie może być zrealizowane w innym czasie i miejscu (§ 99 ust. 4 rozporządzenia). Nie ma również przeszkód, aby tymczasowo aresztowany kontaktował się z obrońcą telefonicznie za pomocą samoinkasującego aparatu telefonicznego. Warunkiem kontaktu tymczasowo aresztowanego z obrońcą jest uprzednie poinformowanie na piśmie dyrektora aresztu śledczego przez obrońcę o numerze telefonu, pod którym można nawiązać z nim kontakt, lub wskazanie tego numeru telefonu w zarządzeniu o zgodzie na korzystanie z samoinkasującego aparatu telefonicznego wydanym przez organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje (art. 217c k.k.w.)⁴⁴.

7.

Obrońca, jako podmiot umożliwiający realizację prawa do obrony przez podejrzanego, może podejmować czynności procesowe wyłącznie na jego korzyść (art. 86 § 1 k.p.k.), co wynika z jego statusu procesowego jako przedstawiciela procesowego tej strony procesu karnego. Nie jest on stroną procesu karnego, a stosunek obrończy nie wyczerpuje się wyłącznie w cywilnoprawnym stosunku pełnomocnictwa, lecz wyznaczają go także przepisy k.p.k. oraz regulacje zawodowe osób pełniących funkcje obrońcy w postępowaniu karnym. W konsekwencji stosunek tego rodzaju wykazuje także charakter publiczny, który wyraża

41 W wypadku gdy tymczasowo aresztowany pozostaje do dyspozycji kilku organów, wymagana jest zgoda na widzenie każdego z nich, chyba że organy te zarządzają inaczej. Wskazać jednak należy, że w literaturze fachowej postuluje się, aby zasada powyższa nie miała zastosowania do obrońców (M. Gąsiorowska, *Nieprawidłowe praktyki w zakresie zarządzania zgodą na widzenie wydawanej obrońcy*, „Palestra” 2005, nr 1–2, s. 85–86).

42 Zob. § 189 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2015 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2016 r. poz. 508, z późn. zm.).

43 W przypadku widzenia z tymczasowo aresztowanym, wobec którego stosuje się przepisy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności, następuje ono na podstawie legitymacji służbowej.

44 Zarządzenie o zgodzie na korzystanie z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z obrońcą uprawnia do wielokrotnego kontaktu i obowiązuje do chwili zakończenia wykonywania tymczasowego aresztowania, bez względu na zmianę organu, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje.

się w obowiązku świadczenia pomocy prawnej zgodnie z powołanymi przepisami⁴⁵. Zgodnie z art. 8 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego radca prawny, świadcząc pomoc prawną, postępuje lojalnie i kieruje się dobrem klienta w celu ochrony jego praw. Jak wskazuje się w literaturze, „prawa klienta powinny być dla radcy prawnego zasadniczo priorytetowe w stosunku do innych praw czy interesów, w tym interesu publicznego czy nawet interesu samego radcy prawnego. Radca prawny powinien tych praw bronić profesjonalnie, bez względu na ewentualne konsekwencje, które mogłyby go dotknąć”⁴⁶. Ocena działania obrońcy na korzyść podejrzanego powinna być dokonywana *ex ante*⁴⁷ z uwzględnieniem układu procesowego, w jakim dane czynności zostały podjęte⁴⁸. W konsekwencji „niedopuszczalny z mocy ustawy i nie podlega rozpoznaniu wniesiony przez obrońcę zwykły środek odwoławczy, względnie nadzwyczajny środek zaskarżenia, werbalnie deklarujący zaskarżenie orzeczenia na korzyść oskarżonego, to o innym w istocie kierunku”⁴⁹. W literaturze fachowej czynności dokonywane przez obrońcę na niekorzyść podejrzanego traktowane są jako czynności bezskuteczne (dokonane przez osobę nieuprawnioną) lub jako niedopuszczalne z uwagi na to, iż czynione są w złej wierze⁵⁰. W powyższym zakresie pozycja obrońcy jest samodzielna i niezależna od podejrzanego. Oznacza to, że podejrzany jest uprawniony do podejmowania czynności procesowych niezależnie lub obok obrońcy. Nie oznacza to jednak, że podejrzany jest zawsze zobowiązany do działania samodzielnie i niezależnie od obrońcy. Słusznie zatem wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 6 listopada 2007 r., III KZ 105/0, że uchybienie obrońcy „nie jest równoznaczne z uchybieniem oskarżonego jako strony. Obrońca to nie pełnomocnik, którego niekorzystne skutki działania lub zaniechania, podjętego w ramach umocowania, rozciągają się na reprezentowanego”⁵¹. Ponadto w postanowieniu z 24 czerwca 2020 r., IV KZ 21/20, Sąd Najwyższy stwierdził, że „zawinione niedotrzymanie terminu zawitego przez obrońcę jest przyczyną niezależną od oskarżonego, uzasadniającą przywrócenie terminu zawitego do dokonania czynności procesowej. Nieuprawnionym jest zakładanie, że oskarżony niejako nie licząc na dokonanie odpowiednich czynności procesowych przez swojego obrońcę, powinien je podejmować sam z zachowaniem stosownych terminów. Z przepisu art. 86 § 2 k.p.k. wynika bowiem jedynie, że działania obrońcy nie wyłączają działań samego oskarżonego, nie zaś, że oskarżony jest zobligowany do działania zawsze samodzielnie i niezależnie o działań swego procesowego zastępcy”⁵². Rzecz jasna również naruszenie przepisu art. 86 § 1 k.p.k. przez radcę prawnego będącego obrońcą może stanowić podstawę jego odpowiedzialności dyscyplinarnej.

45 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1994 r., WO 11/94 (OSNKW 1994, nr 5–6, poz. 36, s. 48) oraz powołane w nim postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 sierpnia 1952 r. (KZ 97/52, ZO 72/52).

46 A. Woroniecka, *Komentarz do art. 8*, [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2023, nb 10.

47 K. Boratyńska, P. Czarnecki, *Komentarz do art. 86*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023, nb 4.

48 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1997 r., IV KKN 326/96, „Monitor Prawniczy” 1997, nr 8, s. 6.

49 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2020 r., IV KS 24/20, Legalis nr 2556257.

50 K. Boratyńska, P. Czarnecki, *Komentarz do art. 86*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023, nb 5.

51 Biul. SN Pr. Kar. 2008 nr 1.

52 Legalis nr 2574115.

8.

Organy procesowe prowadzą postępowanie i dokonują czynności z urzędu (art. 9 § 1 k.p.k.), a organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego (art. 10 § 1 k.p.k.). Niemniej jednak, zgodnie z przepisem art. 9 § 2 k.p.k., strony i inne osoby bezpośrednio zainteresowane mogą składać wnioski o dokonanie również tych czynności, które organ może lub ma obowiązek podejmować z urzędu. obrońca jest uprawniony do składania wniosków o dokonanie czynności w postępowaniu przygotowawczym (art. 315 § 1 i 325a § 2 k.p.k.), w tym do złożenia wniosku dowodowego (art. 167 k.p.k.). Wniosek obrońcy o przeprowadzenie określonych dowodów i dopuszczenie do udziału w czynnościach prokurator rozpatruje niezwłocznie (§ 167 ust. 1 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury). Z uwagi na fakt, że inicjatywa dowodowa obrońcy ograniczona jest poprzez zasadę działania na korzyść podejrzanego (art. 86 § 1 k.p.k.), w przypadku złożenia wniosku dowodowego na niekorzyść podejrzanego wniosek taki jako niedopuszczalny powinien być oddalony (art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.). Składając wniosek dowodowy w imieniu podejrzanego, obrońca powinien wskazać stosowny środek dowodowy (np. przesłuchanie) i źródło dowodowe (np. dane personalne zawnioskowanego świadka) oraz tezę dowodową, a zatem okoliczność, która ma być udowodniona (art. 169 § 1 k.p.k.). Możliwe jest również określenie sposobu przeprowadzenia dowodu. Ponadto wniosek dowodowy może zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu (art. 169 § 2 k.p.k.). W realiach postępowania przygotowawczego wniosek dowodowy zazwyczaj składany jest na piśmie, chociaż nie ma przeszkód, aby został złożony ustnie do protokołu podczas np. czynności przesłuchania podejrzanego. Uwzględniając wniosek dowodowy w postępowaniu przygotowawczym, organ procesowy nie musi wydawać konkretnej decyzji o uwzględnieniu wniosku dowodowego, już samo bowiem przystąpienie do przeprowadzenia dowodu lub podjęcie czynności poprzedzających w tym zakresie (np. wezwanie świadka) świadczy o wprowadzeniu dowodu do procesu⁵³. Wyłącznie w przypadku dopuszczenia dowodu z opinii biegłego istnieje obowiązek wydania postanowienia spełniającego warunki określone w przepisie art. 194 k.p.k. Warto wskazać, że składanie wniosków dowodowych w postępowaniu przygotowawczym nie jest ograniczone żadnym terminem i taki wniosek może być złożony nawet po upływie trzydniowego terminu po zaznajomieniu z materiałami postępowania przygotowawczego (art. 321 § 5 k.p.k.)⁵⁴. Z kolei w przypadku oddalenia wniosku dowodowego wydaje się postanowienie, które jednak nie jest zaskarżalne. Warto jednak wskazać, że „postanowienie w przedmiocie przeprowadzenia dowodu, pozytywne bądź negatywne, nie uzyskuje prawomocności materialnej i może być zmienione [...] zwłaszcza wtedy, gdy po wydaniu postanowienia ujawnią się nowe okoliczności”⁵⁵. obrońca podejrzanego jest także uprawniony do udziału w czynnościach procesowych przeprowadzanych w postępowaniu przygotowawczym, co nie wyklucza osobistego

53 D. Gruszecka, *Komentarz do art. 170*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, nb 17.

54 K. Boratyńska i in., *Komentarz do art. 169*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023, nb 6.

55 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2011 r., V KK 316/10, Legalis nr 433527.

udziału w nich podejrzanego (art. 86 § 2 k.p.k.)⁵⁶. Do czynności tych można przykładowo zaliczyć: przesłuchanie podejrzanego, świadka, biegłego i kuratora, przeprowadzenie oględzin, eksperymentu, konfrontacji oraz okazania, zaznajomienie podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym, posiedzenie sądu w postępowaniu przygotowawczym. W przypadku uwzględnienia wniosku obrońcy lub podejrzanego o dokonanie danej czynności (w tym wniosku dowodowego) nie można obrońcy odmówić wzięcia w niej udziału (art. 315 § 2 k.p.k.). Obrońca ma także prawo wzięcia udziału w czynnościach niepowtarzalnych, np. okazaniu, oględzinach, chyba że zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu w razie zwłoki (art. 316 § 1 k.p.k.). Ponadto ma także prawo wzięcia udziału w innych czynnościach postępowania przygotowawczego po zgłoszeniu stosownego żądania w tym zakresie (art. 317 § 1 k.p.k.). Zgodnie z § 167 ust. 2 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, jeżeli w żądaniu dopuszczenia do udziału w czynnościach procesowych nie sprecyzowano, o jakie czynności chodzi, należy wezwać składającego żądanie do wskazania, w jakich czynnościach postępowania przygotowawczego chce uczestniczyć. W szczególnie uzasadnionym wypadku prokurator może postanowieniem odmówić dopuszczenia do udziału w czynności ze względu na ważny interes śledztwa (art. 317 § 2 k.p.k.). O treści postanowienia o odmowie dopuszczenia do udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego zawiadamia się składającego żądanie. Zgodnie jednak z art. 318 k.p.k. w przypadku, gdy dopuszczono dowód z opinii biegłych albo instytucji naukowej lub specjalistycznej, m.in. podejrzanemu i jego obrońcy doręcza się postanowienie o dopuszczeniu tego dowodu i zezwala na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych oraz na zapoznanie się z opinią, jeżeli złożona została na piśmie⁵⁷.

9.

Obrońca w postępowaniu przygotowawczym jest także uprawniony do przeglądania akt sprawy oraz sporządzania z nich odpisów lub kopii, w tym uwierzytelnionych⁵⁸. Prawo to jednak nie jest nieograniczone, gdyż przesłankami negatywnymi w powyższym zakresie

⁵⁶ Wskazać jednak należy, że ograniczenia w zakresie udziału podejrzanego występują w czynności przesłuchania nieletnich świadków lub pokrzywdzonych w niektórych kategoriach przestępstw, jak również pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa określone w art. 197–199 Kodeksu karnego. W takim przypadku uczestniczyć w powyższych czynnościach może wyłącznie obrońca (zob. art. 185a–185c k.p.k.). Również w przypadku niestawiennictwa podejrzanego należycie zawiadomionego o czynności procesowej, niezależnie od przyczyny, nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu tej czynności, jeżeli stawił się jego obrońca, przy czym nie dotyczy to czynności, w której udział podejrzanego jest obowiązkowy (art. 117 § 3a k.p.k.).

⁵⁷ Podejrzanego pozbawionego wolności nie sprowadza się, gdy spowodowałyby to poważne trudności.

⁵⁸ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 września 2015 r. w sprawie wysokości opłaty za wydanie kopii dokumentów oraz uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy (Dz.U. z 2015 r. poz. 1566): (1) za wydanie kopii dokumentów z akt sprawy pobiera się opłatę w wysokości 1 zł za każdą stronę kopii, a w przypadku wydania kopii na informatycznym nośniku danych opłatę tę powiększa się o 6 zł za każdy wydany nośnik (§ 2); (2) za wydanie kopii dokumentów elektronicznych na informatycznym nośniku danych pobiera się opłatę w wysokości 6 zł za każdy wydany nośnik (§ 3); za wydanie uwierzytelnionego odpisu z akt sprawy pobiera się opłatę w wysokości 6 zł za każdą stronę uwierzytelnionego odpisu (§ 4).

są potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrona ważnego interesu państwa. W postępowaniu przygotowawczym zarządzenie w przedmiocie udostępnienia akt w zakresie wskazanym powyżej wydaje prowadzący postępowanie (art. 156 § 1 k.p.k.). Uwzględnienie i odmowa uwzględnienia wniosku o udostępnienie akt sprawy, sporządzenie z nich odpisów i kopii oraz odpłatne wydanie uwierzytelnionych odpisów lub kopii następuje w formie zarządzenia, w którym należy dokładnie określić zakres i sposób udostępnienia akt oraz sporządzenia lub wydania z nich odpisów lub kopii (§ 143 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek prokuratury). Na odmowę udostępnienia akt (w całości lub w części) w postępowaniu przygotowawczym podejrzanemu przysługuje zażalenie. W przypadku, gdy zarządzenie w przedmiocie odmowy udostępnienia akt wydane zostało przez prokuratora, zażalenie przysługuje do sądu właściwego do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji (art. 159 w zw. z art. 329 § 1 k.p.k.). Z kolei, jeżeli wskazana decyzja procesowa wydana została przez organ nieprokuratorski, zażalenie przysługuje do prokuratora sprawującego nadzór nad postępowaniem (art. 465 § 3 k.p.k.). Jakkolwiek dostęp do akt w toku postępowania przygotowawczego może być przez organ procesowy reglamentowany, to w razie złożenia przez podejrzanego lub jego obrońcę wniosku o końcowe zaznajomienie z materiałami postępowania prowadzący postępowanie powiadamia podejrzanego i obrońcę o terminie końcowego zaznajomienia, pouczając ich o prawie uprzedniego przejrzenia akt w terminie odpowiednim do wagi lub zawiłości sprawy, określonym przez organ procesowy (art. 321 § 1 k.p.k.)⁵⁹. Warto wskazać, że termin zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania powinien być tak wyznaczony, aby od daty doręczenia zawiadomienia o nim podejrzanemu i jego obrońcy upłynęło co najmniej siedem dni (art. 321 § 2 k.p.k.). Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1995 r., I KZP 31/95, wskazuje „prawo do osobistego zapoznania się przez podejrzanego z materiałami zebranymi w toku postępowania przygotowawczego w granicach uzasadnionych rzeczowymi potrzebami tej czynności”⁶⁰. Jakkolwiek uchwała ta podjęta została na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., wydaje się, że zawarte w niej wskazówki w przedmiocie realizacji prawa do zapoznania się z aktami postępowania zachowują obecnie aktualność i niewątpliwie kryteriami delimitującymi powyższe uprawnienie są w szczególności: obszerność i skomplikowanie materiału dowodowego, czytelność tego materiału⁶¹, jak również indywidualne zdolności percepcyjne podejrzanego. W konsekwencji, jak wskazał Sąd Najwyższy w powyżej cytowanym orzeczeniu, „organ procesowy powinien określić czas i stworzyć odpowiednie warunki techniczno-organizacyjne umożliwiające podejrzanemu swobodne zapoznanie się z aktami sprawy”. W czynnościach zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania ma prawo uczestniczyć obrońca, przy czym nieusprawiedliwione niestawiennictwo podejrzanego lub jego obrońcy nie tamuje dalszego postępowania (art. 321 § 3 i 4 k.p.k.). Warto wskazać, że „po powiadomieniu tymczasowo aresztowanego podejrzanego i jego obrońcy o terminie końcowego zaznajomienia się z materiałami postępowania prokurator nie może utrzymywać ograniczeń w zakresie

59 Akta mogą być także udostępnione w formie elektronicznej.

60 OSP 1996, nr 1, poz. 11.

61 Jakkolwiek obecnie przeważa pismo komputerowe, to wciąż zdarzają się akta spraw, w których dokumenty sporządzane są piśmem odręcznym.

swobodnego porozumiewania się podejrzanego ze swoim obrońcą, nawet jeżeli termin 14 dni, o jakim mowa w art. 73 § 4 k.p.k., jeszcze nie upłynął⁶². W terminie trzech dni od daty zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania podejrzanym lub jego obrońcą mogą składać wnioski o uzupełnienie śledztwa (art. 321 § 5 k.p.k.).

10.

W toku postępowania przygotowawczego wobec podejrzanego mogą być stosowane różnego rodzaju środki przymusu (np. środki zapobiegawcze, zabezpieczenie majątkowe), w związku z którymi obrońca będzie zobligowany do podejmowania czynności faktycznych oraz procesowych na rzecz swojego mocodawcy. Mogą one być związane z uczestnictwem w czynnościach procesowych dotyczących podejrzanego. Przykładowo, zgodnie z przepisem art. 249 § 3 k.p.k., przed zastosowaniem środka zapobiegawczego sąd albo prokurator stosujący środek przesłuchuje oskarżonego, chyba że jest to niemożliwe z powodu jego ukrywania się lub jego nieobecności w kraju. Należy dopuścić do udziału w przesłuchaniu ustanowionego obrońcę, jeżeli się stawi. Przy czym zawiadomienie obrońcy o terminie przesłuchania nie jest obowiązkowe, chyba że oskarżony o to wnosi, a nie utrudni to przeprowadzenia czynności. Na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego przysługuje zażalenie (art. 252 k.p.k.). Obrońca podejrzanego może również składać w każdym czasie wnioski o uchylenie lub zmianę zastosowanego wobec podejrzanego środka zapobiegawczego (art. 254 § 1 k.p.k.). Zgodnie z powołanym przepisem w postępowaniu przygotowawczym w przedmiocie wskazanego wniosku powinien rozstrzygnąć prokurator w terminie trzech dni od jego złożenia. Na postanowienie w przedmiocie wniosku zażalenie przysługuje wyłącznie jednak wówczas, gdy wniosek został złożony po upływie co najmniej trzech miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie środka zapobiegawczego (art. 254 § 2 k.p.k.).

11.

Podjęcie przez organ procesowy określonego rozstrzygnięcia merytorycznego lub zaniechanie jego podjęcia w toku postępowania przygotowawczego mogą podlegać zaskarżeniu. Zgodnie z przepisem art. 465 § 2 k.p.k. na postanowienie (zarządzenie – art. 466 § 1 k.p.k.) prokuratora przysługuje zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy, chyba że ustawa stanowi inaczej. Będą to przykładowo zażalenie na odmowę udostępnienia akt (art. 159 k.p.k.), w sprawie zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka (art. 184 § 5 k.p.k.) czy też nawet w pewnych

⁶² Z. Brodzisz, *Komentarz do art. 321*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, nb 12.

sytuacjach na umorzenie śledztwa⁶³ (art. 306 § 2 pkt 1 k.p.k.). Wyjątki od wskazanej wyżej zasady zachodzą przykładowo w następujących przypadkach. Zażalenie na zarządzenie prokuratora w przedmiocie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym rozpoznaje sąd rejonowy prowadzenia postępowania, niezależnie od miejsca zatrzymania (art. 247 § 6 w zw. z art. 246 § 1 k.p.k.)⁶⁴. Zażalenie na wydane przez prokuratora postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego przysługuje do sądu rejonowego, w którego okręgu prowadzi się postępowanie (art. 252 § 2 k.p.k.). Zażalenie na wydane przez prokuratora postanowienie w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego w przypadku, gdy postępowanie przygotowawcze prowadzone jest w okręgu innego sądu niż sąd miejscowo i rzeczowo właściwy, przysługuje do sądu rzeczowo właściwego do rozpoznania tej sprawy w pierwszej instancji, w którego okręgu prowadzone jest postępowanie przygotowawcze (art. 293 § 4 k.p.k.). Ponadto, jeżeli w postępowaniu przygotowawczym postanowienie (zarządzenie) zostało wydane przez organ nieprokuratorski, zażalenie rozpoznaje prokurator sprawujący nadzór nad tym postępowaniem (art. 465 § 3 k.p.k.). Z kolei zażalenie na inne niż postanowienia i zarządzenia czynności prokuratora w postępowaniu przygotowawczym (tzw. czynności niedecyzyjne⁶⁵) rozpoznaje prokurator bezpośrednio przełożony (art. 302 § 2 i 3 k.p.k.).

12.

Udział radcy prawnego w postępowaniu przygotowawczym stanowi niewątpliwie jeden z elementów urzeczywistniających prawo podejrzanego do obrony w postępowaniu karnym, postępowaniu, które dotkliwie ingeruje w sferę praw człowieka i obywatela. Mając na uwadze powyższe, obowiązki obrońcy z wyboru we wskazanym postępowaniu skierowane na zapewnienie właściwej ochrony mocodawcy powinny być wykonywane z troską o dobro klienta, z należytą starannością, rzetelnie i uczciwie, zgodnie z prawem, zasadami etyki zawodowej oraz dobrymi obyczajami. Niewłaściwe świadczenie pomocy prawnej może doprowadzić do pozbawienia klienta należnej mu ochrony prawnej, jak również stanowić podstawę odpowiedzialności dyscyplinarnej radcy prawnego. Warto także wskazać, że w razie rażącego naruszenia przez obrońcę obowiązków procesowych w postępowaniu przygotowawczym prokurator zawiadamia o tym właściwą radę okręgową izby radców prawnych, żądając od jej dziekana nadesłania w wyznaczonym, nie krótszym niż 30 dni, terminie informacji o podjętych działaniach wynikających z zawiadomienia, a odpis takiego zawiadomienia przesyła się Ministrowi Sprawiedliwości (art. 20 § 1 k.p.k.).

⁶³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 sierpnia 2010 r., I KZP 13/10, Biul. SN 2010, nr 8.

⁶⁴ H. Skwarczyński, *Komentarz do art. 246, [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, nb 3.

⁶⁵ Szerzej D. Drajewicz, *Zażalenia na czynności niedecyzyjne oraz zażalenia osób niebędących stronami w postępowaniu przygotowawczym (art. 302 k.p.k.)*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2017, z. 1, s. 10–12.

Bibliografia

Literatura

- Bereza A., *Ewolucja statusu radcy prawnego w postępowaniu karnym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3.
- Drajewicz D., *Zażalenia na czynności niedecyzyjne oraz zażalenia osób niebędących stronami w postępowaniu przygotowawczym (art. 302 k.p.k.)*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2017, z. 1.
- Gąsiorowska M., *Nieprawidłowe praktyki w zakresie zarządzania zgodą na widzenie wydawanej obrońcy*, „Palestra” 2005, nr 1–2.
- Jagiello D., *Udział radcy prawnego w procesie karnym po nowelizacji k.p.k. z 27 września 2013 r.*, „Ius Novum” 2015, nr 1.
- Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. S. Zabłocki, Warszawa 2017.
- Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020.
- Komar-Zabłocka M., *Status radcy prawnego w procesie karnym w świetle nowelizacji z 27 września 2013 r.*, „Ius et Administratio” 2014, nr 1.
- Stefański R.A., *Nawiązanie i ustanie stosunku obrończego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 4.
- Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2010.
- Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2022.
- Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870.

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1994 r., WO 11/94, OSNKW 1994, nr 5–6, poz. 36.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1997 r., IV KKN 326/96, „Monitor Prawniczy” 1997, nr 8.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 lutego 2000 r., II AKa 24/00, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 9, poz. 21.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2002 r., II KKN 229/00, Legalis nr 358189.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 kwietnia 2000 r., II AKa 32/00, KZS 2000, nr 6, poz. 26.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2005 r., V KK 309/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 19.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2010 r., II KK 268/09, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 881.

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 sierpnia 2010 r., I KZP 13/10, Biul. SN 2010, nr 8.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2011 r., V KK 316/10, Legalis nr 433527.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2013 r., WZ 22/13, Legalis nr 733454.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 czerwca 2015 r., AKa 64/15 (SIP LEX nr 1768710).
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 kwietnia 2019 r., II AKz 161/19, KZS 2019, nr 4, poz. 51.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2020 r., IV KS 24/20, Legalis nr 2556257.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 kwietnia 2022 r., SK 53/20, Dz.U. z 2022 r. poz. 958.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2023 r., II AKa 324/21, Legalis nr 2951926.

Akty prawne

- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284, z późn. zm.).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE seria C z 2016 r. nr 202).
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2015 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2016 r. poz. 508, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 września 2015 r. w sprawie wysokości opłaty za wydanie kopii dokumentów oraz uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy (Dz.U. z 2015 r. poz. 1566).
- Uchwała Krajowej Rady Radców Prawnych nr 124/XI/2022 z dnia 3 grudnia 2022 r. w sprawie Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 lipca 2023 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. z 2023 r. poz. 1741).
- Uchwała Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych nr 884/XI/2022 z dnia 7 lutego 2023 r. w sprawie ogłoszenia Kodeksu Etyki Radcy Prawnego.

Sebastian Kowalski¹

Uniwersytet Szczeciński

ORCID ID: 0000-0003-1993-1211

SYGNALIZACJA RAŻĄCEGO NARUSZENIA OBOWIĄZKU PROCESOWEGO PRZEZ RADCĘ PRAWNEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM

ABSTRACT

Signalling a gross breach of procedural duty by attorney-at-law in criminal proceedings

The purpose of this article is to present the institution of signalling a gross breach of procedural duties by an attorney-at-law who is a defense counsel or an attorney of a party in criminal proceedings. This institution is regulated by the provisions of Article 20 of the Polish Code of Criminal Procedure, while this provision is also applicable in other procedures: proceedings in cases regarding fiscal crimes and fiscal offenses, misdemeanour proceedings and executive criminal proceedings. The analysis of the applicable regulation leads to the conclusion that signalling constitutes an action of the procedural authorities "outside" the pending criminal proceedings. A notification of a breach of a procedural duty addressed by a public prosecutor or a court to the council of the competent district chamber of attorneys-at-law does not in itself hold the alleged offending attorney-at-law liable for professional liability. The decision as to whether any consequences are

¹ Dr Sebastian Kowalski jest sędzią w Sądzie Rejonowym w Wałbrzychu (aktualnie delegowanym do Sądu Okręgowego w Świdnicy) oraz adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego pracującym w Zespole Badawczym Prawa Karnego Procesowego. Adres do kontaktu: e-mail: sebastian.kowalski@usz.edu.pl.

to be drawn against him or her as a result of the finding of a violation is taken autonomously by the organs of the attorneys-at-law self-government. They are obliged to take action about the prosecutor's or court's signalling, and the dean of the council is obliged to inform the body of the violation of such action.

Keywords: signalling, breach of procedural obligations, attorney-at-law

Słowa kluczowe: sygnalizacja, naruszenie obowiązków procesowych, radca prawny

1. Sygnalizacja w procesie karnym

Radca prawny, wykonując w sposób samodzielny i niezależny zawód zaufania publicznego, służy dobru osób, których prawa i wolności zostały mu powierzone w celu ochrony². Szczególnym tego przejawem jest reprezentowanie strony postępowania karnego, w którym sumienne i staranne wykonywanie obowiązków przez radcę prawnego może mieć kluczowe znaczenie dla ochrony praw osób, którym służy pomocą. Naruszenie obowiązków procesowych może zaś przynieść im wręcz niepowetowaną szkodę, a postępowanie czynić przewlekłym. Dlatego w prawie karnym procesowym przewidziano instytucje służące reakcji organów tego postępowania na naruszanie obowiązków procesowych przez jego uczestników, w tym radców prawnych i adwokatów. Przykładem jest instytucja sygnalizacji.

Pojęcie sygnalizacji nie zostało zdefiniowane w Kodeksie postępowania karnego³, lecz jest używane w doktrynie w odniesieniu do informacji przekazywanej organowi działającemu poza procesem karnym o uchybieniu stwierdzonym w toku postępowania karnego i wymagającym jego reakcji. Aktualnie w piśmiennictwie karnoprosesowym odnosi się to pojęcie między innymi do zawiadomień, o których mowa w przepisach art. 19 i 20 k.p.k.⁴, a więc również do zawiadomienia kierowanego do rady właściwej okręgowej izby radców prawnych w razie rażącego naruszenia obowiązku przez obrońcę lub pełnomocnika strony będącego radcą prawnym⁵. Takie zawiadomienie niesie ze sobą konieczność

2 Kodeks Etyki Radcy Prawnego – uchwała nr 884/XI/2023 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 7 lutego 2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Kodeksu Etyki Radcy Prawnego.

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.; dalej: k.k.).

4 Por. np.: A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 283, 390; P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–296. Tom I*, Warszawa 2007, s. 174; M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 20. Szeroko kwestię tę omawia J. Karaźniewicz, proponując rozróżnienie sygnalizacji *sensu stricto* i *sensu largo*, mieszcząc w tej pierwszej grupie między innymi sygnalizację rażącego naruszenia obowiązków procesowych przez obrońcę lub pełnomocnika; też, *Instytucja sygnalizacji w polskim prawie karnym*, Toruń 2015, s. 66–75.

5 W myśl art. 20 § 1 zd. 1 k.p.k. w razie rażącego naruszenia przez obrońcę lub pełnomocnika strony ich obowiązków procesowych sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zawiadamia o tym radę właściwej okręgowej izby radców prawnych, żądając od dziekana rady nadesłania w wyznaczonym, nie krótszym niż 30 dni, terminie informacji o podjętych działaniach wynikających z zawiadomienia.

przekazania organowi procesowemu przez dziekana rady, w wyznaczonym terminie, informacji o działaniach podjętych w związku z zawiadomieniem, a niewątpliwie może stanowić impuls do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego względem radcy prawnego, który dopuścił się naruszenia obowiązku procesowego.

W praktyce sygnalizacja rażącego naruszenia obowiązku procesowego przez profesjonalistę będącego obrońcą lub pełnomocnikiem nie jest bynajmniej instytucją martwą, chociaż jest stosowana rzadko – w wyjątkowych przypadkach. W doktrynie problematyka sygnalizacji podejmowana jest nieczęsto, z reguły w komentarzach do Kodeksu postępowania karnego. Blisko 10 lat temu kompleksowego omówienia tej instytucji podjęła się wprawdzie Justyna Karaźniewicz⁶, ale nie eksponowała wówczas kwestii dotyczących radców prawnych. Dlatego celem dalszych uwag jest analiza uregulowania zawartego w art. 20 § 1 k.p.k. nie tyle w ujęciu abstrakcyjnym, ile dotyczącym właśnie radcy prawnego, reprezentującego stronę postępowania karnego, przy czym w głównej mierze z perspektywy organu postępowania karnego, który decyduje się skierować zawiadomienie do rady właściwej okręgowej izby radców prawnych⁷.

2. Funkcja sygnalizacji o naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego na tle instytucji służących dyscyplinowaniu profesjonalisty w postępowaniu karnym

Zastosowanie instytucji, określonej w art. 20 § 1 k.p.k., następuje w toku konkretnej sprawy karnej, lecz samo w sobie nie ma wpływu na bieg postępowania karnego. Celem uregulowania zawartego w tym przepisie jest oddziaływanie przez organy postępowania karnego „na zewnątrz” tego postępowania, a następstwem zaangażowanie innych organów, np. rady okręgowej izby radców prawnych, w działania, które mogą mieć wpływ na wykonywanie zawodu przez radcę prawnego. Dlatego w doktrynie podkreśla się, że instytucja sygnalizacji pełni funkcję profilaktyczną, a zawiadomienie rady o naruszeniu

6 J. Karaźniewicz, *Instytucja...*, s. 434. Zob. też: A. Tybur, *Problematyka „sygnalizacji” w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 4; A. Małolepszy, *Przesłanki odpowiedzialności porządkowej obrońcy za niedopełnienie obowiązków procesowych w toku postępowania karnego*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011 i M. Zbrojewska, *Zawiadamianie samorządu adwokackiego i radców prawnych w razie rażącego naruszenia przez obrońcę lub pełnomocnika strony ich obowiązków procesowych (art. 20 § 1–1b k.p.k.)*, [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, a ponadto – w odniesieniu do wcześniejszego kodeksu – S. Rek, *Sygnalizacja profilaktyczna organów karnoprosesowych*, Warszawa 1982.

7 W opracowaniu pomijam problematykę instytucji zawiadomienia organów samorządu zawodowego na podstawie art. 29 § 11 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.; dalej u.SN), dodanego przez art. 1 pkt 24 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o zmianie ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz.1259), a to ze względu na specyficzny i kontrowersyjny charakter tej regulacji. Zob. np. w tym przedmiocie zarządzenia sędziów SN: z dnia 23 lutego 2023 r., IV KB 3/23, LEX nr 3555312 i z dnia 23 listopada 2022 r., V KB 14/22, LEX nr 3564763 oraz zgoda odmienne w swej istocie z dnia 8 września 2023 r., I KB 7/23, LEX nr 3603741.

obowiązków procesowych przez obrońcę lub pełnomocnika strony realizuje cel w postaci sprawiedliwości proceduralnej⁸. Oddziaływanie „wewnątrz” procesu bezpośrednio na radcę prawnego, naruszającego ciążące na nim obowiązki procesowe, zapewniają natomiast inne przepisy procedury karnej, w szczególności art. 285 § 1a k.p.k. Przepis ten uprawnia sąd do nałożenia kary pieniężnej na obrońcę lub pełnomocnika, który bez należytego usprawiedliwienia nie stawił się na czynność organu prowadzącego postępowanie, na którym jego obecność była obowiązkowa, albo wydalili się z miejsca czynności przed jej zakończeniem⁹. Podstawową funkcją tej instytucji jest wymuszenie na profesjonalście reprezentującym stronę lub innego uczestnika postępowania spełnienie obowiązków procesowych w konkretnym, toczącym się postępowaniu karnym¹⁰. Nałożenie kary pieniężnej na radcę prawnego na podstawie art. 285 § 1a k.p.k. nie wyklucza sygnalizacji radzie okręgowej izby radców prawnych o tymże naruszeniu na podstawie art. 20 § 1 k.p.k.¹¹

Innego rodzaju środki dyscyplinujące, których adresatem może być obrońca lub pełnomocnik, przewiduje prawo o ustroju sądów powszechnych¹². Ustawodawca umożliwił względem tych uczestników postępowania karnego wydanie zarządzeń porządkowych, a nawet ukaranie karą porządkową grzywny za zachowania nieliczące z powagą sądu¹³. Funkcją tych regulacji nie jest jednak właściwe wykonywanie obowiązków procesowych, lecz zapewnienie odpowiedniego klimatu na sali sądowej, w której toczy się postępowanie karne, a który cechuje przede wszystkim szacunek dla sądu i innych uczestników tego postępowania¹⁴.

Natomiast szczególną regulację związaną z reakcją sądu na naruszenie obowiązków procesowych przez radcę prawnego występującego jako pełnomocnik lub obrońca zawiera § 112 regulaminu urzędowania sądów powszechnych¹⁵, który uprawnia sąd lub prezesa sądu do zawiadomienia dziekana rady okręgowej izby radców prawnych o takim naruszeniu. Zarazem wskazuje się przykładowe naruszenia obowiązków uzasadniających zawiadomienie: nieusprawiedliwione niestawiennictwo na posiedzenie lub rozprawę, a także

8 J. Karaźniewicz, *Instytucja...*, s. 146–155. Na temat sprawiedliwości proceduralnej zob. np.: M. Borucka-Arctowa, *Koncepcja sprawiedliwości proceduralnej i jej rola w okresie przemian systemu prawa – analiza teoretyczna i funkcjonalna*, [w:] *Dynamika wartości w prawie*, red. K. Pałeczki, Kraków 1997, s. 33; J. Stelmach, *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999, s. 135–136; K. Complak, *Rozważania o sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 3, s. 11; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 21.

9 Karę tę można nałożyć jedynie w szczególnym przypadku, w którym zachowanie obrońcy lub pełnomocnika miało wpływ na przebieg czynności.

10 Por. J. Kosonoga, *System środków dyscyplinujących uczestników postępowania karnego*, Warszawa 2014, s. 34. Warto zauważyć, że kara pieniężna może być nałożona nie tylko na pełnomocnika reprezentującego stronę procesową, lecz także reprezentującego osobę niebędącą stroną, która ustanowiła pełnomocnika, gdyż wymaga tego ochrona jej interesów w toczącym się postępowaniu (art. 87 § 2 k.p.k.).

11 Tak też A. Małolepszy, *Przesłanki...*, s. 451.

12 Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.; dalej p.u.s.p.).

13 Art. 48–51 p.u.s.p.

14 Podobnie J. Kosonoga, *System...*, s. 249.

15 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.; dalej: regulamin).

niewykonanie postanowień i zarządzeń sądu w wyznaczonym terminie, na skutek czego doszło do przewlekłości postępowania. Regulacja ta jest ograniczona do postępowania sądowego i nie obejmuje obowiązku złożenia przez dziekana rady okręgowej izby radców prawnych informacji o podjętych w związku z zawiadomieniem działaniach. Należy przyjąć, że jest to forma sygnalizacji bliska tej, która została ujęta w art. 20 § 1 k.p.k., jednakże względem niej autonomiczna¹⁶. Przedmiotem zawiadomienia jest w tym wypadku takie naruszenie obowiązków procesowych, które uzasadnia wprawdzie powiadomienie dziekana rady, ale nie ma charakteru rażącego¹⁷.

3. Organ sygnalizujący i forma jego działania

Z art. 20 § 1 k.p.k. wyraźnie wynika, że o rażącym naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego radę okręgową izby radców prawnych zawiadamia sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator. Ze względu jednak na fakt, że lwiał część postępowań przygotowawczych prowadzą nieprokuratorskie organy postępowania karnego, a zwłaszcza policja, rodzi się pytanie o to, czy i one mogą kierować zawiadomienia do rady okręgowej izby radców prawnych i zobowiązywać dziekana rady do udzielenia informacji o podjętych działaniach, zwłaszcza w sprawach, w których prowadzą postępowanie przygotowawcze: dochodzenie lub powierzone do przeprowadzenia w całości śledztwo. Wykładnia językowa art. 20 § 1 k.k. przemawia za twierdzeniem, że organy te nie są uprawnione do sygnalizacji. Takie rozwiązanie jest nieprzypadkowe. Stwierdzenie rażącego naruszenia obowiązków procesowych przez radcę prawnego i obligowanie dziekana rady do udzielania informacji o działaniach podjętych w następstwie zawiadomienia o tym powinno być bowiem jedynie w kompetencji osób, które z racji pełnionej funkcji są wysokiej klasy specjalistami w zakresie stosowania przepisów procedury karnej, zarazem osób wchodzących w skład organów mających szczególne miejsce wśród organów ochrony prawnej; sądy sprawują wszakże wymiar sprawiedliwości, zaś prokuratura stoi na straży praworządności. Dlatego, jeżeli ustawodawca chce rozciągnąć kompetencję do sygnalizacji na inny niż prokurator organ postępowania przygotowawczego – czyni to wyraźnie, jak np. w art. 122 § 1 pkt 1 k.k.s. Nieprokuratorski organ postępowania przygotowawczego, niemający uprawnień do sygnalizacji, który ujawnił w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego rażące naruszenie obowiązków procesowych przez radcę prawnego będącego obrońcą lub pełnomocnikiem strony, może zwrócić się do prokuratora, aby ten wystąpił z odpowiednim zawiadomieniem do rady okręgowej izby radców prawnych. Ostatecznie to jednak prokurator podejmuje decyzję w tym przedmiocie.

Innego rodzaju wątpliwość dotycząca organu obowiązującego do sygnalizacji w postępowaniu przygotowawczym dotyczy czynności sądowych w tym postępowaniu, których

¹⁶ Tak SN w postanowieniu z dnia 27 lutego 2023 r., II KK 619/22, LEX nr 3517080.

¹⁷ Nie przewiduje się tu – inaczej niż w przypadku sygnalizacji uregulowanej w art. 20 § 1 k.p.k. – przesłania odpisu zawiadomienia Ministrowi Sprawiedliwości.

liczba systematycznie wzrasta. Jakkolwiek z art. 20 § 1 k.p.k. wynika, że w postępowaniu przygotowawczym to prokurator jest organem zawiadamiającym o naruszeniu obowiązków procesowych, to w czynnościach sądowych w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi przysługują jedynie prawa strony¹⁸. Na czas tych czynności i w ich zakresie prokurator traci pozycję organu postępowania karnego, czynności procesowych i faktycznych dokonuje zaś sąd¹⁹. Dlatego słuszny jest pogląd, że w odniesieniu do rażących naruszeń obowiązków procesowych obrońcy lub pełnomocnika strony w trakcie czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym, interpretując art. 20 § 1 k.p.k., należy sięgnąć do wykładni celowościowej, która przemawia za przyznaniem sądowi obowiązku sygnalizacji naruszenia, do jakiego dochodzi w ramach jego czynności²⁰. W zakresie tych czynności sąd jest wyłącznie uprawniony do sygnalizacji. Skoro bowiem to on jest organem postępowania karnego przeprowadzającym daną czynność – on powinien ujawniać i odpowiednio oceniać uchybienia stron w jej toku (w tym uchybienia prokuratora, gdyby takie miały miejsce), a następnie sygnalizować naruszenia obowiązków procesowych odpowiednim organom.

Sąd w postępowaniu jurysdykcyjnym i w postępowaniu przygotowawczym w zakresie czynności sądowych, prokurator zaś jako organ postępowania przygotowawczego są zatem organami uprawnionymi do zawiadomienia rady okręgowej izby radców prawnych o rażącym naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego. Mogą to uczynić zarówno z własnej inicjatywy, jak i na skutek wniosku strony lub osoby dotkniętej rażącym naruszeniem obowiązku. W myśl art. 9 § 2 k.p.k. strony i inne osoby bezpośrednio zainteresowane mogą bowiem składać wnioski o dokonanie także tych czynności, które organ może lub ma obowiązek podejmować z urzędu. *Lege non distinguente* dotyczy to również sygnalizacji naruszenia obowiązku procesowego określonej w art. 20 § 1 k.p.k.

Ustawodawca nie wskazał wyraźnie formy, w jakiej powinno dojść do skorzystania przez organ procesowy z kompetencji do sygnalizacji. Treść art. 20 § 1 k.p.k. sugeruje, że organ zawiadamiający o naruszeniu powinien wydać w tym przedmiocie postanowienie²¹. Do takiego wniosku prowadzi przyznanie uprawnienia w postępowaniu jurysdykcyjnym sądowi, a nie prezesowi sądu, przewodniczącemu wydziału czy upoważnionemu sędziemu²². Inaczej niż w przepisach ustrojowych, gdzie środki dyscyplinujące może

18 Art. 299 § 3 k.p.k.

19 Podobnie A. Staszak, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022, art. 299.

20 M. Kurowski, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 20.

21 Tak m.in. SN w postanowieniach: z dnia 21 października 2019 r., I KK 69/19, LEX nr 3561003 i z dnia 18 kwietnia 2019 r., IV KZ 14/19, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/iv%20kz%-2014-19.docx.html> [dostęp: 28 października 2023 r.], a w doktrynie: J. Karaźniewicz, *Instytucja...*, s. 235; J. Kosonoga, *System...*, s. 357. Przeciwnie: Z. Gostyński i S. Zabłocki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2003, s. 330 oraz J. Skorupka, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, Legalis, tezy nr 3 do art. 20.

22 E. Samborski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013, s. 49. Uchwała SN z dnia 12 stycznia 2006 r., SNO 61/05, LEX nr 569039.

podejmować przewodniczący składu sądu lub prezes sądu²³. Poza tym zawiadomienie rady o rażącym naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego jest jednak czynnością znaczącą. Wiąże się z jednej strony z zobowiązaniem dziekana rady do udzielenia informacji o podjętych działaniach w wyznaczonym terminie pod rygorem nałożenia kary pieniężnej, z drugiej zaś ze sformułowaniem zarzutu nagannego zachowania, mogącego godzić w interes procesowy osoby reprezentowanej przez radcę prawnego. Zwłaszcza w czasie procedowania przed sądem w składzie trzyosobowym lub większym ważne jest, aby stwierdzenie przesłanek do sygnalizacji znalazło wyraz w orzeczeniu wydanym przez organ, który to naruszenie ujawnił.

W sentencji postanowienia organ procesowy stwierdza, że doszło do rażącego naruszenia obowiązków procesowych przez konkretnego radcę prawnego pełniącego funkcję obrońcy lub pełnomocnika strony, wskazuje radcę, którą postanawia o tym zawiadomić, i zawiera żądanie skierowane do dziekana rady nadesłania w określonym terminie – nie krótszym niż 30 dni od doręczenia postanowienia – informacji o podjętych działaniach wynikających z zawiadomienia. Natomiast w uzasadnieniu postanowienia sąd lub prokurator powinien jednoznacznie wskazać, jaki obowiązek procesowy naruszył radca prawny, i wyjaśnić, dlaczego naruszenie to należy uznać za rażące²⁴.

Postanowienie wydane na podstawie art. 20 § 1 k.p.k. jest niezaskarżalne. O postanowieniu, jeżeli zostało wydane poza rozprawą, powinny być zawiadomione strony i ich reprezentanci²⁵. Niezależnie od tego sąd lub prokurator przesyła odpis zawiadomienia Ministrowi Sprawiedliwości. Jakkolwiek dziekan rady składa informację o podjętych w związku z zawiadomieniem działaniach jedynie organowi procesowemu, który sygnalizował rażące naruszenie obowiązku procesowego, to jednak trzeba pamiętać, że Minister Sprawiedliwości może polecić wszczęcie dochodzenia przeciwko radcy prawnemu, a w takim wypadku przysługują mu prawa strony²⁶.

4. Naruszenie obowiązków procesowych przez radcę prawnego uzasadniające zawiadomienie rady

Skierowanie zawiadomienia do rady okręgowej izby radców prawnych z żądaniem nadesłania przez dziekana rady informacji o podjętych działaniach wynikających z zawiadomienia poprzedza stwierdzenie przez organ postępowania, że radca prawny będący obrońcą lub pełnomocnikiem strony rażąco naruszył ciężący na nim obowiązek procesowy. Warto zaakcentować, że z pomocy pełnomocnika może korzystać nie tylko strona procesowa, lecz także osoba niebędąca stroną, jeżeli wymagają tego jej interesy

²³ Zob. art. 48 p.u.s.p. i § 112 regulaminu.

²⁴ Zob. np. postanowienie SN z dnia 18 kwietnia 2019 r., IV KZ 14/19, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/iv%20kz%2014-19.docx.html> [dostęp: 28 października 2023 r.].

²⁵ Zob. art. 100 § 5 k.p.k.

²⁶ Art. 68¹ ust. 1a i 1b ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.; dalej: u.r.p.).

w toczącym się postępowaniu²⁷. Natomiast zawiadomienie rady, o którym mowa w art. 20 § 1 k.p.k., dotyczy tylko rażącego naruszenia obowiązku procesowego przez radcę prawnego reprezentującego stronę postępowania. W postępowaniu przygotowawczym stronami są pokrzywdzony i podejrzany. W postępowaniu sądowym przed sądem karnym stroną reprezentowaną przez radcę prawnego może być oskarżony, oskarżyciel posiłkowy lub oskarżyciel prywatny. Ponadto pełnomocnikiem strony jest radca prawny reprezentujący w procesie karnym podmiot na prawach strony, w szczególności właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem²⁸. Sygnalizacja, o której mowa w art. 20 § 1 k.p.k., nie obejmuje zatem rażącego naruszenia przez radcę prawnego obowiązku procesowego ciążącego na nim jako pełnomocniku osoby podejrzanej, pełnomocnika pokrzywdzonego w toku rozprawy głównej czy reprezentancie dziecka niebędącego stroną procesu²⁹.

Przyjmując, że podstawę sygnalizacji stanowi rażące naruszenie obowiązków procesowych, ustawodawca nie określa, co należy rozumieć przez to pojęcie, ani nie daje przykładów takiego naruszenia. Nie powinno ulegać wątpliwości, że chodzi o naruszenie obowiązku ciążącego na radcy prawnym będącym obrońcą lub pełnomocnikiem strony w toku konkretnego procesu karnego, a zarazem obowiązku ściśle związanego z tym procesem. Źródłem, z którego organ postępowania może wywieść naruszony obowiązek, jest nie tylko Kodeks postępowania karnego, lecz także mogą nimi być inne akty prawne procesowe lub ustrojowe, w tym ustawa o radcach prawnych. Na sygnalizację zasługują jednakże tylko takie naruszenia obowiązków procesowych, które mają postać kwalifikowaną – są rażące. W słowniku języka polskiego wskazuje się na dwa znaczenia słowa rażący: 1) rzucający się w oczy, 2) o ujemnych cechach, zjawiskach itp.: wyraźny, bardzo duży³⁰. Przykładowo rażący błąd to taki, który jest tak znaczący rozmiarem, że nie może zostać niedostrzeżony lub zaakceptowany³¹. Rażące naruszenie obowiązku procesowego to naruszenie, które posiada dodatkowe cechy względem naruszenia „zwykłego”. Wprowadzenie do art. 20 § 1 k.p.k. ocennego określenia stopnia naruszenia obowiązku procesowego powoduje, że ustawodawca daje organowi luz decyzyjny odnośnie do tego, czy istotnie w danych okolicznościach powinien skorzystać z instytucji sygnalizacji³². Skłania to do twierdzenia, że przedmiotem sygnalizacji powinny być oczywiste, jaskrawe naruszenia obowiązków procesowych, które uniemożliwiają lub znacznie utrudniają korzystanie z praw strony reprezentowanej przez radcę prawnego lub prowadzą do przewlekłości postępowania³³.

Utworzenie katalogu rażących naruszeń obowiązków procesowych przez radcę prawnego będącego obrońcą lub pełnomocnikiem strony nie jest ani możliwe, ani konieczne.

27 Zob. art. 87 § 2 k.p.k.

28 Zob. art. 91b k.p.k.

29 Zob. nowe uregulowania zawarte w art. 99–99³ ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.).

30 sjp.pwn.pl; dostęp: 28 października 2023 r.

31 wsjp.pl; dostęp: 28 października 2023 r.

32 Podobnie A. Małolepszy, *Przesłanki...*, s. 453.

33 Zob. § 112 ust. 1 regulaminu. Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2014, s. 157.

Stwierdzenie, że *in concreto* do takiego naruszenia doszło, wymaga bowiem uwzględnienia realiów danej sprawy karnej. Przykładowo nieusprawiedliwione niestawiennictwo radcy prawnego na posiedzenie lub rozprawę, na której miał obowiązek się stawić, może w jednym przypadku prowadzić do poprzestania na zawiadomieniu o naruszeniu dziekana rady na podstawie § 112 regulaminu, a w innym do zawiadomienia, o którym mowa w art. 20 § 1 k.p.k.³⁴ *In casu* zasadne jest uwzględnić skutki naruszenia obowiązku procesowego zarówno dla jego przebiegu, w tym zwłaszcza sprawności i szybkości postępowania, jak i dla sytuacji procesowej osoby reprezentowanej przez radcę prawnego³⁵. Z pewnością w konkretnym przypadku za rażące mogą być uznane następujące naruszenia obowiązków procesowych przez radcę prawnego reprezentującego stronę w postępowaniu karnym: 1) niestawienie się obrońcy, mimo żądania klienta, na przesłuchanie, o jakim mowa w art. 301 k.p.k.³⁶, 2) nieusprawiedliwione niestawiennictwo na posiedzenie sądu lub rozprawę obrońcy reprezentującego podejrzanego w sprawie o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego, 3) podjęcie się obrony dwóch lub więcej oskarżonych, których interesy pozostają w sprzeczności³⁷, 4) zaniechanie wywiedzenia środka zaskarżenia wbrew woli reprezentowanej strony procesu³⁸, 5) spóźnione złożenie środka zaskarżenia³⁹, 6) niepodjęcie przez obrońcę wyznaczonego z urzędu w postępowaniu dotyczącym nadzwyczajnego środka zaskarżenia którejś z czynności wskazanych w art. 84 § 3 k.p.k.⁴⁰, 7) wywiedzenie wniosku lub środka zaskarżenia o treści świadczącej o nieznanomości sprawy lub ewidentnej nieznanomości przepisów prawa, na które się powołuje⁴¹, 8) podjęcie przez obrońcę czynności, która byłaby niekorzystna dla oskarżonego⁴².

Sygnalizacja rażącego naruszenia obowiązku procesowego przez radcę prawnego radzie właściwej okręgowej izby radców prawnych wymaga wskazania konkretnego obowiązku, jaki został naruszony, i wyjaśnienia przez organ procesowy, dlaczego naruszenie to należy uznać za rażące. Celem sygnalizacji jest wszak podjęcie odpowiednich działań przez uprawniony organ samorządu radcowskiego. Stan rażącego naruszenia obowiązku w postępowaniu karnym przez radcę prawnego będącego obrońcą lub pełnomocnikiem strony jest faktem, którego stwierdzenie jest zasadniczo niezależne od zapatrywania tegoż radcy na sposób i jakość wypełniania przez niego obowiązków procesowych.

34 Zob. uzasadnienie wyroku SA we Wrocławiu z dnia 26 lutego 2014 r., II AKA 372/13, Legalis nr 831465.

35 Postanowienia SN: z dnia 29 października 2003 r., II KZ 39/03, LEX nr 82330 i z dnia 17 lipca 2023 r., III KK 200/23, LEX nr 3588014.

36 T. Grzegorzczak, [w:] *Kodeks...*, art. 20.

37 Tak też: M. Zbrojewska, *Zawiadamianie...*, s. 491–492; J. Kosonoga, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, art. 20.

38 Postanowienie SN z dnia 29 października 2003 r., II KZ 39/03, LEX nr 82330.

39 Zob. zwłaszcza w odniesieniu do zaniechania pełnomocnika postanowienie SN z dnia 28 maja 1997 r., V KZ 45/97, „OSN Prokuratura i Prawo” 1997, nr 11, poz. 3.

40 Por. postanowienia SN z dnia 19 grudnia 2007 r., III KZ 126/07, LEX nr 568230, z dnia 12 marca 2008 r., II Kz 1/08, LEX nr 609118 i z dnia 8 września 2011 r., IV KZ 53/11, OSNwSK 2011, nr 1, poz. 1582.

41 Postanowienie SN z dnia 21 października 2019 r., I KK 69/19, LEX nr 3561003.

42 Zob. J. Karaźniewicz, *Instytucja...*, s. 196–197 i cyt. tam literatura.

5. Informacja dziekana rady o działaniach podjętych na skutek zawiadomienia

Zawiadomienie rady okręgowej izby radców prawnych przez sąd lub prokuratora o rażącem naruszeniu obowiązku procesowego przez radcę prawnego obliguje dziekana rady do nadesłania w wyznaczonym przez organ procesowy terminie informacji o podjętych na skutek tegoż zawiadomienia działaniach – pod rygorem nałożenia na niego kary pieniężnej w wysokości do 10 tys. zł. Ani prokurator, ani sąd nie może żądać podjęcia określonych działań względem radcy prawnego, którego dotyczy sygnalizacja. Do zakresu działania rady należy nadzór nad należytym wykonywaniem zawodu przez radców prawnych. W ramach tego nadzoru rada ma prawo badać zasadność zawartych w zawiadomieniu ustaleń i ocen co do naruszenia obowiązku procesowego, a także samodzielnie decydować o potrzebie i zakresie działań, jakie podejmie w związku z zawiadomieniem. Naturalnie może podjąć działania, które spowodują wszczęcie postępowania dyscyplinarnego w stosunku do radcy prawnego, którego dotyczy sygnalizacja, ale może też stwierdzić, że nie ma podstaw do podejmowania jakichkolwiek działań względem niego, np. wówczas, gdy zakwestionuje tezę organu postępowania o naruszeniu obowiązku procesowego. Takie stanowisko rady nie podlega kontroli prokuratora lub sądu. Organy postępowania karnego nie mają narzędzi pozwalających skutecznie kwestionować działania rady, o których informuje dziekan rady. Inaczej Minister Sprawiedliwości – zawiadomiony o rażącem naruszeniu obowiązku procesowego przez radcę prawnego może polecić wszczęcie dochodzenia przeciwko radcy prawnemu⁴³.

Bez względu na to, czy rada okręgowej izby radców prawnych uzna za uzasadnione podejmować czynności względem radcy prawnego, którego dotyczy sygnalizacja, czy też nie – dziekan rady ma obowiązek nadesłać organowi sygnalizującemu informację o tym. W tym drugim przypadku powinien powiadomić organ procesowy, że – pomimo zawiadomienia pochodzącego od sądu lub prokuratora – rada uznała, iż nie ma powodu, dla którego należałoby podejmować działania względem radcy prawnego. W ten sposób wykona obowiązek, o którym mowa w art. 20 § 1 k.p.k. Informacja taka może mieć istotne znaczenie dla radcy prawnego, którego dotyczyła sygnalizacja, w perspektywie toczącego się postępowania karnego, gdyż może potwierdzać ewentualny zarzut wątpliwości co do bezstronności sądu⁴⁴. Jakkolwiek realizacja przez sędziego obowiązku ciężącego na nim z mocy prawa, np. na podstawie art. 20 § 1 k.p.k., nie może sama przez się wskazywać na uzasadnione wątpliwości co do jego bezstronności, to jednak nie można wykluczyć niedopuszczalnej skądinąd sytuacji, w której sędzia składa zawiadomienie bezzasadnie, powodowany niechęcią do radcy prawnego. Takie zachowanie mogłoby zostać uznane za wywołujące uzasadnione wątpliwości co do bezstronności sędziego ze względu na niechęć do obrońcy lub pełnomocnika strony, a jego przejawem może być między innymi złożenie bezzasadnego zawiadomienia na podstawie art. 20 § 1 k.p.k.⁴⁵

43 Art. 68¹ ust. 1a u.r.p. Dochodzenie stanowi pierwszy etap postępowania dyscyplinarnego (art. 67² u.r.p.). Por. wyrok SN z dnia 25 maja 2023 r., II ZSG 4/23, LEX nr 3582543.

44 Por. postanowienie SN z dnia 5 grudnia 2013 r., V KO 80/13, OSNKW 2014, z. 3, poz. 29.

45 Postanowienie SN z dnia 27 lutego 2023 r., II KK 619/22, LEX nr 3517080.

Zaniechanie nadesłania organowi sygnalizującemu w wyznaczonym terminie informacji żądanej w zawiadomieniu może spowodować ukaranie dziekana rady karą pieniężną. Nałożenie kary pieniężnej jest fakultatywne. Następuje w drodze postanowienia prokuratora lub sądu – organu sygnalizującego. Jest ono zaskarżalne, przy czym na postanowienie o ukaraniu wydane przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym zażalenie przysługuje do sądu rejonowego, w którego okręgu toczy się postępowanie.

6. Sygnalizacja w postępowaniu karnym wykonawczym, postępowaniu karnoskarbowym i postępowaniu wykroczeniowym

Przepisy art. 20 k.p.k. mają odpowiednie zastosowanie w postępowaniu karnym wykonawczym i w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe (karnoskarbowym) ze względu na ogólne odesłania zawarte w art. 1 § 2 k.k.w.⁴⁶ i w art. 113 § 1 k.k.s.⁴⁷ oraz w postępowaniu wykroczeniowym – ze względu na treść art. 8 k.p.w.⁴⁸ Odpowiednie stosowanie przepisu znajdującego się w innym akcie prawnym nakazuje, aby w procesie rekonstruowania normy prawnej uwzględnić ewentualne różnice pomiędzy instytucjami, do których należą przepis odesłania i przepis odsyłający⁴⁹. Zatem odpowiednie zastosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego nie sprowadza się do ich prostego przeniesienia na grunt prawa karnego wykonawczego, prawa karnego skarbowego lub postępowania wykroczeniowego, lecz wymaga uwzględnienia specyfiki tych dziedzin prawa, również w odniesieniu do instytucji sygnalizacji.

Najbardziej zbliżone do postępowania karnego spośród wyżej wymienionych jest niewątpliwie postępowanie karnoskarbowe, przy czym podkreślić należy, że większości postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe nie prowadzi policja lub prokurator, lecz prowadzą je finansowe organy postępowania przygotowawczego⁵⁰. Dostrzega to ustawodawca, wskazując w art. 122 § 1 pkt 1 k.k.s., że przez wyrażenie „prokurator” użyte w art. 20 § 1 i 1b k.p.k. rozumie się także finansowy organ postępowania przygotowawczego. W postępowaniu przygotowawczym w sprawie o przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe prowadzonym przez naczelnika urzędu skarbowego, naczelnika urzędu celno-skarbowego lub Szefa Krajowej Administracji Skarbowej tym organom zatem przysługuje kompetencja do zawiadomienia rady właściwej okręgowej izby radców prawnych o rażącym naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego będącego obrońcą lub pełnomocnikiem strony i żądania informacji

46 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.).

47 Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 654 ze zm.).

48 Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1124 ze zm.).

49 J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3, s. 374; L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 299; uchwała SN z dnia 30 stycznia 2001 r., I KZP 50/00, OSNKW 2001, z. 3–4, poz. 16.

50 Zostały wymienione w art. 53 § 37 k.k.s. Oprócz nich postępowania przygotowawcze mogą też prowadzić niefinansowe organy postępowania przygotowawczego, wymienione w art. 53 § 38 k.k.s.

od dziekana rady o podjętych w związku z tym działaniach pod rygorem kary pieniężnej. W kontekście odpowiedniego stosowania art. 20 § 1 k.p.k. warto przy tym zwrócić uwagę, że oprócz oskarżonego (podejrzanego) stroną reprezentowaną przez radcę prawnego w postępowaniu karnoskarbowym może być interwenient⁵¹, zaś w sprawach o przestępstwa skarbowe – podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej⁵².

Inaczej ustawodawca ujmuje przebieg postępowania wykroczeniowego, w którym nie wyróżnia się postępowania przygotowawczego, lecz czynności wyjaśniające, prowadzone przez policję lub inny uprawniony organ. Jak się wydaje, odpowiednie stosowanie art. 20 k.p.k. w odniesieniu do czynności wyjaśniających nie jest ani możliwe, ani potrzebne. Nie są one bynajmniej formą postępowania przygotowawczego, w którym występują strony, lecz stanowią zespół działań mających na celu ustalenie, czy istnieje podstawa do skierowania do sądu wniosku o ukaranie oraz zebrania danych niezbędnych do sporządzenia takiego wniosku⁵³. Postępowanie wykroczeniowe jest w swej istocie postępowaniem sądowym, które zasadniczo rozpoczyna się z chwilą wydania zarządzenia w tym przedmiocie przez upoważnionego sędziego⁵⁴. Stronami tego postępowania, które może reprezentować radca prawny, są obwiniony i oskarżyciel posiłkowy. W przypadku rażącego naruszenia obowiązków procesowych sąd jest organem zawiadamiającym o tym radę właściwej okręgowej izby radców prawnych, żądającym od dziekana rady informacji, o której mowa w art. 20 § 1 k.p.k.

Bez wątpienia do rażącego naruszenia obowiązków procesowych przez radcę prawnego reprezentującego skazanego, sprawcę czynu zabronionego, względem którego zastosowano środek zabezpieczający, lub ukaranego⁵⁵ może dojść w toku postępowania wykonawczego, uregulowanego w przepisach Kodeksu karnego wykonawczego, zwłaszcza w związku z czynnościami przed sądem, mającymi istotne znaczenie dla wykonywania prawomocnego wyroku skazującego lub postanowienia o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego. Ze względu na charakter tego postępowania z jednej strony, z drugiej zaś ze względu na celowe ograniczenie podmiotów uprawnionych do sygnalizacji uregulowanej w art. 20 § 1 k.p.k. uznać należy, że spośród organów postępowania wykonawczego wymienionych w art. 2 k.k.w. jedynie sąd lub sąd penitencjarny mają kompetencję do zawiadomienia o takim naruszeniu rady właściwej okręgowej izby radców prawnych i żądania informacji od dziekana rady.

7. Podsumowanie

Analiza uregulowania instytucji sygnalizacji w art. 20 § 1 k.p.k. prowadzi do wniosku, że zawiadamiając radę właściwej okręgowej izby radców prawnych, uprawniony do tego

51 Zob. art. 53 § 41 k.k.s.

52 Zob. art. 53 § 42 k.k.s.

53 Art. 59 § 1 k.p.w. Por. R.A. Stefański, *Czynności wyjaśniające w sprawach o wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 12, s. 96. Niekiedy są podejmowane w toku postępowania sądowego na polecenie sądu (art. 55 k.p.w.).

54 Art. 59 § 2 k.p.w. Postępowaniem pozasądowym w sprawach o wykroczenia jest postępowanie mandatowe.

55 Zob. art. 1 § 1 k.k.w. *in fine*.

organ procesowy działa „na zewnątrz” toczącego się postępowania karnego, w którym doszło do rażącego naruszenia obowiązków procesowych przez radcę prawnego. Samo zawiadomienie rady nie wiąże się jeszcze z odpowiedzialnością zawodową radcy prawnego, gdyż organy samorządu radcowskiego mają prawo samodzielnie ocenić dane naruszenie w perspektywie standardów wykonywania zawodu radcy prawnego, a ponadto zdecydować o tym, czy i w jakim zakresie należy podjąć czynności w odniesieniu do radcy prawnego, którego zawiadomienie dotyczy. W szczególności rada okręgowej izby radców prawnych może odmiennie od organu postępowania karnego ocenić, że *in concreto* nie doszło do naruszenia obowiązków procesowych, i uznać, że nie ma podstaw do podejmowania jakichkolwiek czynności względem radcy prawnego. W każdym razie również wówczas, gdy nie podziela stanowiska organu procesowego zawartego w postanowieniu o sygnalizacji, dziekan rady ma jednak obowiązek udzielić informacji o podjętych działaniach. W ostatnio wskazanym przypadku działania te ograniczają się do dokonania przez radę oceny, że z jej perspektywy brak podstaw do nadania dalszego biegu zawiadomieniu o rażącym naruszeniu obowiązków procesowych przez radcę prawnego. Tylko zaniechanie udzielenia informacji w tym przedmiocie przez dziekana rady może skutkować nałożeniem na niego kary pieniężnej na podstawie art. 20 § 1a k.p.k.

Institucja sygnalizacji może mieć zastosowanie nie tylko w postępowaniu karnym regulowanym przepisami Kodeksu postępowania karnego, lecz także w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, postępowaniu wykroczeniowym i postępowaniu karnym wykonawczym. W postępowaniach tych przepisy art. 20 k.p.k. stosuje się odpowiednio, a więc najczęściej z odpowiednią modyfikacją, uwzględniającą specyfikę danego postępowania. Jeżeli chodzi o organ uprawniony do sygnalizacji, odpowiednie stosowanie art. 20 § 1 k.p.k. nie może prowadzić do „przenoszenia” tego uprawnienia na inne niż sąd lub prokurator organy tych postępowań. Stosowanie instytucji sygnalizacji przez inny organ jest możliwe tylko wówczas, gdy ustawodawca wyraźnie tak stanowi.

Bibliografia

Literatura

- Borucka-Arctowa M., *Koncepcja sprawiedliwości proceduralnej i jej rola w okresie przemian systemu prawa – analiza teoretyczna i funkcjonalna*, [w:] *Dynamika wartości w prawie*, red. K. Pałęcki, Kraków 1997.
- Complak K., *Rozważania o sprawiedliwości*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 3.
- Gaberle A., *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004.
- Gostyński Z., Zabłocki S., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2003.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2014.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–296. Tom I*, Warszawa 2007.
- Karaźniewicz J., *Instytucja sygnalizacji w polskim prawie karnym*, Toruń 2015.
- Kosonoga J., *System środków dyscyplinujących uczestników postępowania karnego*, Warszawa 2014.
- Kosonoga J., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017.
- Kurowski M., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2023.
- Małolepszy A., *Przesłanki odpowiedzialności porządkowej obrońcy za niedopełnienie obowiązków procesowych w toku postępowania karnego*, [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011.
- Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
- Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3.
- Rek S., *Sygnalizacja profilaktyczna organów karnoprosesowych*, Warszawa 1982.
- Samborski E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013.
- Skorupka J., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2023, Legalis.
- Staszak A., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl>.
- Stefański R.A., *Czynności wyjaśniające w sprawach o wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 12.
- Stelmach J., *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999.
- Tybur A., *Problematyka „sygnalizacji” w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 4.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008.
- Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl>.
- Zbrojewska M., *Zawiadamianie samorządu adwokackiego i radców prawnych w razie rażącego naruszenia przez obrońcę lub pełnomocnika strony ich obowiązków procesowych (art. 20 § 1–1b k.p.k.)*, [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1166 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.).
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 654 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1124 ze zm.).
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o zmianie ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz.1259).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2514 ze zm.).
- Kodeks Etyki Radcy Prawnego – uchwała nr 884/XI/2023 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 7 lutego 2023 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Kodeksu Etyki Radcy Prawnego.

Orzecnictwo

- Uchwała SN z dnia 30 stycznia 2001 r., I KZP 50/00, OSNKW 2001, z. 3–4, poz. 16.
- Uchwała SN z dnia 12 stycznia 2006 r., SNO 61/05, LEX nr 569039.
- Wyrok SN z dnia 25 maja 2023 r., II ZSG 4/23, LEX nr 3582543.
- Postanowienie SN z dnia 28 maja 1997 r., V KZ 45/97, „OSN Prokuratura i Prawo” 1997, nr 11, poz. 3.
- Postanowienie SN z dnia 29 października 2003 r., II KZ 39/03, LEX nr 82330.
- Postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2007 r., III KZ 126/07, LEX nr 568230.
- Postanowienie SN z dnia 12 marca 2008 r., II Kz 1/08, LEX nr 609118.
- Postanowienie SN z dnia 8 września 2011 r., IV KZ 53/11, OSNwSK 2011, nr 1, poz. 1582.
- Postanowienie SN z dnia 5 grudnia 2013 r., V KO 80/13, OSNKW 2014, z. 3, poz. 29.
- Postanowienie SN z dnia 18 kwietnia 2019 r., IV KZ 14/19, <https://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/OrzeczeniaHTML/iv%20kz%2014-19.docx.html>.
- Postanowienie SN z dnia 21 października 2019 r., I KK 69/19, LEX nr 3561003.
- Postanowienie SN z dnia 27 lutego 2023 r., II KK 619/22, LEX nr 3517080.
- Postanowienie SN z dnia 17 lipca 2023 r., III KK 200/23, LEX nr 3588014.
- Zarządzenie sędziego SN z dnia 23 listopada 2022 r., V KB 14/22, LEX nr 3564763.
- Zarządzenie sędziego SN z dnia 23 lutego 2023 r., IV KB 3/23, LEX nr 3555312.
- Zarządzenie sędziego SN z dnia 8 września 2023 r., I KB 7/23, LEX nr 3603741.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 26 lutego 2014 r., II AKa 372/13, Legalis nr 831465.

Stanisław Grzegórzko¹

Uczelnia Łazarzkiego w Warszawie

ORCID ID: 0000-0002-9443-5157

REPREZENTACJA MAŁOLETNIEGO POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM

ABSTRACT

Representation of a juvenile victim in criminal proceedings

This article concerns the representation of a juvenile victim. It analyzes the differences between the statutory representative, the person under whose constant care the injured party remains and the child's representative. The article aims to draw attention to a situation in which there is a conflict of interests between the representative representing a juvenile victim and the other parent, which entails the need to exclude the representation of the juvenile victim by the statutory representative, giving primacy to the child's representative.

Keywords: statutory representative, child's representative, guardian, attorney, attorney-at-law

Słowa kluczowe: przedstawiciel ustawowy, reprezentant dziecka, kurator, adwokat, radca prawny

---

¹ Doktorant nauk prawnych, prawnik, założyciel kancelarii prawnej, e-mail: kancelaria@grzegorzko.pl.

1. Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego

Jeżeli pokrzywdzony² jest osobą małoletnią albo ubezwłasnowolnioną całkowicie lub częściowo, prawa, jakie mu przysługują, wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęą pozostaje (art. 51 § 2 k.p.k.)³, a od 15 lutego 2024 r. także reprezentant dziecka (art. 51 § 2a k.p.k.). W doktrynie podmioty uprawnione do wykonywania praw pokrzywdzonego małoletniego określa się mianem „pokrzywdzonych pośrednio”⁴. Najbardziej powszechnym i najczęściej występującym w porządku prawnym przedstawicielem ustawowym małoletniego są rodzice⁵. Zostali oni *expressis verbis* wymienieni w art. 98 § 1 k.r.o. jako przedstawiciele ustawowi. W przypadku rodziców o ich byciu przedstawicielem ustawowym decyduje sam fakt urodzenia dziecka z jednoczesnym ustaleniem jego pochodzenia zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Żeby zachodziło przedstawicielstwo ustawowe rodziców, dziecko musi pozostawać pod władzą rodzicielską swoich rodziców. Oboje rodzice jako przedstawiciele ustawowi są uprawnieni, ale również zobowiązani do wykonywania władzy rodzicielskiej. Gdy władza przysługuje obojgu rodzicom, powinni oni współdecydować o istotnych sprawach dziecka (art. 97 § 2 k.r.o.). Jednak dla skuteczności dokonania określonej czynności prawnej w imieniu lub interesie dziecka wystarczające jest dokonanie jej przez jednego z rodziców, albowiem każde z nich może występować samodzielnie jako przedstawiciel ustawowy dziecka⁶. Bez znaczenia dla skuteczności czynności pozostaje, które z nich takowej dokona. W tym zakresie ich prawa pozostają równe⁷. Powyższe dotyczy także rodziców małoletniego, którzy nie zawierali ze sobą związku małżeńskiego, ich małżeństwo zostało unieważnione, pozostają w separacji lub są osobami rozwiedzionymi (art. 97 § 1 i art. 98 § 1 k.r.o.)⁸.

2 Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo (art. 49 § 1 k.p.k.).

3 D. Świecki, *Konstrukcja apelacji jako środka odwoławczego w procesie karnym*, Warszawa 2023, s. 73; K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis 2023, teza 2; T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie postępowanie karne*, red. R. Olszewski, D. Świecki, Warszawa 2022, s. 367; P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021, s. 977; H. Paluszkiewicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, s. 160; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zablocki, Warszawa 2017, s. 720; R.A. Stefański, *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego za 2015 r.*, „Ius Novum” 2017, nr 1, s. 201; W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 2014, s. 102; D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2015, s. 29; A. Kaznowski, *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 77.

4 A. Kazanowski, *Udział pokrzywdzonego...*, s. 78; B. Gronowska, *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, Toruń 1989, s. 22.

5 A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 430; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne, Część ogólna*, Warszawa 2005, s. 220; J. Gurgul, *Glosa do wyroku SN z 28.08.2002 r., II KKN 368/00*, „Prokuratura i Prawo” 2004, s. 118.

6 G. Krzysztofiuk, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, s. 232.

7 P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny...*, s. 972; H. Ciepla, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009, s. 762; K. Gromek, *Władza rodzicielska*, Warszawa 2008, s. 143.

8 S. Kotas, *Reprezentacja osoby małoletniej w sprawach spadkowych*, Warszawa 2020, s. 133, niepubl.

Do zbioru pojęciowego „osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje” nie zalicza się rodzica, kuratora ani też opiekuna. Przedstawiciele ci uprawnienie do reprezentowania małoletniego wywodzą z ustawy. Podobnie jak osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje, z tą jednak różnicą, że osoby tej nie należy utożsamiać z przedstawicielem ustawowym. Pomimo braku stosownego umocowania wynikającego z orzeczenia sądowego osoba sprawująca rzeczywistą stałą pieczę nad pokrzywdzonym może wykonywać przysługujące małoletniemu pokrzywdzonemu prawa ustawowe. Skutkuje to tym, że co do zasady czynności podejmowane przez tę osobę są zbieżne z czynnościami, jakie może wykonywać przedstawiciel ustawowy. Z tym zastrzeżeniem, że realizacja tych uprawnień ma charakter faktyczny, tzn. sam fakt sprawowania stałej pieczy nad małoletnim pokrzywdzonym jest źródłem umocowania do jego reprezentowania⁹. Natomiast czynności przedstawicieli ustawowych posiadają zakorzenienie w ustawie. W doktrynie aprobuje się stanowisko, że osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje, nie musi legitymować się orzeczeniem sądu opiekuńczego, by mogła go reprezentować¹⁰. Podyktowane jest to tym, że wystarczające jest do reprezentowania małoletniego pokrzywdzonego, by osoba taka opiekowała się nim, sprawując faktyczną i stałą pieczę¹¹. W razie uzasadnionych wątpliwości organu procesowego, przed którym występuje osoba powołująca się na uprawnienie do reprezentowania pokrzywdzonego zakotwiczone w art. 51 § 2 *in fine* k.p.k., zobligowany jest on dokonać weryfikacji przytaczanych twierdzeń¹². Może tego dokonać w drodze czynności sprawdzających przeprowadzonych w oparciu o art. 97 k.p.k.

Przez pojęcie stałej pieczy nie należy rozumieć okresowo spełnianych powtarzających się czynności, wiązanych z istotą w pewnych tylko okresach. Jednak konieczne jest kompletne i niepodzielne jej pełnienie. Z taką sytuacją nie mamy do czynienia, gdy sprawowanie pieczy ma miejsce tylko w pewnych okresach i to z upoważnienia czy za zgodą innej osoby, nie tylko zobowiązanej do tego orzeczeniem sądu, ale i faktycznie tę pieczę sprawującej. Osoba sprawująca opiekę doraźnie nie posiada uprawnień do reprezentowania małoletniego w postępowaniu karnym¹³.

⁹ Postanowienie SN z dnia 25 września 2003 r., III KZ 36/03, Legalis, nr 65246.

¹⁰ K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, komentarz do art. 78, Legalis 2023, teza 7; H. Paluszkiwicz, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, s. 161; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 725; K.T. Boratyńska, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, K.T. Boratyńska i in., Warszawa 2014, s. 138; R.A. Stefański, *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 9, s. 149.

¹¹ K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania...*, teza 7; J. Zagrodnik, [w:] *Proces karny*, red. K. Marszał, J. Zagrodnik, Warszawa 2017, s. 256; A. Kazanowski, *Udział pokrzywdzonego...*, s. 80; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 725; K. Witkowska, *Strony procesowe i ich reprezentanci w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 9, s. 106; R.A. Stefański, *Podmioty uprawnione...*, s. 149.

¹² A. Kazanowski, *Udział pokrzywdzonego...*, s. 80.

¹³ K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, komentarz do art. 51, Legalis 2023, teza 7; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 725; R.A. Stefański, *Metodyka pracy prokuratora w sprawach karnych*, Warszawa 2017, s. 231; J. Grajewski, S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 233; A. Kazanowski, *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007,

Słuszne jest stanowisko Sądu Najwyższego¹⁴ przyjmujące, iż użyte w art. 42 § 1 k.p.k. (obecnie 51 § 1 k.p.k.) określenie „stała pieczę” nie oznacza, że wyłączona jest możliwość jej zmiany w przyszłości. Określenie „stała pieczę” ma wykluczyć np. możliwość złożenia wniosku o ściganie przez osobę wykonującą tylko pieczę chwilową, dorywczą. Osoba, której sąd opiekuńczy powierzył wychowanie małoletniego i u której zostało ustalone jego miejsce pobytu, chociażby do czasu prawomocnego zakończenia postępowania opiekuńczego, jest „osobą, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje”, i ma uprawnienie do reprezentowania małoletniego, które nie jest uzależnione od tego, czy małoletni pokrzywdzony pozostaje pod władzą rodzicielską.

W art. 51 § 2 k.p.k. ustawodawca użył spójnika „albo”, co należy odczytywać, że uprawnienia przysługujące małoletniemu pokrzywdzonemu mogą być skutecznie realizowane samodzielnie, tak przez przedstawiciela ustawowego, jak i przez osobę, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje. Może to prowadzić do tego, że pomiędzy tymi przedstawicielami dojdzie do konfliktu, który z nich ma realizować uprawnienia pokrzywdzonego. W takim układzie bezwarunkowo należy dać prymat przedstawicielowi ustawowemu.

2. Zakaz reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego przez rodziców

W każdym postępowaniu, gdzie oskarżycielem posiłkowym, subsydiarnym czy prywatnym jest małoletni pokrzywdzony reprezentowany przez jednego z rodziców, a drugi z rodziców jest osobą oskarżoną w tym postępowaniu, dochodzi do konfliktu interesów pomiędzy dzieckiem a jednym z rodziców. W takiej sytuacji nie da się wykluczyć tzw. zmowy rodziców, która może skutkować sabotażem procesu, co jest działaniem na szkodę małoletniego pokrzywdzonego¹⁵. Słusznie w judykaturze przyjmuje się, że w sytuacji, gdy przeciwną stroną wytoczonego procesu karnego jest drugi z rodziców małoletniego pokrzywdzonego, bez względu na rolę, w jakiej występuje (oskarżyciel posiłkowy uboczny czy prywatny), nie może go reprezentować drugi z rodziców¹⁶. Uzasadnia się to tym,

nr 5, s. 80; postanowienie SN z dnia 27 maja 1997 r., V KKN 248/96, wraz z głosem R. Kmiecika, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1998, nr 1; A. Kazanowski, *Udział pokrzywdzonego...*, s. 80; K. Dudka, *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9, s. 111.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 3 lipca 1997 r., IV KKN 430/96, LEX nr 31422; postanowienie SN z dnia 27 maja 1997 r., V KKN 248/96, Legalis nr 31256.

¹⁵ M. Kolendowska-Matejczuk, *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4, s. 63.

¹⁶ D. Świecki, *Konstrukcja apelacji...*, s. 73; K.D. Kamińska, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, komentarz do art. 78, Legalis 2023, teza 11; K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizacyjny*, red. D. Świecki, komentarz do art. 87, LEX/el. 2023, teza 16; T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie postępowanie...*, s. 442; P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny...*, s. 978; J. Gudowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2021, s. 591; K. Kremens, [w:] *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 315; G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, komentarz do art. 98, LEX/el. 2019, teza 12; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 721;

że zakaz reprezentowania małoletniego przez rodzica w takiej sytuacji nie jest podyktowany istnieniem stosunku rodzinnego między małoletnim pokrzywdzonym a sprawcą, lecz stosunkiem między rodzicem jako przedstawicielem ustawowym a sprawcą przestępstwa. Jeśli rodzic wyrządza dziecku krzywdę, popełniając na jego szkodę przestępstwo, w interesie prawnym dziecka leży podjęcie działań przeciwko temu rodzicowi. Immanentne jest, że nie można zmuszać prawnie do podjęcia takich działań drugiego rodzica. W przeciwnym razie zostanie on postawiony przed wyborem: albo rzetelnie reprezentuje dziecko i tym samym działa przeciwko osobie mu najbliższej (współmałżonkowi, konkubentowi), albo kierując się uczuciami względem osoby najbliższej (sprawcy), zaniecha reprezentowania interesów dziecka w należyty sposób. Gwoli przykładu w procesie o przestępstwo z art. 200 § 1 k.k., popełnione na szkodę małoletniej przez brata jej matki, nie jest dopuszczalne reprezentowanie pokrzywdzonej przez przedstawiciela ustawowego (matkę). Jest to podyktowane tym, że bierze się pod uwagę stosunek bliskości zachodzący pomiędzy sprawcą a przedstawicielem ustawowym. W tym przykładzie oskarżonym jest brat matki pokrzywdzonej. Gdyby więc miała ona reprezentować małoletnią córkę, musiałaby albo działać procesowo przeciwko własnemu bratu, do czego zmuszać jej nie wolno, albo zaniechać reprezentowania córki, ze szkodą dla jej interesów. Nie jest więc dopuszczalne, aby matka małoletniej podejmowała za córkę decyzję procesową, co do której istnieje uzasadnione podejrzenie, że podjęta mogła zostać nie z myślą o ochronie interesów córki (oskarżony nie jest w stosunku do pokrzywdzonej przecież osobą najbliższą, jest nią tylko w stosunku do jej matki), ale przy kierowaniu się więzami rodzinnymi wobec swego brata, wskazanego jako sprawca przestępstwa¹⁷.

Zakaz reprezentowania małoletniego pokrzywdzonego przez jednego z rodziców, gdy drugi w tym postępowaniu jest oskarżonym, znajdzie zastosowanie nie tylko na etapie postępowania *in personam*, ale również w postępowaniu przygotowawczym *in rem*, w którym drugi z rodziców nie ma jeszcze statusu podejrzanego, a jedynie jest osobą podejrzaną o popełnienie czynu zabronionego na szkodę małoletniego dziecka¹⁸ z uwagi na to, że w takim kształcie procesowym rodzic nie jest obiektywny i nie ustrzegłby się emocjonalnego zaangażowania w sprawę, co godzi w interes i dobro małoletniego

S. Szołucha, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2015, s. 196; J. Grajewski, S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 232; postanowienie SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CSK 12/18, Legalis nr 2490677; postanowienie SN z dnia 29 listopada 2017 r., IV KK 417/17, Legalis nr 1715500; postanowienie SN z dnia 18 października 2011 r., V KK 209/11, Legalis nr 499570; postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2011 r., V KK 125/10, Legalis nr 509923; wyrok SN z dnia 1 grudnia 2010 r., III KK 315/09, LEX nr 686665; uchwała SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Legalis nr 248204; postanowienie SN z dnia 18 października 2011 r., V KK 210/11, Legalis nr 499571; postanowienie SA w Katowicach z dnia 19 czerwca 2013 r., II AKz 342/12, Legalis nr 830598.

¹⁷ Wyrok SO w Szczecinie z dnia 25 maja 2022 r., IV Ka 1522/21, LEX nr 3352026.

¹⁸ K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania...*, teza 17; J. Gudowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2021, s. 592; P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny...*, s. 978; G. Krzysztofuk, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, s. 235; K. Eichstaedt, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. D. Świecki, Warszawa 2020, s. 353; D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2020, s. 46; R.A. Stefański, *Przegląd uchwał...*, s. 203; postanowienie SN z dnia 30 września 2015 r., I KZP 8/15, Legalis nr 1330138, wraz z głosem, S. Durczak-Zochowskiej, „Gdańskie Studia Prawnicze, Przegląd Orzecznictwa” 2016, nr 3.

pokrzywdzonego¹⁹. Odmienne stanowisko prezentowane jest w doktrynie, w którym przyjmuje się, że „na etapie *in rem* postępowania niezasadne jest stosowanie zakazu reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego przez jego rodzica w sytuacji, gdy osobą podejrzaną²⁰ jest drugi rodzic” z uwagi na brak podejrzanego. Podjęte na tym etapie postanowienie organu procesowego o umorzeniu postępowania nie jest wymierzone w osobę drugiego z rodziców z uwagi na to, że rodzic taki nie miał w tym postępowaniu statusu podejrzanego. W takiej sytuacji wniesienie przez małoletniego pokrzywdzonego reprezentowanego przez przedstawiciela ustawowego środka zaskarżenia w postaci zażalenia na postanowienie organu o zakończeniu postępowania poprzez jego umorzenie z uwagi na brak wystarczających danych uzasadniających popełnienie czynu zabronionego nie powinno być traktowane jako czynność pomiędzy dzieckiem a rodzicem w rozumieniu art. 98 § 2 k.r.o.²¹ Trudno zaaprobować ostatnie ze stanowisk, albowiem interesy małoletniego pokrzywdzonego powinny być w sposób właściwy chronione, a on sam należycie reprezentowany bez względu na etap postępowania. Jeżeli zostało wszczęte postępowanie w sprawie, to musiało zachodzić uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa (art. 303 k.p.k.). Gdy w takim postępowaniu pokrzywdzonym jest małoletni, to bez wątpienia jego uprawnienia nie mogą być wykonywane przez rodzica. Słusznie wskazuje się, że zakaz reprezentowania dziecka przez rodzica powinien występować w każdej sytuacji, gdy zachodzi choćby tylko hipotetyczna możliwość kolizji interesów między nimi²², a nie jedynie wtedy, gdy drugi z rodziców zostanie postawiony w stan oskarżenia. Skoro w zawiadomieniu o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego wskazano jako sprawcę drugiego z rodziców, to już wtedy powstaje konflikt interesów pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą, który uniemożliwia wykonywanie prawa reprezentacji przez drugiego z rodziców²³.

Wyjątkiem od zaprezentowanego powyżej stanowiska – dotyczącego zakazu reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego przez jego przedstawiciela ustawowego, w którym oskarżonym jest drugi z rodziców – jest procedowanie w sprawie o czyn zabroniony z art. 209 § 1 lub 1a k.k. przeciwko rodzicowi, na którym ciąży obowiązek alimentacyjny. W judykaturze przyjmuje się, że w takiej sytuacji reprezentacja małoletniego przez drugiego z rodziców jest dopuszczalna z uwagi na to, że podejmowane czynności prawne dotyczą m.in. należnych dziecku od tego rodzica środków utrzymania i wychowania, w rozumieniu art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o.²⁴ W związku z czym prawa małoletniego

19 T. Grzegorzczak, [w:] *Polskie postępowanie...*, s. 443; P. Karlik, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytutu – polemika*, „Palestra” 2021, nr 10, s. 38; D. Świecki, *Czynności procesowe...*, s. 46; R.A. Stefański, *Przegląd uchwał...*, s. 202; R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 722; M. Kolendowska-Matejczuk, *Kurator...*, s. 64.

20 Osoba podejrzana nie jest synonimem podejrzanego. Są to dwie różne od siebie instytucje.

21 Ł. Juszczyk, *Glosa do postanowieni SN z 30.09.2015 r.*, I KZP 8/15, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 2, s. 191–198.

22 Postanowienie SN z dnia 3 czerwca 2011 r., III CSK 259/10, LEX nr 1129120; postanowienie SN z dnia 30 września 2015 r., I KZP 8/15, Legalis nr 1330138.

23 Uchwała SN z dnia 13 marca 2008 r., III CZP 1/08, Legalis nr 95714.

24 Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 4/20, Legalis nr 2373094; wraz z glosą S. Durczak-Żochowskiej, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2021, nr 9, s. 85; wyrok SN z dnia 30 grudnia 2020 r., IV KS 36/20, LEX nr 3227021.

w takim postępowaniu może wykonywać drugi z rodziców. Taki pogląd Sądu Najwyższego został w doktrynie uznany za trafny²⁵. Sąd Najwyższy, uzasadniając swoje stanowisko, nawiązał do uprzednio wydanej uchwały tego sądu i w pełni ją zaaprobował²⁶. Powtarzając, że skoro Sąd Najwyższy dopuścił możliwość złożenia przez opiekuna prawnego małoletniego pokrzywdzonego wniosku o ściganie przestępstwa niealimentacji, o który czyn podejrzewany jest drugi z rodziców, to tym samym przyjął, że złożenie tego wniosku jest wymienioną w art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. czynnością prawną dotyczącą należnych dziecku od rodzica środków utrzymania i wychowania. Z taką argumentacją nie zgodził się Grzegorz Wolak, sygnalizując, że „myli się Sąd Najwyższy, stwierdzając, że złożenie przez rodzica dziecka, pokrzywdzonego przez drugiego z rodziców przestępstwem niealimentacji, wniosku o ściganie, jak też podejmowanie przez niego innych czynności przysługujących pokrzywdzonemu w postępowaniu karnym o przestępstwo wymienione w art. 209 k.k., jest wymienioną w art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. czynnością prawną dotyczącą należnych dziecku od rodzica środków utrzymania i wychowania”²⁷. Autor ten powołuje się na definicję czynności procesowej w postępowaniu karnym, wskazując za innymi²⁸, że czynnością taką jest zachowanie się organów, ale zwłaszcza stron procesu, które wywołuje skutki przewidziane przez prawo procesowe. Konstatując, glosator opowiada się za brakiem „jakiegokolwiek uzasadnienia prawnego dla przyjęcia, że czynności procesowe podejmowane w celu zainicjowania, lub też dalej, po wszczęciu postępowania karnego przeciwko jednemu z rodziców, któremu zarzucono występki z art. 209 k.k., albo w jego toku – są czynnościami prawnymi dotyczącymi należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania”. Jego zdaniem art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. nie jest samoistnym przepisem mogącym być postrzeganym za podstawę przyjęcia dopuszczalności reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego dziecka przez drugiego z rodziców w takim postępowaniu, a stanowisko Sądu Najwyższego w tym zakresie winno brzmieć: „czynności procesowe podejmowane przez przedstawiciela małoletniego pokrzywdzonego (dziecka) w postępowaniu karnym prowadzonym o przestępstwo z § 1 lub 1a art. 209 k.k. przeciwko rodzicowi dziecka są czynnościami podjętymi w postępowaniu przed sądem lub innym organem państwowym prawnymi dotyczącymi należnych dziecku od tego rodzica środków utrzymania i wychowania, w rozumieniu art. 98 § 3 k.r.o. w zw. z art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. Oznacza to, że prawa małoletniego w tym postępowaniu może wykonywać drugi z rodziców”. Stanowisko prezentowane przez glosującego nie jest pozbawione racji w zakresie

25 S. Hyps, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, komentarz do art. 209, Legalis 2023, teza 36; K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, teza 4; P. Drembkowski, *Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury*, komentarz do art. 114, Legalis 2021, teza 2; D. Świecki, *Czynności procesowe...*, s. 46; G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny...*, teza 3; R.A. Stefański, *Przegląd Uchwał...*, s. 109.

26 Uchwała SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Legalis, nr 248204, wraz z glosą W. Sycha, „Ius Novum” 2011, nr 1.

27 G. Wolak, *Rodzic jako reprezentant małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o przestępstwo niealimentacji. Głosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r.*, I KZP 4/20, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokury” 2020, nr 4 oraz przywołana tam literatura.

28 S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 24.

podniesionej krytyki, zwłaszcza że argumentacja Sądu Najwyższego jest nieprecyzyjna i częściowo błędna²⁹.

Regulacja zawarta w art. 51 § 2 k.p.k. stała się przedmiotem rozważań Trybunału Konstytucyjnego, który stanął na stanowisku, że przepis ten w zw. z art. 98 § 2 pkt 2 w zw. z art. 98 § 3 w zw. z art. 99 k.r.o., w zakresie w jakim te przepisy wyłączają możliwość wykonywania przez rodzica małoletniego działającego w charakterze przedstawiciela ustawowego prawa tego małoletniego dziecka jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko drugiemu z jego rodziców i wprowadzają obowiązek ustanowienia w tym celu kuratora, są zgodne z art. 47 w zw. z art. 51 ust. 1, z art. 48 ust. 2 w zw. z art. 32 ust. 1 i z art. 72 ust. 1 Konstytucji RP oraz nie są niezgodne z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 32 ust. 1 i art. 72 ust. 3 Konstytucji RP³⁰. Trybunał Konstytucyjny wyduje się dostrzegać ten problem związany z reprezentacją małoletniego pokrzywdzonego przez jednego z rodziców w procesie, w którym oskarżonym jest drugi rodzic, wyrażając pogląd, że pozostawienie możliwości reprezentacji dziecka przez jedno z rodziców w procesie, zwłaszcza karnym, toczącym się przeciwko drugiemu z rodziców rodzi zagrożenie dwojakiego rodzaju, przy czym zagrożenie to zwiększa się, gdy więzy między rodzicami mają charakter sformalizowany poprzez zawarcie małżeństwa³¹. Z jednej strony istnieje niebezpieczeństwo, że jedno z małżonków, kierowane uczuciem miłości do drugiego, zaniecha podjęcia odpowiednich kroków procesowych przeciwko niemu, czego ofiarą stanie się dziecko. Z drugiej jednak, gdy między małżonkami zachodzi konflikt, zwłaszcza znajdujący swój wyraz w żądaniu rozwodu, zarzut popełnienia przestępstwa przez współmałżonka przeciwko dziecku staje się najbardziej oczywistym dowodem jego winy w rozkładzie pożycia małżeńskiego. Stąd istnieje niebezpieczeństwo instrumentalnego potraktowania pokrzywdzonego dziecka jako argumentu w sporach między małżonkami. Tego rodzaju postawy są zagrożeniem zarówno dla dobra dziecka, jak i dla pozycji dowodowej podejrzanego o popełnienie przestępstwa. Również i Sąd Najwyższy wspomina o tych obawach w uzasadnieniu uchwały, podając, że już w sytuacji, gdy jeden z rodziców dziecka występuje *de facto* jako przeciwnik procesowy drugiego rodzica, to już wtedy zachodzić musi uzasadniona obawa związana z trudnością dokonania przez niego obiektywnej oceny sytuacji mającej przede wszystkim uwzględnić interes dziecka, a nie swój. Kierowanie się dobrem dziecka jest celem unormowań przewidzianych w art. 98 § 2 pkt 2 i w art. 98 § 3 k.r.o., ale także i w art. 51 § 2 k.p.k. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że ustanowienie kuratora (od 15 lutego 2024 r. reprezentanta dziecka) w rozważanej sytuacji podyktowane jest dobrem rodziny i potrzebą zapobieżenia możliwości jej rozkładu, do którego często prowadzi zbyt pochopne, nieprzemyślane czy wręcz instrumentalne (np. mające na celu „podbudowanie” sprawy rozwodowej, opiekuńczej lub tzw. mieszkaniowej) podejmowanie przez rodzica reprezentującego interesy dziecka czynności skierowanych przeciwko małżonkowi, a jednocześnie drugiemu rodzicowi, mających na celu uruchomienie lub złożenie wniosku o ściganie

29 Z uwagi na pomieszanie pojęć czynności prawnej jako kategorii cywilnego prawa materialnego z czynnościami procesowymi jako kategorii prawa karnego procesowego.

30 Wyrok TK z dnia 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, Legalis nr 815910.

31 Wyrok TK z dnia 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, Legalis nr 815910.

przestępstwa wnioskowego³². Idzie przy tym przede wszystkim o ochronę więzów rodzinnych pomiędzy małoletnim a rodzicem, przeciwko któremu skierowano zbyt pochopne lub wręcz instrumentalne oskarżenie.

Skoro Sąd Najwyższy zauważa te obawy, to niezrozumiałe jest, co prowadziło go do konkluzji, że prawa małoletniego w tym postępowaniu może wykonywać drugi z rodziców. Być może w tym zakresie za najważniejszą uznano wykładnię językową art. 98 § 2 pkt 2 *in fine* k.r.o., która mogła prowadzić do takich wniosków. Jednakże sięgnięcie do wykładni celowościowej prowadzi do zgoła innej konstatacji. W takiej sytuacji nie można poprzestawać na wykładni literalnej, nie dostrzegając celu, dla którego dana norma została wprowadzona. W takim układzie można zadać pytanie, czy wszystkie te wątpliwości, które prowadziły Sąd Najwyższy do przekonania, że nie jest możliwe, aby jeden z rodziców reprezentował pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym prowadzonym przeciwko drugiemu z rodziców w procesie o niealimentację, stały się nieistotne, już ich nie ma?

Konflikt między rodzicami, który na tle art. 98 § 2 k.r.o. jest tylko potencjalnym zagrożeniem dla interesów dziecka, w wypadku oskarżenia jednego z rodziców przez drugie o popełnienie przestępstwa staje się realnym, wręcz oczywistym konfliktem. Ustawodawca najwyraźniej dostrzegł potrzebę zabezpieczenia w należyty sposób interesów osób małoletnich, stawiając dodatkowe wymogi, jakie muszą spełnić osoby chcące aspirować do funkcji kuratora – od 15 lutego 2024 r. reprezentanta dziecka.

Nie ma uzasadnionych podstaw natury aksjologicznej przemawiających za tym, żeby w postępowaniu karnym dotyczącym przestępstwa niealimentacji wyjątkowo mógł małoletniego pokrzywdzonego reprezentować drugi z rodziców. W tym zakresie nie przekonuje również argumentacja Sądu Najwyższego powołującego się na wielki wzrost postępowań przygotowawczych i sądowych po nowelizacji z 2017 r. prowadzonych w sprawach o przestępstwa z art. 209 k.k., co ma przemawiać za niewydolnością kadrową i budżetową organów wymiaru sprawiedliwości i powiązanych z nimi instytucji³³. Sąd Najwyższy przyjął, że uznanie konieczności udziału kuratora (reprezentanta dziecka) w postępowaniu zawsze, gdy pokrzywdzonym jest małoletni, prowadziłyby do poważnych następstw, wynikających ze znacznego obciążenia sądów opiekuńczych wnioskami o wyznaczenie kuratora (reprezentanta dziecka), możliwych trudności w pozyskiwaniu kuratorów (reprezentantów dziecka), jak też bardzo znacznego wzrostu wydatków Skarbu Państwa, przy spodziewanym ustanawianiu w przeważającej części spraw kuratorów (reprezentantów dziecka) z urzędu. Względy ekonomiczne, jak i ewentualne braki kadrowe nie mogą mieć wpływu na należyte sprawowanie władzy sądowniczej³⁴ oraz ochronę interesu małoletniego pokrzywdzonego. Najwidoczniej ustawodawca przewidział sytuacje, w których konieczne jest ustanowienie dla małoletniego reprezentanta dziecka, dodając art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw³⁵ do art. 51 k.p.k. § 2a, który nakazuje sądowi, a w postępowaniu

32 Uchwała SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Legalis nr 248204.

33 Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 4/20, Legalis nr 2373094.

34 Postanowienie SN z dnia 8 marca 2005 r., III SPP 34/05, Legalis nr 70847.

35 Dz.U. z 2023 r. poz. 1606.

przygotowawczym prokuratorowi niezwłocznie, nie później niż w terminie siedmiu dni od dnia zaistnienia okoliczności, tj. sytuacji, że żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka, wystąpienie do sądu opiekuńczego z wnioskiem o wyznaczenie reprezentanta dziecka, o którym mowa w art. 99 § 1 k.r.o. Dokonano także modyfikacji art. 99¹ k.r.o., który stawia podwyższone wymagania dla osób aspirujących do funkcji reprezentanta dziecka.

3. Reprezentowanie małoletniego pokrzywdzonego przez reprezentanta dziecka

Naczelną zasadą ochrony praw dziecka wymaga za każdym razem oceny, czy w sytuacji, w której w tej samej sprawie występują jako strony lub uczestnicy postępowania rodzice i dzieci, rodzice mogą reprezentować dziecko, czy też ze względu na możliwość kolizji ich interesów taka reprezentacja jest wyłączona.

Nową instytucją jest „reprezentant dziecka”. Instytucja ta na gruncie postępowania karnego zaczęła obowiązywać od 15 lutego 2024 r. Ustawodawca, wprowadzając instytucję „reprezentanta dziecka”, dokonał zmiany terminologicznej dotychczas obowiązującej instytucji „kuratora”, uzasadniając to tym, że „reprezentant dziecka” lepiej oddaje rzeczywiste znaczenie tej instytucji³⁶.

Reprezentantem dziecka w postępowaniu karnym może być adwokat lub radca prawny, lecz nie każdy, a jedynie taki, który wykazuje się szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka, lub ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka (art. 99¹ § 1 k.r.o.)³⁷. O ile kryterium formalne, tj. uprawnienia zawodowe adwokata lub radcy prawnego, nie stwarza większych wątpliwości interpretacyjnych, o tyle pozostałe okoliczności wymienione w art. 99¹ § 1 k.r.o. wymagają doprecyzowania³⁸, albowiem projektodawca nie nadał temu określeniu znaczenia normatywnego. Jak wynika z badań ankietowych przeprowadzonych pod koniec 2021 r. na grupie sędziów rodzinnych, karnych, asystentów sędziów i prokuratorów, reprezentant dziecka powinien mieć zdolność do nawiązywania kontaktów i zdobywania zaufania, a także umiejętność uważnego słuchania. Powinien również posiadać odpowiednie doświadczenie życiowe oraz niezbędną wiedzę, w tym prawniczą oraz dotyczącą psychologii i potrzeb dziecka. Być bezstronny, dyskretny, empatyczny i wrażliwy³⁹. Należy przyjąć, że adwokat lub radca prawny wykazujący się szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka to osoba, która spełnia następujące wymagania: 1) ma doświadczenie życiowe i zawodowe – co najmniej pięć lat; 2) posiada odpowiedni poziom wiedzy prawniczej oraz z zakresu psychologii i potrzeb dziecka; 3) umie porozumiewać się z dzieckiem na jego

36 Uzasadnienie projektu ustawy. Druk sejmowy nr 3309.

37 P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny...*, s. 986.

38 J. Słyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Osajda, komentarz do art. 99¹, Legalis 2023, teza 2.

39 D. Wybrańczyk, *Rzecznik interesu dziecka*, „Palestra” 2020, nr 7–8, s. 192–204.

poziomie zrozumienia⁴⁰ oraz 4) cechuje się wrażliwością, empatią, zaangażowaniem. Przyjmuje się, iż kompetencje adwokata i radcy prawnego mogą być oceniane także na podstawie jego dorobku naukowego⁴¹. Ustawodawca w art. 99¹ § 1 k.r.o., posługując się określeniem „szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka”, przesądza jednoznacznie, że nie może to być znajomość przeciętna, zwykła, jakiej można oczekiwać od każdego obywatela⁴², a nawet od przeciętnego adwokata czy radcy prawnego. Pozwala to suponować, że taką szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka nie legitymuje się radca prawny, który zajmuje się np. sprawami gospodarczymi czy korporacyjnymi. Przesłankę tę natomiast mogą spełniać adwokaci i radcowie prawni, którzy specjalizują się w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, karnego czy postępowań w sprawach nieletnich i mają w tym zakresie znacznie większe doświadczenie z udziałem małoletnich w stosunku do innych adwokatów czy radców prawnych.

Alternatywą dla tych cech, którymi powinien legitymować się adwokat i radca prawny pretendujący do występowania w postępowaniu karnym jako reprezentant dziecka, jest ukończenie odpowiednich szkoleń. Prawnicy reprezentujący małoletniego pokrzywdzonego powinni być odpowiednio przeszkoleni w dziedzinie zasad reprezentacji dziecka, jego praw lub potrzeb względnie wykazywać szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka⁴³. Na obecną chwilę nie wiadomo, jakiemu konkretnie rodzajowi szkoleń powinni się poddać adwokaci i radcowie prawni chcący występować jako reprezentant dziecka ani też jakie podmioty są uprawnione do ich przeprowadzenia, gdyż nie zostało jeszcze wydane rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, w którym określony zostanie m.in. sposób ustalania listy reprezentantów dziecka oraz system szkoleniowy reprezentantów dziecka (art. 583¹ § 3 k.p.c.). Nie wyjaśniono również, jakie są to sprawy „rodzajowo odpowiadające sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka”. Z uwagi na to, że regulacja została wprowadzona do k.r.o. i ma zastosowanie zarówno do k.p.c., jak i k.p.k., należy przyjąć, że warunek ten zostanie spełniony, gdy adwokat czy radca prawny zostanie wyznaczony do roli reprezentanta dziecka, które jest pokrzywdzonym, spośród osób posiadających doświadczenie w sprawach karnych, w których pokrzywdzonym jest małoletni.

Reprezentant dziecka jest wyznaczany z listy reprezentantów dziecka. Na obecnym etapie – jak już wspomniano – brak jest regulacji określających podmioty zobowiązane do prowadzenia takich list. Można jednak przypuszczać, że przygotowanie wykazów radców prawnych i adwokatów spełniających kryteria, o których mowa w art. 99¹ § 1 k.r.o., zostanie powierzone w drodze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości właściwym ORA i OIRP na wzór rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu⁴⁴,

40 Opinia Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 w sprawie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 6 czerwca 2023, s. 3, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3309>, [dostęp: 23 września 2023 r.].

41 J. Słyk, *Kodeks rodzinny...*, teza 2.

42 J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, komentarz do art. 99¹, Legalis 2021, teza 2.

43 P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021, s. 986.

44 Dz.U. z 2020 r. poz. 1681.

które następnie zostaną przekazane prezesowi właściwego sądu, a ten na ich podstawie sporządzi listy reprezentantów dziecka. Niektóre okręgowe rady adwokackie obecnie na zasadzie dobrych praktyk prowadzą takie listy, są nimi m.in. ORA w Warszawie oraz ORA w Lublinie.

4. Wnioski

Reprezentowanie dziecka jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym przez przedstawiciela ustawowego bądź osobę, pod której stałą pieczę pozostaje, nie jest sporne. Trwają natomiast dyskusje dotyczące sytuacji, gdy żaden z rodziców reprezentować dziecka nie może z powodu konfliktu interesów, jaki zachodzi lub może zachodzić między rodzicem reprezentującym małoletniego a drugim z rodziców, który jest oskarżony o popełnienie przestępstwa na szkodę dziecka. Sporne jest również to, w jakich sytuacjach rodzic może reprezentować małoletniego pokrzywdzonego, a w jakich już kategorycznie nie. Uwzględniając poczynione ustalenia, trzeba podkreślić potrzebę wyłączenia na tle Kodeksu postępowania karnego sytuacji wyjątkowych, które dopuszczają reprezentowanie małoletniego pokrzywdzonego przez jednego z rodziców, gdy oskarżonym jest drugi rodzic. Nie ma bowiem racjonalnych przesłanek ku temu, ażeby rodzic reprezentujący małoletniego w sprawie, w której drugi z rodziców jest oskarżonym, miał kierować się innymi względami aniżeli rodzic reprezentujący małoletniego w sprawie, w której ów małoletni dochodzi od drugiego z rodziców należnych mu środków utrzymania i wychowania. W jednym i drugim przypadku działania rodzica reprezentującego małoletniego pokrzywdzonego mogą być podszyte własnymi korzyściami, jakie rodzic uzyska w zamian za podjęcie lub nie odpowiednich czynności w interesie dziecka, którego interesy reprezentuje. Postuluje się więc *de lege ferenda* zmianę treści art. 51 § 2a k.p.k., który zaczął obowiązywać od 15 lutego 2024 r., poprzez zastąpienie słów „o których mowa w art. 98 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego” słowami „wyłączających możliwość reprezentowania pokrzywdzonego dziecka przez rodzica”.

Działania ustawodawcy podejmowane w tym kierunku choć słuszne, są jednak niewystarczające. Wprowadzenie instytucji reprezentanta dziecka, która notabene zastąpi dotychczasową instytucję kuratora, oraz postawienie takiej osobie dodatkowych wymagań jest rozwiązaniem idącym w kierunku zapewnienia dzieciom pokrzywdzonym odpowiedniego poziomu reprezentacji, jednak nie czyni tego w wystarczającym zakresie, albowiem nie wyłączono wyjątku wyrażonego w art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. przy stosowaniu tego przepisu na gruncie Kodeksu postępowania karnego. W dalszym ciągu rodzic małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem niealimentacji przez drugiego z rodziców będzie mógł uzależniać podejmowane przez siebie decyzje procesowe, np. złożenie wniosku o ściganie przestępstwa niealimentacji, od zachowań oskarżonego rodzica, np. wyrażenia zgody na wyrobienie paszportu dla dziecka, co – jak już wspomniano – nie jest zachowaniem pożądanym z perspektywy małoletniego pokrzywdzonego.

Bibliografia

Literatura

- Boratyńska K.T., Czarnecki P., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sankowicz, komentarz do art. 51, Legalis 2023.
- Boratyńska K.T., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, K.T. Boratyńska i in., Warszawa 2014.
- Ciepła H., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2009.
- Drembkowski P., *Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury*, komentarz do art. 114, Legalis 2021.
- Dudka K., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9.
- Durczak-Żochowska S., *Glosa do postanowienia SN z dnia 20 czerwca 2020 r.*, I KZP 4/20, OSP 2021, nr 9.
- Durczak-Żochowska S., *Glosa do postanowienia SN z dnia 30 września 2015 r.*, I KZP 8/15, „Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa” 2016, nr 3.
- Eichstaedt K., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizacyjny*, red. D. Świecki, komentarz do art. 87, LEX/el. 2023.
- Eichstaedt K., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. D. Świecki, Warszawa 2020.
- Gajda J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, komentarz do art. 99¹, Legalis 2021.
- Grajewski J., Steinborn S., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Gromek K., *Władza rodzicielska*, Warszawa 2008.
- Gronowska B., *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, Toruń 1989.
- Grzegorzczak T., [w:] *Polskie postępowanie karne*, red. R. Olszewski, D. Świecki, Warszawa 2022.
- Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 2014.
- Gudowski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2021.
- Gurgul J., *Glosa do wyroku SN z dnia 28 sierpnia 2002 r.*, II KKN 368/00, „Prokuratura i Prawo” 2004.
- Hypś S., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, komentarz do art. 209, Legalis 2023.
- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, komentarz do art. 98, LEX/el. 2019.
- Juszczak Ł., *Glosa do postanowienia SN z dnia 30 września 2015 r.*, I KZP 8/15, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 2.
- Kamińska K.D., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, komentarz do art. 78, Legalis 2023.
- Karlik P., *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytutu – polemika*, „Palestra” 2021, nr 10.

- Kazanowski A., *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- Kmieciak R., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 maja 1997 r.*, V KKN 248/96, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1998, nr 1.
- Kolendowska-Matejczuk M., *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4.
- Kotas S., *Reprezentacja osoby małoletniej w sprawach spadkowych*, Warszawa 2020.
- Kremens K., [w:] *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020.
- Krysztofiuk G., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–424*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020.
- Opinia Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 w sprawie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 6 czerwca 2023 r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3309>.
- Paluszkiewicz H., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020.
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo cywilne, Część ogólna*, Warszawa 2005.
- Słyk J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Osajda, komentarz do art. 99¹, Legalis 2023.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego i procesowego za 2020 rok*, „Ius Novum” 2021, nr 3, Warszawa 2021.
- Stefański R.A., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017.
- Stefański R.A., *Metodyka pracy prokuratora w sprawach karnych*, Warszawa 2017.
- Stefański R.A., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 9.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego za 2015 r.*, „Ius Novum” 2017, nr 1.
- Stefański R.A., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 9.
- Szołucha S., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2015.
- Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2015.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
- Wicherek P., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2021.
- Witkowska K., *Strony procesowe i ich reprezentanci w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 9.
- Wolak G., *Rodzic jako reprezentant małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o przestępstwo niealimentacji. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r.*, I KZP 4/20, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2020, nr 4.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018.
- Wybrańczyk D., *Rzecznik interesu dziecka*, „Palestra” 2020, nr 7–8.
- Zagrodnik J., [w:] *Proces karny*, red. K. Marszał, J. Zagrodnik, Warszawa 2017.

Akty prawne

Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1606).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1681).

Orzecznictwo

Wyrok TK z dnia 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, Legalis nr 815910.

Uchwała SN z dnia 13 marca 2008 r., III CZP 1/08, Legalis nr 95714.

Uchwała SN z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/10, Legalis nr 248204.

Postanowienie SN z dnia 27 maja 1997 r., V KKN 248/96, Legalis nr 31256.

Postanowienie SN z dnia 25 września 2003 r., III KZ 36/03, Legalis nr 65246.

Postanowienie SN z dnia 8 marca 2005 r., III SPP 34/05, Legalis nr 70847.

Postanowienie SN z dnia 3 czerwca 2011 r., III CSK 259/10, LEX nr 1129120.

Postanowienie SN z dnia 18 października 2011 r., V KK 209/11, Legalis nr 499570.

Postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2011 r., V KK 125/10, Legalis nr 509923.

Postanowienie SN z dnia 30 września 2015 r., I KZP 8/15, Legalis nr 1330138.

Postanowienie SN z dnia 29 listopada 2017 r., IV KK 417/17, Legalis nr 1715500.

Postanowienie SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CSK 12/18, Legalis nr 2490677.

Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 4/20, Legalis nr 2373094.

Wyrok SN z dnia 3 lipca 1997 r., IV KKN 430/96, LEX nr 31422.

Wyrok SN z dnia 1 grudnia 2010 r., III KK 315/09, LEX nr 686665.

Wyrok SN z dnia 30 grudnia 2020 r., IV KS 36/20, LEX nr 3227021.

Postanowienie SA w Katowicach z dnia 19 czerwca 2013 r., II AKz 342/12, Legalis nr 830598.

Wyrok SO w Szczecinie z dnia 25 maja 2022 r., IV Ka 1522/21, LEX nr 3352026.

Piotr Herbowski¹

Akademia Kujawsko-Pomorska

ORCID ID: 0000-0002-7736-3614

CZY POLIGRAF MOŻE BYĆ NARZĘDZIEM WSPIERAJĄCYM OBROŃCÓW W PROCESIE KARNYM?

ABSTRACT

Can the polygraph be a resource to aid defense attorneys in the criminal process?

Article 2(1)(1) of the Polish Code of Criminal Procedure indicates that its provisions intend to shape the criminal process so that the perpetrator of a crime is detected and held criminally responsible, while a person who has not been proven guilty is not. For this to happen, defense counsel must be able to use the tools that make it feasible to realise the constitutional right to defense by effectively rebutting the accusation. Polygraph tests, which have been present in the Polish criminal procedure for several decades, can successfully serve such a purpose. Their results in the majority of cases constitute exculpatory evidence for the persons examined. Unfortunately, they are still wrongly perceived as a method for detecting lies and providing proof of guilt.

Keywords: polygraph examination, defense counsel, exculpatory evidence, criminal proceedings

Słowa kluczowe: badania poligraficzne, obrońca, dowód odciążający proces karny

---

¹ Doktor habilitowany nauk prawnych, profesor uczelni na Wydziale Nauk Prawnych, Społecznych i Humanistycznych Akademii Kujawsko-Pomorskiej. Adres do kontaktu: piotr.herbowski@wp.pl.

1. Wstęp

Niniejsze rozważania są próbą odpowiedzi na pytanie niejednokrotnie pojawiające się w dyskursie prawniczym, a mianowicie czy obrońca powinien doradzać swojemu klientowi poddanie się badaniom poligraficznym, a jeśli tak, to w jakich sytuacjach? W piśmiennictwie można znaleźć takie rozważania², lecz były one formułowane przed wielu laty i konieczne jest obecnie spojrzenie na to zagadnienie z innej perspektywy. Trzeba to zrobić przez pryzmat okoliczności, które utrudniają lub uniemożliwiają podejrzanym i oskarżonym realizację konstytucyjnego prawa do obrony, a jednocześnie potencjalnych szans na przełamanie tych trudności. Konieczne jest przy tym zastrzeżenie, że skorzystanie z tych badań można rekomendować obrońcom i ich klientom tylko w sytuacji faktycznego braku związku z czynem przestępczym lub ewentualnie wówczas, gdy forma udziału w przestępstwie jest odmienna od tej wskazywanej przez organy ścigania i wiąże się z tym niższy stopień zawinienia. W przypadku wątpliwości obrońców co do roli, jaką odegrali ich klienci, należy te badania zdecydowanie odradzić.

2. Prawo do obrony

Prawo do obrony jest niewątpliwie podstawowym prawem każdego podejrzanego i oskarżonego w postępowaniu karnym. Stwarza im możliwość wnioskowania o realizowanie takich czynności, które w ich przekonaniu dają szansę na odparcie oskarżenia³. By nie były to tylko niewiele znaczące zapisy zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴ i ich teoretyczne gwarancje z Kodeksu postępowania karnego⁵ (dalej k.p.k.), oskarżony musi mieć możliwość odpierniania stawianych mu zarzutów, kwestionowania przemawiających przeciwko niemu dowodów, a także przedstawiania dowodów na poparcie własnych twierdzeń⁶. Praktyka polskiego procesu karnego pozbawia nas często złudzeń odnośnie do realnych możliwości podejmowania takich działań przez obrońców i oskarżonych. Na etapie postępowania przygotowawczego prokurator, odmawiając wglądu w akta, może pozbawić lub znacząco zredukować inicjatywę dowodową obrony, która nie ma żadnej wiedzy na temat obciążających dowodów. W konsekwencji tego praktycznie uniemożliwia to realizację tego ważnego uprawnienia procesowego, a obrona nie jest odpowiednio przygotowana. Nie sposób dokładnie ocenić, jak często obrońcy spotykają się z takimi działaniami prokuratury. Jeśli jednak nałoży się na to utrudniające im skuteczną obronę tymczasowe aresztowanie podejrzanego⁷,

2 P. Girdwoyń, *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004, s. 271–282.

3 P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006, s. 35–36.

4 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 438 z późn. zm.).

5 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

6 P. Wiliński, *Zasada prawa...*, s. 196–197.

7 K.J. Pawelec, *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 52.

to perspektywa skorzystania z adekwatnych do sytuacji środków dowodowych bardzo się oddala.

3. Badania poligraficzne (wariograficzne)

Badania poligraficzne są obecne w polskim procesie karnym już 60 lat⁸. Nie wpłynęło to jednak na zmianę sposobu ich postrzegania przez sporą część środowisk prawniczych, dla której wciąż są metodą kontrowersyjną, co niewątpliwie wpływa na jej funkcjonowanie w sferze procesowej. Spór związany z tymi badaniami niejednokrotnie ma silne zabarwienie emocjonalne. Osoby nieprzychylnie tym badaniom niezmiennie powołują się na te same błędne opinie, których trafność została obalona już kilkadziesiąt lat temu. Spowodowane jest to tym, że przeciwnicy dopuszczalności tej metody w procesie karnym często nie mają podstawowych informacji na jej temat⁹.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że podczas wprowadzania nowych technik badawczych do postępowania karnego wymagana jest ostrożność. Niedopuszczalne jest więc wykorzystywanie niesprawdzonej techniki, będącej w fazie eksperymentalnej, ponieważ proces karny nie jest poligonem doświadczalnym. Nauki nie wolno rozwijać kosztem oskarżonego, gdyż rodzi to niebezpieczeństwo naruszenia podstawowych praw człowieka przez nową metodę¹⁰. Jednak badania poligraficzne taką metodą już od dawna nie są i co szczególnie istotne, uważane są za dowód naukowy¹¹, charakteryzujący się wysoką wartością diagnostyczną¹². Wydaje się więc, iż niechętnie nastawienie wobec tych badań jest błędne, gdyż zamyka ono drzwi przed dalszym rozwojem procesu karnego¹³, a tym samym ogranicza możliwości ich wykorzystania jako narzędzia wspierającego obrońców.

Nowe dowody implementuje się do procesu karnego, by poszerzyć katalog środków służących wymiarowi sprawiedliwości w dotarciu do prawdy materialnej. Istotne jest także to, by odbywało się to z równoczesnym poszanowaniem podstawowych praw uczestników tego postępowania. Jeśli istnieje taka metoda, to powinna być zastosowana szybko. W przypadku badań poligraficznych tak niestety nie jest pomimo tego, że w pełni spełniają powyższe kryteria.

W dużym stopniu spowodowane jest to tym, że badania te były i nadal często są bezpodstawnie traktowane przez wielu prawników jako metoda oceny szczerości wypowiedzi osoby przesłuchiwanej. Bierze się to m.in. z faktu utożsamiania pytań relewantnych

8 Zob. M. Lipka, *Pierwszy w Polsce przypadek zastosowania „wykrywacza kłamstw” w postępowaniu karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 48, s. 251.

9 M. Leśniak, *Wartość dowodowa ekspertyzy poligraficznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1999 (niepublikowana rozprawa doktorska), s. 40.

10 S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998, s. 337–338.

11 J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000, s. 52.

12 A. Krzyściński, *Dokładność psychofizjologicznych badań poligraficznych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2001, t. IV, s. 196–197.

13 S. Waltoś, *Badania poligraficzne w Polsce w świetle przepisów prawa, poglądów Sądu Najwyższego i nauki*, [w:] *Wykorzystanie badań poligraficznych w sprawach kryminalnych*, Katowice 1978, s. 3.

zadawanych w trakcie stosowania technik pytań porównawczych z przesłuchaniem osoby w trybie procesowym. Istnieje tu pewna analogia, gdyż pytania zadawane w tym teście pokrywają się w pewnym stopniu z tymi zadawanymi w trakcie przesłuchania, ale cel ich zadawania jest zgoła inny. Przedmiotem oceny biegłego nie są jednak odpowiedzi osoby badanej¹⁴, lecz jej psychofizjologiczne reakcje wywołane przez treść pytania testowego, które jest w tym wypadku tylko bodźcem stymulującym.

W trakcie badań poligraficznych wykorzystuje się niekwestionowane w świetle psychofizjologii ustalenia, zgodnie z którymi pobudzenie emocjonalne współwystępuje z określonymi zmianami fizjologicznymi: reakcją elektrodermalną, naczyniowo-sercową oraz oddechową¹⁵. Badania oparte są na wystandaryzowanych testach, których dokładność została potwierdzona w wyniku wieloletnich badań naukowych¹⁶. Metodyka badań poligraficznych zakłada kilkukrotną prezentację sekwencji pytań testowych o określonym znaczeniu. Pytania te pełnią funkcję bodźców. Wywołują one zmiany w pobudzeniu psychofizjologicznym wtedy, gdy w psychice badanego przechowywany jest zapis pamięciowy dotyczący rozpoznawanych kwestii. Przez zaaplikowanie bodźca (pytania) ślad pamięciowy zostaje „uruchomiony”. Oddziałuje on na stan emocjonalny badanego w kierunku zwiększonego pobudzenia z powodu znaczenia, jakie nadaje badany poszczególnym pytaniom testowym. Zgodnie z aktualną teorią dotyczącą psychologicznych podstaw badań poligraficznych zmiany diagnostyczne w monitorowanych parametrach fizjologicznych są wypadkową czynników emocjonalnych, poznawczych oraz behawioralnych¹⁷.

Trzeba pamiętać o tym, że nie każde kłamstwo wywołuje zmiany emocjonalne, ale tylko takie, na którego niewykryciu badanemu zależy, a więc wykrywać można nie kłamstwo, ale pobudzenie, które mu towarzyszy¹⁸. Nie istnieje żadna reakcja fizjologiczna, która jest specyficzna dla kłamstwa, w związku z czym określenie „wykrywacz kłamstwa” wypacza istotę oraz sens badań poligraficznych i jest źródłem licznych nieporozumień¹⁹.

Niezajomość podstaw metodologicznych badań poligraficznych w żadnym stopniu nie przeszkadza jednak ich przeciwnikom w formułowaniu wielu kategorycznych sądów. Postrzegają te badania wyłącznie w kontekście ich zastosowania dowodowego, a w szczególności jako dowodu obciążającego. Całkowicie pomijają jednak ich zastosowanie eliminacyjne, co jest jedną z zasadniczych przyczyn negatywnego stanowiska wobec tej metody badawczej. Jednak zdecydowana większość badanych to osoby błędnie typowane

14 Zob. R. Jaworski, *Znaczenie art. 199a i 171 k.p.k. dla stosowania ekspertyzy poligraficznej (wariograficznej) na tle uzasadnienia postanowienia Sądu Najwyższego z 29.01.2015 r.*, I KZP 25/14, „Przebieg Sądowy” 2017, nr 5.

15 D. Karczmarzka, *Zastosowanie poligrafu w postępowaniu karnym w świetle znowelizowanych przepisów kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy znowelizowanej procedury karnej*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, C.P. Kłak, Kraków 2004, s. 148.

16 M. Gougler i in., *Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques*, *The Ad-Hoc Committee on Validated Techniques*, „Polygraph” 2011, vol. 40, no. 4, s. 203–305.

17 Zob. J. Wojciechowski, *Podstawy teoretyczne powstawania reakcji w czasie badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2012, nr 276, p. 28–29.

18 J. Widacki, *Analiza przesłanek diagnozowania w badaniach poligraficznych*, Katowice 1982, s. 21.

19 A. Krzyścin, *Charakterystyka nowej koncepcji psychofizjologicznego badania poligraficznego*, „Problemy Kryminalistyki” 2000, nr 228, s. 10.

jako sprawcy przestępstw, a biegli szacują wielkość tej grupy na 80%²⁰. Wynik badania ma więc dla tych osób znaczenie odciążające, o czym najczęściej nie wiedzą przeciwnicy poligrafu, mówiąc głównie o tych, którzy „stracili” na badaniach, zapominając o zdecydowanej większości, która „zyskała”.

Badania poligraficzne stosuje się przede wszystkim po to, by szybko i skutecznie zweryfikować związek badanego z przestępstwem. Stosując inne metody, zarówno te o przymusowym charakterze, jak też poważnie ingerujące w prywatność, jest to często niemożliwe. Badania te są ich całkowitym przeciwieństwem, ponieważ poddanie się im jest możliwe tylko za zgodą badanego i przy jego pełnej współpracy²¹. Najlepiej przeprowadzać je na początku postępowania karnego, gdyż wówczas ich wyniki mają największą wartość²². Jednak można je z powodzeniem stosować również w jego późniejszych etapach i nawet wtedy mogą z powodzeniem pełnić rolę dowodu odciążającego²³, czyli w istocie tzw. dowodu niewinności. Badania te poszerzają przede wszystkim możliwości obrony osób niesłusznie podejrzewanych. W taki też sposób traktuje się je m.in. w Stanach Zjednoczonych, gdzie po dopuszczeniu w procesie sądowym takiego dowodu prawie zawsze powołują się na niego obrońcy, pomimo sprzeciwu prokuratorów²⁴. Służy on w dużej mierze do tego, by uzyskać zwolnienie klientów z tymczasowego aresztu²⁵.

Dość częstym zarzutem wobec badań poligraficznych jest ich rzekoma niska wartość diagnostyczna. Takie poglądy nie znajdują jakiegokolwiek uzasadnienia w wynikach badań naukowych²⁶. Podobnie jest ze stanowiskiem, że te twierdzenia są zasadne w świetle wiedzy przeciętnego człowieka²⁷. Takie całkowicie oderwane od rzeczywistości poglądy przedstawicieli nauki procesu karnego scharakteryzował kiedyś jeden z najwybitniejszych polskich procesualistów i jednocześnie znawca tych badań Stanisław Waltoś: „Trochę zaś żalonym paradoksem jest fakt, że atak na diagnostyczną wartość poligrafu jest prowadzony przez osoby – nie znam wypadków przeciwnych – które nigdy same nie sprawdzały w sposób empiryczny, jak poligraf działa i z jakim skutkiem. Potwierdza się w ten sposób stara prawda, że niewiedza często zwiększa śmiałość wypowiedzi”²⁸.

20 R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy poligraficznej jako dowód odciążający*, Wrocław 1999, s. 9.

21 A. Lach, *Granice badań oskarżonego w celach dowodowych. Studium w świetle reguły nemo se ipsum accusare tenetur i prawa do prywatności*, Toruń 2010, s. 205.

22 Zob. P. Herbowski, *Wykrywcze wykorzystanie wyników badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki”, 2010, nr 267.

23 Zob. R. Jaworski, *Uwagi o rozwiązaniach dotyczących stosowania poligrafu w kodeksie postępowania karnego z 1997 r. (po nowelizacji z 2003 r.)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 11–12, s. 195.

24 J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Darul, „Wyrocznia delficka” czy „sąd boży”? *Judykatura wobec badania wariograficznego*, [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007, s. 603.

25 Zob. A. Krzyścin, *Wykorzystanie poligrafu przez obronę w świetle doświadczeń amerykańskich*, „Palestra” 1996, nr 5–6, s. 142.

26 A. Krzyścin, *Poligraf w świetle komentarzy do KPK*, „Jurysta” 2000, nr 1, s. 5.

27 Por. L.K. Paprzycki, *Badania poligraficzne w postępowaniu karnym de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007, s. 263–264.

28 S. Waltoś, *Badania poligraficzne...*, s. 2–3.

4. Weryfikacja pomówień

Niewątpliwym utrudnieniem prawa do obrony jest problem weryfikacji pomówień, czyli obciążających zeznań składanych m.in. przez tzw. małych świadków koronnych w oparciu o art. 60 § 3, 4 i 5 Kodeksu karnego²⁹. Niejednokrotnie pomawiają oni osoby niewinne, w tym także funkcjonariuszy organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz obrońców³⁰. Opierając się na takich zeznaniach, niepopartych w wielu przypadkach innymi dowodami, prokuratorzy przedstawiają zarzuty karne pomawianym osobom, a nawet występują o ich tymczasowe aresztowanie³¹. Analiza praktyki pozwala na stwierdzenie, że pomówienia składane przez takie osoby traktowane są niejednokrotnie jako pełnowartościowe, a przecież z ich deklaracji często wynika, że jest to wiedza uzyskana w trakcie rozmów z osobami przebywającymi w celi³². Pomijany jest też fakt, że wiarygodność takiego źródła dowodowego jest wątpliwa. Kolejnym istotnym zagrożeniem związanym ze stosowaniem instytucji tzw. małego świadka koronnego jest dość duże ryzyko jej nadużywania przez organy ścigania. Dzieje się to kosztem zaniebdywania spoczywającego na nich obowiązku ustalenia prawdy materialnej³³. Wynikiem tego jest zauważalna presja wywierana na oskarżonych, by uzyskać od nich dowody obciążające w zamian za złagodzenie odpowiedzialności.

5. Sytuacje trudne

Kolejnym wyzwaniem, z którym dość słabo radzi sobie polski wymiar sprawiedliwości, jest ustalanie ról, jakie odegrały poszczególne osoby w przypadku przestępstw grupowych, a w szczególności tych, które przebiegały w kilku etapach i z udziałem kilku osób. Każda osoba mająca doświadczenie praktyczne w takich sprawach wie, że powtarzane wielokrotnie przesłuchania oraz konfrontacje najczęściej niewiele wnoszą do sprawy, a czasami są źródłem kolejnych wątpliwości, nie zawsze rozstrzyganych na korzyść oskarżonego.

W trakcie postępowań karnych prowadzonych w sprawach najpoważniejszych przestępstw kryminalnych wyłaniają się też problemy, które utrudniają ustalenie ich faktycznego przebiegu³⁴. Do takich trudnych sytuacji zaliczyć można sprawy, gdzie obciążające

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

³⁰ Zob. R. Jaworski, *Konfrontacyjne badania poligraficzne*, Kraków 2010, s. 89–97; R. Jaworski, *Antagonistic polygraph examination*, Wrocław 2008, s. 22–27 oraz P. Herbowski, D. Ślączyńska, *Badanie poligraficzne jako narzędzie wspierające proces oceny wiarygodności „małych świadków koronnych”*, [w:] *Przestępczość w XXI wieku – zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, red. E. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, Warszawa 2015, s. 639.

³¹ R. Jaworski, *Konfrontacyjne badania...*, s. 12.

³² *Ibidem*, s. 11.

³³ M. Piekarska-Drażek, *Pomówienia w zeznaniach świadków koronnych i tzw. małych świadków koronnych jako źródło pomyłek procesowych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2012, t. XVI, s. 154–156.

³⁴ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 217–218.

zeznania jednej osoby są jedynym dowodem w sprawie, np. przy zgwałceniach, korupcji, rozbojach, oszustwach. Są też postępowania, gdy podejrzany nie kwestionuje samego zdarzenia, lecz jego przebieg. Nawet jeśli zostaną zebrane ślady kryminalistyczne, to czy świadczy to o tym, iż doszło do przestępstwa?

Czasami wyniki oględzin nie pokrywają się z zeznaniami, na których opierane jest oskarżenie. Przykładem może być zabójstwo portierki na Uniwersytecie Szczecińskim w 2000 r. Osoby oskarżone o jego dokonanie spędziły w areszcie osiem lat, czekając na prawomocny wyrok uniewinniający³⁵.

Zdarzają się również zabójstwa, gdzie podejrzаныmi są najbliżsi ofiary. Pochodzące od nich ślady z uwagi na fakt wspólnego zamieszkiwania znajdują się na miejscach zbrodni. Istotne znaczenie dla takich osób ma nie tylko wykrycie sprawcy. Często ważniejsze jest wykluczenie ich z grupy podejrzanych i uzyskanie tzw. dowodu niewinności. Jest to najczęściej niemożliwe, jeśli analizuje się tylko dostępne klasyczne ślady³⁶.

Niekiedy na miejsce zdarzenia zostają „podrzucone” ślady obciążające niewinne osoby. Jak mają one wykazać brak związku ze zdarzeniem?

Co w przypadku, gdy sprawcy zatarli ślady³⁷ np. po zabójstwie? Ślady są też zacierane przypadkowo przez inne osoby, np. sąsiadów, zespół reanimacyjny, patrol policyjny. Czasami osoby te tworzą „nowe ślady”, które są poddawane dalszym zbędnym badaniom.

Co zrobić w sytuacji, gdy w zabójstwach, rozbojach, pobiciach bierze udział kilka osób? Trudno często określić rolę poszczególnych osób, a ma to istotne znaczenie dla ustalenia odpowiedzialności karnej każdej z nich³⁸.

6. Weryfikacja wyników okazania

Okazanie osób jest jedną z najważniejszych i najczęściej przeprowadzanych czynności procesowych, która jest jednak dotknięta poważnymi uchybieniami występującymi zarówno na etapie organizacji, jak i podczas oceny jej wyników. Wartość diagnostyczna okazania osób jest niższa niż w przypadku większości standardowo stosowanych w procesie karnym metod identyfikacji³⁹. Prawdopodobieństwo błędu podczas okazania jest więc na tyle znaczące, aby można uznać ten dowód za niepewny⁴⁰. W trakcie licznych badań naukowych dowiedziono, że błędne rozpoznanie przez świadków jest główną

35 Wyrok SA w Szczecinie z dnia 30 października 2008 r., II Aka 94/08, LEX nr 781316.

36 Zob. R. Jaworski, *Badania poligraficzne hipotetycznych zabójców własnych dzieci lub rodziców*, „Przegląd Sądowy” 1997, nr 9, s. 37–47.

37 J. Gurgul, *Kryminalistyczne znaczenie dowodów rzeczowych*, „Problemy Kryminalistyki” 1979, nr 141, s. 554–555.

38 R. Jaworski, *Situational Sequencing Tests in Polygraph Examination*, Wrocław 2006, s. 10.

39 J. Widacki, *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 112; J. Widacki, F. Horvath, *An Experimental Investigation of the Relative Validity and Utility of the Polygraph Technique and Three Other Common Methods of Criminal Identification*, „Journal of Forensic Sciences” 1978, vol. 23, nr 3, s. 598–600.

40 R. Jaworski, *Dogmat indywidualności wyglądu człowieka a jego prawdziwość*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 6, s. 87.

przyczyną pomyłek sądowych⁴¹. Niestety wiedza o tym nie jest powszechna wśród obrońców. Źródeł tych problemów jest wiele i mają one w dużej mierze charakter systemowy i wymagają pilnej zmiany⁴². Nakładają się na to liczne zastrzeżenia dotyczące polskiej praktyki śledczej, gdyż „organy ścigania uporczywie dążą do pozytywnego – we własnym rozumieniu – wyniku okazania. Gdy go uzyskują, to wyrok skazujący jest gwarantowany. Toteż często odrzucane są przesłanki obalające hipotezę sprawstwa i nikt nie chce przyznać się do błędnej oceny wyników okazania. Im dłużej trwa ten upór, tym gorzej dla niewinnego i lepiej dla faktycznego przestępcy”⁴³. Niestety policjantom realizującym te czynności często brakuje wiedzy i doświadczenia życiowego, ale przede wszystkim bezstronnego stosunku do wyniku tej czynności procesowej⁴⁴. Nie zmienia to jednak tego, że nawet jeśli okazanie zrealizowane jest zgodnie z wszelkimi wskazaniami nauki, to wciąż mamy do czynienia z dużym ryzykiem błędnego wskazania osoby niewinnej. W związku z tym zawsze konieczne jest zachowanie szczególnej ostrożności, a przede wszystkim konfrontowanie wyniku okazania z innymi dowodami⁴⁵.

Obrońcy, chcąc skutecznie zweryfikować wartość budzących wątpliwości okazań, powinni powoływać się na stanowisko zawarte w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2004 r., III KK 51/04, zgodnie z którym „w wypadku, gdy jedynym dowodem, choćby nawet bezpośrednio obciążającym oskarżonego, są zeznania świadka rozpoznającego w nim sprawcę zarzucanego przestępstwa, a istnieje możliwość przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego, stwarzającej realną szansę uzyskania wyniku umożliwiającego potwierdzenie lub zaprzeczenie wiarygodności dokonanego rozpoznania, to obowiązkiem sądu orzekającego, wynikającym z treści art. 366 § 2 i art. 167 k.p.k., konkretyzujących nadrzędny cel procesu karnego – zasadę prawdy materialnej – jest przeprowadzenie dowodu z takich opinii”⁴⁶. Jak słusznie wskazał SN, weryfikować wyniki okazań można, korzystając z wszelkich dopuszczalnych metod kryminalistycznych spełniających przy tym najwyższe standardy naukowe i w sposób obiektywny weryfikujące wynik okazania, redukując jednocześnie ryzyko błędnego rozpoznania⁴⁷. Do takich metod należy w pierwszej kolejności zaliczyć badania poligraficzne. Dotyczy to również wyników okazań mowy, które nie dość że mają zdecydowanie niższą wartość diagnostyczną niż okazanie osób⁴⁸, to jeszcze od wielu lat są przeprowadzane w oparciu o błędną metodykę⁴⁹.

41 J. Wójcikiewicz, *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Toruń 2009, s. 258.

42 Zob. P. Herbowski, *Okazanie w polskiej praktyce śledczej. Problemy systemowe*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. CXXVII.

43 R. Jaworski, *Okazanie bliźniaka a teoria dowodów*, [w:] *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, red. H. Kolečki, Poznań 2008, s. 309–310.

44 *Ibidem*, s. 310.

45 J. Widacki, *Kryminalistyka...*, s. 113.

46 Wyrok SN z dnia 28 października 2004 r., III KK 51/04, OSNKW 2005/1/4, Biul. SN 2005/1/21.

47 Zob. P. Herbowski, D. Słapczyńska, *Okazanie mowy w polskiej praktyce śledczej*, „Palestra” 2016, nr 7–8, s. 50–52.

48 J. Wójcikiewicz, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 lipca 2013 r., III KK 92/13*, „Palestra” 2014, nr 3–4, s. 206.

49 J. Wójcikiewicz, *W sprawie okazania głosu. Uwagi polemiczne*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4, s. 30 oraz J. Wójcikiewicz, *Temida nad...*, s. 245–248.

7. Badania konfrontacyjne i wielopodmiotowe

Badania poligraficzne okazują się być bardzo przydatne w sytuacjach, gdy w sprawie bada się więcej niż jedną osobę, i mają wówczas wysoką wartość dowodową. Zdaniem ekspertów badania te są prowadzone głównie w takich sytuacjach⁵⁰. Pozwala to zrealizować badania określane mianem konfrontacyjnych, podczas których badane oddzielnie są dwie osoby na okoliczność tego samego zdarzenia, sprzecznie relacjonujące wcześniej jego przebieg. Możliwe jest stworzenie podobnej sytuacji psychologiczno-emocjonalnej dla obu osób badanych dzięki odpowiedniej redakcji pytań. Poziom zagrożenia odczuwany przez pomawiającego może być zbliżony do tego, który istnieje u pomawianego. Wynik takiej ekspertyzy jest łatwiejszy do zrozumienia dla prokuratora i sądu, gdyż można porównać zapisy reakcji osób badanych wobec tych samych lub podobnych pytań testowych⁵¹. Umożliwia to precyzyjną ocenę prawdopodobieństwa obu przedstawionych wersji⁵². Opinia biegłego może przyczynić się także do uzyskania innych dowodów, niekiedy o decydującym znaczeniu dla ustalenia stanu faktycznego sprawy⁵³.

Trzeba też wspomnieć o badaniach wielopodmiotowych, a więc takich, gdy badana jest grupa osób biorących udział w przestępstwie. Zastosować je można nawet w sytuacjach bardzo późnego wykrycia sprawców albo długotrwałego badania kilku osób. Służą one weryfikacji wyjaśnień podejrzanych, a nawet określeniu roli w przestępstwie jego faktycznych uczestników⁵⁴.

8. Poglądy Sądu Najwyższego

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że badania poligraficzne są obecnie w świetle przepisów k.p.k. w pełni dopuszczalne⁵⁵. Sądy powszechne nie potrafią jednak ocenić, co z tych badań wynika dla faktu głównego, i często unikają odnoszenia się do ich wyników w swoich wyrokach⁵⁶, a czasami wręcz celowo je pomijają. Spowodowane jest to w dużej mierze poglądami SN zawartymi w jego judykatach, które stoją w sprzeczności ze wskazaniami doktryny procesu karnego, jeśli chodzi o zasadę swobodnej oceny dowodów, ale – co gorsza – z aktualnymi ustaleniami kryminalistyki.

Sąd Najwyższy w żadnym ze swoich orzeczeń nie dostrzegł, że ekspertyza poligraficzna jest dowodem naukowym⁵⁷, a przecież to w oparciu o pierwsze badania z 1923 r.

50 R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy...*, s. 163.

51 R. Jaworski, *Konfrontacyjne badania...*, s. 146.

52 Zob. P. Herbowski, D. Słapczyńska, *Badanie poligraficzne...*, s. 643–646.

53 R. Jaworski, *Konfrontacyjne badania...*, s. 145.

54 R. Jaworski, *Multi-subject polygraph examination*, Wrocław 2008, s. 8.

55 Zob. R. Jaworski, *Znaczenie art. 199a i 171 k.p.k. dla...*, s. 32–47.; P. Herbowski, P. Józwiak, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., I KPZ 25/14, „Przeгляд Sądowy” 2016, nr 3, s. 133–141.*

56 R. Jaworski, *Multi-subject polygraph...*, s. 131–132.

57 Zob. J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy...*, s. 52.

powstał w USA standard Freya, który przyczynił się do zbudowania koncepcji dowodu naukowego⁵⁸. Badania te spełniają również wszystkie kryteria innych standardów funkcjonujących w USA, m.in. Dauberta.

Kolejnym problemem jest uznawanie dowodu z badań poligraficznych za dowód kontrowersyjny. Najprawdopodobniej wynika to z obaw sędziów przed zdominowaniem procesu karnego przez ten dowód. Błędnie postrzegają oni biegłego jako tego, który wkracza w ich kompetencje w zakresie oceny wiarygodności wyjaśnień oskarżonego. Niestety czasami do takiego postrzegania badań przyczyniają się źle sformułowane przez obrońców wnioski dowodowe⁵⁹, którzy wnoszą np. o przeprowadzenie badań na wykrywacza kłamstw lub w celu ustalenia wiarygodności bądź szczerości osoby badanej.

Kwestią w orzecznictwie SN, wobec której nie można przejść obojętnie, jest wymóg pewności ustaleń. Niestety SN nie zdaje sobie sprawy, że jego konsekwentne stosowanie prowadziłyby do odrzucenia wszystkich dowodów sądowych, w tym również wszystkich ekspertyz kryminalistycznych, gdyż nie ma dowodu dającego całkowitą pewność. Nie ma również ekspertyz kryminalistycznych dających zawsze kategorię wyników⁶⁰. Z drugiej strony pomimo wielu sprzeczności i częstego braku kategorię wyników SN akceptuje opinie psychologiczne, psychiatryczne i medyczne. Źródłem takiego dyskryminującego traktowania badań poligraficznych można upatrywać się w tym, że sędziowie w swojej praktyce zawodowej najrzadziej spotykają się z tymi badaniami⁶¹. Wynika to z faktu, iż są one wykorzystywane głównie w fazie *in rem* postępowania przygotowawczego, w związku z czym ich ocena sprawia im najwięcej trudności⁶².

Kluczowe dla wykorzystania opinii z badań poligraficznych w procesie karnym jest wskazanie, jaki jest przedmiot tych badań, jaka jest ich forma procesowa oraz jakie jest znaczenie dowodowe wyniku⁶³. Orzeczeniem SN, które od kilkudziesięciu lat wciąż wywiera istotny wpływ na poglądy różnych składów orzeczniczych SN, jest wyrok z dnia 25 września 1976 r.⁶⁴, w którym wskazano, że „powoływanie się w rewizji na wyniki badań wariograficznych o tyle nie ma istotnego znaczenia, że tego rodzaju badania mają charakter pomocniczy i nie mogą stanowić samodzielnego dowodu dającego podstawę do konkretnych ustaleń. Takie badania mają przede wszystkim na celu wykazanie związku emocjonalnego osoby z danym zdarzeniem”. Wyrok ten z jednej strony otworzył szerzej podwoje polskiego procesu karnego dla badań poligraficznych⁶⁵, jednak wątpliwości

58 *Ibidem*, s. 44–45.

59 Zob. J. Wójcikiewicz, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 2 grudnia 1993 r. II Akm 268/93*, „Palestra” 1995, nr 1–2, s. 239–241.

60 R. Jaworski, *Wymóg „bezwzględnej trafności” wobec badań poligraficznych a jego zasadność*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. III, s. 87.

61 V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, J. Wójcikiewicz, *Sędziowie wobec dowodu naukowego*, [w:] *Kryminalistyka i inne nauki pomostowe w postępowaniu karnym*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2009, s. 51.

62 *Ibidem*, s. 52–53.

63 P. Herbowski, *50 lat badań poligraficznych w polskim procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 2013, nr 280, s. 9.

64 Wyrok SN z dnia 25 września 1976 r., II KR 171/76, LEX nr 21726.

65 S. Waltoś, J. Widacki, *The Legal status of the polygraph in Poland*, „Polygraph” 1981, vol. 10, nr 1, s. 10.

budzi faktyczna próba zminimalizowania znaczenia opinii z tych badań⁶⁶. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w tym, że został wydany w bardzo głośnej sprawie seryjnego zabójcy Zdzisława Marchwickiego, a jedną z jego ofiar była krewna Edwarda Gierka⁶⁷. Jest to o tyle istotne, gdyż wnioski z badań nie potwierdzały innych dowodów zebranych w sprawie⁶⁸. Pogląd SN o zaliczeniu dowodu z badań poligraficznych do dowodów pomocniczych został słusznie poddany zdecydowanej krytyce, gdyż SN stworzył pozaustawową regułę dowodową sprzeczną z zasadą swobodnej oceny dowodów⁶⁹. Konsekwencją tego wyroku było utrwalenie w orzecznictwie sądowym w Polsce błędnego podziału dowodów na główne i pomocnicze. Wywołał on też jednak ze wszech miar potrzebną dyskusję dotyczącą określenia procesowego znaczenia dowodu z badań poligraficznych oraz ich istoty. W doktrynie przewagę zyskał pogląd, że jest to dowód poszlakowy i pośredni⁷⁰, a nie pomocniczy.

Szerszej analizie należy też poddać postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., I KPZ 25/14⁷¹. Teza tego orzeczenia zasługuje na akceptację, a jest ona następująca: „Nie-dopuszczalne jest użycie wariografu w trakcie czynności przesłuchania. Użyte przez ustawodawcę w art. 171 § 5 ust. 2 k.p.k. wyrażenie »w związku z przesłuchaniem« rozumieć należy w ten sposób, że omawiany zakaz dotyczy nie tylko samej czynności procesowej przesłuchania, ale również czynności pozostających w bezpośredniej relacji z przesłuchaniem. Przepis art. 199a k.p.k. dotyczy postępowania karnego w fazie, w której toczy się ono przeciwko konkretnej osobie, a więc po przedstawieniu zarzutów, ze stadium postępowania sądowego włącznie. Przepis ten stanowić może podstawę przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego, który stosuje środki techniczne mające na celu kontrolę nieświadomych reakcji organizmu badanej osoby, a więc w czasie badania stosuje wariograf (poligraf). Warunki formalne przeprowadzenia takiego dowodu to: zgoda osoby badanej, brak bezpośredniego związku badania z czynnością przesłuchania badanej osoby (zakaz z art. 171 § 5 ust. 2 k.p.k.) i pouczenie badanej osoby o tym, że złożone wobec biegłego oświadczenia mogą stanowić dowód (wyłączenie stosowania art. 199 wobec oskarżonego)”.

Zasadnicze wątpliwości można mieć jednak wobec kolejnych rozważań SN, który stanął na stanowisku, że „wynik badania wariograficznego dowodzi tylko i wyłącznie tego, jakie były reakcje badanej osoby na zadawane jej pytania i nie można go uznawać za dowód sprawstwa czy winy i należy traktować z dużą dozą ostrożności”. SN stara się tym samym pozbawić wynik badania poligraficznego znaczenia dowodowego. Być może nie zauważył, że tym samym zaprzeczył swoim wcześniejszym twierdzeniom, w których potwierdził, iż wynik tego badania ma status dowodu z opinii biegłego. Niestety na głębsze

66 S. Waltoś, *Badania poligraficzne...*, s. 9.

67 Por. A. Feluś, *Czy Zdzisław Marchwicki był sprawcą zabójstw seryjnych o podłożu seksualnym?*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. V.

68 J. Konieczny, T. Widła, *Glosa do wyroku SN z 11 II 1982 (II KR 6/82)*, „Nowe Prawo” 1983, nr 5, s. 139.

69 S. Waltoś, *Badania poligraficzne...*, s. 10.

70 *Ibidem*, s. 10–11.

71 Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., I KPZ 25/14, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KZP%2025-14.pdf> [dostęp: 26 października 2023 r.].

rozważania, czy SN chodziło o dowód obciążający czy też odciążający, z przyczyn oczywistych nie ma co liczyć.

Sąd Najwyższy zajął też aprobujące stanowisko wobec wcześniej wskazanego wyroku SN z dnia 25 września 1976 r., gdzie wynik badań poligraficznych całkowicie błędnie zaliczono do dowodów pomocniczych. Zastanawiające jest to, że SN w swoim postanowieniu nie odsyła do tego wyroku, ale jest to stała praktyka w analizowanym orzeczeniu.

Kolejnym poglądem SN, który należy odrzucić, jest wskazanie, że: „dowód ten ma największą wartość w początkowej fazie postępowania, a traci na znaczeniu z upływem czasu, a zwłaszcza w miarę zwiększania się ilości czynności procesowych z udziałem osoby badanej. [...] Jego przydatność na późniejszym etapie postępowania jest z reguły ograniczona”. Zgodnie ze swoim zwyczajem SN nie odwołuje się do faktycznych źródeł tego poglądu, a przecież w żadnej mierze nie są to oryginalne rozważania tego składu orzekającego. Tak naprawdę zostały zaczerpnięte z glos do wyroku SN z dnia 11 lutego 1982 r. (II KR 6/82)⁷². Dzisiejszy stan wiedzy pozwala na podważenie tego stanowiska⁷³. Istnieją liczne opisane w piśmiennictwie przypadki dowodzące tego, że w sprawach zabójstw nawet po upływie kilku lat reakcje sprawcy i świadka zasadniczo się różnią⁷⁴. Jest to szczególnie istotne w polskiej praktyce śledczej, gdyż badania poligraficzne zleca się najczęściej dopiero kilka miesięcy po zdarzeniu⁷⁵ i nawet wówczas ich wyniki mogą stanowić wartościowy dowód. Niestety takie błędne twierdzenia SN są aktualnie powielane przez powołujące się na jego poglądy sądy okręgowe i apelacyjne. Skuteczne podważenie takich zapartywań ma bardzo duże znaczenie dla obrońców, szczególnie w sprawach, gdy ich klienci przez wiele miesięcy, a nawet lat są tymczasowo aresztowani.

Następnym poglądem SN, który należy odrzucić, jest wskazanie, że „istnieje obiektywna możliwość zakłócania przez osobę badaną własnych reakcji psychofizycznych, a więc swoiste »oszukiwanie poligrafu«”. Kolejny raz brak jakichkolwiek wskazówek, na jakich źródłach naukowych SN oparł swoje twierdzenie, a więc zasadnie można przyjąć, że jest to tylko i wyłącznie wynik introspekcji członków składu orzekającego. Próby oszukania poligrafów były podejmowane od początku stosowania tych badań i brak możliwości przeciwdziałania takim zabiegom czyniłby bezsensownym ich stosowanie. Niestety SN zamiast opierać się na własnych niepopartych jakimkolwiek badaniami naukowymi przemyśleniach, mógł zadać sobie minimalny trud i zapoznać się z powszechnie dostępnymi publikacjami polskich kryminalistów⁷⁶. Nie tylko dla SN, ale również dla licznych

⁷² Zob. J. Konieczny, T. Widła, *Glosa do wyroku...*, s. 141 oraz S. Waltoś, J. Widacki, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11.02.1982 r., II KR 6/82*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 1, s. 137.

⁷³ R. Jaworski, *Celowość wykonania badania poligraficznego po upływie kilku lat od zabójstwa*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2008, t. XII, s. 149; tegoż *Badania poligraficzne hipotetycznych...*, s. 41 oraz *Opinia z ekspertyzy...*, s. 265–275.

⁷⁴ R. Jaworski, *Celowość wykonania...*, s. 150.

⁷⁵ Zob. V. Kwiatkowska-Darul, „Pierwsza pomoc” czy „ostatnia deska ratunku”, czyli sens i bezsens badań wariograficznych, [w:] *Doctrina Multiplex Veritas Una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 41–46.

⁷⁶ Zob. m.in. R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy...*, s. 106–112; J. Konieczny, *Badania poligraficzne. Podręcznik dla zawodowców*, Warszawa 2009, s. 156–162; J. Widacki, *Ocena zakłóceń zapisu poligraficznego jako element diagnozowania*, „Problemy Kryminalistyki” 2005, nr 249, s. 30–32.

sądów powszechnych zaskakująca mogłaby być informacja, że zakłócanie badań ma istotne znaczenie diagnostyczne w trakcie opiniowania, a poligraferzy doskonale zdają sobie sprawę z zakłócania badań i podejmują liczne działania mające im zapobiec.

Zasadnicze wątpliwości można wywieść także w stosunku do poglądu SN, iż „wynik badania nie może być wprost wykorzystany jako dowód winy lub niewinności. Nie oznacza to jednak niedopuszczalności i niecelowości wykorzystania tego dowodu w postępowaniu karnym”. Niestety SN po raz kolejny pomija trafne poglądy mające szczególne znaczenie dla obrońców chcących wnioskować o przeprowadzenie badań poligraficznych. Wynika z nich jednoznacznie i znajduje to pełne potwierdzenie w analizach polskiej praktyki śledczej, że opinia z badania poligraficznego może stanowić jedyny dowód, gdy ma znaczenie odciążające, gdyż często stanowi wtedy skuteczną przeciwwagę dla kilku poważnych poszlak⁷⁷.

9. Wniosek dowodowy

Zasadniczym warunkiem uwzględnienia wniosku dowodowego o przeprowadzenie badań na poligrafie jest trafne określenie celu badania. Za niedopuszczalne należy uznać wskazywanie na potrzebę oceny wiarygodności zeznań lub wyjaśnień. Najtrafniejsza procesowo wydaje się koncepcja traktowania badań poligraficznych jako metody weryfikacji wersji śledczej zakładanej wobec osoby badanej⁷⁸. Polscy sędziowie dysponujący zbyt małą wiedzą na temat tych badań, a także mający trudności z przekształcaniem wniosków z nich płynących na fakty dowodowe, mogliby zrozumieć, co z takiej opinii wynika dla faktu głównego. Istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że jeśli w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego zostaną wymienione wersje istniejące wobec badanego – sprawstwa, pomocnictwa czy innej formy udziału w zdarzeniu – a biegły wypowie się na temat wykluczenia lub uprawdopodobnienia tych wersji, to taka opinia może zostać zaaprobowana przez polskie sądy⁷⁹. Pytanie, które obrońca mógłby zawrzeć we wniosku, może brzmieć następująco: Czy występujące u [...] zapisy reakcji psychofizjologicznych upoważniają do wykluczenia wersji o udziale badanego w zdarzeniu?⁸⁰. Nie wolno posługiwać się określeniami „czy badany kłamie” bądź „czy jest szczerzy”, gdyż to nie kłamstwo jest źródłem reakcji emocjonalnej⁸¹.

Końcowe wnioski w opinii biegłego mogłyby mieć następującą formę: Całokształt przeprowadzonych czynności badawczych i analiza zapisów reakcji psychofizjologicznych w testach poligraficznych, dotyczących (opis przestępstwa), nie pozwala / pozwala

77 R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy...*, s. 278; J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy...*, s. 48.

78 P. Herbowski, *Badanie poligraficzne jako metoda weryfikacji wersji śledczych*, Warszawa 2011, s. 250–251; M. Kulicki, *Metody badań wariograficznych na potrzeby postępowania przygotowawczego*, [w:] *Wariografia kryminalistyczna*, red. M. Kulicki, Szczytno 1998, s. 74; R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy...*, s. 92–93.

79 P. Herbowski, *Badanie poligraficzne...*, s. 251.

80 R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy...*, s. 222.

81 J. Widacki, *Analiza przesłanek...*, s. 21.

na potwierdzenie wersji przedstawionej przez badanego, zgodnie z którą utrzymuje, że nie ma związku z przedmiotową sprawą⁸².

10. Podsumowanie

Badania poligraficzne przez część środowisk prawniczych traktowane są jako metoda służąca ocenie szczerości wypowiedzi osoby badanej i dostarczająca głównie dowody winy. Z analizy polskiej praktyki śledczej wyłania się całkowicie odmienny obraz tych badań. W przeważającej liczbie przypadków pozwalają one uzyskać dowody odciążające. Ponadto szybko i skutecznie weryfikują faktyczny związek badanego z przestępstwem. Zastosować je można kilka miesięcy lub nawet lat po zdarzeniu albo w przypadku długotrwałego aresztu. Ich wyniki nawet wówczas, wbrew niemającym żadnego oparcia w badaniach naukowych twierdzeniom polskich sądów, mogą stanowić wartościowy dowód. Nie ulega więc wątpliwości, że poligraf powinien być znacznie częściej niż obecnie wykorzystywany jako narzędzie wspierające obrońców w procesie karnym.

---

⁸² Zob. P. Herbowski, D. Słapczyńska, *The Offender Recognizes the Victim – About the Advantages of Using the Visual Version of Polygraph Test in Serious Criminal Case*, „European Polygraph” 2023, vol. 17, nr 1, s. 51.

Bibliografia

Literatura

- Felús A., *Czy Zdzisław Marchwicki był sprawcą zabójstw seryjnych o podłożu seksualnym?*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. V.
- Girdwoyń P., *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004.
- Gougler M. i in., *Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques, The Ad-Hoc Committee on Validated Techniques*, „Polygraph” 2011, vol. 40, no. 4.
- Gurgul J., *Kryminalistyczne znaczenie dowodów rzeczowych*, „Problemy Kryminalistyki” 1979, nr 141.
- Herbowski P., *50 lat badań poligraficznych w polskim procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 2013, nr 280.
- Herbowski P., *Badanie poligraficzne jako metoda weryfikacji wersji śledczych*, Warszawa 2011.
- Herbowski P., *Okazanie w polskiej praktyce śledczej. Problemy systemowe*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. CXXXVII.
- Herbowski P., *Wykrywcze wykorzystanie wyników badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267.
- Herbowski P., Józwiak P., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., I KPZ 25/14*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 3.
- Herbowski P., Słapczyńska D., *Badanie poligraficzne jako narzędzie wspierające proces oceny wiarygodności „małych świadków koronnych”*, [w:] *Przestępczość w XXI wieku – zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, red. E. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, Warszawa 2015.
- Herbowski P., Słapczyńska D., *Okazanie mowy w polskiej praktyce śledczej*, „Palestra” 2016, nr 7–8.
- Herbowski P., Słapczyńska D., *The Offender Recognizes the Victim – About the Advantages of Using the Visual Version of Polygraph Test in Serious Criminal Case*, „European Polygraph” 2023, vol. 17, nr 1.
- Jaworski R., *Antagonistic polygraph examination*, Wrocław 2008.
- Jaworski R., *Badania poligraficzne hipotetycznych zabójców własnych dzieci lub rodziców*, „Przegląd Sądowy” 1997, nr 9.
- Jaworski R., *Celowość wykonania badania poligraficznego po upływie kilku lat od zabójstwa*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2008, t. XII.
- Jaworski R., *Dogmat indywidualności wyglądu człowieka a jego prawdziwość*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 6.
- Jaworski R., *Konfrontacyjne badania poligraficzne*, Kraków 2010.
- Jaworski R., *Multi-subject polygraph examination*, Wrocław 2008.
- Jaworski R., *Okazanie bliźniaka a teoria dowodów*, [w:] *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, red. H. Kolečki, Poznań 2008.
- Jaworski R., *Opinia z ekspertyzy poligraficznej jako dowód odciążający*, Wrocław 1999.

- Jaworski R., *Situational Sequencing Tests in Polygraph Examination*, Wrocław 2006.
- Jaworski R., *Uwagi o rozwiązaniach dotyczących stosowania poligrafu w kodeksie postępowania karnego z 1997 r. (po nowelizacji z 2003 r.)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 11–12.
- Jaworski R., *Wymóg „bezwzględnej trafności” wobec badań poligraficznych a jego zasadność*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. III.
- Jaworski R., *Znaczenie art. 199a i 171 k.p.k. dla stosowania ekspertyzy poligraficznej (wariograficznej) na tle uzasadnienia postanowienia Sądu Najwyższego z 29.01.2015 r.*, I KZP 25/14, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 5.
- Karczmarska D., *Zastosowanie poligrafu w postępowaniu karnym w świetle znowelizowanych przepisów kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy znowelizowanej procedury karnej*, red. Z. Sobolewski, G. Artymiak, C.P. Kłak, Kraków 2004.
- Konieczny J., *Badania poligraficzne. Podręcznik dla zawodowców*, Warszawa 2009.
- Konieczny J., Widła T., *Glosa do wyroku SN z 11 II 1982 (II KR 6/82)*, „Nowe Prawo” 1983, nr 5.
- Krzyścin A., *Charakterystyka nowej koncepcji psychofizjologicznego badania poligraficznego*, „Problemy Kryminalistyki” 2000, nr 228.
- Krzyścin A., *Dokładność psychofizjologicznych badań poligraficznych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2001, t. IV.
- Krzyścin A., *Poligraf w świetle komentarzy do KPK*, „Jurysta” 2000, nr 1.
- Krzyścin A., *Wykorzystanie poligrafu przez obronę w świetle doświadczeń amerykańskich*, „Palestra” 1996, nr 5–6.
- Kulicki M., *Metody badań wariograficznych na potrzeby postępowania przygotowawczego*, [w:] *Wariografia kryminalistyczna*, red. M. Kulicki, Szczytno 1998.
- Kwiatkowska-Darul V., *„Pierwsza pomoc” czy „ostatnia deska ratunku”, czyli sens i bezsens badań wariograficznych*, [w:] *Doctrina Multiplex Veritas Una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004.
- Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Wójcikiewicz J., *Sędziowie wobec dowodu naukowego*, [w:] *Kryminalistyka i inne nauki pomostowe w postępowaniu karnym*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2009.
- Lach A., *Granice badań oskarżonego w celach dowodowych. Studium w świetle reguły nemo se ipsum accusare tenetur i prawa do prywatności*, Toruń 2010.
- Leśniak M., *Wartość dowodowa ekspertyzy poligraficznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1999 (niepublikowana rozprawa doktorska).
- Lipka M., *Pierwszy w Polsce przypadek zastosowania „wykrywacza kłamstw” w postępowaniu karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 48.
- Paprzycki L.K., *Badania poligraficzne w postępowaniu karnym de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007.
- Pawelec K.J., *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
- Piekarska-Drażek M., *Pomówienia w zeznaniach świadków koronnych i tzw. małych świadków koronnych jako źródło pomyłek procesowych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2012, t. XVI.

- Waltoś S., *Badania poligraficzne w Polsce w świetle przepisów prawa, poglądów Sądu Najwyższego i nauki*, [w:] *Wykorzystanie badań poligraficznych w sprawach kryminalnych*, Katowice 1978.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005.
- Waltoś S., Widacki J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11.02.1982 r., II KR 6/82*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 1.
- Waltoś S., Widacki J., *The Legal status of the polygraph in Poland*, „Polygraph” 1981, vol. 10, nr 1.
- Widacki J., *Analiza przesłanek diagnozowania w badaniach poligraficznych*, Katowice 1982.
- Widacki J., *Kryminalistyka*, Warszawa 2008.
- Widacki J., *Ocena zakłóceń zapisu poligraficznego jako element diagnozowania*, „Problemy Kryminalistyki” 2005, nr 249.
- Widacki J., Horvath F., *An Experimental Investigation of the Relative Validity and Utility of the Polygraph Technique and Three Other Common Methods of Criminal Identification*, „Journal of Forensic Sciences” 1978, vol. 23, nr 3.
- Wiliński P., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006.
- Wojciechowski J., *Podstawy teoretyczne powstawania reakcji w czasie badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2012, nr 276.
- Wójcikiewicz J., *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000.
- Wójcikiewicz J., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 2 grudnia 1993 r. II Akr 268/93*, „Palestra” 1995, nr 1–2.
- Wójcikiewicz J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 lipca 2013 r., III KK 92/13*, „Palestra” 2014, nr 3–4.
- Wójcikiewicz J., *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Toruń 2009.
- Wójcikiewicz J., *W sprawie okazania głosu. Uwagi polemiczne*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4.
- Wójcikiewicz J., Kwiatkowska-Darul V., *„Wyrocznia delficka” czy „sąd boży”? Judykatura wobec badania wariograficznego*, [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 438 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Wyrok SN z dnia 25 września 1976 r., II KR 171/76, LEX nr 21726.

Wyrok SN z dnia 28 października 2004 r., III KK 51/04, OSNKW 2005/1/4, Biul. SN 2005/1/21.

Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., I KPZ 25/14, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KPZ%2025-14.pdf>.

Wyrok SA w Szczecinie z dnia 30 października 2008 r., II Aka 94/08, LEX nr 781316.

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk¹

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-7070-8616

WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE Z ODBYWANIA KARY DOŻYWOTNIEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI – ROZWAŻANIA W ŚWIELE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

ABSTRACT

Conditional early release from life imprisonment – considerations in the light of the amendment to the Polish Penal Code

This article discusses the issue of conditional early release from life imprisonment. In the beginning, the author presents the characteristics of life imprisonment and the institution of conditional early release. Then, the author focuses on the changes introduced in the provisions of the Polish Penal Code regarding conditional early release from life imprisonment, pointing out the doubts and controversies related to them.

Keywords: life imprisonment, conditional early release, probation period

Słowa kluczowe: kara dożywotniego pozbawienia wolności, warunkowe przedterminowe zwolnienie, okres próby

---

¹ Adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Adres do kontaktu: mkrawczyk@wpia.uni.lodz.pl.

Problematyka będąca przedmiotem niniejszego opracowania zyskała na aktualności w związku z wejściem w życie z dniem 1 października 2023 r. nowelizacji Kodeksu karnego², która w istotny sposób zmieniła m.in. przepisy dotyczące warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności. Złożoność zagadnienia, obejmującego de facto dwie instytucje prawa karnego, a mianowicie karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie, wymaga przed przystąpieniem do właściwego tematu choćby krótkiego przybliżenia obu z nich.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności ma długą tradycję i była już znana pierwszemu polskiemu Kodeksowi karnemu z 1932 r.³ Nie stanowiła ona jednak wówczas odrębnej rodzajowo kary zasadniczej, ale była szczególną, bezterminową odmianą kary więzienia⁴. Przewidziana była w sankcji grożącej za dziewięć poważnych typów przestępstw, w tym zbrodnie stanu (art. 93 i art. 94) i zbrodnię zabójstwa (art. 225 § 1). Kolejny Kodeks karny z 1969 r. początkowo nie przewidywał wśród kar zasadniczych kary dożywotniego pozbawienia wolności. Została ona do niego wprowadzona jako surogat kary śmierci dopiero w 1995 r.⁵, wraz z wprowadzeniem moratorium na jej wykonywanie. Miała charakter wyjątkowy, gdyż – jak stanowiła ustawa – można ją było orzec za przestępstwa zagrożone karą śmierci, która była karą zasadniczą o charakterze wyjątkowym⁶. Rezygnacja z kary śmierci w obowiązującym Kodeksie karnym z 1997 r.⁷ sprawiła, że kara dożywotniego pozbawienia wolności pojawiła się w katalogu kar określonym w art. 32 k.k. jako kara najsurowsza. W założeniu ustawodawcy miała ona przejąć funkcję zabezpieczenia społeczeństwa przed najgroźniejszymi przestępcami oraz czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości w razie popełnienia najpoważniejszych przestępstw⁸. W ten sposób, choć normatywnie nie uzyskała ona charakteru kary „wyjątkowej” czy „szczególnej”, de facto przymiot taki nadały jej doktryna⁹ i orzecznictwo, wskazując m.in., że „kara dożywotniego pozbawienia wolności jest karą o charakterze izolacyjnym, zabezpieczającym społeczeństwo przed niebezpiecznymi sprawcami najpoważniejszych przestępstw, powinna być traktowana jako kara

2 Nowelizacja Kodeksu karnego dokonana ustawą z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

3 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 60, poz. 573 ze zm. – dalej: k.k. z 1932 r.

4 Por. art. 37 i art. 39 § 1 k.k. z 1932 r. Zob. więcej np. L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *System Prawa Karnego, tom 6, Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 333.

5 Ustawa z dnia 17 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz.U. nr 95, poz. 475.

6 Por. art. 30 § 2 i 3 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 13, poz. 94 ze zm. – dalej: k.k. z 1969 r.

7 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. nr 88, poz. 553, ze zm. – dalej k.k.

8 Zob. *Uzasadnienie rządowego projektu k.k.*, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 137.

9 Tak np. J. Lachowski, *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 26.

o charakterze wyjątkowym, a stosowana wobec sprawców najbardziej zdemoralizowanych, co do których osiągnięcie celów wychowawczych kary jest co najmniej problematyczne¹⁰ czy też „kara dożywotniego pozbawienia wolności ma funkcję quasi eliminacyjną i zasadniczo winna być orzekana wobec sprawców przestępstw, którym trudno przypisywać możliwości resocjalizacyjne, a nadto w sytuacji istotnego braku okoliczności łagodzących. Karę taką orzeka się wobec oskarżonych ocenianych wyjątkowo negatywnie na tle sprawców podobnych przestępstw”¹¹. W tym samym tonie wypowiedział się także SA w Krakowie, wskazując, że „w orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że karę dożywotniego pozbawienia wolności jako karę najsurowszą wolno orzekać tylko wówczas, gdy brak jakichkolwiek okoliczności łagodzących, a wzgląd na charakter sprawcy i jego szczególnie aspołeczne właściwości każe wnosić, że żadna inna kara nie uchroni przed nim społeczeństwa”¹². O wyjątkowym charakterze tej kary może również świadczyć bardzo wąski katalog przestępstw nią zagrożonych, do których należą zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości oraz zbrodnie wojenne (art. 117–118a k.k., art. 120 i 123 k.k.), zbrodnie przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127 i 134 k.k.), a także zbrodnie zabójstwa (art. 148 k.k.).

Kara dożywotniego pozbawienia wolności wywołuje kontrowersje w literaturze przedmiotu, zyskując zarówno zwolenników, jak i przeciwników¹³. Przede wszystkim brak jest jednolitego stanowiska co do charakteru tej instytucji. Podkreśla się zarówno jej eliminacyjny czy quasi-eliminacyjny charakter¹⁴, jak również izolacyjny czy zabezpieczający¹⁵. W tym wzglądzie orzecznictwo stoi na stanowisku eliminacyjnego lub quasi-eliminacyjnego jej charakteru¹⁶. Ponadto wskazywane są liczne wady tej kary. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewymierność w czasie, a zatem „nieokreśloność”, co skutkuje tym, że jej dolegliwość zależna jest od wieku sprawcy skazywanego na tę karę¹⁷, faktyczną bezkarność skazanych na tę karę, w przypadku popełnienia kolejnego przestępstwa, a zatem zagrożenie z ich strony dla bezpieczeństwa i dyscypliny w zakładzie karnym¹⁸. Ponadto z jednej strony zarzuca się jej fikcyjność, związaną z możliwością zastosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia, z drugiej zaś strony podkreśla się, że w swojej istocie

10 Wyrok SA w Warszawie z dnia 14 listopada 2012 r., II AKa 279/12, LEX nr 1240261.

11 Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 czerwca 2012 r., II AKa 84/12, LEX nr 1220219.

12 Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 stycznia 2019 r., II AKa 245/18.

13 Zob. np. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12, s. 55–60; L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, „Państwo i Prawo” 1998 nr 6, s. 14–30; tegoż *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10, s. 11–23; K. Buchała, *System kar, środków karnych i zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego z 1990 r.*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 6, s. 21; R. Zawłocki, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, nr 2, s. 119; L. Tyszkiewicz, *Propozycja reformy kar najsurowszych*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 5–12.

14 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014, s. 438; *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX/el. 2023 [dostęp: 20 października 2023 r.].

15 Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 112; Z. Sienkiewicz, [w] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012, s. 334.

16 Zob. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary...*, s. 56 i podane tam orzecznictwo.

17 L. Tyszkiewicz, *Propozycja reformy...*, s. 7.

18 R. Zawłocki, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności...*, s. 114.

jest to kara niehumanitarna, okrutna i naruszająca godność człowieka¹⁹ i w związku z tym tylko możliwość zastosowania warunkowego zwolnienia uchyla tę „niehumanitarną beznadziejność”²⁰.

Kwestia zgodności z zasadą humanitaryzmu będzie przedmiotem rozważań w dalszej części opracowania. W tym miejscu wypada kilka słów poświęcić instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, skoro już o niej była mowa.

II

Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności jest instytucją głęboko zakorzenioną w polskim prawie karnym i karnym wykonawczym²¹. Stanowi ona modyfikację orzeczonej wobec sprawcy kary pozbawienia wolności na jego korzyść, na etapie postępowania wykonawczego²², poprzez skrócenie czasu przebywania skazanego w zakładzie karnym, w wypadkach jednoznacznej poprawy skazanego w trakcie odbywania kary²³, i zezwolenie na jego funkcjonowanie w wyznaczonym okresie i pod pewnymi warunkami w ramach tzw. wolności kontrolowanej. Jest ona jednocześnie jednym z przewidzianych w k.k. tzw. środków związanych z poddaniem sprawcy próbie, obok warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 66–82). Należy przyznać rację Stefanowi Lelentalowi, który twierdzi, że warunkowe przedterminowe zwolnienie, pomimo wspomnianego wyżej umiejscowienia w k.k., nie jest de facto instytucją stricte probacyjną, gdyż nie jest środkiem prawnokarnej reakcji na przestępstwo²⁴. Jest natomiast stosowane w postępowaniu wykonawczym, po upływie wskazanego w ustawie okresu wykonywania wobec skazanego środka prawnokarnej reakcji na przestępstwo w postaci kary pozbawienia wolności, każdego rodzaju, w tym także dożywotniego pozbawienia wolności, a organem orzekającym jest sąd penitencjarny jako organ postępowania wykonawczego²⁵. Dlatego też pomimo tego, że instytucja ta częściowo

19 Zob. L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy...*, s. 17.

20 Por. M. Derlatka *Kontrowersje wokół kary...*, s. 56.

21 Pierwszym aktem prawnym wprowadzającym jednolite zasady stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia na obszarze całego państwa po odzyskaniu przez Polskę niepodległości było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności, Dz.U. nr 5, poz. 25; następnie materia ta była przedmiotem regulacji w kolejnych kodyfikacjach karnych z 1932 r., 1969 r. oraz 1997 r. Ponadto instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia była trzykrotnie nowelizowana na przestrzeni lat 1951–1969 w ustawach pozakodeksowych. Szerzej na ten temat zob. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *System Prawa Karnego*, tom 6..., s. 1141 i n.

22 Por. G. Wiciński, *Glosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 94.

23 Por. J. Lachowski, *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2, s. 117.

24 Zob. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 559. Por. J. Lachowski, *Instytucja warunkowego przedterminowego...*, s. 113 i n.

25 *Ibidem*, s. 513.

regulowana jest w k.k., częściowo zaś w k.k.w.²⁶, z podanych wyżej powodów winna być traktowana jako należąca w całości do dziedziny prawa karnego wykonawczego.

W oparciu o przepisy obu wspomnianych wyżej ustaw można wskazać pewien schemat instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, na który składają się następujące elementy:

1. Przesłanka materialna w postaci pozytywnej prognozy kryminologicznej (art. 77 § 1 k.k.);
2. Przesłanki formalne określające minimum kary, jaką musi odbyć skazany, by móc ubiegać się o warunkowe zwolnienie (art. 78 i 79 k.k.);
3. Okres próby – okres wyznaczony przez sąd penitencjarny, tzw. wolności dozоровanej, w której nakładane są na skazanego określone obowiązki i rygory (art. 80 k.k. i art. 159 k.k.w.);
4. Skutki pomyślnego zakończenia okresu próby (art. 82 k.k.);
5. Skutki negatywnego upływu okresu próby – odwołanie warunkowego zwolnienia (art. 160 k.k.w. i art. 81 k.k.).

W oparciu o wskazany wyżej schemat zostanie omówiony temat zasadniczy, a mianowicie warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności z uwzględnieniem zmian wprowadzonych nowelizacją k.k.

Z uwagi na fakt, że dotyczą one w zasadzie wyłącznie przepisów k.k., na nich skupi się uwaga autorki, przepisy k.k.w. zostaną zaś omówione w zakresie niezbędnym do całościowego ujęcia tematu.

III

Przede wszystkim podkreślić należy, że instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia ma charakter fakultatywny, co oznacza, że pomimo odbycia części kary uprawniającej do ubiegania się przez skazanego o warunkowe zwolnienie nie powstaje po jego stronie prawo podmiotowe do uzyskania takiego zwolnienia.

Podstawą decyzji sądu penitencjarnego w przedmiocie wyrażenia zgody na warunkowe przedterminowe zwolnienie jest tzw. pozytywna prognoza kryminologiczna, która to przesłanka jest taka sama niezależnie od tego, czy chodzi o terminową karę pozbawienia wolności, czy też karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 k.k. jest ona spełniona, gdy w ocenie sądu istnieje uzasadnione przekonanie, że pomimo niewykonania kary w całości skazany po zwolnieniu z zakładu karnego, po pierwsze, będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego, po drugie zaś, będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Należy zwrócić uwagę na zwrot „uzasadnione przekonanie”, który wskazuje, że bynajmniej nie chodzi o „pewność”, o którą w tym wypadku trudno, ale o pewien stopień prawdopodobieństwa, na tyle wysoki, że nie jest to tylko „przypuszczenie”²⁷. Ową

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. nr 90, poz. 557 ze zm.

²⁷ Zob. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe...*, s. 1165.

prognozę sąd powinien kształtować w oparciu o przesłanki, które w sposób wyczerpujący zostały określone w treści art. 77 § 1 k.k. O zamkniętym charakterze omawianego katalogu świadczy użycie zwrotu „tylko wówczas gdy”. Poza wskazanymi w tym przepisie przesłankami sąd nie powinien zatem kierować się np. względami prewencji ogólnej, tj. kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa, czy zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości. O ile bowiem sąd *meriti*, wymierzając karę, kieruje się dyrektywami prewencji ogólnej i szczególnej, o tyle w postępowaniu wykonawczym na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności znaczenia nabiera wyłącznie cel indywidualnoprewencyjny, co wynika bezpośrednio z treści art. 67 § 1 k.k.w., określającego cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Do przesłanek tych należą: postawa skazanego, jego właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary. Mają one charakter oceny i ich interpretacja w literaturze przedmiotu nie jest jednolita²⁸. Wydaje się, że takie właśnie ich ukształtowanie daje sądowi większą swobodę w tworzeniu prognozy kryminologicznej. Uwagę zwraca fakt, że niektóre z wymienionych przesłanek są tożsame z tymi, jakie zobowiązany jest uwzględnić sąd na etapie wymierzania kary. Chodzi tu o właściwości i warunki osobiste skazanego oraz jego zachowanie po popełnieniu przestępstwa. Wydaje się, że na etapie kształtowania prognozy kryminologicznej powinny one być przez sąd penitencjarny oceniane pod innym kątem, a mianowicie ich wpływu na ewentualne niebezpieczeństwo skazanego, jakie może on stwarzać dla społeczeństwa po opuszczeniu zakładu karnego.

Powstaje zatem pytanie, czy warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności powinno, podobnie jak sama kara, mieć charakter wyjątkowy. Przyjmując eliminacyjny czy quasi-eliminacyjny charakter kary, należy założyć, że jakakolwiek resocjalizacja skazanego jest wątpliwa, a zatem stosowanie tej instytucji będzie wyjątkowe. Jednakże należy mieć na uwadze, że procesowi wykonywania tej kary, podobnie jak każdej innej kary pozbawienia wolności, przyświeca cel wskazany w art. 67 § 1 k.k.w., jakim jest wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, czemu ma służyć oddziaływanie na skazanego w określonych systemach wykonywania kary, w odpowiednich typach i rodzajach zakładów karnych. Skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności osadza się w zakładzie karnym typu zamkniętego (art. 88 § 3 k.k.w.). Nie można zatem wykluczyć, że po odpowiednio długim okresie oddziaływania na skazanego możliwa będzie taka jego poprawa, która pozwoli na jego przedterminowe zwolnienie, zwłaszcza że możliwość ubiegania się o nie jest czynnikiem temu sprzyjającym. Wydaje się, że w tej sytuacji należy stwierdzić, że instytucja ta ma przede wszystkim być stosowana racjonalnie²⁹.

Należy podkreślić, że rozpoznanie przez sąd penitencjarny przesłanki materialnej warunkowego zwolnienia możliwe jest po spełnieniu przez skazanego przesłanki formalnej uprawniającej go do ubiegania się o skorzystanie z tej instytucji. Chodzi tu o odbycie

28 Por. J. Lachowski, *Materialna przesłanka warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11, s. 45 i n.; S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe...*, s. 1176–1188.

29 Zob. G. Wiciński, *Glosa do postanowienia...*, s. 90.

pewnego wymaganego ustawowo minimum kary pozbawienia wolności³⁰. Jest ono przez k.k. określone na dwa sposoby. Jednym z nich jest określona ułamkiem część kary. Drugim zaś sztywno określona liczba lat, które skazany powinien spędzić w zakładzie karnym. Kryterium stanowi prawno-karny status skazanego albo rodzaj kary pozbawienia wolności³¹. W ten właśnie sposób określone jest owo *quantum* kary w przypadku skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zgodnie z treścią art. 78 § 3 k.k. przed nowelizacją wymaganym minimum kary było 25 lat pozbawienia wolności. W wyniku nowelizacji ustawodawca podniósł ten próg do 30 lat pozbawienia wolności. W uzasadnieniu do projektu nowelizacji wskazano, że „orzeczenie kary najsurowszej, która zasadniczo ma mieć w systemie prawnym charakter eliminacyjny, musi w praktyce zakładać odpowiednio długotrwałe oddziaływanie szczególnie- i ogólnoprewencyjne [...]. Biorąc pod uwagę wyjątkowość kary dożywotniego pozbawienia wolności, niezbędne jest ustanowienie odpowiednio długiego okresu bezwzględnej izolacji penitencjarnej skazanego. W ocenie projektodawcy aktualnie obowiązujący okres 25-letni jest zbyt krótki w relacji do zakładanego eliminacyjnego charakteru tej kary”³². Taka regulacja z pewnością czyni zadość postulatowi wysuwany w literaturze przedmiotu o wydłużenie minimalnego okresu odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności uprawniającego do ubiegania się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie³³. Ponadto zauważyć należy, iż w wyniku wydłużenia przez omawianą nowelizację granic wymiaru terminowej kary pozbawienia wolności z 15 do 30 lat i rezygnacji z kary 25 lat pozbawienia wolności³⁴ minimalny okres uprawniający do warunkowego zwolnienia odpowiada maksymalnemu okresowi, na jaki może zostać orzeczona terminowa kara pozbawienia wolności. Wątpliwości budzić może jednak fakt, że w wyniku wydłużenia owego *quantum* kara dożywotniego pozbawienia wolności w niektórych przypadkach przestanie być „karą fikcyjną”. Zważywszy bowiem na wiek skazanego w momencie wymiaru kary oraz minimalny okres jej wykonywania, mogą zdarzyć się przypadki niedoczekania przez skazanego końca owego minimum kary uprawniającego do warunkowego zwolnienia.

Przy tej okazji należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną niezwykle istotną kwestię związaną z określaniem przesłanki formalnej warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zgodnie z treścią art. 77 § 2 k.k. w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd *meriti* już na etapie wymierzania kary pozbawienia wolności (zarówno terminowej, jak i dożywotniego pozbawienia wolności) może wyznaczyć surowsze ograniczenia formalne do skorzystania z warunkowego zwolnienia niż określone ustawowo w art. 78 k.k. *quantum* kary. W przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności sąd, wymierzając skazanemu taką karę, może na etapie wyrokowania zadecydować, że będzie on mógł ubiegać się

30 Bliżej na ten temat zob. B.J. Stefańska, *Quantum odbytej kary jako przesłanka warunkowego zwolnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4, s. 15–39.

31 V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*

32 Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw – druk nr 2024.

33 Zob. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary dożywotniego*, s. 58.

34 Zob. art. 32 i art. 37 k.k.

o warunkowe zwolnienie najwcześniej nie po upływie ustawowo określonych 30 lat, ale 35, 40 czy nawet 45. Takie rozwiązanie spotkało się z krytyką w literaturze przedmiotu³⁵. Zwraca się uwagę przede wszystkim na niezasadność takiego rozwiązania z punktu widzenia celu wykonywania kary pozbawienia wolności, określonego w art. 67 § 1 k.k.w. Skoro bowiem warunkowe przedterminowe zwolnienie traktowane jest jako element indywidualizacji penitencjarnej, to nie wydaje się zasadne przesądzenie przez sąd w postępowaniu jurysdykcyjnym, a zatem z góry, jak będzie przebiegał proces resocjalizacji i że nie będzie on możliwy do osiągnięcia w trakcie ustawowo wyznaczonego minimum kary. Ponadto pojawia się pytanie, jakie są granice wyznaczonego na podstawie omawianego przepisu surowszego ograniczenia. O ile bowiem sąd może owo ustawowe *quantum* podnieść, to w żadnym razie nie może wyłączyć w ten sposób możliwości warunkowego zwolnienia, gdyż byłoby to sprzeczne z brzmieniem przepisu, jak również z zasadą humanitaryzmu³⁶. Zauważyć ponadto należy, iż wprowadzając taką możliwość, ustawodawca ograniczył ją do „szczególnie uzasadnionych wypadków”, co sprawia, że to uprawnienie sądu ma charakter wyjątkowy. Niemniej jednak z uwagi na użycie pojęcia nieostrego pojawia się pytanie, kiedy ów szczególnie uzasadniony wypadek zachodzi. Odwołując się w tej kwestii do orzecznictwa i doktryny, wskazać należy, że może on być podtyktowany „szczególnie wysokim stopniem winy lub społecznej szkodliwości czynu sprawcy i względami natury sprawiedliwościowej, szczególnie wysokim stopniem zdemoralizowania sprawcy i prawdopodobieństwem powrotu do poważnego przestępstwa, a nawet potrzebami w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa w związku z zachowaniem sprawcy wyjątkowo bulwersującym to społeczeństwo”³⁷. Ponadto, jak argumentuje SA w Krakowie, może nim być wzgląd na społeczne oddziaływanie kary, a zwłaszcza potrzeba zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości³⁸. Z drugiej jednak strony można znaleźć i takie orzeczenia, w których sąd wskazuje, że zadośćuczynienie społecznemu poczuciu sprawiedliwości powinno znaleźć wyraz w wysokości kary, nie zaś w ograniczaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia, a zatem, jak należy przyjąć, nie jest to uzasadnienie dla „szczególnego wypadku”³⁹.

Wprowadzając nowelizację przepisów w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia, ustawodawca przyjął jeszcze dalej idące rozwiązanie, a mianowicie bezwzględne dożywotnie pozbawienie wolności, tj. bez możliwości warunkowego przedterminowego zwolnienia. Wynika to z treści dodanych przepisów art. 77 § 3 i § 4 k.k., które przewidują dwa takie wypadki.

Artykuł 77 § 3 – Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sprawcy za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub

35 Zob. A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4, s. 39.

36 *Ibidem*, s. 40.

37 Tak V. Konarska-Wrzošek, *Kodeks karny...*

38 Wyrok SA w Krakowie z dnia 30 grudnia 2016 r., II AKa 286/15, LEX nr 2336206.

39 Tak SA w Łodzi w wyroku z dnia 28 marca 2002 r., II AKa 32/02, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2004, nr 5, poz. 37.

za przestępstwo o charakterze terrorystycznym na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia.

Z powyższego przepisu wynika zatem, że sąd *meriti*, orzekając w postępowaniu jurysdykcyjnym, może, wymierzając sprawcy karę dożywotniego pozbawienia wolności, orzec jednocześnie zakaz warunkowego przedterminowego zwolnienia z jej odbywania, jeśli spełnione są następujące przesłanki:

1. Sprawca został już raz prawomocnie skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo długoterminową karę pozbawienia wolności w wysokości minimum 20 lat;
2. Skazanie to było skutkiem popełnienia przez niego przestępstwa skierowanego przeciwko:
  - » życiu i zdrowiu,
  - » wolności,
  - » wolności seksualnej,
  - » bezpieczeństwu powszechnemu,
  - » o charakterze terrorystycznym⁴⁰.
3. Sprawca popełnił kolejny czyn, za który sąd wymierzył karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Artykuł 77 § 4 k.k. – Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia sprawcy, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazują, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób.

Druga sytuacja, w której sąd już na etapie postępowania jurysdykcyjnego może zdecydować o zakazie warunkowego zwolnienia, ma miejsce wówczas, gdy spełnione są następujące warunki:

1. Sąd wymierza sprawcy karę dożywotniego pozbawienia wolności za jakiegokolwiek przestępstwo o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości czynu (za które przewidziana jest najsurowsza kara);
2. Okoliczności czynu oraz jego charakter, jak i właściwości sprawcy wskazują, że stwarza on niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób;
3. Niebezpieczeństwo to ma charakter trwały (ciągły, ustawiczny).

W uzasadnieniu do wprowadzonych zmian wskazano, że „orzeczenie zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia ma na celu skuteczną ochronę społeczeństwa przed szczególnie brutalnymi przestępstwami popełnianymi przez osoby, które w przeszłości już się takich czynów dopuściły, a w ocenie sądu zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że dopuszczą się ich ponownie. Projektowane rozwiązanie powinno zatem znaleźć zastosowanie wobec najbardziej niebezpiecznych sprawców, w przypadku

⁴⁰ W zakresie przestępstw o charakterze terrorystycznym zob. np. R. Kokot, *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. XLVIII, s. 31–46; tegoż, *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. L, s. 13–27.

których zarówno względy sprawiedliwościowe, jak i prewencyjne przemawiają przeciwko warunkowemu przedterminowemu zwolnieniu. W odniesieniu do takich przypadków priorytetowe znaczenie ma aspekt eliminacyjny kary pozbawienia wolności⁴¹. Przytoczona treść uzasadnienia wskazuje, że intencją ustawodawcy było uczynienie z kary dożywotniego pozbawienia wolności de facto środka zabezpieczającego, którego zadaniem jest przede wszystkim ochrona społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą. Przypomnieć należy, że już w 2019 r.⁴² podejmowane były próby wprowadzenia instytucji bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności do k.k., jednakże Trybunał Konstytucyjny stwierdził wówczas niezgodność projektu z Konstytucją RP. Proponowane wówczas, jak i przyjęte obecnie rozwiązanie zostało w literaturze przedmiotu poddane krytyce⁴³ z kilku co najmniej powodów. Po pierwsze, co zostało już wyżej wspomniane, należy poddać w wątpliwość zasadność formułowania *a priori* przez sąd wymierzający karę swoistej negatywnej, a zarazem trwałej i jednoznacznej prognozy kryminologicznej, zakładającej z góry niepowodzenie procesu wykonywania kary, przy braku możliwości jej weryfikacji po odbyciu minimum kary (a zatem przez okres co najmniej 30 lat)⁴⁴. Ponadto, a może przede wszystkim rozwiązanie to budzi wątpliwości co do zgodności z art. 3 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka, który wprowadza zakaz tortur, stanowiąc, że nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu⁴⁵, jak również z konstytucyjną zasadą humanitaryzmu. Artykuł 40 Konstytucji RP przewiduje, że nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zasada ta rangi konstytucyjnej adresowana jest przede wszystkim do organów ustawodawczych, aby na etapie stanowienia prawa proponowane rozwiązania nie przewidywały kar niehumanitarnych. Została ona powtórzona w art. 3 k.k. oraz art. 4 k.k.w. i adresowana do organów stosujących prawo, aby na etapie orzekania kar, jak również na etapie ich wykonywania, kary oraz inne środki przewidziane w tych aktach prawnych były stosowane z poszanowaniem zasady humanitaryzmu, a w szczególności poszanowaniem godności człowieka. Kara humanitarna to taka, która nie sprawia dodatkowej dolegliwości czy cierpienia ponad to, które wynika z samej istoty danej kary. W świetle prowadzonych rozważań należy przyznać rację Violetcie Konarskiej-Wrzosek, która wskazuje, że wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności, odbierając skazanemu na tę karę nadzieję na wyjście na wolność, jest przejawem trwałej tortury psychicznej i stanowi naruszenie zasady humanitaryzmu. Stąd apel wspomnianej autorki do organów stosujących prawo, by na etapie orzekania, powołując się na tę zasadę, nie stosować zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia⁴⁶. Bezwzględna

41 Uzasadnienie..., s. 38.

42 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

43 Zob. A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie...*, s. 35–49; A. Leszczyńska, *Od kary śmierci do „zakazu” warunkowego zwolnienia*, „Probacja” 2019, nr 2, s. 128–153.

44 Zob. V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*, A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie...*, s. 40.

45 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U z 1993 r. nr 61, poz. 284.

46 V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*

kara dożywotniego pozbawienia wolności rodzi także inne konsekwencje i problemy, o których należy wspomnieć. Jednym z nich jest zapewnienie bezpieczeństwa w zakładach karnych, w których odbywają karę tacy skazani. Sfrustrowani brakiem nadziei na odmianę losu skazani mogą być niezwykle agresywni i stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładów karnych, gdyż jest już im wszystko jedno, bo nic gorszego już spotkać ich nie może. Wobec tego być może konieczne będą zmiany w sposobie wykonywania kary wobec tej kategorii skazanych. Artykuł 88a k.k.w. wprowadza pojęcie skazanego stanowiącego poważne zagrożenie społeczne albo zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Przepis ten nie wymienia wprost skazanego na bezwzględną karę dożywotniego pozbawienia wolności, jednakże być może w praktyce okaże się to konieczne.

Ponadto odbywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia rodzi problem zapewnienia skazanym możliwości realizacji ich prawa do ochrony zdrowia oraz prawa do godnej śmierci⁴⁷.

Immanentnym elementem warunkowego przedterminowego zwolnienia jest okres próby. Zasadniczo służy on weryfikacji prawidłowości skonstruowanej prognozy kryminologicznej. Ponadto jest to okres tzw. wolności kontrolowanej, w którym na skazanego nakładane są obowiązki i rygory służące m.in. prawidłowej jego readaptacji. W przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności dotychczas okres próby określony był sztywno i wynosił 10 lat. Obecnie treść art. 80 § 3 k.k. wprowadza dożywotni okres próby dla tej kategorii skazanych. Oznacza to, że skazany warunkowo zwolniony z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności nie ma szans na pozytywne zakończenie okresu próby i uznanie kary za odbytą, a co za tym idzie na zatarcie skazania. To ostatnie w świetle art. 107 § 3 k.k. możliwe jest jedynie w wyniku darowania kary albo przedawnienia jej wykonania w terminie 10 lat od zaistnienia wspomnianych zdarzeń. Sam przebieg okresu próby regulowany jest przez przepisy k.k.w. Z treści art. 159 k.k.w. wynika, że w okresie próby sąd może nałożyć na skazanego obowiązki określone w art. 72 § 1 k.k. oraz orzec obowiązek naprawienia szkody, o ile nie została ona wcześniej naprawiona. Ponadto sąd może oddać skazanego pod dozór kuratora sądowego⁴⁸. W przypadku skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności dozór ma charakter obowiązkowy. Wynika z tego, że kurator sądowy będzie sprawował dozór wobec tej kategorii skazanych przez cały czas aż do końca ich dni, gdyż okres próby trwa dożywotnio, a dozór w okresie próby jest obowiązkowy. Z punktu widzenia skazanego jest to korzystne, gdyż po długotrwałym okresie odbywania kary pozbawienia wolności skazani są zazwyczaj świetnie przystosowani do funkcjonowania w warunkach więziennych, zupełnie nie radzą sobie natomiast na wolności, a zatem pomoc kuratora w readaptacji społecznej jest wskazana. Ciągła kontrola zachowania skazanego, realizacji przez niego nałożonych obowiązków

47 Problematykę tę szerzej przedstawia P. Stępnia, *Prawo więźnia do ochrony zdrowia i godnej śmierci w warunkach tak zwanego dożywocia realnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, t. LXI, s. 83–100.

48 Więcej zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 89, s. 61–79.

próby czy pomoc w rozwiązywaniu problemów, z którymi boryka się skazany, może działać mobilizująco na skazanego i ułatwiać mu czynienie postępów w readaptacji społecznej.

Jednakże podkreślić należy, że jest jeszcze jeden istotny skutek dożywotniego okresu próby, a mianowicie nad skazanym przez cały ten czas wisi widmo odwołania warunkowego zwolnienia. W świetle art. 160 k.k.w. może mieć ono charakter obligatoryjny, względnie obligatoryjny albo fakultatywny. Sąd penitencjarny odwołuje warunkowe zwolnienie, gdy skazany w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które została mu prawomocnie orzeczona kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Ponadto sąd odwołuje warunkowe zwolnienie, gdy sprawca, który został skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby jej użycia wobec osoby najbliższej lub innej małoletniej zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec wskazanych wyżej osób. Fakultatywny charakter ma natomiast odwołanie warunkowego zwolnienia w sytuacji, gdy skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy popełnił przestępstwo inne niż skutkujące obligatoryjnym odwołaniem kary, albo uchyla się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych bądź innych środków reakcji prawnokarnej. Względnie obligatoryjny charakter ma natomiast odwołanie warunkowego zwolnienia wówczas, gdy po zaistnieniu przesłanek uzasadniających fakultatywne odwołanie zostanie skazanemu udzielone przez kuratora pisemne upomnienie, a skazany nadal zachowuje się w sposób uzasadniający odwołanie. Wówczas już obligatoryjnie sąd podejmuje stosowną decyzję, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy.

IV

Podsumowując prowadzone rozważania, wskazać należy, że omawiana nowelizacja k.k. w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności przyniosła istotne zmiany o charakterze wręcz rewolucyjnym. Choć czynią one zadość przynajmniej częściowo postulatowi wysuwany w literaturze pod adresem kary dożywotniego pozbawienia wolności, to uznać je należy za co najmniej kontrowersyjne, konstytucyjnie wątpliwe, ale także stawiające pod znakiem zapytania ich zasadność i konieczność wprowadzenia.

Bibliografia

- Buchała K., *System kar, środków karnych i zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego z 1990 r.*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 6.
- Derlatka M., *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX/el. 2023.
- Kokot R., *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. XLVIII.
- Kokot R., *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. L.
- Lachowski J., *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006.
- Lachowski J., *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2.
- Lachowski J., *Materialna przesłanka warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11.
- Lelental S., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *System Prawa Karnego, tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Leszczyńska A., *Od kary śmierci do „zakazu” warunkowego zwolnienia*, „Probacja” 2019, nr 2.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 89.
- Pilch A., *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4.
- Sienkiewicz Z., [w] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012.
- Stefańska B.J., *Quantum odbytej kary jako przesłanka warunkowego zwolnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4.
- Stępiak P., *Prawo więźnia do ochrony zdrowia i godnej śmierci w warunkach tak zwanego dożywocia realnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, t. LXI.
- Tyszkiewicz L., *Propozycja reformy kar najsurowszych*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12.
- Wiciński G., *Glosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] red. *System Prawa Karnego, tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, M. Melezini, Warszawa 2016.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 6.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10,

Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014.

Zawłocki R., *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, nr 2.

Kamila Mrozek¹

Uniwersytet Wrocławski

ORCID ID: 0000-0001-7973-0281

WYBRANE ZAGADNIENIA PRAKTYKI STOSOWANIA PRZERWY I ODROCZENIA WYKONANIA KARY

ABSTRACT

Selected issues of the practice of interruption and postponement of the execution of a sentence

This article focuses on selected issues in the practice of parole, postponed execution of sentences and the challenges arising from their implementation. It attempts to analyse the institution of a conditional early release from the remainder of a prison sentence under Article 155 of the Polish Executive Penal Code, which introduces a probationary element into the process of granting parole. It addresses the aspects that are most difficult to interpret. In the context of postponed executions of sentences, the article draws attention to the problem of competition with the electronic monitoring system. Furthermore, the article discusses the provisions of Article 9 § 4 of the Polish Executive Penal Code in light of amendments effective on January 1, 2023.

The study also looks at a topic rarely discussed in the literature, namely the gap in the scope of parole and postponement during the implementation of security measures. The analysis examines the current regulations in the context of the aims and nature of psychiatric detention, parole and deferred sentences. The article concludes by proposing a direction for interpreting the current legislation and makes *de lege lata* and *de lege ferenda* suggestions.

---

¹ Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Adres do kontaktu: kamila.mrozek@uwr.edu.pl.

Keywords: imprisonment, postponement of the execution of a sentence, parole, electronic monitoring system

Słowa kluczowe: kara pozbawienia wolności, odroczenie wykonania kary, przerwa w karze, system dozoru elektronicznego

Wstęp

Zarówno odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności, jak i przerwa w karze na gruncie prawa karnego wykonawczego mają doniosłe znaczenie praktyczne. W kontekście zasad ogólnych odroczenie stanowi wyjątek od zasady bezzwłocznego wykonania kary, wyrażonej w art. 9 § 1 k.k.w., przerwa zaś z uwagi na jej istotę i moment, w którym może zostać orzeczona – wyjątek od zasady ciągłego wykonania kary. Obie instytucje w różnym stopniu, choćby nawet okresowo, mają wpływ na wielkość populacji penitencjarnej, ale przede wszystkim są wyrazem poszanowania ugruntowanej w postępowaniu wykonawczym zasady humanitaryzmu.

Wskazać należy, że zainteresowanie ustawodawcy instytucją odroczenia wykonania kary w przeciągu ostatnich kilku lat, w tym zwłaszcza likwidacja możliwości warunkowego zawieszenia w trybie art. 152 k.k.w., przy jednoczesnych licznych zmianach legislacyjnych w obrębie systemu dozoru elektronicznego, które doprowadziły do wzrostu liczby postępowań w tym zakresie, doprowadziło do sytuacji, w której zauważalna staje się ich wzajemna konkurencyjność. Obecnie istotą odroczenia jest wyłącznie przesunięcie w czasie początkowego momentu rozpoczęcia wykonania kary w oparciu o ustawowo uregulowane podstawy prawne, bez możliwości późniejszego zawieszenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności, co oznacza, że po okresie odroczenia sprawca trafi do zakładu karnego. Dozór elektroniczny zakłada natomiast wolnościowy sposób wykonania kary pozbawienia wolności.

Należy jednak pamiętać, że pomimo owej konkurencyjności odroczenia wykonania kary z systemem dozoru elektronicznego waga instytucji odroczenia, jak i przerwy w karze wynika z obowiązku poszanowania obowiązującej w postępowaniu wykonawczym zasady indywidualizacji wykonania kary oraz przywołanej już zasady humanitaryzmu².

Przerwa w karze

Wyrazem racjonalizacji polityki kryminalnej jest rozwiązanie przewidziane w art. 155 k.k.w. Przepis ten przewiduje możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia, ale na zasadach odmiennych niż przewidziane w Kodeksie karnym. Z powołanego przepisu wynika, że jeżeli przerwa w wykonaniu kary pozbawienia wolności trwała co najmniej rok, a skazany odbył co najmniej sześć miesięcy kary – sąd penitencjarny może

² Szerzej K. Mrozek, *Odroczenie wykonania kary*, Wrocław 2019, s. 7.

warunkowo zwolnić skazanego z odbycia reszty kary na zasadach określonych w art. 77 k.k., przy czym zwolnienie może nastąpić w każdym czasie, bez ograniczeń wynikających z art. 78 i 79 k.k.³

Kwestią bezdyskusyjną jest fakt, że formułowanie prognozy kryminologiczno-społecznej jest dużo bardziej miarodajne wówczas, gdy skazany przebywa w warunkach wolnościowych, kiedy to realnie można ocenić stopień resocjalizacji i przygotowania skazanego do życia na wolności. W przeciwnym razie ocena ta polega na domniemaniu, że wykonywana dotąd kara pozbawienia wolności spełniła cel, o którym mowa w art. 67 k.k.w.

Zastosowanie omawianej konstrukcji prawnej obwarowane jest kumulatywnym spełnieniem czterech powiązanych ze sobą przesłanek. Są to:

1. korzystanie przez skazanego z przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności przez okres co najmniej roku,
2. uprzednie odbycie przez skazanego co najmniej sześciu miesięcy kary pozbawienia wolności,
3. wymiar orzeczonej kary nieprzekraczający trzech lat,
4. istnienie materialnych przesłanek warunkowego zwolnienia, określonych w art. 77 § 1 k.k.⁴

Z uwagi na występujące problemy interpretacyjne przedmiotem tej części opracowania będzie analiza trzech pierwszych podstaw warunkowego przedterminowego zwolnienia udzielanego w trybie art. 155 k.k.w. Punkt pierwszy nawiązuje do czasu trwania przerwy w karze, który nie może być krótszy niż rok, przy czym zaznaczyć należy, że bez znaczenia pozostaje okoliczność, na której podstawie sąd penitencjarny udzielił skazanemu tejże przerwy. Jak wynika bowiem z treści art. 153 k.k.w., podstawą przerwy mogą być stan zdrowia skazanego (choroba psychiczna lub inna ciężka choroba uniemożliwiająca wykonywanie kary pozbawienia wolności) lub ważne względy rodzinne lub osobiste. Różnica jednak polega na tym, że w pierwszym przypadku przerwy udziela się do czasu ustania przeszkody, natomiast w drugim maksymalnie na okres do jednego roku. Nie ma przy tym znaczenia, czy roczny okres przerwy, o którym mowa w art. 155 k.k.w., ustalany jest przez sąd penitencjarny jednorazowo czy w krótszych odcinkach czasu.

Zastanawia nadto, czy ustawodawca w komentowanym przepisie miał na myśli jedną przerwę w karze czy sumę kilku przerw, z których skazany kolejno korzystał? Nic nie stoi bowiem na przeszkodzie, aby skazany po zakończeniu przerwy fakultatywnej, powołując się na chorobę psychiczną lub inną ciężką chorobę uniemożliwiającą wykonanie kary, korzystał z przerwy obligatoryjnej. Literatura przedmiotu nie stawia jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie. Krzysztof Dąbkiewicz, bazując na wykładni gramatycznej, stoi na stanowisku, że na gruncie art. 155 k.k.w. chodzi o jedną przerwę trwającą nieprzerwanie przez jeden rok⁵. Odmienne zdanie prezentuje Grzegorz Wiciński, który dopuszcza interpretację rozszerzającą, pozwalającą na zastosowanie rozwiązania, o którym

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

4 K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 741, zob. też postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 lipca 2011 r., II AKzw 399/11, LEX nr 1642080.

5 K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 628–629. Zob. też K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 741.

mowa w art. 155 k.k.w. w sytuacji, gdy skazany korzystał z więcej niż jednej przerwy w karze⁶.

Kontrowersje pojawiają się również wokół pytania, czy tylko przerwa w karze orzeczona w trybie art. 153 k.k.w. uzasadnia zastosowanie dobrodziejstwa, o którym mowa w art. 155 k.k.w.? Komentowany przepis bowiem wprost wskazuje na przerwę w wykonaniu kary pozbawienia wolności, która trwała co najmniej rok. Tymczasem orzecznictwo stoi na stanowisku, że w zakres przerwy w wykonaniu kary z art. 155 k.k.w. wchodzi nie tylko przerwa w rozumieniu art. 153 k.k.w., ale również okres, w którym skazany nie odbywał kary pozbawienia wolności z powodu zawieszenia postępowania wykonawczego w trybie art. 15 § 2 k.k.w.⁷ Jak wynika bowiem z powołanego orzeczenia, „skazany, wobec którego z powodu choroby psychicznej lub innej przewlekłej, ciężkiej choroby zawieszono postępowanie wykonawcze na podstawie art. 15 § 2 k.k.w., po rozpoczęciu odbywania przez niego kary pozbawienia wolności orzeczonej w wysokości nie przekraczającej 3 lat i odbyciu co najmniej 6 miesięcy tej kary, może skorzystać z warunkowego zwolnienia z reszty kary, na podstawie art. 155 § 1 k.k.w., również wtedy, gdy w wyniku zawieszenia postępowania wykonawczego co najmniej przez rok kara ta w stosunku do skazanego nie była wykonywana. Oznacza to, że w zakres pojęcia przerwy »w wykonaniu« (odbywaniu) kary pozbawienia wolności, której czas trwania określa art. 155 § 1 k.k.w., wchodzi nie tylko przerwa – w rozumieniu art. 153 k.k.w., ale również okres, w którym skazany nie odbywał kary pozbawienia wolności z powodu zawieszenia postępowania wykonawczego”. Abstrahując od powyższego, wyraźnie należy zaznaczyć, że w zakres „przerwy w wykonaniu kary” z art. 155 k.k.w. nie wchodzi odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności, choćby udzielone na tej samej podstawie co przerwa⁸.

Podstawą materialnoprawną udzielenia skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary w trybie art. 155 k.k.w. jest również odbycie przez skazanego co najmniej sześciu miesięcy kary pozbawienia wolności. Brak precyzji ustawodawcy w konstrukcji powołanej podstawy rodzi wątpliwości co do okresu, w którym kara ta powinna zostać wykonana. Z jego treści nie wynika bowiem, czy skazany musi odbyć ją w całości przed skorzystaniem z przerwy w karze, po jej zakończeniu czy dopuszczalne jest częściowe jej wykonanie przed rozpoczęciem przerwy, a częściowe po? W literaturze i orzecznictwie słusznie zwraca się uwagę, że założeniem tej regulacji jest, aby skazani po upływie rocznej przerwy nie wracali już do zakładu karnego, a mogli skorzystać z warunkowego przedterminowego zwolnienia⁹. Odmienną interpretację prezentuje Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, wskazując, że „gdyby dla ustawodawcy miała znaczenie kolejność, w jakiej następuje odbycie 6 miesięcy kary i korzystanie z rocznej przerwy w jej odbywaniu, to wyraźnie stwierdziłby to w tym przepisie”¹⁰.

6 G. Wiciński, *Postępowania incydentalne związane z wykonaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012, s. 377.

7 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2000 r., I KZP 8/00, OSNKW 2000/5-6/43.

8 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 21 stycznia 2009 r., II AKz w 10/09, LEX nr 567616.

9 K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny...*, s. 628; zob. też postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 stycznia 2008 r., II AKz w 22/08, KZS 2008, z. 4, poz. 59.

10 Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 19 kwietnia 2012 r., II AKz w 521/12, LEX nr 1166859.

Możliwość zastosowania komentowanego rozwiązania implikuje również wymiar orzeczonej kary pozbawienia wolności, który nie może w żadnym razie przekroczyć trzech lat. Kara pozbawienia wolności orzeczona na okres powyżej trzech lat w rozumieniu art. 155 § 2 k.k.w. to kara, na którą składa się również suma kar orzeczonych wyrokami sądów, które jednostkowo nie wykraczają poza ten wymiar.

Odroczenie wykonania kary

Odstąpienie w 2019 r. od probacyjnego charakteru odroczenia wykonania kary na skutek uchylecia art. 152 k.k.w.¹¹ doprowadziło do dezaktualizacji licznych problemów interpretacyjnych, które pojawiały się w związku z nie dość precyzyjnym ujęciem uchylonego przepisu. Niemniej odroczenie jako jedno z ważniejszych postępowań incydentalnych w toku wykonania kary pozbawienia wolności w dalszym ciągu wymaga szczególnej uwagi, bowiem wpływa na moment rozpoczęcia wykonania bezwzględnej kary pozbawienia wolności, stanowiąc wyłom od zasady wyrażonej w art. 9 § 1 k.k.w.

Istotą odroczenia jest zatem przesunięcie w czasie początkowego momentu rozpoczęcia wykonania kary pozbawienia wolności w celu złagodzenia skutków natychmiastowej izolacji. Pamiętać należy, że w odróżnieniu od przerwy w karze odroczenie możliwe jest tylko w sytuacji, gdy sprawca nie rozpoczął wykonywania kary pozbawienia wolności na terenie jednostki penitencjarnej. Zachowanie tego statusu niewątpliwie utrudnia nowe brzmienie art. 79 § 1 k.k.w., zgodnie z którym skazanego na karę pozbawienia wolności sąd poleca zatrzymać i doprowadzić do aresztu śledczego. Od dnia 1 stycznia 2023 r. odstąpiono zatem od dotychczasowej praktyki dobrowolnego stawiennictwa skazanych w zakładach karnych, co oznacza obowiązek natychmiastowego przystąpienia do wykonania kary pozbawienia wolności, niezwłocznie po uprawomocnieniu się orzeczenia skazującego.

Pamiętać przy tym należy, że samo złożenie wniosku o odroczenie wykonania kary nie wstrzymuje wykonania orzeczenia. W tym kontekście w praktyce stosowania odroczenia niebagatelne znaczenie przypisać należy instytucji, o której mowa w art. 9 § 4 k.k.w. Jak wynika bowiem z powołanego przepisu, złożenie wniosku o wydanie postanowienia w postępowaniu wykonawczym nie wstrzymuje wykonania orzeczenia, którego wniosek dotyczy, chyba że sąd właściwy do rozpoznania wniosku w szczególności uzasadnionych wypadkach postanowi inaczej. Wydanie przez sąd postanowienia w przedmiocie wstrzymania wykonania orzeczenia gwarantuje skazanemu pozostawanie na wolności, wbrew regule wyrażonej w art. 79 § 1 k.k.w., aż do czasu rozpoznania wniosku o odroczenie wykonania kary.

Należy bowiem pamiętać, że z instytucją odroczenia wykonania kary mamy do czynienia tylko wówczas, gdy skazany nie rozpoczął jeszcze jej wykonywania, a więc przed jego przyjęciem do jednostki penitencjarnej. Jeżeli przed wydaniem postanowienia

¹¹ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1694).

w przedmiocie odroczenia skazany trafi do aresztu śledczego, sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji, nie będzie już właściwy do merytorycznego rozpoznania wniosku. Od tej chwili sąd może orzekać tylko w przedmiocie przerwy w wykonaniu kary. W takim przypadku wniosek o odroczenie powinien być potraktowany jako wniosek o udzielenie przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności¹². Stąd też postanowienie wydane w trybie art. 9 § 4 k.k.w. w przedmiocie wstrzymania wykonania kary gwarantuje skazanemu możliwość merytorycznego rozpoznania wniosku o odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności.

Problematyka luki w zakresie przerwy i odroczenia w trakcie internacji psychiatrycznej

Odrębnym problemem pozostaje kwestia niewpisania przerwy i odroczenia w instytucję środków zabezpieczających, a konkretnie w internację psychiatryczną (art. 93a § 1 k.k.). Wydawać by się mogło, iż faktyczne podobieństwo pobytu sprawcy w zakładzie psychiatrycznym do sytuacji skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności upoważnia do postawienia postulatu uzupełnienia regulacji rozdziału XIII Kodeksu karnego wykonawczego („Środki zabezpieczające”) o instytucje właściwe dla rozdziału X („Kara pozbawienia wolności”) tego samego aktu prawnego. Propozycja tego rodzaju pojawiała się zresztą w piśmiennictwie¹³. Potrzebę uzupełnienia tej luki uzasadniano m.in. koniecznością stworzenia mechanizmu procesowego na wypadek pogorszenia kondycji somatycznej sprawcy. Racjonalnie uznawano, iż stacjonarne leczenie psychiatryczne nie jest w stanie zagwarantować właściwej opieki specjalistycznej sprawcom, którzy w trakcie internacji będą wymagać np. terapii onkologicznej, i temu miałyby służyć właśnie przerwa (a na wcześniejszym etapie odpowiednio odroczenie).

Nie można jednak zapominać o tym, iż charakter obu instytucji (kary pozbawienia wolności i środka zabezpieczającego) jest odmienny. Wypowiadał się w tym temacie Sąd Najwyższy¹⁴, twierdząc, iż „brak ustawowej możliwości zastosowania wobec osób umieszczonych w zakładzie psychiatrycznym w oparciu o przepis art. 94 § 1 k.k. [obecnie art. 93a § 1 pkt 4 k.k. – dop. K.M.] tytułem środka zabezpieczającego instytucji przerwy w wykonywaniu internowania nie wynika z zaistnienia – w tym zakresie – luki w prawie, ale jest zamierzonym działaniem ustawodawcy, warunkowanym przede wszystkim: istotą i celem tych środków”. Środek ten stosuje się, tylko kiedy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a inne środki prawne określone w Kodeksie karnym lub orzeczone na podstawie innych ustaw nie są wystarczające. Internację psychiatryczną można orzec jedynie, aby zapobiec

12 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 26 października 2011 r., II AKz w 1029/11, LEX nr 1163181.

13 M. Banaś-Grabek, *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5.

14 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2006 r., I KZP 23/06, OSNKW 2006, nr 11, poz. 100.

ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93 b § 1 k.k.) w sytuacji, kiedy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że popełni on ponownie czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym (art. 93 g § 1 k.k.). Stanowisko to znalazło potwierdzenie w judykacie m.in. Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 listopada 2007 r.¹⁵ Potwierdzono tam celowość tej luki wynikającą z istoty środków zabezpieczających. Internacja zdaniem sądu ma charakter prewencyjny (nie represyjny jak kara), stosuje się ją na czas nieoznaczony (znów odmiennie niż kara pozbawienia wolności), a kryterium jej trwania jest poprawa stanu zdrowia sprawcy, która ma mu umożliwić bezkonfliktowe funkcjonowanie w społeczeństwie.

Konkludując, przerwie (oraz odpowiednio odroczeniu) sprzeciwia się istota internacji psychiatrycznej, nakazująca w sposób niezwłoczny (i ciągły) chronić (zabezpieczyć) społeczeństwo przed zagrożeniem ze strony sprawcy (wynikającym z jego stanu zdrowia psychicznego) aż do momentu, kiedy na skutek zastosowania odpowiedniego postępowania leczniczego, psychoterapeutycznego, rehabilitacyjnego lub resocjalizacyjnego następuje poprawa stanu jego zdrowia i zachowania w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia porządku prawnego, a w wypadku sprawcy umieszczonego w zakładzie psychiatrycznym – również dalsze leczenie w warunkach poza tym zakładem (art. 202 k.k.w.). Dopiero wtedy może nastąpić jego zwolnienie.

Niemniej jednak, analizując przesłanki odroczenia i przerwy, warto dokonać kilku ustaleń porządkujących tę materię w kontekście środków zabezpieczających. Jakkolwiek oczywiste jest, iż „choroba psychiczna” nie mogłaby w odniesieniu do internowanych stanowić przesłanki ich zwolnienia z zakładu psychiatrycznego (instytucje te są najwłaściwszymi placówkami do ich leczenia), to pozostaje jeszcze kwestia postępowania w przypadku stwierdzenia „innej ciężkiej choroby” uniemożliwiającej wykonywanie tego środka (art. 150 § 1 k.k.w. oraz art. 153 § 1 k.k.w. w zw. z art. 150 § 1 k.k.w.). Tutaj zasadne byłoby rozważenie skorzystania z art. 15 § 2 k.k.w.¹⁶, czyli z zawieszenia postępowania wykonawczego. Z kolei konkurencyjność interesów w zakresie potrzeby natychmiastowej ochrony społeczeństwa a ujemnych, „zbyt ciężkich skutków dla sprawcy lub jego rodziny” (art. 150 § 3 k.k.w.) wiążących się z natychmiastowym wykonaniem środka w postaci internacji psychiatrycznej należy rozstrzygnąć na korzyść tej pierwszej. Ta interpretacja także wyklucza skorzystanie z instytucji fakultatywnego odroczenia w odniesieniu do internowanych w szpitalu psychiatrycznym. Niemniej jednak nie oznacza to, iż problem sytuacji osobistej, potrzeb życiowych sprawcy i jego najbliższych powinien być zupełnie pominięty. Nie pozwala na to choćby kluczowa zasada postępowania wykonawczego, czyli reguła humanitarnego wykonywania środków zabezpieczających. Mimo

¹⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 listopada 2007 r., II Akzw 770/07, KZS 2007 nr 12, poz. 52.

¹⁶ Jeżeli zachodzi długotrwała przeszkoda uniemożliwiająca postępowanie wykonawcze, a w szczególności, jeżeli nie można ująć skazanego albo nie można wykonać wobec niego orzeczenia z powodu choroby psychicznej lub innej przewlekłej, ciężkiej choroby, postępowanie zawiesza się w całości lub w części na czas trwania przeszkody.

iż w trakcie wykonywania internacji także kwestie „ważnych względów rodzinnych i osobistych” muszą ustąpić istotnie i charakterowi internacji, to posiłkowo można skorzystać z innej, niedawno wprowadzonej do Kodeksu karnego wykonawczego instytucji. Takim rozwiązaniem może być art. 204d k.k.w. (zezwozenie na czasowy pobyt poza zakładem psychiatrycznym pod opieką członka rodziny lub osoby godnej zaufania, jeżeli jest to uzasadnione względami terapeutycznymi lub ważnymi względami rodzinnymi, niebezpieczeństwo zaś, że sprawca przebywający poza zakładem dopuści się czynu zabronionego lub zagrazi własnemu życiu lub zdrowiu, jest nieznaczące), zwłaszcza jeżeli ustawodawca zmodyfikowałby ten przepis zgodnie z propozycjami doktryny¹⁷.

Podsumowanie

Odroczenie wykonania kary, jak i przerwa w karze jako postępowania incydentalne w toku wykonania kary pozbawienia wolności mają realny wpływ na sposób i czas wykonania orzeczenia, tworząc tym samym gwarancję respektowania podstawowej zasady prawa karnego wykonawczego, tj. zasady indywidualizacji. Konstrukcja podstaw stosowania tytułowych instytucji wprowadza możliwość ich wykorzystania w tych przypadkach, kiedy orzeczona względem skazanego kara pozbawienia wolności musi ustąpić miejsca zasadzie humanitaryzmu i poszanowania praw skazanego. Praktyczny aspekt obu instytucji generuje problemy interpretacyjne, których rozwiązań poszukujemy nie tylko w literaturze przedmiotu, ale przede wszystkim w orzecznictwie sądowym. Wybrane problemy związane z praktyką stosowania odroczenia i przerwy stanowiły asumpt do podjęcia rozważań w niniejszej pracy.

W kontekście oceny przerwy i odroczenia w trakcie internacji psychiatrycznej wypada dodać, że brak wpisania tych rozwiązań w instytucję środków zabezpieczających jest celowym zabiegiem ustawodawcy, podyktowanym istotą i charakterem tych środków, gdzie prymat wiodą cele związane z ochroną społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą. Powoduje to sytuację, iż zwolnienie może nastąpić tylko i wyłącznie w momencie zdezaktualizowania się przesłanek ich stosowania. Niemniej jednak, kierując się względami humanitarnymi, należy mieć na uwadze potrzebę leczenia poważnych chorób somatycznych w trakcie internacji, jak i konieczność realizacji istotnych spraw osobistych sprawcy. Warto jednak w tym celu wykorzystać, po odpowiednim ich zmodyfikowaniu, przepisy już istniejące w Kodeksie karnym wykonawczym (zawieszenie postępowania wykonawczego i zezwozenie na czasowy pobyt internowanego poza zakładem psychiatrycznym).

¹⁷ A. Kwieciński proponuje m.in. rozszerzenie jego stosowania na internowanych z zakładów o wyższych stopniach zabezpieczenia pod warunkiem udzielania tej przepustki na wzór zwolnienia z art. 141a k.k.w., możliwość wzbogacenia jej o asystę policji lub służb medycznych, doprecyzowanie czasu jego trwania, procedury jego kontroli i odwołania. Por. A. Kwieciński, *Środki zabezpieczające po zmianach z 2015 r.*, Wrocław 2021, s. 257–273.

Bibliografia

Literatura

- Banaś-Grabek M., *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Kwieciński A., *Środki zabezpieczające po zmianach z 2015 r.*, Wrocław 2021.
- Mrozek K., *Odroczenie wykonania kary*, Wrocław 2019.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Wiciński G., *Postępowania incydentalne związane z wykonaniem kary pozbawienia wolności w programie probacji*, Łódź 2012.

Akty normatywne i orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 16 listopada 2007 r., II Akzw 770/07, KZS 2007, nr 12, poz. 52.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 lipca 2011 r., II AKzw 399/11, LEX nr 1642080.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 stycznia 2008 r., II AKzw 22/08, KZS 2008, z. 4, poz. 59.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 21 stycznia 2009 r., II AKzw 10/09, LEX nr 567616.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 26 października 2011 r., II AKzw 1029/11, LEX nr 1163181.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 19 kwietnia 2012 r., II AKzw 521/12, LEX nr 1166859.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2006 r., I KZP 23/06, OSNKW 2006, nr 11, poz. 100.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2000 r., I KZP 8/00, OSNKW 2000/5-6/43.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1694).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

Adam Kwieciński¹

Uniwersytet Wrocławski

ORCID ID: 0000-0002-2652-2689

KILKA UWAG NA TEMAT NOWEGO KSZTAŁTU INTERNACJI PSYCHIATRYCZNEJ. PERSPEKTYWA KARNOWYKONAWCZA I PRAKTYCZNA

ABSTRACT

**Remarks on the new shape of psychiatric internment.
Practical and executive penal law perspective**

The publication presents the most important regulations concerning the 2015 amendment of the system of protective measures. The main focus is analyzing the most distressing measure, i.e. the placement of the offender in a psychiatric establishment. Psychiatric internment was examined mainly from the perspective of the Polish Executive Penal Law proceedings and, to a limited extent, also in the criminal law context. The article identifies the advantages and disadvantages of the new psychiatric internment's construction and points out the impact of that changed institution on the practice of implementing these protective measures. For this reason, the science paper presents a range of *de lege lata* and *de lege ferenda* suggestions, which may be helpful for attorneys and legal counsels in the performance of their work in the enforcement stage of criminal proceedings.

---

¹ Doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. Kieruje Katedrą Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa Administracji i Ekonomii. Adres do kontaktu: adam.kwiecinski@uwr.edu.pl.

Keywords: psychiatric internment, protective measures, insanity, psychiatric establishments, criminal executive proceedings

Słowa kluczowe: internacja psychiatryczna, środki zabezpieczające, niepoczytalność, zakłady psychiatryczne, postępowanie wykonawcze

I

Środki zabezpieczające, w tym internacja psychiatryczna, mimo iż po ostatnich zmianach zyskują na wadze, do niedawna pozostawały na marginesie zainteresowania radców prawnych oraz adwokatów występujących w postępowaniu wykonawczym. Wydaje się, iż wpływ na tak nikłe zainteresowanie tą problematyką całego środowiska prawniczego miał fakt, iż realizowane one były przede wszystkim w placówkach podporządkowanych resortowi zdrowia (nie zaś Ministerstwu Sprawiedliwości), a sprawcy, wobec których je stosowano, nie stanowili licznie dużej populacji w zestawieniu choćby ze skazanymi na karę pozbawienia wolności.

Niemniej jednak zapoczątkowane w 2015 r. zmiany znacząco podnoszą potencjał tej instytucji i w kolejnych latach można się spodziewać coraz większego zaangażowania adwokatów i radców prawnych w ich realizację. Z tego powodu zasadne wydaje się przybliżenie najważniejszych problemów, jakie w związku z ostatnimi zmianami stały się udziałem postępowania wykonawczego w przedmiocie najbardziej dolegliwego z tych środków.

Ocena regulacji środków zabezpieczających z perspektywy największej w historii tej instytucji reformy nie jest zadaniem prostym. Po części jest to wina stosunkowo skąpego materiału wyjściowego, na którego podstawie trudno o kompleksową recenzję ich funkcjonowania. Niewielki zasób stricte prawniczego piśmiennictwa² oraz orzecznictwa nie sprzyjał zbudowaniu jednolitej wykładni dla interpretacji budzących coraz większe wątpliwości rozwiązań kodeksowych. Z biegiem lat dysonans między możliwościami, jakie dawał ówczesny system tych środków, a oczekiwaniami i rzeczywistymi potrzebami w tym zakresie był na tyle poważny, iż w 2015 r. wymusił znaczącą interwencję ustawodawcy w tej przestrzeni.

II

Skala zmian wprowadzonych ustawą z 20 lutego 2015 r.³ była olbrzymia. Najlepszym jej obrazem niech będzie to, iż w części Kodeksu karnego⁴ dedykowanej tej instytucji

2 Pierwsze zwarte publikacje analizujące tę instytucję w nowej kodyfikacji karnej zaczęły pojawiać się po roku 2000. Por. P. Góralski, *Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym*, Warszawa 2015; A. Kwieciński, *Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym i praktyka ich wykonywania*, Wrocław 2009; M. Tygielski, *Lecznicze środki zabezpieczające stosowane wobec sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem*, Warszawa 2018.

3 Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 396.

4 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 88 poz. 553 z późn. zm.

pozostawiono tylko jeden (!) przepis – art. 99 k.k. W miejscu uchylonych artykułów pojawiły się nowe (art. 93a–93g k.k.), określające, często w sposób znacząco odmienny niż poprzednie, kolejno: listę środków zabezpieczających, zakres ich stosowania, grupy sprawców poddane ich właściwości, czas ich wykonywania oraz obowiązki z nimi powiązane. Wprowadzone wówczas modyfikacje dotyczyły każdej przestrzeni stosowania tej instytucji. Począwszy od implementacji do systemu nieznanych przed 2015 r. środków zabezpieczających poprzez rozszerzenie kategorii sprawców, wobec których mogą być one stosowane, na przyjęciu nowych zasad ich stosowania skończywszy. Jednocześnie inaczej zdefiniowano charakter relacji łączący poszczególne przepisy rozdziału X Kodeksu karnego, opierając ją po raz pierwszy na regule wzajemnego krzyżowania.

Mimo ostatniego zainteresowania ustawodawcy tą problematyką opinie o renesansie środków zabezpieczających i powrocie do pozycji, jaką zajmowały w Kodeksie karnym z 1932 r.⁵, wydają się przedwczesne. Niemniej jednak widać wyraźnie, iż prawodawca widzi w nich remedium na wiele istotnych problemów wymiaru sprawiedliwości i konsekwentnie zwiększa zakres ich stosowania. To, czy ten potencjał zostanie należycie wykorzystany, zależy będzie w dużym stopniu od tego, jaki kształt zyska postępowanie wykonawcze w przedmiocie tych środków i jak kształtować się będzie praktyka ich realizacji.

W Kodeksie karnym wykonawczym⁶, odmiennie niż w Kodeksie karnym, reforma z 2015 r. nie doprowadziła do uchylenia obowiązujących regulacji i zastąpienia ich nowymi. Do ustawy wykonawczej skierowano natomiast dużą grupę przepisów funkcjonujących dotychczas w Kodeksie karnym. Obok nich pojawiły się przepisy zupełnie nowe, dotyczące spraw, które do tej pory nie były przedmiotem zainteresowania prawodawcy. Ten etap postępowania karnego z jednej strony uległ więc znaczącej rozbudowie, a z drugiej strony część obowiązujących wcześniej przepisów skorygowano bądź dostosowano do nowych wymogów. W ten sposób pojawiły się przepisy określające na nowo właściwość sądu, procedurę rozpatrywania wniosku o orzeczenie, uchylenie bądź zmianę środka zabezpieczającego czy określające postępowanie kwalifikacyjne do zakładów psychiatrycznych. Istotne zmiany dotyczą także struktury tych placówek, celów wykonywania środków zabezpieczających, kontroli sądowej ich wykonywania czy zgód na czasowy pobyt sprawcy poza zakładem psychiatrycznym.

Skala zmian w obrębie środków zabezpieczających wymusiła zawężenie publikacji do wybranych problemów regulacji karnomaterialnej oraz kwestii wykonywania najbardziej dolegliwego z obecnie stosowanych środków zabezpieczających, jakim jest pobyt w zakładzie psychiatrycznym (art. 93a § 1 pkt 4 k.k.). Wybór ten podyktowany jest z jednej strony tym, iż internacja psychiatryczna pozostaje nadal najczęściej stosowanym przez sądy środkiem zabezpieczającym. Zważywszy na przesłanki jej orzekania, sprawcy internowani w zakładach psychiatrycznych powinni być, z racji stwarzanego przez nich zagrożenia, priorytetem w polityce kryminalnej państwa. Jednocześnie właśnie wobec tej grupy istnieje największe potencjalne niebezpieczeństwo nadużyć i łamania ich praw w trakcie realizacji środka zabezpieczającego.

5 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 r – Kodeks karny, Dz.U. nr 60 poz. 571.

6 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. nr 90 poz. 557 z późn. zm.

III

Na wstępie należy przypomnieć, iż od 1997 r. znaczącej zmianie uległ zakres podmiotowy kategorii sprawców poddanych internacji psychiatrycznej. Ustawodawca zdecydował, iż po 20 lutego 2015 r. internacja dostępna będzie tylko dla wybranych grup sprawców (w uproszczeniu chodzi o takich sprawców, którzy dopuścili się zarzucanego im czynu w stanie niepo czytalności, ograniczonej poczytalności oraz są sprawcami wybranych przestępstw popeł nionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych i wobec których – poza ogólnymi regułami stosowania środków zabezpieczających – ustalono wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznym stopniu społecznej szkodli wości w związku z, odpowiednio dla danej grupy sprawców: chorobą psychiczną, upośle dzeniem umysłowym lub zaburzeniami preferencji seksualnych, art. 93g k.k.).

To duża zmiana w stosunku do pierwotnego kształtu obowiązującej kodyfikacji. Z tej perspektywy co do zasady nie zmieniła się jedynie pozycja sprawców niepo czytalnych *tempore criminis*. Chociaż i wobec nich ustawodawca dokonał korekty przesłanki psychiatrycznej (wyłączenie „innych zakłóceń czynności psychicznych”) zawężającej zasięg podmiotowy internacji⁷. W zakresie innych kategorii sprawców zmiany były dużo poważniejsze.

Warto przypomnieć, iż sprawców, którzy popełnili przestępstwo w związku z zabu rzeniami preferencji seksualnych, włączono do systemu izolacyjnych środków zabezpie czających dopiero w 2005 r.⁸ W ich przypadku nowela z 2015 r. dokonała istotnej korekty przesłanek stosowania internacji (nowa egzemplifikacja czynów, za których popełnienie można orzec środki zabezpieczające) oraz ostatecznie rozdzieliła formułę wolnościową środków zabezpieczających od izolacyjnej. Nie sposób pominąć również kontrowersji związanych z wykreśleniem z kodeksu zapisów o niestosowaniu farmakoterapii w razie zagrożenia dla życia i zdrowia sprawcy.

Za zdecydowanie największą zmianę uznać należy przywrócenie możliwości umiesz czania w szpitalach psychiatrycznych sprawców, którzy dopuścili się zarzucanego im czynu w warunkach ograniczonej poczytalności. Od września 1998 r. do lipca 2015 r. ich terapia odbywała się na terenie zakładów karnych⁹. Nowelizacją z 2015 r. ustawodawca wraca do pierwotnych założeń postępowania z tymi sprawcami. Sąd odzyskał możliwość orzeczenia izolacyjnej kary oraz izolacyjnego środka zabezpieczającego. To dobre roz wiązanie, zważywszy, że w międzyczasie zdezaktualizował się zarzut braku odpowiednich

7 Na tym tle w doktrynie istnieje spór: J. Długosz, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Zawłocki, M. Królikowski, Warszawa 2017, s. 1192 oraz A. Barczak-Oplustil, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, t. 1, Komentarz do przepisów art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 760.

8 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. nr 163, poz. 1363.

9 W 1997 r. sprawcy, którzy dopuścili się przestępstw w stanie ograniczonej poczytalności, w nowej kodyfikacji karnej zostali wyłączeni (po raz pierwszy od 1932 r.) poza nawias internacji psychiatrycznej. Był to efekt lobbingu środowiska psychiatrów, którzy skądinąd zasadnie wskazywali, że szpitale psychiatryczne (w ówczesnej formule organizacyjnej) nie są przygotowane na ich pobyt. Skutkiem tego wybrano rozwiązanie prawdopodobnie jeszcze bardziej szkodliwe i przeniesiono ich terapie do zakładów karnych, przy okazji wadliwie pozostawiając w tym wariantcie uprzywilejowany tryb warunkowego zwolnienia. Rozwiązanie to było krytykowane w doktrynie: L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2002, s. 196; E. Bieńkowska, [w:] E. Bieńkowska i in., *Kodeks karny. Komentarz, część ogólna*, Warszawa 1999, s. 1265.

placówek detencyjnych (w końcu lat 90. powstała sieć wydzielonych zakładów psychiatrycznych przeznaczonych dla internowanych w trybie przepisów Kodeksu karnego).

Odmienne potoczyły się losy środków dedykowanych sprawcom uzależnionym. Nowelizacja z 2015 r. ostatecznie zdecydowała o eliminacji możliwości leczenia odwykowego w trybie stacjonarnym oraz zerwaniu powiązania tych środków z karą pozbawienia wolności. W to miejsce zaproponowano nowe środki o charakterze wolnościowym. To posunięcie nie jest do końca zrozumiałe. Poprzednie przepisy oceniane były wyżej¹⁰ niż podobne rozwiązania funkcjonujące w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii¹¹. Specjaliści uważali, że stanowią one nowoczesne wsparcie zaangażowania skazanego w terapię odwykową mające istotny walor motywacyjny. Możemy jedynie domyślać się, iż powód tej zmiany był prozaiczny – brak środków na rozbudowę zakładów odwykowych.

Dla bacznych obserwatorów procesu legislacyjnego z 2015 r. sporym zaskoczeniem było też to, iż wprowadzając możliwość stosowania środków zabezpieczających względem sprawców z zaburzeniami osobowości, ustawodawca zrezygnował z preferowania izolacyjnej formy tych środków¹². Takie rozwiązanie znajdowało się przecież w krytykowanej ustawie o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹³, która zgodnie z intencją prawodawcy miała zostać zastąpiona po 2015 r. właśnie przez zreformowane środki zabezpieczające. Dziś sprawcy ci po odbyciu kary pozbawienia wolności mogą być objęci jedynie wolnościowymi środkami zabezpieczającymi z art. 93a § 1 pkt 1–3 k.k.

Warto mieć na uwadze, że poza sprawcami niepoczytalnymi dla pozostałych kategorii sprawców internacja psychiatryczna jest orzekana wraz z karą pozbawienia wolności. O ile jednak w przypadku sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych ma ona charakter czysto postpenalny (art. 93d § 5 k.k.), o tyle w odniesieniu do sprawców z ograniczoną poczytalnością sytuacja się komplikuje. Zgodnie z art. 202a § 1 k.k.w. pobyt w zakładzie psychiatrycznym może nastąpić przed wykonaniem kary, w trakcie przerwy w jej wykonywaniu lub po jej wykonaniu. Jednocześnie ustawodawca nie przyjął żadnych reguł pierwszeństwa w tym zakresie, a dodatkowe zastrzeżenie o zaliczeniu w poczet kary okresu spędzonego w zakładzie psychiatrycznym (art. 202a § 2 k.k.w.) premiuje tych sprawców, wobec których najpierw wykonywano środek zabezpieczający. Trudno zaakceptować także wykonywanie w jednym czasie instytucji o odmiennych celach i charakterze (przerwy i internacji psychiatrycznej).

Wydaje się jednak, iż w praktyce charakter postpenalny środka dedykowanego osobom z ograniczoną poczytalnością będzie nadal przeważający. Wiąże się to ze szczególną rolą przypisywaną pobytowi sprawcy w zakładzie karnym. Od zaobserwowanych w trakcie pozbawienia wolności postępów w leczeniu, terapii i resocjalizacji zależy, czy orzeczona internacja będzie wykonana (art. 93d § 3 k.k.) ewentualnie zamieniona na inny środek zabezpieczający wolnościowy (art. 93b § 3 k.k. i art. 93d § 2 k.k.).

10 K. Łuczarski, A. Muszyńska, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 602–606.

11 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. nr 179 poz. 1485.

12 Szerzej na ten temat: A. Kwieciński, *Środki zabezpieczające po zmianach z 2015 roku*, Wrocław 2021, s. 103–119.

13 Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, Dz.U. z 2014 r. poz. 24 z późn. zm.

IV

W zakresie zagadnień o charakterze stricte wykonawczym w pierwszej kolejności należy odnotować, iż wykonywaniu izolacyjnego środka zabezpieczającego po zmianach z 2015 r. nadano jednolity charakter niezależnie od tego, czy dotyczy on sprawcy niepo czytelnego, z ograniczoną poczytalnością czy z zaburzeniami preferencji seksualnych. Oznacza to, iż wszystkich internowanych na zasadzie środka zabezpieczającego obowiązują te same przepisy regulujące kwestie wykonawcze, z nielicznymi wyjątkami (np. w zakresie ustalania kolejności wykonywania środków orzeczonych łącznie z karą pozbawienia wolności – art. 202a k.k.w.).

Stanowi to istotną modyfikację w odniesieniu do kształtu, jaki miała ta część postępowania wykonawczego przed zmianami z 2015 r. Wówczas obowiązywały odrębne dla każdej grupy sprawców zasady realizacji środków zabezpieczających (dawne: art. 95 k.k., art. 95a k.k., art. 96–98 k.k.). Kodeks karny wykonawczy odmiennie określał też miejsca detencji internowanych w zależności od tego, do której grupy sprawców są przypisani (zakład psychiatryczny, zakład zamknięty, zakład leczenia odwykowego).

Niewątpliwie obecna regulacja ma walor porządkujący i zwiększający przejrzystość postępowania. Nie wolno jednak zapominać, iż niezależnie od wprowadzenia jednolitej terminologii organizacja placówek detencyjnych oparta jest nadal na trzech odrębnych pionach przyporządkowanych odpowiedniej kategorii sprawców. Wykluczona jest więc swobodna rotacja internowanych w zależności od potrzeb terapeutycznych czy dostępności miejsc. Dodatkowo w odniesieniu do sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych nie działa kluczowa zasada postępowania wykonawczego – wolna progresja, a to z powodu zorganizowania ich detencji tylko w placówkach jednego typu zabezpieczenia (wzmocnionego). Stanowi to jaskrawy przykład odrzucenia indywidualizacji w traktowaniu sprawców oraz utrudnia znacząco osiągnięcie celów w zakresie ich społecznej re adaptacji.

Niestety ustawodawca nie wykorzystał okazji, jaką stworzyła tak gruntowna przebudowa tej instytucji, do korekty lub uzupełnienia najpilniejszych kwestii sygnalizowanych od lat przez doktrynę. Smutnym przykładem takich zaniedbań są kryteria umieszczania internowanych we właściwych dla nich typach zakładów psychiatrycznych. Trudno uznać, iż po niewielkich zmianach dostosowawczych w 2015 r. przepisy art. 200a–200c k.k.w. czynią zadość wymogom precyzji i braku dowolności, który powinien być standardem dla tego typu rozwiązań. Przeciwnie pozostają one oparte na niezwykle ocen nych kwestiach, które w zasadzie uniemożliwiają organom procesowym podjęcie decyzji w tym zakresie. Wprawdzie posiłkowo ich doprecyzowania można poszukiwać w regula cjach rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.¹⁴ (zwłaszcza w § 4 ust. 1 i w mniejszym zakresie w § 6–8 tego aktu), wydaje się jednak, iż w tak istotnej kwestii, która bezpośrednio rzutuje na długość i dolegliwość internacji, wymagać należy rzetelnej i jasnej regulacji ustawowej.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych. Dz.U. z 2017 r. poz. 119.

Pozostając w obszarze tematyki kwalifikowania sprawców do odpowiednich zakładów detencyjnych, nie można pominąć kwestii procedowania takich skierowań. Od 2003 r. funkcjonuje rozwiązanie, w którym sąd jest zobligowany do określenia typu zakładu psychiatrycznego dopiero po zasięgnięciu opinii komisji psychiatrycznej ds. środków zabezpieczających. Wielokrotnie w piśmiennictwie podnoszono, iż jest ono potencjalnie szkodliwe dla interesów wymiaru sprawiedliwości (generuje opóźnienia w internacji), a jednocześnie jest niebezpieczne dla samego internowanego (który w czasie oczekiwania na taką decyzję jest pozbawiony odpowiedniego leczenia), jak i społeczeństwa (poprzez brak zabezpieczenia w tym czasie przed niebezpiecznym sprawcą)¹⁵. Zarzuty te potwierdziło orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁶. W związku z tym postuluje się znaczącą reformę mechanizmu kwalifikowania poprzez delegowanie obowiązków w tym zakresie biegłym, których opinii sąd i tak obligatoryjnie zasięga w postępowaniu w przedmiocie zastosowania środka zabezpieczającego. W doktrynie obok pomysłu redukcji funkcji kwalifikacyjnych wspomnianej komisji pojawił się też postulat przemodelowania jej kompetencji. Polegać miałby on na wzmocnieniu funkcji kontrolnych i powiązaniu ich z sędziowskim nadzorem penitencjarnym.

Kolejnym nierozwiązanym do dziś problemem tego fragmentu postępowania wykonawczego pozostaje kwestia kodeksowego uregulowania warunków pobytu sprawcy w zakładzie zamkniętym. Chodzi zwłaszcza o te elementy, które rzutują na status prawny internowanego jako destynariusza (użytkownika) tej placówki. Zagadnienie to jest dwuwymiarowe, dotyczy bowiem z jednej strony niewłaściwego unormowania niektórych spraw, a z drugiej braku jakiegokolwiek regulacji innych przestrzeni. W świetle przepisów konstytucyjnych nie jest dopuszczalne, aby tak istotne kwestie rzutujące bezpośrednio na prawa i obowiązki przebywających tam osób pozostawały poza materią kodeksową (w aktach wykonawczych). Tak samo negatywnie należy ocenić sytuację luk w zakresie statusu internowanego. Warto mieć na uwadze, iż ustawodawca nie skorzystał w szerszym zakresie z odesłania do odpowiedniego stosowania przepisów tzw. ustaw zdrowotnych (NarkU, PsychU¹⁷, AlkU¹⁸), regulujących postępowanie z osobami cierpiącymi na zaburzenia psychiczne¹⁹. Dlatego kwestia eliminacji tych braków musi być priorytetem dla prawodawcy.

Jednym z obszarów internacji psychiatrycznej, który po 1997 r. wymagał najpilniej tego rodzaju ingerencji ustawodawcy, były kontakty internowanego ze światem zewnętrznym. Podjęte już po wejściu w życie kodyfikacji karnych działania dawały

15 S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 793; L. Bogunia, *Projektowane zmiany w wykonywaniu leczniczych środków zabezpieczających*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, t. XIII, s. 337–339.

16 Wyrok ETPC z dnia 8 czerwca 2010 r. w sprawie Kumenda vs Polska, nr 2369/09, LEX nr 578362; wyrok ETPC z dnia 6 listopada 2007 r. w sprawie Mocarska vs Polska, nr 26917/05, LEX nr 318597.

17 Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. nr 111 poz. 535 z późn. zm.

18 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. nr 35 poz. 230 z późn. zm.

19 Takie odwołanie istnieje tylko w jednym przypadku – art. 204a k.k.w., stanowiącym o tym, iż w trakcie internacji psychiatrycznej „można stosować środki przymusu bezpośredniego na zasadach, w trybie i w sposób określony w przepisach ustawy o ochronie zdrowia psychicznego”.

nadzieję na przełamanie trwającego od dziesięcioleci impasu. W 2003 r.²⁰ pojawił się bowiem art. 204c k.k.w. regulujący kwestię kontaktów sprawcy z odwiedzającymi, a w 2015 r. art. 204d dotyczący pobytu internowanego poza zakładem psychiatrycznym.

Niestety oba budzą szereg wątpliwości. Pierwszemu z nich zarzuca się, iż w zestawieniu z zapisami konwencyjnymi, zasadami etyki lekarskiej, ale także w porównaniu z przepisami ustawy o ochronie zdrowia psychicznego wprowadza (uznaniową decyzją kierownika zakładu) nazbyt surową limitację odwiedzin internowanych opartą na nieodkreślonych terminach („osoba odwiedzająca”) i niejasne kryteria („wzrost ryzyka zachowań niebezpiecznych”), a nadto pozostawia poza zakresem regulacji (zarówno kodeksu, jak i rozporządzenia) kwestie związane z organizacją takich kontaktów (np. procedura wydawania zgód na nie)²¹. Tak surowe ograniczenia można byłoby zrozumieć przed 1997 r., kiedy poziom zabezpieczeń ochronnych w takich placówkach nie pozwalał na bezpieczną organizację takich widzeń. Dziś te zastrzone reguły widzeń dotyczą dwóch typów zakładów detencyjnych (o wzmocnionym i maksymalnym zabezpieczeniu), w których taka obawa jest najmniej uzasadniona. Z tego powodu należy rozważyć całkowitą rezygnację z limitacji tych widzeń. Opcjonalnie pozostawić kierownictwu możliwość odmowy spotkań z bliskimi z uwagi na konieczność zabezpieczenia interesów zdrowotnych sprawcy.

Fakt wpisania do kodeksu art. 204d jest z kolei następstwem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 2015 r.²² Wcześniej możliwość tzw. urlopowania internowanych znajdowała się w przepisach wykonawczych. Także ta regulacja jest przedmiotem krytyki²³. Wśród najczęstszych zarzutów wymienia się: kwestię nierówności w traktowaniu internowanych (możliwość czasowej przepustki otrzymali tylko sprawcy z zakładów o podstawowym zabezpieczeniu), niezrozumiałe odwołanie do przesłanki terapeutycznej czy też zastosowanie nieprecyzyjnych wyrażen („nieznaczne niebezpieczeństwo”). Z pewnością dla praktyki stosowania tego przepisu problematyczne będzie także niezakreślenie limitu rocznego takich zwolnień oraz wadliwe wskazanie na sąd, który ma być informowany o ich udzieleniu. To istotny błąd, albowiem jedynie sędzia penitencjarny jest władny do skorygowania decyzji kierownika zakładu psychiatrycznego w tej przestrzeni.

Niezależnie od powyższych uwag postawić należy problem charakteru takiego zwolnienia. Od początku, kiedy taka możliwość pojawiła się (najpierw zapisana została w rozporządzeniu), w piśmiennictwie z dystansem odnoszono się do takiego rozwiązania²⁴. Argumentowano, iż realizacja funkcji prewencyjnej nie pozwala na czasowe urlopowanie osób stwarzających zagrożenie dla porządku prawnego. Z drugiej strony niewątpliwie

20 Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 142 poz. 1380.

21 Szerzej: A. Kwieciński, *Środki zabezpieczające...*, s. 257–264.

22 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 kwietnia 2015 r., U 8/14, Dz.U. poz. 602.

23 Szerzej: A. Banaś-Grabek, *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5; J. Ciechorski, *Dopuszczalność udzielenia przepustki w czasie detencji – nowe regulacje Kodeksu karnego wykonawczego*, „Prawo i Medycyna” 2016, nr 3.

24 T. Kalisz, A. Kwieciński, *Projektowane zmiany w zakresie stosowania i wykonywania leczniczych środków zabezpieczających (uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw w wersji z 14 kwietnia 2014 r.)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83, s. 40–41.

przesłanki humanitarne muszą zakładać, iż w pewnych wyjątkowych okolicznościach takie przepustki są niezbędne. Dlatego warto się zastanowić, czy transfer rozwiązania z art. 141a k.k.w. (tzw. przepustka losowa) z odpowiednim dopasowaniem do specyfiki internowanych (asysta policji lub personelu medycznego) i rozszerzeniem na wszystkie typy zakładów detencyjnych nie byłby dobrą propozycją.

W związku z nieokreślonym z góry czasem internacji niezwykle istotny walor gwarancyjny dla praw internowanego odgrywają przepisy o wysyłanej do sądu z zakładu psychiatrycznego opinii o stanie zdrowia internowanego oraz jego postępach w leczeniu i terapii (art. 203 k.k.w.) oraz powiązany z nią obowiązek sądu orzekania o dalszym stosowaniu środków zabezpieczających (art. 204 k.k.w.). Przedmiotem zmian w obrębie tych regulacji była kwestia odpowiedniego zabezpieczenia reprezentacji praw internowanego w postępowaniu w przedmiocie dalszego stosowania internacji. Mimo iż dwuetapowo wprowadzane zmiany (w latach 2015 i 2019²⁵) zasadniczo podniosły poziom tych gwarancji, to jednak nadal nie osiągnęły one optymalnego kształtu i budzą wiele wątpliwości²⁶. Po tym, jak w 2015 r. zagwarantowano udział obrońcy w takim posiedzeniu (w wypadkach określonych w art. 8 § 2 k.k.w.), trzeba było czekać kolejne cztery lata, aby prawo takie uzyskał także sam internowany²⁷. W tym przypadku jest ono jednak znacząco limitowane przesłanką „niewskazanego udziału” internowanego w takim posiedzeniu. Co więcej, ocenę występowania tej okoliczności oddano biegłym z zakładu psychiatrycznego, w którym sprawca przebywa (art. 203 § 2a k.k.w.). W tym układzie niewiele zmienia fakt, iż sąd może zarządzić sprowadzenie internowanego na posiedzenie, „jeśli uzna jego udział w nim za konieczny”, oraz dopuszczenie możliwości zasięgnięcia opinii innych biegłych (czyli specjalistów spoza zakładu detencyjnego) „w razie potrzeby”.

Wraz z ustaleniem możliwości udziału internowanego w posiedzeniach sądu w przedmiocie dalszego stosowania internacji konieczna stała się zmiana właściwości sądów rozstrzygających tę kwestię. Ustawodawca racjonalnie zdecydował, iż w sprawach dotyczących wykonania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym właściwy jest sąd, w którego okręgu sprawca przebywa, będący sądem tego samego rzędu co sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji (art. 199a § 2a k.k.w.). Zmiana ta pozwala unikać nie tylko kłopotliwych i kosztowych transportów do sądów odległych od miejsca internacji sprawcy, ale także nie dezorganizuje pracy zakładów detencyjnych, w których zazwyczaj pracują biegli wydający opinię (i występujący przed sądem).

Walor gwarancyjny dla praw internowanego ma także regulacja art. 199b k.k.w. dotycząca wniosku o orzeczenie, zmianę lub uchylenie środka zabezpieczającego. Wcześniej tego rodzaju regulacja znajdowała się tylko w Kodeksie karnym. Pozytywnie należy ocenić fakt rozciągnięcia jej na postępowanie wykonawcze oraz poszerzenie (w stosunku do art. 19 § 1 k.k.w.) listy podmiotów mających zdolność postulatywną do złożenia takich wniosków. Zauważalny jest jednak brak wśród nich kuratora sądowego. Dużo

²⁵ Ustawa z dnia 21 lutego 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2019 r. poz. 679.

²⁶ A. Kwieciński, *Środki zabezpieczające...*, s. 239–257 i cyt. tam literatura.

²⁷ Zmiana ta stała się możliwa dzięki wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 marca 2017 r., SK 13/13, Dz.U. z 2017 r. poz. 666.

kontrowersji w zakresie poziomu ochrony praw internowanego wzbudza także okrojona, w stosunku do wcześniejszych stadiów postępowania, liczba biegłych psychiatrów, którzy są wysłuchiwanymi przez sąd przed orzeczeniem, zmianą lub uchynieniem środka zabezpieczającego. Wobec brzmienia przepisu w doktrynie wywiązał się spór odnośnie do listy postępowań, w których sąd jest zobowiązany odebrać ustną opinię od wymienionych tam biegłych²⁸. Dobrze ocenić należy pozostałe części tej konstrukcji, w tym: prawo stron oraz wnioskodawcy do wzięcia udziału w posiedzeniu sądu (§ 3) oraz warunki pozostawienia wniosku bez rozpoznania (§ 4).

Zmiany z 2015 r. to także przejaw społecznej wrażliwości ustawodawcy będący odpowiedzią na podnoszone od szeregu lat zapotrzebowanie praktyki. W § 3 art. 204 k.k.w. nałożono bowiem na sąd, który podjął decyzję o zwolnieniu sprawcy z internacji psychiatrycznej, obowiązek powiadomienia właściwego organu do spraw pomocy społecznej o stwierdzonych w trakcie orzekania przesłankach świadczących o potrzebie umieszczenia zwolnionego sprawcy w domu pomocy społecznej. Niemniej jednak pozytywną ocenę tego przepisu (sankcjonującego jedynie dotychczasową dobrą praktykę w tym zakresie²⁹) przysłała niska precyzja jego redakcji³⁰ (brak określenia, czy chodzi tylko o przeniesienie za zgodą, brak doprecyzowania trybu procedowania tej sprawy).

Nowelą z dnia 11 marca 2016 r.³¹ do Kodeksu karnego wykonawczego włączono przepisy o informowaniu pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu psychiatrycznego przez sprawcę (art. 205a k.k.w.). Wcześniej tego typu rozwiązania implementowano do przepisów o zwalnianiu skazanego z zakładu karnego (art. 168a k.k.w.) oraz oskarżonego z aresztu śledczego (art. 253 § 3 k.p.k.). Ta naturalna konsekwencja rozszerzenia pakietu ochrony interesów osób pokrzywdzonych przestępstwem (czynem zabronionym) także i na pole internacji psychiatrycznej wymaga docenienia. Nowy przepis nie jest jednak pozbawiony wad, które były już przedmiotem zarzutów kierowanych pod adresem art. 168a k.k.w.³² (m.in. brak realnych mechanizmów ochrony pokrzywdzonego, nieuwzględnienie realnego zagrożenia ze strony pokrzywdzonego).

V

Jednoznaczna ocena zmian, jakie miały miejsce w regulacji wykonywania internacji psychiatrycznej na przestrzeni ostatnich kilku lat, jest trudna. Reforma postępowania

28 K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 931; M. Pyrcak-Górowska, *Wysłuchanie biegłego na posiedzeniu w przedmiocie orzeczenia, zmiany lub uchylenia środka zabezpieczającego – problemy interpretacyjne związane z art. 199b § 2 k.k.w.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 4, s. 6–10.

29 K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...*, s. 973.

30 L. Osiński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021, s. 762.

31 Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r. poz. 437.

32 M. Klejnowska, *Informowanie pokrzywdzonego o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) z aresztu śledczego (zakładu karnego)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 1, s. 124–130.

wykonawczego w przedmiocie środków zabezpieczających przebiegała bowiem inaczej niż w Kodeksie karnym, o czym była mowa na wstępie. Obok przepisów zupełnie nowych pojawiły się te funkcjonujące wcześniej w ustawie materialnej. Część regulacji skorygowano.

Krótki przegląd najważniejszych zmian, które zaszły po 2015 r., pokazuje, że wiele z nowych przepisów mimo zasadniczo dobrego kierunku reformy zostało nieprecyzyjnie zredagowanych albo jest niespójnych z resztą regulacji. Niejednokrotnie prowadzi to do paraliżu postępowania wykonawczego. Są też przepisy, które spotkały się ze zdecydowaną krytyką doktryny. W obu przypadkach można jedynie mieć nadzieję, że te nieprawidłowości zostaną dostrzeżone i poprawione przez ustawodawcę zgodnie z postulatami doktryny, przedstawionymi także na łamach niniejszego opracowania.

Niezależnie od powyższych uwag docenić należy, iż po kilkudziesięciu latach dostrzeżono potencjał tej instytucji i podjęto się trudu jej gruntownej reformy. Aby jednak odniosła ona zamierzone skutki, potrzebna jest korekta tych mechanizmów, które nie wytrzymały zderzenia z praktyką, i ciągłe monitorowanie efektywności pozostałych. Dużą rolę w tym zadaniu ma do odegrania środowisko radców prawnych i adwokatów. Interwencja psychiatryczna należy bowiem do najbardziej dotkliwych instytucji prawa karnego, a pole potencjalnych naruszeń prawa internowanych ze strony organów postępowania jest tu niezwykle szerokie. Z tego względu szczególnie ważnym zadaniem pełnomocników jest wnikliwe pilnowanie interesów osób, które z racji swoich dysfunkcji zdrowotnych nie są w stanie o nie właściwie zadbać.

Bibliografia

Literatura

- Banaś-Grabek A., *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5.
- Barczak-Oplustil A., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, t. 1, Komentarz do przepisów art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Bieńkowska E., [w:] E. Bieńkowska i in., *Kodeks karny. Komentarz, część ogólna*, Warszawa 1999.
- Bogunia L., *Projektowane zmiany w wykonywaniu leczniczych środków zabezpieczających*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, t. XIII.
- Ciechorski J., *Dopuszczalność udzielenia przepustki w czasie detencji – nowe regulacje Kodeksu karnego wykonawczego*, „Prawo i Medycyna” 2016, nr 3.
- Długosz J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Zawłocki, M. Królikowski, Warszawa 2017.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2002.
- Góralski P., *Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym*, Warszawa 2015.
- Kalisz T., Kwieciński A., *Projektowane zmiany w zakresie stosowania i wykonywania leczniczych środków zabezpieczających (uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy*

- Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw w wersji z 14 kwietnia 2014 r.*), „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83.
- Klejnowska M., *Informowanie pokrzywdzonego o zwolnieniu oskarżonego (skazanego) z aresztu śledczego (zakładu karnego)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 1.
- Kwieciński A., *Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym i praktyka ich wykonywania*, Wrocław 2009.
- Kwieciński A., *Środki zabezpieczające po zmianach z 2015 roku*, Wrocław 2021.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Łuczak K., Muszyńska A., *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Osiński L., [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Pyrcał-Górowska M., *Wysłuchanie biegłego na posiedzeniu w przedmiocie orzeczenia, zmiany lub uchylecia środka zabezpieczającego – problemy interpretacyjne związane z art. 199b § 2 k.k.w.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 4.
- Tygielski M., *Lecznicze środki zabezpieczające stosowane wobec sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem*, Warszawa 2018.

Orzecznictwo

- Wyrok ETPC z dnia 6 listopada 2007 r. w sprawie *Mocarska vs Polska*, nr 26917/05, LEX nr 318597.
- Wyrok ETPC z dnia 8 czerwca 2010 r. w sprawie *Kumenda vs Polska*, nr 2369/09, LEX nr 578362.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 kwietnia 2015 r., U 8/14, Dz.U. poz. 602.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 marca 2017 r., SK 13/13, Dz.U. z 2017 r. poz. 666.

Sylwia Zaborska¹

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID ID: 0000-0002-9811-9995

DYLEMATY W ORZECZNICTWIE SĄDÓW ADMINISTRACYJNYCH W ZAKRESIE WYKORZYSTYWANIA NADUŻYWANIA PRAWA DO INFORMACJI PUBLICZNEJ

ABSTRACT

Dilemmas within the case law of administrative courts on the abuse of the right to public information

The right to public information is one of the systemic principles of the functioning of the state. However, restrictions in access to this particular right form exceptions to the constitutional principle. Recently, the case law of administrative courts and the views of legal authors and commentators have begun to invoke the framework of the abuse of the right to public information as a circumstance based on which an entity may deny the applicant access to information. In the absence of statutory regulation, the boundaries and guidelines for applying the framework of the abuse of the right to public information are set by the case law of administrative courts. When analysing the most recent rulings of the Supreme Administrative Court of Poland and the provincial administrative courts, one can see a certain dualism in the applicability of the framework in question. The lack of uniformity in this respect stems primarily from the need to balance the values

¹ Radca prawny, pracownik badawczo-dydaktyczny w Katedrze Prawa Informatycznego i Zawodów Prawniczych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

between respecting the constitutional principle of the right to public information and the possibility of limiting it in events of abuse of an individual's right.

As a result of the analysis of the recent case law of administrative courts, a position is outlined indicating that, according to the dominant line of case law, entities obliged to provide public information may invoke the framework mentioned above to protect themselves from actions that are contrary to the assumptions of the Polish Act on Access to Public Information.

Keywords: abuse of the right to public information, public information, processed information

Słowa kluczowe: nadużywanie prawa do informacji publicznej, informacja publiczna, informacja przetworzona

Wstęp

Problematyka dotycząca dostępu do informacji publicznej od lat wzbudza w nauce prawa oraz w judykaturze niesłabnące zainteresowanie. Dzieje się tak między innymi z uwagi na fakt, że powszechność informacji stanowi cechę współczesnej demokracji. Zapewnienie obywatelom prawa do uzyskiwania informacji o działalności władzy publicznej stanowi ważny element rzetelności działania organów demokratycznego państwa². W orzecznictwie podkreśla się natomiast, że prawo do informacji publicznej z jednej strony umożliwia obywatelom realny udział w życiu publicznym, zaś z drugiej strony służy jawności życia publicznego. Prawo to ułatwia także sprawowanie kontroli obywatelskiej nad funkcjonowaniem władzy publicznej³.

Uprawnienie do pozyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne ma swoje źródło w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴. Zgodnie z treścią art. 61 ust. 1 Konstytucji RP „obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa”. W konsekwencji ustawodawca prawo do informacji publicznej nadał rangę zasady prawnej.

Rozwinięciem regulacji konstytucyjnej w zakresie prawa do uzyskiwania informacji publicznej są przepisy ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej⁵. Przedmiotowa ustawa konkretyzuje zasady i tryb dostępu do informacji publicznej. Przy czym wskazać należy, iż w odniesieniu do zakresu podmiotowego omawianego prawa art. 2 ust. 1 ustawy rozszerza zakres wyrażony w Konstytucji RP i przesądza, iż prawo

2 B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 307–308.

3 Wyrok NSA z dnia 30 stycznia 2002 r., II SA 717/01, Legalis 54271.

4 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483), dalej: Konstytucja RP.

5 Ustawa o dostępie do informacji publicznej z dnia 6 września 2001 r. t.j. z dnia 5 lipca 2019 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 902).

to przysługuje „każdemu”. Natomiast ust. 2 tego przepisu zastrzega, iż „od osoby wykonującej prawo do informacji publicznej nie wolno żądać wykazania interesu prawnego lub faktycznego”.

W konsekwencji na gruncie ustawy o dostępie do informacji publicznej nie określono granic korzystania z prawa do informacji publicznej. Pomimo kilkunastu lat obowiązywania ustawy zawarte w niej rozwiązania nadal budzą liczne wątpliwości. Każdorazowo przy rozpatrywaniu wniosku o udostępnienie informacji publicznej podmiot zobowiązany stoi przed problemem ustalenia granic dostępu do informacji⁶. Z regulacji ustawowej wynika bowiem szeroki dostęp do jej uzyskania. Osoba korzystająca z prawa do informacji publicznej nie jest natomiast zobowiązana do wskazania celów ani motywów swojego działania. Motywy, jakie towarzyszą wnioskodawcy przy zgłoszeniu żądania, nie mają żadnego znaczenia. Ustawa nie wymaga ich podawania, a co więcej zabrania nawet podmiotowi, do którego został skierowany wniosek, domagania się ich ujawnienia.

Z jednej strony gwarantuje to aktywny udział jednostki w życiu publicznym oraz zapewnia jawność administracji i innych organów, natomiast z drugiej strony może prowadzić do nadużywania prawa do informacji publicznej. To właśnie pojęcie nadużywania prawa do informacji publicznej w ostatnich latach zyskało znacząco na popularności. Pomimo że konstrukcja nadużycia prawa do informacji publicznej nie ma podstaw normatywnych, to zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie przedmiotu zaczęto wskazywać na możliwość ograniczenia prawa do informacji publicznej właśnie z uwagi na jego nadużywanie⁷. W aktualnym stanie prawnym sądy administracyjne wskazują na granice prawa do udostępniania informacji publicznej. Sądy określają bowiem obszary, w których występuje informacja publiczna, i wskazują, kiedy dany wniosek wykracza poza sferę dostępu do informacji publicznej. W związku z tak doniosłą rolą sądownictwa administracyjnego w zakresie wyznaczenia granic pozyskiwania informacji publicznych w przedmiotowym artykule dokonano analizy najnowszego orzecznictwa sądów administracyjnych w zakresie możliwości stosowania konstrukcji nadużywania prawa do informacji publicznej.

Pojęcie nadużywania prawa do informacji publicznej w doktrynie

Przed przystąpieniem do analizy orzecznictwa sądów administracyjnych w zakresie omawianej problematyki warto w pierwszej kolejności pochylić się nad rozumieniem oraz interpretowaniem nadużywania prawa do informacji publicznej wśród przedstawicieli doktryny. Jak zostało to powyższej wskazane, ustawa o dostępie do informacji publicznej nie definiuje pojęcia nadużywania prawa do informacji publicznej, jak również nie zawiera normy prawnej, która pozwalałaby ograniczać nadużywanie prawa dostępu do informacji publicznej. Zgodnie ze słownikowym znaczeniem pojęcie nadużycia tłumaczone jest jako

⁶ Wyrok NSA z dnia 27 lutego 2014 r., I OSK 1769/13, Legalis 1187525.

⁷ A. Kręcisz-Sarna, *Ochrona przed nadużywaniem prawa do informacji publicznej*, „Informacja w Administracji Publicznej” 2019, nr 1, s. 50–51.

postępowanie niezgodne z przyjętymi normami postępowania⁸. Natomiast Leszek Leszczyński wskazuje, że choć nadużycie prawa dotyczy zagadnień regulowanych prawem, to okazuje się, że rozważanie kwestii nadużycia musi wyjść poza perspektywę czysto formalną, obejmując sytuacje oceniane także pod kątem określonej aksjologii⁹.

W doktrynie przedmiotu podkreśla się, że przez pojęcie nadużywania prawa do informacji publicznej należy rozumieć wykorzystywanie tego prawa w sposób niezgodny z założeniami aksjologicznymi leżącymi u jego podstaw¹⁰. Janusz Drachal wskazuje natomiast, że „nadużycie prawa dostępu do informacji publicznej polegać będzie na próbie korzystania z jego instytucji dla osiągnięcia celu innego niż dbałość o dobro publiczne, jakim jest prawo do przejrzystego państwa, jego struktur, przestrzegania prawa przez podmioty życia publicznego, jawność administracji i innych organów. Celem ustawy nie jest więc zaspokajanie indywidualnych (prywatnych) potrzeb w postaci pozyskiwania informacji publicznych, lecz przeznaczonych dla celów handlowych, edukacyjnych, zawodowych”¹¹. W konsekwencji korzystanie z prawa do informacji publicznej w celu pozyskania informacji w innym zamiarze niż troska o dobro publiczne traktowane jest jako nadużycie tego prawa¹². Przy czym podkreślenia wymaga, iż korzystanie z prawa do informacji publicznej nie może służyć wyłącznie do zaspokojenia osobistej ciekawości osoby występującej z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej¹³. Również w ocenie Piotra Przybysza nadużywanie publicznego prawa podmiotowego ma miejsce wówczas, gdy jednostka podejmuje prawnie dozwolone działania dla osiągnięcia celów innych niż przewidziane przez ustawodawcę. Takie działania lub zaniechanie uprawnionego nie służy społecznie uzasadnionym interesom jednostki¹⁴. Zaś celem i funkcją prawa do informacji jest przede wszystkim troska o dobro publiczne, jakim jest prawo do przejrzystego państwa, jego struktur oraz przestrzeganie prawa przez podmioty życia publicznego¹⁵.

Pojęcie nadużywania prawa do informacji publicznej na gruncie orzecznictwa

Pojęcie nadużywania prawa do informacji publicznej zostało zaakcentowane także w orzecznictwie sądownoadministracyjnym. Przy czym podkreślenia wymaga, że w aktualnym stanie

8 sjp.pwn.pl/slownik/2485927/naduzycie [dostęp: 9 czerwca 2023 r.].

9 L. Leszczyński, *Nadużycie prawa – teoretyczny konspekt aksjologii luzu decyzyjnego*, [w:] *Nadużycie prawa*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003, s. 26.

10 A. Piskorz-Ryń, *Nadużywanie prawa do informacji publicznej – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Kontrola Państwowa” 2008, nr 6.

11 J. Drachal, *Prawo do informacji publicznej w świetle wykładni funkcjonalnej*, [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, Warszawa 2005, s. 147–149.

12 K. Kędzierska, P. Szustakiewicz, *Pojęcie informacji publicznej*, [w:] *Dostęp do informacji publicznej*, red. P. Szustakiewicz, Warszawa 2019, s. 43.

13 Wyrok NSA z dnia 21 listopada 2013 r., I OSK 895/13, Legalis 807670.

14 P. Przybysz, *Nadużywanie prawa w prawie administracyjnym*, [w:] *Nadużycie prawa*, red. M. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003, s. 19.

15 Wyrok NSA z dnia 26 stycznia 2017 r., I OSK 2124/16, Legalis 1604847.

prawnym to sądy administracyjne wskazują na granice prawa do udostępniania informacji publicznej. Sądy określają bowiem obszary, w których występuje informacja publiczna, i wskazują, kiedy dany wniosek wykracza poza sferę dostępu do informacji publicznej¹⁶. W związku z czym przy rozważaniach dotyczących nadużywania prawa do informacji publicznej nie sposób pominąć orzecznictwa sądów administracyjnych.

Jak podkreślił Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 12 listopada 2013 r., „domaganie się dostępu do informacji w sytuacji, w której istnieje inna możliwość jej uzyskania, np. przez stronę danego postępowania przed organem państwa, jak też żądanie danych publicznych w celach komercyjnych, niegodnych, czy z innego powodu nieakceptowanych w państwie prawa nie powinno prowadzić do uwzględnienia żądania, które wówczas stanowić może nadużycie prawa”¹⁷. W ocenie Naczelnego Sądu Administracyjnego zamierzeniem ustawodawcy uchwalającego regulacje doprecyzowujące konstytucyjne prawo do informacji publicznej nie było zaspokojenie indywidualnych potrzeb obywateli. Wykorzystywanie prawa dostępu do informacji publicznej do celów komercyjnych lub osobistych jednostki jest bowiem sprzeczne z celem tego prawa. Powyższe stanowisko zostało powtórzone przez Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 1 listopada 2021 r., wskazano w nim bowiem, że nadużycie prawa podmiotowego do informacji publicznej ma miejsce wówczas, gdy dany podmiot wnioskuje o udostępnienie informacji publicznej w celu innym niż chęć zachowania jawności życia publicznego czy uzyskania informacji mającej znaczenie dla większej liczby osób. Nadużycie to z reguły ma miejsce wówczas, gdy żądana informacja ma znaczenie wyłącznie indywidualne, będąc istotną tylko z perspektywy wnioskodawcy. Przy czym z reguły wnioskodawca przez nadużycie prawa zmierza do realizacji własnych interesów, np. przez zamiar wykorzystania udostępnionej informacji na potrzeby procesu cywilnego, którego wnioskodawca jest stroną¹⁸.

Również Wojewódzki Sąd Administracyjny w Kielcach w wyroku z dnia 20 marca 2019 r. oddalił skargę na bezczynność organu oraz wskazał, że ustawa o dostępie do informacji publicznej nie ma na celu zaspokajania indywidualnych potrzeb obywateli. Korzystać z niej należy zaś wyłącznie w sytuacji, gdy zamiarem jednostki jest troska o dobro publiczne. Inny sposób korzystania z prawa dostępu do informacji publicznej może stanowić jego nadużycie¹⁹. W stanie faktycznym, na gruncie którego zapadł powyższy wyrok, skarżąca wystąpiła do powiatowego urzędu pracy łącznie z 18 wnioskami. Natomiast w każdym z tych wniosków znajdowało się po kilkanaście żądań. Przy czym

16 Podkreślenia wymaga, że art. 1 ust. 1 ustawy o dostępie do informacji publicznej nie wyjaśnia, czym jest informacja publiczna. W orzecznictwie sądów administracyjnych przyjmuje się szerokie pojęcie informacji publicznej, uznając za informację publiczną każdą wiadomość dotyczącą faktów i danych, wytworzoną przez władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne, a także inne podmioty, które tę władzę realizują bądź gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa w zakresie swoich kompetencji. W taki sam sposób kwalifikowane są wiadomości niewytworzone przez podmioty publiczne, lecz odnoszące się do tych podmiotów (wyrok NSA z dnia 30 października 2002 r., II SA 1956/02, Legalis 106369).

17 Wyrok NSA z dnia 21 listopada 2013 r., I OSK 895/13, Legalis 807670.

18 Wyrok NSA z dnia 9 listopada 2021 r., III OSK 3907/21, Legalis 2631700.

19 Wyrok WSA w Kielcach z dnia 20 marca 2019 r., II SAB/Ke/6/19, LEX 2647378.

wnioski kierowane były wyłącznie do jednego z dyrektorów urzędów, żądania zaś dotyczyły m.in. list obecności dyrektora, jego zastępcy czy głównego księgowego. Z poczynionych ustaleń wynikało, że skarżąca występowała z wnioskami wyłącznie od momentu rozwiązania przez powiatowy urząd pracy umowy z jej matką dotyczącej refundacji kosztów wyposażenia stanowisk pracy. Zarówno w ocenie urzędu, jak i sądu administracyjnego rozpatrującego przedmiotową sprawę ustawa o dostępie do informacji publicznej nie powinna być wykorzystywana w innym celu niż troska o przejrzyste państwo oraz jawność działania administracji. Powyższy pogląd podzielił także Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 11 maja 2023 r., podkreślając, iż celem ustawy o dostępie do informacji publicznej nie jest zaspokajanie indywidualnych (prywatnych) potrzeb w postaci pozyskiwania informacji wprawdzie publicznych, lecz przeznaczonych dla celów innych niż wyżej wymienione²⁰.

Dążenie do pozyskiwania informacji o osobach pełniących funkcje publiczne wyłącznie do prowadzenia sporów osobistych czy też w celu szykanowania tych osób na gruncie orzecznictwa także stanowi nadużycie prawa do informacji publicznej. Zgodnie bowiem z wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 maja 2017 r. wniosek o informację publiczną, który ma na celu jedynie wywołanie dolegliwości dla osoby pełniącej funkcję publiczną oraz utrudnienie funkcjonowania podmiotu zobowiązanego do udzielenia odpowiedzi, wskazuje na nadużycie trybu dostępu do informacji publicznej²¹. Intencją ustawodawcy uchwalającego regulację doprecyzowujące konstytucyjne prawo do informacji publicznej nie było bowiem zaspokojenie indywidualnych, jednostkowych potrzeb obywateli.

W ocenie sądów administracyjnych nadużycie prawa do informacji publicznej następuje także w sytuacji, gdy pełnomocnik wnioskodawcy wytwarza dużą liczbę wniosków oraz skarg na bezczynność organu jedynie w celu uzyskania zwrotu kosztów zastępstwa procesowego. Okolicznościami wskazującymi na takie działanie jest m.in. niewielki wkład pracy pełnomocnika wobec treści skarg oraz ich seryjność. Ponadto inicjowanie podobnych postępowań sądowych przez stronę reprezentowaną przez tego samego pełnomocnika uzasadnia powzięcie wątpliwości, czy głównym celem opisanego działania nie jest wyłącznie uzyskanie zasądzenia kosztów zastępstwa procesowego²².

Ponadto działania polegające na składaniu licznych wniosków przez jedną i tę samą osobę w orzecznictwie sądownoadministracyjnym uznawane są jako przejaw nadużywania prawa do informacji publicznej. Takie postępowanie zagraża prawidłowemu funkcjonowaniu podmiotów zobowiązanych do udzielenia odpowiedzi na wnioski oraz zagraża realizowaniu prawa do dostępu do informacji publicznej tym osobom, które chcą je wykorzystywać zgodnie z jego ideą. Uporczywe wysyłanie dużej liczby wniosków tylko i wyłącznie w celu „dokuczenia” absorbuje siły oraz środki poszczególnych jednostek. Naczelny Sąd Administracyjny w uzasadnieniu do wyroku z dnia 30 sierpnia 2012 r. wskazał, iż nadużycie prawa do informacji publicznej dotyczy zwłaszcza sytuacji,

20 Wyrok NSA z dnia 11 maja 2023 r., III OSK 181/22, Legalis 2932920.

21 Wyrok NSA z dnia 11 maja 2017 r., I OSK 2777/16, Legalis 1632573.

22 Postanowienie NSA z dnia 13 września 2016 r., I OZ 930/16, Legalis 1550401; postanowienie NSA z dnia 2 września 2016 r., I OZ 903/16, Legalis 1505617.

w których intencje składającego wniosek nie mieszczą się w założeniach aksjologicznych, które legły u podstaw omawianej regulacji prawnej, w tym jeśli wniosek ma na celu udrženie podmiotu rozpatrującego. W rozpoznawanej przez sąd sprawie wnioskodawca złożył bowiem do urzędu gminy kilkaset wniosków o udostępnienie informacji publicznej. Zdaniem Naczelnego Sądu Administracyjnego wnioskodawca nadużywał swojego prawa do uzyskania informacji publicznej, zakłócając tym samym funkcjonowanie urzędu gminy. Ponadto takie działanie negatywnie wpływa na efektywność jednostki w zakresie wykonywania powierzonych ustawowych zadań²³. Na szczególną uwagę zasługuje także wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim, który zapadł na gruncie stanu faktycznego, w którym to skarżący zwrócił się do Prezesa Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie o udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w 17 zestawach, każdy po kilkadziesiąt pytań różnej treści. Skarżący wskazał, iż pytania te kieruje w trybie ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. W odpowiedzi na przedmiotowy wniosek Prezes Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie wskazał, iż nie ustosunkuje się do przedstawionych pytań, bowiem analiza ich treści, formy i ilości daje podstawy do uznania, że prawdziwym celem wnioskodawcy nie jest uzyskanie niezbędnej informacji publicznej, lecz utrudnienie pracy sądu i swoista zabawa z instytucją. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gorzowie Wielkopolskim rozpatrujący powyższą sprawę podzielił pogląd Prezesa Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie. Wskazał, że wnioskodawca nie może oczekiwać odpowiedzi na pytania, które można uznać za niedorzeczne, nierządki o lekceważącej czy obraźliwej treści, niemające nic wspólnego z działalnością danej instytucji publicznej. W rezultacie takie żądanie wykracza poza przedmiot i cele ochrony przewidzianej ustawą o dostępie do informacji publicznej²⁴.

Dokonując analizy powyżej wskazanych orzeczeń, zauważyć można, iż pierwsza grupa odnosiła się do sytuacji, gdy prawo do informacji publicznej wykorzystywane było głównie w celach indywidualnych, osobistych. Natomiast druga grupa orzeczeń wskazywała na wykorzystywanie prawa do informacji publicznej w celu utrudnienia funkcjonowania podmiotów zobowiązanych do udzielenia tej informacji.

Jak zostało to już zasygnalizowane powyżej, zagadnienie nadużycia prawa do informacji publicznej jest niejednolicie oceniane w orzecznictwie. W uzasadnieniu wyroku z dnia 16 kwietnia 2014 r. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gdańsku odwołał się do treści art. 2 ust. 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej oraz wskazał, że w ocenie sądu przepis ten został świadomie zastosowany przez ustawodawcę jako środek służący do eliminowania ewentualnych prób ograniczenia prawa do informacji publicznej. Przedmiotowa regulacja wskazuje bowiem, że poza zainteresowaniem podmiotów zobowiązanych do udostępnienia informacji publicznej pozostaje okoliczność, dlatego wnioskodawca żąda informacji publicznej. W związku z czym w ocenie sądu ustawodawca musiał liczyć się z tym, iż prawo do informacji publicznej może być nadużywane lub wykorzystywane do celów, którym nie miało służyć²⁵. Również Wojewódzki Sąd

23 Wyrok NSA z dnia 30 sierpnia 2012 r., I OSK 799/12, Legalis 778459.

24 Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 stycznia 2010 r., II SAB/Go 70/09, Legalis 248113.

25 Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 16 kwietnia 2014 r., II SAB/Gd 5/14, Legalis 953199.

Administracyjny we Wrocławiu w uzasadnieniu wyroku z dnia 25 maja 2018 r. podkreślił, iż odmowy do udzielenia informacji publicznej nie można uzasadniać nadużyciem prawa, bowiem przepisy regulujące prawo do informacji publicznej takiej instytucji prawnej nie przewidują²⁶. Na brak obowiązujących w systemie prawa właściwych instrumentów, które pozwalałyby na ograniczenie dostępu do informacji publicznej prostej, wskazał także Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gliwicach. W uzasadnieniu wyroku z dnia 11 czerwca 2014 r. podkreślił, że ustawodawca prawo do informacji publicznej przyznał każdemu, bez względu na jego cele i motyw²⁷. Tożsame stanowisko zostało także zaprezentowane w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 marca 2021 r. W uzasadnieniu przedmiotowego wyroku podkreślono, że prawo do informacji publicznej ma rangę konstytucyjną, a przepisy ustawowe regulujące dostęp do informacji publicznej w zasadzie nie zawierają systemowych ograniczeń przeciwdziałających nadużywaniu prawa do uzyskania informacji. Dlatego ewentualne powołanie się na nadużycie prawa do informacji musi być zastrzeżone wyłącznie do przypadków skrajnych, w których wnioskodawca wykazuje się dużą dozą złej woli, a ilość i zakres objętych wnioskami informacji może utrudnić normalne funkcjonowanie i wypełnianie swoich ustawowych kompetencji przez organ administracji publicznej²⁸. Natomiast Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 9 grudnia 2021 r. wskazał, że „sam fakt żądania przedmiotowej informacji dla osiągnięcia innego celu niż troska o dobro publiczne nie powoduje automatycznie, że informacja ta traci walor informacji publicznej”²⁹.

Powyższe orzeczenia odnoszące się krytycznie do instytucji nadużycia prawa do informacji publicznej znajdują także odzwierciedlenie wśród przedstawicieli doktryny. W ocenie Michała Bernaczyka nadużycie omawianego prawa jest zagadnieniem o charakterze proceduralnym wymagającym interwencji ustawodawcy w przypadku ujawnienia rzeczywistych i powszechnych – a nie jedynie incydentalnych – przypadków korzystania z prawa do informacji w sposób oczywiście sprzeczny z obowiązującym porządkiem prawnym³⁰. Natomiast Joanna Taczowska-Olszewska podkreśla, iż uciążliwość, jaką stanowi dla organów rozpoznawanie wniosków, nie może stanowić przesłanki, która mogłaby usprawiedliwiać formułowanie zarzutu nadużycia prawa do informacji publicznej. Taki sposób interpretacji regulacji zawartych w ustawie o dostępie do informacji publicznej umożliwia organom drogę do podejmowania dyskrecjonalnych decyzji³¹. W podobnym tonie wypowiedział się także Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 14 czerwca 2022 r., wskazując, że wyprowadzenie wniosku w zakresie nadużywania prawa do informacji publicznej wyłącznie z faktu złożenia wielu wniosków o udzielenie informacji publicznej tej samej treści do różnych podmiotów nie pozwala na stwierdzenie *a priori* nadużywania prawa do informacji publicznej i działania w innym interesie niż

26 Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 25 maja 2018 r., IV SAB/Wr 27/18, Legalis 1798154.

27 Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 11 czerwca 2014 r., IV SAB/GI 26/14, Legalis 1918623.

28 Wyrok NSA z dnia 16 marca 2021 r., III OSK 56/21, Legalis 2561500.

29 Wyrok WSA w wyroku z dnia 9 grudnia 2021 r., IV SAB/Po 209/21, Legalis 2650315.

30 M. Bernaczyk, *Prawo do informacji w Polsce i na świecie*, Warszawa 2014, s. 368–369.

31 J. Taczowska-Olszewska, *Dostęp do informacji publicznej w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2014, s. 263.

interes publiczny³². Pojawienie się instytucji nadużywania prawa do informacji publicznej w doktrynie oraz orzecznictwie spotkało się także z wyraźną krytyką stowarzyszenia Sieci Obywatelskiej Watchdog Polska³³. W ocenie przedstawicieli stowarzyszenia poszukiwanie ograniczeń lub też rozważanie, jaki jest cel wnioskodawcy, naraża ochronę prawa do informacji na szwank i jest działaniem wbrew prawnoczułowiecznej istocie tego prawa³⁴. Tym bardziej że zgodnie z dominującym w orzecznictwie poglądem w sytuacji nadużycia prawa do informacji publicznej mamy do czynienia z jej depublicyzacją, a zatem wnioskowaną informację należy traktować jako niepubliczną, tj. niepodlegającą przepisom ustawy o dostępie do informacji publicznej. Powyższe oznacza, że czynność organu w zakresie zakończenia procedury badania wniosku podmiotu zainteresowanego powinna zostać zakończona zwykłym pismem jako czynnością materialno-techniczną, informującym wyłącznie o niepublicznym charakterze informacji ze względu na nadużycie prawa³⁵. Natomiast ewentualna kontrola sądowa postępowania organu może być jedynie następstwem skargi na bezczynność organu³⁶.

Zapobieganie nadużyciu prawa do informacji publicznej

Jak zostało to już powyżej wskazane, regulacje zawarte w ustawie o dostępie do informacji publicznej nie zawierają mechanizmów pozwalających wprost na ograniczenie prawa dostępu do informacji publicznej z uwagi na nadużycie tego prawa. W związku z tym w orzecznictwie zaczęto wskazywać, iż jedynym przepisem ustawy, za którego pomocą podmiot zobowiązany mógłby podjąć próbę ochrony przed składaniem licznych i rozległych wniosków przez jedną i tę samą osobę, jest regulacja dotycząca uznania wnioskowanej informacji za informację przetworzoną³⁷. Pozyskanie informacji przetworzonej jest bowiem uzależnione od wykazania przez wnioskodawcę, że jest to szczególnie istotne dla interesu publicznego³⁸. Pojęcie szczególnej istotności dla interesu publicznego jest nieostre oraz nie znajduje swojej ustawowej definicji³⁹. Powyższe jednoznacznie wskazuje, że podmiot zobowiązany powinien każdorazowo badać, czy wnioskodawca należycie wykazał szczególnie interes publiczny. W orzecznictwie podkreśla się, że dla dokonania

32 Wyrok NSA z dnia 14 czerwca 2022 r., III OSK 4646/21, Legalis 2714165.

33 Polskie stowarzyszenie utworzone w 2003 r. prowadzące działalność strażniczą. Organizacja zajmuje się m.in. dostępem do informacji publicznej i udzielaniem pomocy prawnej na ten temat.

34 S. Osowski, *Nadużywanie prawa do informacji. Analiza krytyczna*, Sieć Obywatelska Watchdog, s. 9, <https://siecobywatelska.pl/do-pobrania/naduzywanie-prawa-informacji-analiza-krytyczna/> [dostęp: 25 lipca 2023 r.].

35 K. Pawlik, *Kwalifikacja informacji a nadużycie prawa do informacji publicznej*, „Radca Prawny w Administracji” 2022, nr 1, s. 36–37.

36 Por. P. Szustakiewicz, *Rażąca bezczynność i przewlekłość postępowania w sprawach z zakresu dostępu do informacji publicznej*, „Samorząd Terytorialny” 2021, nr 1–2, s. 151–158.

37 A. Kręcisz-Sarna, *Ochrona przed nadużywaniem...*, s. 51–52.

38 Art. 3 ust. 1 pkt 1 ustawy o dostępie do informacji publicznej.

39 B. Wilk, D. Sześciło, *Nadużywanie prawa do informacji publicznej w orzecznictwie sądów administracyjnych*, Warszawa 2022, s. 54.

prawidłowej oceny w kontekście tego, czy udzielenie informacji jest szczególnie istotne dla interesu publicznego, znaczenie mają nie tylko intencja wnioskodawcy oraz wskazany przez niego cel, ale także istota i charakter żądanej informacji⁴⁰.

Samo stworzenie informacji przetworzonej wiąże się z czynnościami, które wykraczają poza zwykłą działalność podmiotu zobowiązanego do udzielenia informacji publicznej. Przekształceniu nie ulega istniejąca informacja prosta, lecz przy zaangażowaniu dodatkowych środków tworzona jest nowa jakościowo oraz rodzajowo informacja⁴¹. Natomiast Naczelny Sąd Administracyjny wyraził pogląd, iż „informacja publiczna przetworzona to taka informacja, na którą składa się pewna suma informacji tzw. informacji publicznej prostej, dostępnej bez wykazywania przesłanki interesu publicznego. Ze względu jednak na treść żądania, udostępnienie wnioskodawcy konkretnej informacji publicznej nawet o wspomnianym wyżej prostym charakterze, wiązać się może z potrzebą przeprowadzenia odpowiednich analiz, zestawień, wyciągów, usuwania danych chronionych prawem. Takie zabiegi czynią zatem takie informacje proste, informacją przetworzoną, której udzielenie jest skorelowane z potrzebą istnienia przesłanki interesu publicznego”⁴². W orzecznictwie uznano także, że w sytuacji gdy udostępnienie informacji wiąże się z poniesieniem nakładów organizacyjnych i finansowych, które w znaczącym stopniu utrudniają działanie organu lub też instytucji zobowiązanej, uznać należy, że wniosek dotyczy informacji przetworzonej⁴³. Również w literaturze dostrzegalny jest pogląd, zgodnie z którym wnioski, które zakłócają normalny tok działania organu oraz wykonywanie przypisanych mu zadań, pomimo że dotyczą informacji prostych, należy uznawać za informację przetworzoną⁴⁴. Natomiast w przypadku ustalenia, że wniosek dotyczy informacji przetworzonej, podmiot zobowiązany powinien wezwać wnioskodawcę do wykazania, dlaczego uzyskanie informacji publicznej jest szczególnie uzasadnione dla interesu publicznego.

W związku z czym metodą przeciwdziałania nadużyciu prawa do informacji może być uznanie przez podmiot zobowiązany, że przedmiotowe żądanie dotyczy informacji przetworzonej. Niemniej jednak zasadne wydaje się stwierdzenie, że przeciwdziałanie składaniu licznych wniosków m.in. z pobudek niemających żadnego związku z celami ustawy o dostępie do informacji publicznej powinno znaleźć konkretne umocowanie ustawowe.

Podsumowanie

Mając na uwadze powyższe, wskazać należy, że nadużywanie prawa do informacji publicznej ma miejsce w sytuacji, gdy jest wykorzystywane w sposób niezgodny z ideą funkcjonowania tego prawa. Istotną przeszkodą w diagnozowaniu nadużycia prawa

40 Wyrok NSA z dnia 23 listopada 2018 r., I OSK 2951/16, Legalis 1857410.

41 K. Kędzińska, P. Szustakiewicz, *Pojęcie informacji publicznej...*, Warszawa 2019, s. 45.

42 Wyrok NSA z dnia 17 października 2006 r., I OSK 1347/05, Legalis 233024.

43 Wyrok NSA z dnia 7 grudnia 2011 r., I OSK 1737/11, Legalis 1945187.

44 I. Kamińska, M. Rozbicka-Ostrowska, *Ustawa o dostępie do informacji publicznej*, Warszawa 2015, s. 51.

do informacji publicznej może być nieznanostwo motywów, jakimi kieruje się dany podmiot domagający się udzielenia mu informacji publicznej. Brak jest bowiem jakichkolwiek podstaw prawnych domagania się od takiego podmiotu wyjaśnienia powodów, dla których chce on skorzystać z przysługującego mu publicznego prawa podmiotowego – ustawodawca wyraźnie potwierdza tę zasadę w art. 2 ust. 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej.

Jak natomiast wskazuje się w orzecznictwie, „zamiarem ustawodawcy nie było tworzenie instrumentów pozwalających na utrudnienie funkcjonowania jednostek wykonujących zadania publiczne, lecz zapewnienie każdemu możliwości realizowania jego konstytucyjnego prawa do uzyskania informacji publicznej”⁴⁵. W związku z czym po kilkunastu latach obowiązywania przepisów dotyczących dostępu do informacji publicznej oraz uwzględniając powyżej powołane orzecznictwo, zauważyć można przeważający pogląd, zgodnie z którym podmioty zobowiązane do udzielenia informacji publicznej mogą powoływać się na powyższą konstrukcję w celu uchronienia się przed działaniami sprzecznymi z założeniami ustawy o dostępie do informacji publicznej. Warte zaakcentowania na gruncie omawianego problemu jest także najnowsze orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 24 marca 2023 r., zgodnie z którym „zachowanie mające cechy nadużywania prawa nie powinno korzystać z ochrony prawnej, jednak identyfikacja takiego nadużycia w przypadku dostępu do informacji publicznej jest bardziej skomplikowana z uwagi na dyspozycję art. 2 ust. 2 ustawy o dostępie do informacji publicznej”⁴⁶.

Warty podkreślenia jest także fakt, że instytucja nadużycia prawa do informacji publicznej została prawnie uregulowana w prawodawstwie niektórych krajów europejskich. Przykładowo estońska ustawa z dnia 15 listopada 2000 r. o informacji publicznej określa fakultatywne przesłanki uzasadniające odmowę udostępnienia informacji publicznej z uwagi na nadużycie prawa do informacji publicznej w sytuacji, gdy:

- » informacja była już przedmiotem udostępnienia danemu wnioskodawcy, wnioskodawca zaś nie uzasadnił potrzeby uzyskania dostępu do tej informacji ponownie;
- » realizacja wniosku wymagałaby zmiany w organizacji pracy adresata wniosku, utrudniałaby wykonywanie jego zadań publicznych lub wiązałaby się z nieproporcjonalnie wysokimi kosztami ze względu na ilość żądanych informacji⁴⁷.

Analogicznie jak w przypadku Estonii, również Irlandia oraz Hiszpania dopuszczają ograniczenie prawa do informacji z uwagi na jego nadużycie. Irlandzka ustawa o informacji publicznej wskazuje, że może nastąpić odmowa udostępnienia informacji w sytuacji, gdy uwzględnienie żądania wnioskodawcy wiązałoby się ze znaczącym i nieracjonalnym zakłóceniem pracy organu⁴⁸. Hiszpańska ustawa o jawności, dostępie do informacji publicznej i dobrym rządzeniu wskazuje natomiast, że wniosek o udostępnienie informacji publicznej jest niedopuszczalny, gdy jest niewątpliwie powtórnie złożony lub kiedy stanowi nadużycie względem celów ustawy związanych z zapewnieniem jawności⁴⁹.

45 Wyrok NSA z dnia 17 października 2006 r., I OSK 1347/05, Legalis 233024.

46 Wyrok NSA z dnia 24 marca 2023 r., III OSK 7440/21 Legalis 2561500.

47 <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010> [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

48 <http://www.acts.ie/ga.act.1997.0013.1.html> [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

49 <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2013-12887> [dostęp: 6 czerwca 2023 r.].

W konsekwencji zasadny wydaje się postulat ustawowego uregulowania omawianego problemu także w ustawodawstwie polskim. Z pewnością byłoby to korzystne dla podmiotów zobowiązanych do udostępnienia informacji publicznej⁵⁰. Choć z drugiej strony nie należy zapominać, że ograniczenie dostępu do informacji publicznej stanowi jedynie wyjątek od konstytucyjnej zasady prawa do informacji. Przez co powołanie się na nadużycie prawa do informacji możliwe powinno być tylko w sytuacjach wyjątkowych.

---

50 Brak ustawowej regulacji instytucji nadużywania prawa do informacji publicznej stwarza ryzyko wystąpienia luzu decyzyjnego, skutkującego z kolei nadużywaniem przez podmioty zobowiązane w świetle ustawy do udzielania informacji publicznej – D. Lebowa, A. Fermus-Bobowiec, *Prawo do informacji publicznej a jego nadużycie – rozważania na gruncie orzecznictwa sądów administracyjnych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2022, nr 2, s. 38.

Bibliografia

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Bernaczyk M., *Prawo do informacji w Polsce i na świecie*, Warszawa 2014.
- Drachal J., *Prawo do informacji publicznej w świetle wykładni funkcjonalnej*, [w:] *Sądow-
nictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, War-
sawa 2005.
- Kamińska I., Rozbicka-Ostrowska M., *Ustawa o dostępie do informacji publicznej*, War-
sawa 2015.
- Kędzierska K., Szustakiewicz P., *Pojęcie informacji publicznej*, [w:] *Dostęp do informacji
publicznej*, red. P. Szustakiewicz, Warszawa 2019.
- Kręcis-Sarna A., *Ochrona przed nadużywaniem prawa do informacji publicznej*, „Infor-
macja w Administracji Publicznej” 2019, nr 1.
- Lebowa D., Fermus-Bobowiec A., *Prawo do informacji publicznej a jego nadużycie – roz-
ważania na gruncie orzecznictwa sądów administracyjnych*, „Annales Universitatis
Mariae Curie-Skłodowska” 2022, nr 2.
- Leszczyński L., *Nadużycie prawa – teoretyczny konspekt aksjologii luzu decyzyjnego*,
[w:] *Nadużycie prawa*, red. H. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa 2003.
- Osowski S., *Nadużywanie prawa do informacji. Analiza krytyczna*, Sieć Obywatelska
Watchdog.
- Pawlik K., *Kwalifikacja informacji a nadużycie prawa do informacji publicznej*, „Radca
Prawny w Administracji” 2022, nr 1.
- Piskorz-Ryń A., *Nadużywanie prawa do informacji publicznej – uwagi de lege lata i de
lege ferenda*, „Kontrola Państwowa” 2008, nr 6.
- Przybysz P., *Nadużywanie prawa w prawie administracyjnym*, [w:] *Nadużycie prawa*, red.
M. Izdebski, A. Stępkowski, Warszawa, 2003.
- Szustakiewicz P., *Rażąca bezczynność i przewlekłość postępowania w sprawach z zakresu
dostępu do informacji publicznej*, „Samorząd Terytorialny” 2021, nr 1–2.
- Taczowska-Olszewska J., *Dostęp do informacji publicznej w polskim systemie prawnym*,
Warszawa 2014.
- Wilk B., Sześciło D., *Nadużywanie prawa do informacji publicznej w orzecznictwie sądów
administracyjnych*, Warszawa 2022.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78,
poz. 483).
- Ustawa o dostępie do informacji publicznej z dnia 6 września 2001 r. t.j. z dnia 5 lipca
2019 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 902).

Orzecznictwo

- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 maja 2023 r., III OSK 181/22, Legalis 2932920.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 24 marca 2023 r., III OSK 7440/21, Legalis 2561500.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 czerwca 2022 r., III OSK 4646/21, Legalis 2714165.
- Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 9 grudnia 2021 r., IV SAB/Po 209/21, Legalis 2650315.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 listopada 2021 r., III OSK 3907/21, Legalis 2631700.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 marca 2021 r., III OSK 56/21, Legalis 2561500.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Kielcach z dnia 20 marca 2019 r., II SAB/Ke/6/19, LEX 2647378.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 25 maja 2018 r., IV SAB/Wr 27/18, Legalis 1798154.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 listopada 2018 r., I OSK 2951/16, Legalis 1857410.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 stycznia 2017 r., I OSK 2124/16, Legalis 1604847.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 maja 2017 r., I OSK 2777/16, Legalis 1632573.
- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 września 2016 r., I OZ 930/16, Legalis 1550401.
- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 września 2016 r., I OZ 903/16, Legalis 1505617.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 lutego 2014 r., I OSK 1769/13, Legalis 1187525.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 16 kwietnia 2014 r., II SAB/Gd 5/14, Legalis 953199.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 11 czerwca 2014 r., IV SAB/Gl 26/14, Legalis 1918623.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 listopada 2013 r., I OSK 895/13, Legalis 807670.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 sierpnia 2012 r., I OSK 799/12, Legalis 778459.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 grudnia 2011 r., I OSK 1737/11, Legalis 1945187.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 28 stycznia 2010 r., II SAB/Go 70/09, Legalis 248113.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 17 października 2006 r., I OSK 1347/05, Legalis 233024.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 stycznia 2002 r., II SA 717/01, Legalis 54271.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 30 października 2002 r., II SA 1956/02, Legalis 106369.

Jacek Kosonoga¹

Uczelnia Łazarskiego w Warszawie
ORCID ID: 0000-0001-7348-944X

GŁOSA DO WYROKU

SĄDU APELACYJNEGO W WARSZAWIE Z DNIA 14 CZERWCA
2023 R., II AKa 272/22², DOTYCZĄCEGO ZADOŚĆUCZYNIENIA
ZA NIEWĄTPLIWIE NIESŁUSZNE ZATRZYMANIE (APROBUJĄCA)

ABSTRACT

**Gloss to the judgment of the Court of Appeals in Warsaw of June 14, 2023,
case file no. II AKa 272/22 concerning compensation for undoubtedly
wrongful detention (approving)**

In the glossed decision, the Court of Appeals addressed the issue of compensation for unquestionably wrongful arrest. The Court of Appeals, while awarding the amount of PLN 15,000 on this ground, stated that it is adequate to the duration of deprivation of liberty, the physical suffering and negative psychological experiences suffered by the claimant, while also corresponding to the current socio-economic realities in Poland, without causing undue enrichment. The approving gloss to this ruling refers more extensively to the required standards regarding arrest and the procedural guarantees to which a detained person is entitled. Separate considerations concern the criteria for measuring compensation for unquestionably wrongful arrest.

¹ Doktor habilitowany, profesor Uczelni Łazarskiego, pracuje w Katedrze Prawa Karnego na Wydziale Prawa i Administracji tejże uczelni. Adres do kontaktu: jacek.kosonoga@lazarski.pl.

² LEX nr 3581609.

Keywords: arrest, compensation for undoubtedly wrongful arrest, police, deprivation of liberty, direct coercive measures

Słowa kluczowe: zatrzymanie, odszkodowanie z tytułu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania, policja, pozbawienie wolności, środki przymusu bezpośredniego

Teza glosy: **Bezprecedensowa skala nadużyć ze strony organów dokonujących zatrzymania usprawiedliwia nadzwyczajną wysokość kwoty zadośćuczynienia.**

W glosowanym orzeczeniu sąd apelacyjny odniósł się do problematyki zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie. Organ ten nie przychylił się do apelacji prokuratury oraz pełnomocnika Komendanta Stołecznego Policji od wyroku zasądającego na rzecz zatrzymanej kwotę 15 tys. zł tytułem niewątpliwie niesłusznego zatrzymania i utrzymał zaskarżony wyrok w mocy. Stwierdził, że zasądzona kwota jest adekwatna do czasu pozbawienia wolności, doznanych cierpień fizycznych i negatywnych przeżyć psychicznych wnioskodawczyni, jak również czyni zadość obecnym realiom społeczno-gospodarczym w Polsce, nie powodując nadmiernego wzbogacenia. W ocenie sądu faktem jest, iż kwota ta jest nadzwyczaj wysoka, jednakże nie budzi wątpliwości, że i skala nadużyć ze strony organów dokonujących zatrzymania była bezprecedensowa.

Wypowiedź sądu apelacyjnego jest interesująca i skłania do rozważań z kilku zasadniczych powodów. Po pierwsze, w doktrynie procesu karnego problematyka kompensacyjna zdominowana została przez zagadnienia związane z niesłusznym skazaniem lub tymczasowym aresztowaniem³. Tymczasem – biorąc pod uwagę wartość, w którą godzi ten środek – tak samo istotna wydaje się kwestia odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie, zwłaszcza jeżeli uwzględni się dodatkowo, że dochodzi do niego najczęściej jeszcze przed formalnym przedstawieniem zarzutów. Po drugie, komentowany wyrok, który wpisuje się w wyraźnie zauważalny już trend orzeczniczy⁴, dowodzi, że w ostatnim

3 Zob. np. Ł. Chojniak, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz za niesłuszne oskarżenie*, Warszawa 2013; *Niesłuszne skazania – przyczyny i skutki*, red. Ł. Chojniak, Warszawa 2017; Ł. Chojniak, Ł. Wiśniewski, *Przyczyny niesłusznosci skazań w Polsce*, Warszawa 2012, IN 2012, nr 3, s. 201–204; W. Greszta, *Status procesowy prokuratora w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8, s. 274–293; O. Mazur, *Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, nr 3–4, s. 19–33; K. Pachnik, *Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu niesłusznego skazania w prawie polskim wobec nowelizacji procedury karnej*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 227–234; M. Wąsek-Wiaderek, *Kilka uwag o nowym modelu odszkodowania za niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, [w:] *Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego S. Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014, s. 575–591; A. Wilczyńska, *Charakter odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4, s. 51–63; P. Wiliński, *Niesłuszne skazanie w świetle gwarancji konstytucyjnych*, [w:] *Niesłuszne skazania – przyczyny...*, s. 11–16.

4 Zob. np. wyrok SA w Warszawie z dnia 31 maja 2023 r., II AKa 161/22, LEX nr 3568668; wyrok SA w Poznaniu z dnia 28 września 2021 r., II AKa 65/21, LEX nr 3273832; wyrok SA w Warszawie z dnia

czasie praktyka organów ścigania w zakresie poszanowania prawa osób zatrzymywanych jest daleka od normatywnego wzorca wyznaczonego przepisami k.p.k. oraz ustawami szczególnymi⁵. Pozostaje również wątpliwa w kontekście standardu wypracowanego w orzecznictwie strasburskim⁶. Wskazuje, że organy państwa, dopuszczając się naruszeń w związku z czynnością zatrzymania, muszą liczyć się z realnymi, adekwatnymi do ich stopnia kosztami rekompensaty. Po trzecie, tezy zawarte w części motywacyjnej wyroku wyznaczają swoistą granicę pomiędzy uprawnieniami organów państwa a prawami jednostki. Orzekając w przedmiocie odszkodowania, sądy niejednokrotnie zmuszone są przypominać, gdzie powinna ona przebiegać. Glosowane orzeczenie należy do tej właśnie grupy.

Dla oceny rozstrzygnięcia sądu konieczne jest zobrazowanie okoliczności faktycznych towarzyszących zatrzymaniu. Dopiero ich kompleksowa ocena pozwala bowiem na zweryfikowanie zasadności orzeczonego przez sąd pierwszej instancji odszkodowania. W orzecznictwie konsekwentnie twierdzi się bowiem, że zarzut niewłaściwego ustalenia kwoty zadośćuczynienia może być skuteczny tylko wtedy, gdy zaskarżone orzeczenie w sposób oczywisty narusza zasady ustalania tego zadośćuczynienia, a więc gdy uwzględniono niewłaściwe lub nie uwzględniono właściwych elementów mających istotne znaczenie dla określenia wysokości kwoty zadośćuczynienia⁷. Elementy te należy natomiast rekonstruować z okoliczności faktycznych sprawy.

Z niekwestionowanych przez skarżących okoliczności ustalonych przez sądy obu instancji wynikało, że M.K. została zatrzymana od dnia 29 stycznia 2021 r., godz. 21:30 do dnia 31 stycznia 2021 r., godz. 10:32. Łączny czas pozbawienia wolności wyniósł 36 godzin. Skarżący nie kwestionowali okoliczności towarzyszących pozbawieniu wolności ani zeznań złożonych przez samą zatrzymaną, a zarzucali jedynie błąd w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia i mający wpływ na jego treść polegający na niesłusznym przyjęciu, że rozmiar doznanej przez wnioskodawczynię krzywdy spowodowanej zatrzymaniem uzasadnia zasądzenie na jej rzecz zadośćuczynienia w kwocie 15 tys. zł, podczas gdy prawidłowa ocena materiału dowodowego prowadzi do wniosku, iż zasądzona przez sąd kwota zadośćuczynienia jest rekompensatą nadmiernie wygórowaną.

Argumentacji tej nie podzielił sąd apelacyjny, w pełni aprobując ustalenia sądu *meriti*, które przesądziły o wysokości odszkodowania. W szczególności należały do nich takie okoliczności, jak:

-
- 22 marca 2023 r., II AKa 51/22, LEX nr 3519528; wyrok SA w Warszawie z dnia 1 czerwca 2023 r., II AKa 383/22, LEX nr 3591336; wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2023 r., II AKa 315/21, LEX nr 3569169; wyrok SA w Poznaniu z dnia 25 października 2018 r., II AKa 168/18, LEX nr 3008158; wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2023 r., II AKa 23/23, LEX nr 3581614.
- 5 Chodzi głównie o ustawę z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 202); dalej: ustawa o środkach przymusu.
- 6 Szerzej zob. np. K. Mróz, *Europejski standard ochrony osób zatrzymanych w świetle nadużyć władzy przez funkcjonariuszy publicznych*, „Studia Prawnicze” 2019, nr 3, s. 145 i n.; zob. również M. Mrowicki, *Faktyczny czas zatrzymania*, [w:] *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz orzecznicy za rok 2021*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2022, s. 97–102.
- 7 Postanowienie SN z dnia 8 stycznia 2020 r., IV KK 169/19, LEX nr 3126271; postanowienie SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 166/14, LEX nr 1488900.

- » uniemożliwienie M.K. założenia maseczki ochronnej, co z jednej strony niosło ze sobą ryzyko zakażenia wirusem, a z drugiej umożliwiało identyfikację jej jako osoby zatrzymanej i skutej przez funkcjonariuszy policji;
- » niewłaściwa ocena sytuacji co do zasadności użycia kajdanek i skucia rąk wnioskodawczyni na plecach, co skutkowało bolesnym unieruchomieniem i wymuszeniem stania oraz przejścia wśród obecnych na proteście osób m.in. w nienaturalnej, upokarzającej pozycji – znaczną część czasu wnioskodawczyni była trzymana z wykręconymi rękami na plecach, „zgięta w pół”;
- » zwłoka – przeszło 40-minutowa – w udzieleniu M.K. pomocy lekarskiej oraz uniemożliwienie jej dezynfekcji dłoni i samodzielnego usunięcia szkieł kontaktowych, w sytuacji gdy cierpiała na skutek zetknięcia z gazem;
- » przetransportowanie do komisariatu poza terenem W., w sytuacji gdy wystarczające było spisanie jej danych osobowych, po czym zwolnienie w mieście jej zamieszkania;
- » przetrzymanie przez okres około czterech godzin w radiowozie – busie;
- » oczekiwanie przez okres około pięciu godzin na spisanie protokołu zatrzymania, co umożliwiło dopiero wówczas złożenie zażalenia na zatrzymanie;
- » brak udziału w czynnościach na komisariacie policji w N., gdzie wnioskodawczyni przebywała przez ponad 30 godzin, funkcjonariuszek policji, w tym w szczególności pozbawienie jej przymusowej asysty osoby tej samej płci przy wykonywaniu czynności higienicznych i korzystaniu z toalety;
- » brak swobody przemieszczania się oraz kontaktu z adwokatem na osobności;
- » obawa o to, jak długo będzie pozbawiona wolności.

Uzupełniając sąd apelacyjny powołał się na niezasadnie długi (ponad 36-godzinny) czas trwania zatrzymania, zwłaszcza w zestawieniu z zaleconą przez ratowników medycznych pilną konsultacją u okulisty oraz młody wiek i dotychczasową niekaralność wnioskodawczyni. W ocenie sądu znaczenie miała również kontuzja łokcia M.K., która przysparzała jej dodatkowego cierpienia w czasie, gdy miała ręce skute z tyłu, oraz fakt, że prokurator, mający kontakt z wnioskodawczynią w końcowym okresie zatrzymania, nie widział podstaw do zastosowania wobec niej jakichkolwiek środków zapobiegawczych – o co wnosiła policja.

Stanowisko sądu zasługuje w pełni na aprobatę. Nie ulega wątpliwości, że zatrzymanie jest środkiem przymusu szczególnie dotkliwym, ingerującym bezpośrednio w wolność osobistą człowieka, czyli wartość, której zagwarantowanie i poszanowanie jest zazwyczaj cenione bardziej niż zapewnienie realizacji praw np. o charakterze ekonomicznym czy socjalnym. Dzieje się tak zapewne dlatego, że dopiero wolność osobista daje możliwość pełnego korzystania z pozostałych swobód, które bez niej pozostają w większości czysto teoretyczne. Przesądza to o jej wyjątkowym znaczeniu i nadrzędnym miejscu w hierarchii obywatelskich gwarancji. Ranga wolności osobistej, która zarazem decyduje o podmiotowości i godności jednostki, wyraża się również w rodzaju aktów prawnych wyznaczających standard jej ochrony⁸.

⁸ Szerzej zob. P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje stosowania środków przymusu*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*. t IX. *Środki przymusu*, red. T. Grzegorzczak, D. Świecki, Warszawa 2021, s. 91 i n.

Zarówno ilość, jak i jakość wyeksponowanych przez sąd okoliczności towarzyszących zatrzymaniu jednoznacznie wskazuje na wysoki stopień naruszeń składających się na jego niewątpliwą niesłuszność, a tym samym wyznacza taki sam stopień krzywdy. W orzecznictwie wielokrotnie podnoszono, że przy ocenie kwestii niewątpliwie niesłusznego zatrzymania w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k. sąd powinien mieć na uwadze, czy zastosowanie tego środka przymusu procesowego nastąpiło z obrazą przepisów rozdziału 27 Kodeksu postępowania karnego, a tym samym, czy spowodował on dolegliwość, jakiej osoba zatrzymana nie powinna była doznać, analizując to zagadnienie w aspekcie całokształtu okoliczności zaistniałych w sprawie, w której doszło do zatrzymania, a znanych w dacie orzekania w przedmiocie odszkodowania i zadośćuczynienia⁹.

Znaczenie może mieć omyłka organu procesowego¹⁰, dokonanie ponownego zatrzymania na podstawie tych samych faktów lub dowodów¹¹, brak podstaw faktycznych zatrzymania¹², dokonanie go jedynie z uwagi na „atypowe zachowanie”¹³, kontynuowanie zatrzymania pomimo braku podstaw, które istniały na wcześniejszym etapie postępowania¹⁴, naruszenie ustawowych terminów zatrzymania¹⁵, publiczny charakter zatrzymania i jego brutalny przebieg¹⁶, nie poinformowanie o przyczynach zatrzymania i przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach¹⁷, przypadkowe zatrzymanie osoby niewładającej językiem polskim, a następnie kilkukrotne transportowanie w różne miejsca¹⁸. Zadośćuczynienie może być też pochodną rażącej bezpodstawności i rażącej zbędności zatrzymania wnioskodawcy, który stawiłby się dobrowolnie, a podejrzenie go o przestępstwo okazało się bezzasadne¹⁹.

9 Uchwała SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 5/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 55, z glosą K. Sychty (apr.), „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 2, s. 151–162; R.A. Stefański (apr.), *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2004 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 2, s. 113–118; zob. również uchwała Izby Karnej SN z dnia 15 września 1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 1999, nr 11–12, poz. 72; S. Zabłocki (apr.), *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Karnej*, „Palestra” 2000, nr 1, s. 164–165; R.A. Stefański (apr.), *Przegląd uchwał Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 1999 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2000, nr 2, s. 139–144.

10 Wyrok SA w Szczecinie z dnia 26 marca 2009 r., II AKa 1/09, LEX nr 508307; wyrok SA w Poznaniu z dnia 25 października 2018 r., II AKa 168/18, LEX nr 3008158.

11 D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, red. D. Świecki, Warszawa 2022, s. 834.

12 Np. utożsamianie przesłanki w postaci obawy zatarcia śladów z rzekomą obawą matactwa – zob. wyrok SO w Bydgoszczy z dnia 19 września 2017 r., III Ko 243/16, LEX nr 2686350, czy też jedynie samo aktywne uczestniczenie wnioskodawczyni w zarzucanym jej czynie przestępczym, przy jednoczesnym braku obawy ucieczki, ukrycia się lub zatarcia śladów, zwłaszcza że głównym dowodem w sprawie było nagranie wideo – zob. wyrok SA w Poznaniu z dnia 28 września 2021 r., II AKa 65/21, LEX nr 3273832.

13 Wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2023 r., II AKa 315/21, LEX nr 3569169.

14 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 6 grudnia 2012 r., II AKa 350/12, LEX nr 1246965.

15 D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 834.

16 Wyrok SO w Sieradzu z dnia 20 stycznia 2015 r., II Ko 219/14, LEX nr 1839334; wyrok SA w Krakowie z dnia 24 lutego 2011 r., II AKa 17/11, OSN Prok. i Pr. 2011, nr 11, poz. 45.

17 Wyrok SA w Poznaniu z dnia 25 października 2018 r., II AKa 168/18, LEX nr 3008158.

18 Wyrok SA w Warszawie z dnia 1 czerwca 2023 r., II AKa 383/22, LEX nr 3591336.

19 Wyrok SA w Krakowie z dnia 24 lutego 2011 r., II AKa 17/11, OSN „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11, poz. 45.

Podstawy zatrzymania muszą istnieć obiektywnie, a nie jedynie w odczuciu organu dokonującego lub zarządzającego zatrzymanie. Nie istnieją one zatem nie tylko wtedy, gdy organ ścigania z pełną świadomością dokona lub zarządzi zatrzymanie mimo braku ku temu podstaw, ale i wówczas, gdy mylnie przyjmuje ich istnienie, a nieprawidłowość tę ustalono w wyniku dalszych, późniejszych czynności. Nie ma to oczywiście nic wspólnego z winą organu procesowego. Ryzyko zaś takich naruszeń obciąża w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarb Państwa²⁰. W świetle art. 552 § 4 k.p.k. dla oceny, czy zatrzymanie było niewątpliwie niesłuszne, nie ma znaczenia, czy po jego dokonaniu doszło następnie do wszczęcia postępowania karnego i czy było to postępowanie *in rem*, czy też nastąpiło również przedstawienie zarzutów zatrzymanemu, albo czy został on zwolniony, a do wszczęcia postępowania przygotowawczego, z uwagi na brak uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa, w ogóle nie doszło²¹. Warunkiem dochodzenia roszczeń na podstawie art. 552 § 4 k.p.k. nie jest złożenie zażalenia na postanowienie w przedmiocie zatrzymania; przepis takiego wymogu nie zawiera²², a tym bardziej skuteczność ewentualnego środka zaskarżenia, albowiem niewątpliwa niesłuszność jako przesłanka odszkodowawcza nie jest tożsama z kryteriami kontroli zażaleniowej²³.

Szczególnie istotna, w kontekście przytoczonego orzecznictwa, wydaje się rzucająca się w oczy i – jak stwierdził sąd – nieuzasadniona okolicznościami sprawy zwłoka w czynnościach podejmowanych w ramach zatrzymania lub wręcz ich przedłużanie (niezasadne przetransportowanie do odległego komisariatu, przetrzymywanie w radiowozie, opóźnianie sporządzenia protokołu i oddalenie tym samym w czasie możliwości złożenia zażalenia).

Jakkolwiek zatrzymanie stanowi krótkotrwałe pozbawienie wolności, a Konstytucja RP gwarantuje maksymalne jego terminy, to jednak nie oznacza to, że jest to okres, który zwalnia organy ścigania od obowiązku intensyfikacji czynności procesowych. Skoro każde pozbawienie wolności należy traktować *ultima ratio*, zachodzi potrzeba podejmowania ich bez zbędnej zwłoki, w taki sposób, aby tworzyły spójną i logiczną sekwencję. Czynności te, poza zweryfikowaniem podstaw do przedstawienia zarzutów, względnie skierowania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, powinny zmierzać także do oceny zasadności dalszego pozbawienia wolności. Nie ulega wątpliwości, że jeśli podstawy do zatrzymania istniały w chwili jego dokonywania, ale następnie odpadły, a mimo to stan zatrzymania nie ustał, zatrzymanie staje się niewątpliwie niesłuszne²⁴. Przepisy procedury karnej przewidują w związku z tym bezwzględny imperatyw zwolnienia zatrzymanego, gdy ustanie przyczyna zatrzymania (art. 248 § 1 k.p.k.). W orzecznictwie słusznie wyprowadza się stąd spoczywający na organie dysponującym zatrzymanym

20 Wyrok SA w Szczecinie z dnia 26 marca 2009 r., II AKa 1/09, LEX nr 508307.

21 *Ibidem*.

22 D. Świecki, [w:] *Kodeks postępowania...*, s. 834; uchwała SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 5/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 55; wyrok SA w Katowicach z dnia 30 września 2010 r., II AKa 162/10, LEX nr 686852.

23 Zob. np. Ł. Cora, *Zatrzymanie osoby w polskim procesie karnym. Analiza dogmatyczno-prawna*, Warszawa 2015, s. 350 i podana tam literatura; wyrok SA w Krakowie z dnia 17 grudnia 2003 r., II AKa 344/03, KZS 2004, nr 1, poz. 33.

24 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 6 grudnia 2012 r., II AKa 350/12, LEX nr 1246965.

obowiązek stałego monitorowania potrzeby stosowania zatrzymania²⁵. Jest to regulacja zbliżona swoim *ratio* do art. 253 § 1 k.p.k. wyrażającego zasadę minimalizacji środków zapobiegawczych. W przypadku zatrzymania policyjnego znaczenie ma również art. 15 ust. 3 ustawy o Policji²⁶, który wyraża dyrektywę ostateczności zatrzymania sprowadzającą się do założenia, że można je stosować jedynie wówczas, gdy inne środki okazały się bezcelowe lub nieskuteczne (art. 15 ust. 3 ustawy o Policji).

Szczególnie wątpliwe wydaje się przy tym przewożenie zatrzymanych do odległych miejscowo jednostek policji w sytuacji, gdy wystarczające było spisanie ich danych osobowych, po czym zwolnienie w mieście ich zamieszkania. Na problematykę tę – w nieco innym kontekście – zwracał uwagę trybunał w Strasburgu. Organ ten stwierdził naruszenie art. 5 ust. 1 konwencji w sytuacji nieuzasadnionego charakterem sprawy przewożenia zatrzymanych do jednostki prokuratury oddalonej o 500 km od miejsca ich zatrzymania. Wprawdzie przepisy rumuńskiej procedury karnej, na której podstawie prowadzone były czynności, przewidywały czas na przetransportowanie zatrzymanych, jednakże został on znacznie przekroczony w wyniku nieuzasadnionego okolicznościami doprowadzenia ich do odległej jednostki²⁷. Na podobnej zasadzie należałoby oceniać tego rodzaju praktykę w sprawach polskich.

Trafne jest również stanowisko sądu w przedmiocie niewłaściwej oceny sytuacji uzasadniającej użycie kajdanek i skucie rąk zatrzymanej na plecach, co skutkowało bolesnym unieruchomieniem (zwłaszcza w kontekście kontuzji jej łokcia) i wymuszeniem przejścia wśród obecnych na proteście osób m.in. w nienaturalnej, upokarzającej pozycji – wnioskodawczyni była trzymana z wykręconymi rękami na plecach, „zgięta w pół”. Wprawdzie zasadą jest, że kajdanki, których można użyć także prewencyjnie m.in. w celu zapobieżenia ucieczce osoby zatrzymanej, a także w celu zapobieżenia objawom agresji lub autoagresji tych osób, zakłada się na ręce trzymane z tyłu²⁸, lecz gdy w ocenie uprawnionego prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać życiu, zdrowiu lub mieniu jest nieznaczące, kajdanki można założyć na ręce trzymane z przodu²⁹. Wpływ na taką ocenę każdorazowo powinny mieć ogólne zasady użycia środków przymusu, do których zalicza się zasadę subsydiarności, proporcjonalności oraz minimalizacji szkód. Z treści art. 6 ustawy o środkach przymusu jednoznacznie wynika, że środków przymusu bezpośredniego używa się w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia, proporcjonalnie

25 Wyrok SN z dnia 26 sierpnia 2010 r., V KK 355/09, LEX nr 603965.

26 Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.).

27 M. Mrowicki, *Faktyczny czas...*, s. 97–102; zob. również B. Gronowska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r.*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności*, red. A. Marek, Toruń 2004, s. 85–102.

28 Zob. art. 13 ust. 1 oraz art. 15 ust. 4 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego.

29 Art. 15 ust. 6 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego. Biorąc pod uwagę gradację stosowania przymusu bezpośredniego, wydaje się, że przepis uprawniający do prewencyjnego stosowania kajdanek powinien być skonstruowany odmiennie. Jako zasadę należałoby przyjąć stosowanie kajdanek na ręce trzymane z przodu, a jedynie przy odmiennym ocenie, czyli wówczas, gdy w ocenie uprawnionego prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać życiu, zdrowiu lub mieniu jest znaczne, kajdanki można byłoby założyć na ręce trzymane z tyłu.

do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości. Poza tym środków przymusu bezpośredniego używa się w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę; należy od nich odstąpić, gdy cel ich użycia został osiągnięty; należy ich używać z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

Dodatkowo ustawa wyraźnie zastrzega, że środków przymusu bezpośredniego można użyć po uprzednim bezskutecznym wezwaniu osoby do zachowania się zgodnego z prawem oraz po uprzedzeniu jej o zamiarze użycia tych środków, chyba że występuje bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia lub wolności uprawnionego lub innej osoby lub zwłoka groziłaby niebezpieczeństwem dla dobra chronionego prawem, a środków przymusu bezpośredniego używa się prewencyjnie (art. 34 ustawy o środkach przymusu)³⁰.

Słusznie zwraca się uwagę, że kajdanki nie powinny być stosowane jako ułatwienie dla funkcjonariuszy. Tego typu zachowanie policjantów można interpretować jako przykład manifestacji siły państwa wobec jednostki, do którego nie powinno dochodzić w demokratycznym państwie prawa³¹. W orzecznictwie strasburskim ugruntowany jest przy tym pogląd, że użycie siły przy zatrzymaniu musi być nieodzowne i nie może być nadmierne³². Uciekanie się w stosunku do osoby pozbawionej wolności do użycia siły fizycznej, która nie była bezwzględnie spowodowana zachowaniem tej osoby, umniejsza godność ludzką i zasadniczo narusza prawo określone w art. 3 konwencji³³. Odnosząc powyższe do realiów analizowanego postępowania, biorąc nawet poprawkę na dynamiczny charakter zatrzymania, nie powinno ulegać wątpliwości, że środek przymusu, na który ostatecznie zdecydował się organ, w postaci kajdanek zakładanych na ręce z tyłu mógłby z powodzeniem zostać zastąpiony chociażby technikami obezwładniającymi, zwłaszcza jeżeli uwzględni się, że zastosowano je wobec nieagresywnej kobiety, co do której uprzednio użyto już miotacza gazu.

Z ustawy nie wynikają szczegółowe dyrektywy miarkowania zadośćuczynienia, o jakim mowa w art. 552 k.p.k. Dla wykładni tego pojęcia miarodajne są przepisy prawa cywilnego materialnego, w tym zwłaszcza art. 445 § 2 k.c., z którego wynika, że zadośćuczynienie powinno być odpowiednie. Wprawdzie ustalenie, jaka kwota w konkretnych okolicznościach jest „odpowiednia”, należy do sfery swobodnego uznania sędziowskiego,

30 Szerzej zob. J. Dworzecki, *Taktyka i techniki interwencji*, Gliwice 2010, s. 89–90; Ł. Gadomski, *Środki przymusu bezpośredniego*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych, wymiar organizacyjno-praktyczny*, t. 2, red. M. Nepelski, J. Struniawski, Szczytno 2016, s. 107; K. Micek, Ł. Gadomski, *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej a bezpieczeństwo osobiste policjantów – problemy interpretacyjne*, [w:] *Nauki społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego*, red. P. Bogdalski, M. Nepelski, Szczytno 2014, s. 235 i n.; K. Łagoda, R. Częścik, *Vademecum interwencji policyjnych*, Szczytno 2012, s. 33 i n.

31 Wystąpienie RPO skierowane do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 stycznia 2020 r., KMP.570.29.2019.AN, dostępne na: <https://bip.brpo.gov.pl>.

32 Wyrok ETPC z dnia 12 kwietnia 2007 r., Ivan Vasilev przeciwko Bułgarii, skarga nr 48130/99, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, Warszawa 2008, s. 51.

33 Wyrok ETPC z dnia 4 grudnia 1995 r., Ribitsch przeciw Austrii, Seria A nr 336; zob. A. Rzepliński, *Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 4.12.1995 r., sygn. 42/1994/289/591: sprawa Ribitsch przeciwko Austrii* (cz. 1), „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 135 i n.; (cz. 2), „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 1, s. 143 i n.

to jednak decydować o niej powinny okoliczności obiektywne. Orzecznictwo sądowe i doktryna wykształciły w tym zakresie szczegółowe kryteria, które należy uwzględnić w procesie szacowania sumy zadośćuczynienia. Ich katalog pozostaje jednak otwarty ze względu na różnorodność okoliczności towarzyszących zatrzymaniu, które w efekcie oceniać należy *ad casum*.

Generalnie przyjmuje się, że zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie stanowi odszkodowanie za szkodę niematerialną wynikającą z negatywnych przeżyć psychicznych. Ich źródłem jest fakt pozbawienia wolności, ale również to, że dana osoba na skutek niewątpliwie niesłusznego zatrzymania utraciła dobre imię. Przy ustalaniu wysokości zadośćuczynienia za krzywdę należy brać pod uwagę wszystkie ustalone w sprawie okoliczności rzutujące na określenie rozmiaru krzywdy osoby pozbawionej wolności, w tym zwłaszcza okres izolowania od społeczeństwa, który w miarę rozciągania się w czasie wzmaga doznanie krzywdy³⁴. Zadośćuczynienie ma na celu kompensatę nie tylko cierpienia fizycznych, ale także niekorzystnych następstw zdarzenia w sferze psychiki poszkodowanego³⁵.

Znaczenie – w zależności od konkretnych okoliczności zatrzymania – mogą mieć także: warunki pozbawienia wolności, ewentualny rodzaj i rozmiar obrażeń ciała doznanych w czasie pozbawienia wolności, wiek poszkodowanego, stopień, rodzaj i czas trwania jego cierpienia fizycznych i psychicznych, poczucie nieprzydatności społecznej, bezradność życiowa, infamia środowiskowa, stopień naruszenia dóbr osobistych, nieodwracalność następstw zatrzymania³⁶. Należy uwzględnić również status społeczny i zawody wnioskodawcy³⁷.

Suma odpowiednia to taka, która co najmniej równoważy przeżycia związane z niesłusznym pozbawieniem wolności³⁸. Trafnie podnosi się, że wysokość zadośćuczynienia powinna być z jednej strony rozumiana szeroko, gdyż obejmuje cierpienia fizyczne, jak i psychiczne, a tym samym powinna być odczuwalna dla poszkodowanego i przynosić mu równowagę emocjonalną, naruszoną przez doznane cierpienia psychiczne, ale z drugiej strony powinna być utrzymana w rozsądnych granicach, odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa³⁹; chodzi o standard życia

34 Por. wyrok SN z dnia 3 lipca 2013 r., V KK 464/12, LEX nr 1341290; wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2015 r., I CSK 434/14, LEX nr 1712803; wyrok SA w Białymstoku z dnia 28 października 2016 r., I ACa 449/16, LEX nr 2166405; wyrok SA w Rzeszowie z dnia 13 sierpnia 2014 r., II AKA 64/14, LEX nr 1499004.

35 Wyrok SN z dnia 8 czerwca 2011 r., I PK 275/10, LEX nr 1164114.

36 J. Matras, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, s. 1309; postanowienie SN z dnia 20 lutego 2014 r., V KK 379/13, LEX nr 1441480; wyrok SN z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 131/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 40; wyrok SN z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 282/03, LEX nr 183777; wyrok SA w Krakowie z dnia 9 kwietnia 2008 r., II AKA 46/08, KZS 2008, nr 6, poz. 48; wyrok SA w Łodzi z dnia 21 marca 2017 r., I ACa 1437/14, LEX nr 2282412; wyrok SN z dnia 4 lutego 2008 r., III KK 349/07, OSN „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7–8, poz. 28; postanowienie SN z dnia 6 maja 2014 r., V KK 384/13, OSN „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 9, poz. 23.

37 Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 września 2014 r., II AKA 189/14, LEX nr 1527242; wyrok SA w Warszawie z dnia 22 marca 2023 r., II AKA 51/22, LEX nr 3519528; wyrok SA w Krakowie z dnia 28 marca 2017 r., I ACa 1481/16, LEX nr 2306324.

38 Wyrok SA w Warszawie z dnia 10 września 2014 r., II AKA 189/14, LEX nr 1527242.

39 Por. wyrok SN z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 536/07, OSP 2010, nr 5, poz. 47; wyrok SN z dnia 10 marca 2006 r., IV CSK 80/05, OSNC 2006, nr 10, poz. 175; wyrok SN z dnia 26 listopada 2009 r., III CSK 62/09,

przeciętnego obywatela⁴⁰. Przesłanka przeciętnej stopy życiowej społeczeństwa ma charakter uzupełniający, by ograniczać wysokość zadośćuczynienia, aby jego przyznanie nie prowadziło do wzbogacenia osoby uprawnionej. Nie może jednak pozbawiać zadośćuczynienia jego zasadniczej funkcji kompensacyjnej i eliminować innych czynników kształtujących jego rozmiar. Rolą zadośćuczynienia jest bowiem złagodzenie doznanej, niewymiernej krzywdy poprzez wypłacenie nie nadmiernej, lecz sumy w stosunku do niej odpowiedniej. Ustalenie jej wysokości powinno być dokonane w ramach rozsądnych granic, odpowiadających aktualnym warunkom i sytuacji majątkowej społeczeństwa, przy uwzględnieniu, że wysokość zadośćuczynienia musi przedstawiać ekonomicznie odczuwalną wartość⁴¹. W każdym razie ustalając wysokość zadośćuczynienia, należy zatem pamiętać, że ma ono charakter kompensacyjny, a więc musi przedstawiać realnie odczuwalną wartość, adekwatną do warunków gospodarki rynkowej⁴², z jednoczesnym uwzględnieniem zasobów majątkowych społeczeństwa oraz siły nabywczej pieniądza⁴³. Zadośćuczynienie powinno jednak uwzględniać także indywidualne cechy człowieka, którego niesłusznie pozbawiono wolności⁴⁴. Odwołanie się zatem do stopy życiowej społeczeństwa nie może stanowić argumentu pozwalającego ograniczać wysokość zadośćuczynienia, w sytuacji gdy indywidualne okoliczności danej sprawy uzasadniają jego wyższy niż przeciętny wymiar⁴⁵.

Zgodzić należy się z poglądem, iż skoro zadośćuczynienie jest odzwierciedleniem w formie pieniężnej rozmiaru krzywdy, to w istocie nie zależy od statusu materialnego pokrzywdzonego⁴⁶. Z kolei indywidualny charakter zadośćuczynienia prowadzi do wniosku, że kwoty zadośćuczynienia zasądzone w innych sprawach mogą stanowić jedynie wskazówkę dla sądu rozpoznającego daną sprawę, natomiast w żadnym stopniu sądu tego nie wiążą⁴⁷.

Szacując kwotę zadośćuczynienia, warto również uwzględnić zgłaszany w doktrynie postulat wykładni *in dubio pro cive* nakazujący rozstrzyganie wszelkich wątpliwości co do odpowiedzialności władzy publicznej (zarówno jej zakresu podmiotowego, przedmiotowego, jak i przesłanek) na korzyść poszkodowanego obywatela. Jest to bowiem zgodne z zasadami leżącymi u podstaw państwa prawnego i zasadami słuszności, ale także

---

LEX nr 738354; wyrok SA w Warszawie z dnia 24 maja 2016 r., I ACa 1172/15, LEX nr 2075687; wyrok SA w Krakowie z dnia 23 lutego 2017 r., II AKa 531/16, LEX nr 2278189.

40 Wyrok SO w Bydgoszczy z dnia 19 września 2017 r., III Ko 243/16, LEX nr 2686350.

41 Wyrok SA w Warszawie z dnia 2 października 2019 r., II AKa 408/18, LEX nr 2735158.

42 Wyrok SN z dnia 17 września 2010 r., II CSK 94/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 44; wyrok SN z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 245/07, LEX nr 369691; wyrok SN z dnia 28 stycznia 2010 r., I CSK 244/09, LEX nr 570118.

43 Wyrok SA w Warszawie z dnia 31 maja 2023 r., II AKa 161/22, LEX nr 3568668.

44 Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 24 kwietnia 2007 r., II AKa 61/07, KZS 2007, nr 7–8, poz. 129.

45 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 24 kwietnia 2019 r., II AKa 47/19, LEX nr 2689225; wyrok SA w Krakowie z dnia 9 kwietnia 2008 r., II AKa 46/08, KZS 2008, nr 6, poz. 48.

46 Wyrok SA w Łodzi z dnia 17 lipca 2014 r., II AKa 116/14, LEX nr 1500804; wyrok SN z dnia 17 września 2010 r., II CSK 94/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 44.

47 Wyrok SA w Gdańsku z dnia 29 stycznia 2014 r., II AKa 1/14, LEX nr 1430706; wyrok SA w Warszawie z dnia 31 maja 2023 r., II AKa 161/22, LEX nr 3568668; wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2023 r., II AKa 315/21, LEX nr 3569169.

korzystne dla państwa i jego obywateli, ponieważ zmusza aparat państwowy do lepszego działania – mobilizuje funkcjonariuszy państwowych do lepszego wykonywania swych funkcji i większej dbałości o interesy obywateli, którym państwo ma służyć⁴⁸.

Z perspektywy kontroli instancyjnej należy z kolei zauważyć, że o rażącym naruszeniu zasad ustalania „odpowiedniego” zadośćuczynienia mogłoby świadczyć np. przyznanie zadośćuczynienia wręcz symbolicznego, zamiast stanowiącego rekompensatę doznanej krzywdy, bądź kwoty znacznie wygórowanej, prowadzącej do niestosownego wzbogacenia się tą drogą. Nie można przyjąć, by doszło do rażącej obrazy prawa cywilnego materialnego wówczas, gdy – jak to miało miejsce w niniejszej sprawie – strona prezentuje jedynie odmienną ocenę przesłanek rzutujących na wysokość dochodzonego zadośćuczynienia⁴⁹. Słusznie zatem sąd w ramach kontroli instancyjnej utrzymał kwotę zadośćuczynienia na poziomie 15 tys. zł. Podzielił tym samym stanowisko sądu pierwszej instancji, który miarkując jego wysokość, uwzględnił sumę i wagę wskazanych powyżej naruszeń składających się na niewątpliwą niesłuszność zatrzymania.

Niezależnie od powyższego wydaje się, że przemyślenia na przyszłość wymagałyby także stanowiska procesowe skarżących. Jakkolwiek zawsze można prezentować własną ocenę okoliczności mających wpływ na zadośćuczynienie i proponować subiektywną wysokość odszkodowania, to jednak – zwłaszcza przy niekwestionowanym stanie faktycznym sprawy i niewskazaniu w środkach zaskarżenia konkretnych okoliczności przesądzających o zawyżeniu przez sąd sumy odszkodowania – różnica w ocenie nie powinna być tak diametralna. Oczywiście relatywizować można każdą wartość. Nie ulega również wątpliwości, że sytuacja skarżących w niniejszej sprawie jest dużo bardziej komfortowa i pozbawiona emocji, które z reguły towarzyszą zatrzymanemu. Dziwić musi jednak, że organ państwa, który dopuścił się niewątpliwie niesłusznego pozbawienia wolności jednostki na okres zbliżony do maksymalnego dopuszczalnego przepisami Konstytucji RP, przy tak ewidentnym, wielokrotnym i – jak to zaznaczył sąd – wręcz bezprecedensowym naruszeniu procedury zatrzymania, oszacował wysokość odszkodowania na kwotę 500 zł. Godzinie pozbawienia wolności z tytułu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania – w ocenie Komendanta Stołecznego Policji – miałyby zatem odpowiadać kwota poniżej 14 zł⁵⁰. Trudno również – na co zasadnie zwrócił uwagę sąd apelacyjny –

48 J. Kondek, *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej państwa za szkody wyrządzone działaniem władzy publicznej*, PS 2007, nr 1, s. 36 i n.; wyrok SA w Szczecinie z dnia 26 marca 2009 r., II AKa 1/09, LEX nr 508307. Szerzej zob. wyrok WSA w Warszawie z dnia 8 czerwca 2006 r., III SA/Wa 12/05, LEX nr 256487; wyrok NSA z dnia 5 marca 2009 r., II OSK 302/08, LEX nr 529958; wyrok NSA z dnia 5 grudnia 2012 r., II OSK 2377/12, LEX nr 1367351; wyrok NSA z dnia 8 stycznia 2013 r., II OSK 2373/12, LEX nr 1341594; uchwała NSA z dnia 19 października 2015 r., II OPS 1/15, LEX nr 1814286; wyrok TK z dnia 19 listopada 1996 r., K 7/95, OTK 1996, nr 6, poz. 49; wyrok TK z dnia 28 stycznia 2003 r., K 2/02, OTK-A 2003, nr 1, poz. 4; wyrok TK z dnia 21 kwietnia 2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31; wyrok TK z dnia 13 grudnia 2017 r., SK 48/15, OTK-A 2018, nr 2.

49 Por. wyrok SA w Łodzi z dnia 21 października 2016 r., I ACa 68/16, LEX nr 2162902; wyrok SA w Białymstoku z dnia 16 czerwca 2016 r., I ACa 148/16, LEX nr 2071290; wyrok SA w Poznaniu z dnia 24 marca 2016 r., I ACa 1116/15, LEX nr 2347839; postanowienie SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 166/14, LEX nr 1488900; postanowienie SN z dnia 8 stycznia 2020 r., IV KK 169/19, LEX nr 3126271.

50 W orzecznictwie wskazać można nawet na niższe kwoty proponowane przez skarżących tytułem odszkodowania, jak np. 100 zł – zob. wyrok SA w Poznaniu z dnia 28 września 2021 r., II AKa 65/21, LEX

bezkrytycznie podejść do umniejszania w środkach zaskarżenia nadużyć funkcjonariuszy dokonujących zatrzymania. W szczególności dotyczy to określenia rażenia gazem pieprzowym powalonej na ziemię i przytrzymywanej przez trzech funkcjonariuszy kobiety jedynie „niewątpliwie nieprofesjonalnym sposobem zatrzymania”⁵¹.

Co oczywiste, wolność osobista nie jest i nie może być prawem absolutnym. Podlega ona ograniczeniom, które są niezbędne w demokratycznym państwie prawnym. Przesądzą o tym względy bezpieczeństwa publicznego, ochrona porządku prawnego oraz prawa i wolności innych osób. *De lege lata* przyjęte w ustawodawstwie polskim standardy zatrzymania wydają się co do zasady wystarczające i optymalne⁵². Stanowią one istotny czynnik determinujący status jednostki w państwie w zakresie poczucia bezpieczeństwa prawnego oraz poszanowania wolności osobistej. Najdoskonalsze jednak konstrukcje normatywne pozostaną iluzoryczne bez należytej praktyki ich stosowania, która ostatecznie decyduje o faktycznej realizacji praw przysługujących osobom zatrzymanym.

---

nr 3273832, jakkolwiek podkreślić należy, że zatrzymanie było krótkotrwałe, dokonali go nieumundurowani policjanci, nie zastosowano środków przymusu bezpośredniego, nie umieszczono w izbie zatrzymań, czy też 400 zł – wobec zasądzonej w tym postępowaniu przez sąd I instancji kwoty 12 tys. zł – zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 29 maja 2023 r., II AKa 23/23, LEX nr 3581614.

51 W innych sprawach odnotować można podobną tendencję. Świadczy o tym np. zarzut zmierzający do umniejszenia poniesionej krzywdy wskazujący na okoliczność, iż skoro wnioskodawca miał problemy psychiczne przed zatrzymaniem, to jego zatrzymanie nie miało wpływu na jego stan psychiczny – zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2023 r., II AKa 315/21, LEX nr 3569169.

52 Ł. Cora, *Zatrzymanie osoby w polskim procesie karnym...*, s. 362.

Bibliografia

- Chojniak Ł., *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz za niesłuszne oskarżenie*, Warszawa 2013.
- Chojniak Ł., Wiśniewski Ł., *Przyczyny niesłusznych skazań w Polsce*, Warszawa 2012.
- Cora Ł., *Zatrzymanie osoby w polskim procesie karnym. Analiza dogmatyczno-prawna*, Warszawa 2015.
- Dworzecki J., *Taktyka i techniki interwencji*, Gliwice 2010.
- Gadomski Ł., *Środki przymusu bezpośredniego*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem imprez masowych i zgromadzeń publicznych, wymiar organizacyjno-praktyczny*, t. 2, red. M. Nepelski, J. Struniawski, Szczytno 2016.
- Greszta W., *Status procesowy prokuratora w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8.
- Gronowska B., *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r.*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności*, red. A. Marek, Toruń 2004.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, t. II, Warszawa 2022.
- Kondek J., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej państwa za szkody wyrządzone działaniem władzy publicznej*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 1.
- Łągoda K., Częścik R., *Vademecum interwencji policyjnych*, Szczytno 2012.
- Mazur O., *Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, nr 3–4.
- Micek K., Gadomski Ł., *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej a bezpieczeństwo osobiste policjantów – problemy interpretacyjne*, [w:] *Nauki społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego*, red. P. Bogdalski, M. Nepelski, Szczytno 2014.
- Mrowicki M., *Faktyczny czas zatrzymania*, [w:] *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz orzecznicy za rok 2021*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2022.
- Mróz K., *Europejski standard ochrony osób zatrzymanych w świetle nadużyć władzy przez funkcjonariuszy publicznych*, „Studia Prawnicze” 2019, nr 3.
- Niesłuszne skazania – przyczyny i skutki*, red. Ł. Chojniak, Warszawa 2017.
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, Warszawa 2008.
- Pachnik K., *Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu niesłusznego skazania w prawie polskim wobec nowelizacji procedury karnej*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Rzepliński A., *Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 4.12.1995 r., sygn. 42/1994/289/591: sprawa Ribitsch przeciwko Austrii (cz. 1)*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12; (cz. 2), „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 1.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 1999 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2000, nr 2.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2004 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 2.
- Sychta K., *Glosa do uchwały SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 5/06*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 2.

- Wąsek-Wiaderek M., *Kilka uwag o nowym modelu odszkodowania za niesłuszne tymczasowe aresztowanie*, [w:] *Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego S. Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014.
- Wilczyńska A., *Charakter odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4.
- Wiliński P., *Konstytucyjne gwarancje stosowania środków przymusu*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. IX, *Środki przymusu*, red. T. Grzegorzczak, D. Świecki, Warszawa 2021.
- Zabłocki S., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Karna*, „Palestra” 2000, nr 1.

Dominika Kuna¹

Uniwersytet SWPS

ORCID ID: 0000-0002-6668-9811

„POZNAJ SWOJE PRAWA I BROŃ ICH. PRZEWODNIK DLA MŁODYCH” – RECENZJA PUBLIKACJI AMNESTY INTERNATIONAL

INNE

Na początku czerwca 2023 r. ukazała się publikacja będąca wynikiem wspólnej pracy światowej sławy aktorki oraz jednej z organizacji międzynarodowych działającej na rzecz praw człowieka. To warta uwagi pozycja literacka dla każdego radcy prawnego.

Książka „Poznaj swoje prawa i broń ich” odpowiada na pytania, czy mając kilkanaście lat, można aktywnie działać na rzecz swojej społeczności, lub też czy można być za młodym, by walczyć o prawa człowieka. Młodzi ludzie to współcześnie aktywnie działające grupy społeczne, których sprawczość, determinacja oraz siła zasługują na najwyższe uznanie oraz wsparcie ze strony dorosłych. Z pomocą przychodzi zatem najnowsza publikacja, której autorami są Nicky Parker, Angelina Jolie oraz Geraldine Van Bueren. Powstała ona we współpracy z globalnym ruchem na rzecz praw człowieka Amnesty International. „Poznaj swoje prawa i broń ich” stanowi omówienie wolności, które przysługują każdemu dziecku na świecie. To nie tylko przemyślana i ważna lektura dla najmłodszych, ale także niezbędna pozycja dla rodziców, opiekunów, pedagogów oraz profesjonalnych pełnomocników, którzy niejednokrotnie w swojej praktyce zawodowej spotykają

¹ Prawniczka, filozofka, uczestniczka programu seminariów doktorskich w Instytucie Prawa Uniwersytetu SWPS w Warszawie, podczas których bada podmiotowość dziecka w procedurze cywilnej i instytucję pełnomocnika dziecka; pracuje w Biurze Rzecznika Praw Dziecka.

się z dziećmi i młodzieżą w różnym wieku. W swojej codziennej pracy radcowie prawni spotykają się z najmłodszymi w różnych sytuacjach, które często wymagają od nich uwzględnienia opinii dziecka w danej sprawie.

Książka Amnesty International to również przewodnik dla każdego, kto chciałby budować bezpieczny świat, w którym prawa człowieka stanowią podstawę funkcjonowania społeczeństwa. Dobro dzieci może stać się przedmiotem walki dorosłych, którzy wykorzystują je do realizacji swoich interesów. Zauważenie tych naruszeń wymaga od radcy prawnego dużo zaangażowania w sprawy oraz umiejętności miękkich związanych z komunikowaniem się z dzieckiem. Pomocą w takich sytuacjach może okazać się recenzowana publikacja.

Czym są prawa dziecka i dlaczego warto je znać?

Tytuł książki jest apelem do czytelnika, by poznał swoje prawa. Choć dzieci są często niezauważalnymi członkami naszego społeczeństwa, włączanie ich poprzez świadomą partycypację w demokracji powinno być obowiązkiem każdego dorosłego. Hasło z okładki książki to nie tylko zachęta do sięgnięcia po nią, ale też dowód na to, że prawa dzieci są ważne, przede wszystkim w ich praktycznym wymiarze. Jedynie zrozumienie swoich praw powoli dzieciom aktywnie z nich korzystają. Działania prospołeczne są formą „bezzemocowej walki”, na co – swoimi zachowaniami – zwracają uwagę bohaterowie. Ich interwencje są niekiedy dużo bardziej skuteczne niż sprzeciwy dorosłych.

Kryzys sprzężony z prawami dziecka związany jest z jego historycznymi uwarunkowaniami. Dzieci nie zawsze były zauważane. Niedopuszczanie ich do wyrażanych stanowisk było niegdyś normą². Prawa dziecka zostały zauważone dopiero w XVII w. Zainteresowanie sprawą ośmioletniej dziewczynki, Mary Ellen Wilson³, która była bita przez rodziców zastępczych, spowodowało „narodziny dzieciństwa”, czyli powstawanie organizacji działających na rzecz praw najmłodszych. Niewątpliwie etapy rozwoju podmiotowości dziecka stały się elementami aktualnego wymiaru prawnie uregulowanej ochrony najmłodszych⁴. Z czasem dziecko stało się zauważalnym członkiem rodziny, a jego bezpieczeństwo i rozwój zainteresowaniem krewnych. Źródła historyczne doby nowożytności silnie akcentują znaczenie roli dziecka w czasach nowożytnych⁵. Późniejsze czasy wojny wpłynęły na ponowne osłabienie się statusu praw najmłodszych, co związane było

2 Na temat historii dzieciństwa zob. więcej P. Ariès, *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*, przeł. M. Ochab, Warszawa 2010.

3 Sprawa dotyczyła Mary Ellen Wilson (nazywanej również Mary Ellen McCormack), której przypadek doprowadził do utworzenia Nowojorskiego Towarzystwa Zapobiegania Okrucieństwu wobec Dzieci. Dziewczynka w wieku ośmiu lat była poważnie maltretowana przez swoich przybranych rodziców, Francis i Mary Connolly.

4 E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem – perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009, s. 139.

5 J.J. Rousseau, *Emil, czyli o wychowaniu*, przeł. W. Husarski, Warszawa 1930 oraz W. Brzeziński, *Obraz dziecka w perspektywie historyczno-porównawczej. Przeszłość we współczesności, współczesność w przeszłości*, „Przegląd Pedagogiczny” 2012, nr 1, s. 143 i n.

z międzynarodowym kryzysem humanitarnym. Od dawna jednak koncepcja praw dzieci jawi się w perspektywie błędu antropologicznego, polegającego na ukazaniu kulturowo-ideowego sporu o źródła tychże praw. Dotyka ona rozumienia dziecka jako człowieka-osoby oraz ogólnego chaosu antropologicznego współczesnej kultury⁶.

Błędem jest postrzeganie praw dzieci w oderwaniu od praw człowieka. Niezbywalna godność nie przysługuje ludziom dopiero i jedynie po 18. roku życia, trwa ona od ich narodzin. Każde dziecko ma prawo do bycia indywidualną jednostką, realizującą swoje marzenia, rozwijającą swoje zainteresowania, niekryjącą swoich przekonań. O taką rzeczywistość walczył Janusz Korczak, który uznawał dzieci za równe dorosłym, a poszanowanie ich praw stanowi społeczny nakaz i drogowskaz dla dorosłych⁷. Z perspektywy wykonywania zawodu radcy prawnego należy podkreślić, że dzieci są wnikliwymi obserwatorami, którzy mają w sobie potencjał, i bardzo często ich udział w postępowaniu może znacząco wpłynąć na wydane orzeczenie⁸.

Jak radca prawny może wspomóc dziecko w korzystaniu ze swoich praw?

Obecnie prawa dziecka rozwijają się w prawie krajowym i międzynarodowym. Coraz częściej dostrzega się potrzebę budowania wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, szkolenia profesjonalistów mających kontakt z dziećmi w swojej pracy zawodowej, większego wsparcia pieczy zastępczej oraz ochrony zdrowia ze strony państwa. Uświadomienie społeczeństwa o potrzebach dzieci, szczególnie żyjących w postpandemicznej rzeczywistości, to pierwszy krok, by prawa najmłodszych nie pozostały w sferze niezrealizowanych postulatów. W świetle wykonywania zawodu radcy prawnego należy podkreślić, że w wymiarze sprawiedliwości powinny zostać wprowadzone zmiany zwiększające udział najmłodszych w sprawach ich dotyczących. Wysłuchanie dziecka jest standardem międzynarodowym⁹, jednak w Polsce wciąż niewystarczająco ukształtowanym¹⁰.

6 Zob. *Błąd antropologiczny*, red. A. Maryniarczyk SDS, K. Stępień, Lublin 2003.

7 B. Smolińska-Theiss, *Korczakowskie źródła praw dziecka: prawo naturalne, prawo natury, prawidła życia*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. L. Stadniczeńko, Warszawa 2015, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/konwencja_o_prawach_dziecka_-_komentarz_e-book.pdf [dostęp: 6 listopada 2023 r.].

8 Posiadanie praw oznacza możliwości roszczenia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w przeciwnym razie prawo staje się pustą deklaracją. Zob. E. Czyż, *Prawa Dziecka*, Warszawa 2002, s. 6.

9 E. Rüdiger, *Standards für Kindesanhörungen im internationalen Familienrecht*, [w:] *Standards und Abgrenzungen im Internationalen Familienrecht*, red. C. Budzikiewicz i in., Nomos 2019.

10 Należy podkreślić, że wysłuchanie małoletniego cechuje charakter względnie obligatoryjny. Sąd Najwyższy stwierdził, że „kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro”. Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1998 r., I KKN 1122/98, OSNC 1999, nr 6, poz. 119. Zob. także M. Cieśliński, *Stanowisko sędziów na temat wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniu cywilnym*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2017, nr 29, s. 142–149 oraz M. Cieśliński, *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2015, nr 24, s. 221–236.

W sytuacji, gdy rozwój psychofizyczny dziecka to umożliwia, zdanie dziecka nie może być pomijane. Stąd też zaszczerpienie tej praktyki powinno stać się elementem pracy radców prawnych poprzez na przykład uwzględnianie zdania dzieci na etapie przygotowywania pism procesowych. Niewątpliwie kontakt z dzieckiem wymaga przygotowania. Rolą dorosłych, a w szczególności profesjonalnych pełnomocników, jest wysłuchanie dzieci, przyjrzenie się problemom, na które wskazują, oraz pomoc w ich rozwiązaniu. Książka „Poznaj swoje prawa i broń ich” może posłużyć jako pewien materiał edukacyjny. Nie tylko ze względu na bogatą wiedzę merytoryczną, ale również na to, że znajdziemy w niej praktyczne wskazówki sformułowane komunikatywnym i dostosowanym do dzieci słownictwem.

Sposób, w jaki opracowane zostały regulacje prawne i obowiązujące prawo, ale także przedstawienie rzeczywistej ochrony, najczęściej niestety odbiegającej od pożądaných standardów, może posłużyć radcom prawnym podczas pracy dydaktycznej. Treści zawarte w publikacji mogą stanowić przydatny materiał dla każdego radcy prawnego podczas prowadzenia zajęć w szkołach z zakresu prawa lub innych wydarzeń z udziałem dzieci¹¹. Krajowa Izba Radców Prawnych jest organizatorem konkursów dedykowanych dzieciom, co przyczynia się do wzrostu świadomości dzieci o przysługujących im prawach i obowiązkach.

Książka „Poznaj swoje prawa i broń ich” może stanowić inspirację dla młodych ludzi, którzy chcieliby w swoich społecznościach wprowadzić pozytywne zmiany. Zbiór historii dzieci z całego świata pokazuje, że młodzi potrafią budować społeczność wokół swoich przekonań i patrzeć na świat krytycznie, sprzeciwiać się złu. Rolą radców prawnych jako reprezentantów zawodu zaufania publicznego jest wspieranie takich inicjatyw. Wiedza oraz doświadczenie każdego pełnomocnika z pewnością okazałyby się czynnikami motywującymi i zachęcającymi do zmiany w sytuacji kryzysu. W związku z tym radcowie prawni nie powinni pozostawać obojętni na nowe zagrożenia ochrony praw najmłodszych¹².

Książka ta pokazuje również spektrum problemów dotyczących praw dzieci i tego, że aktywizacja najmłodszych przyjmuje różne formy. Mieszkańcy Afryki walczą najczęściej o godne życie, pokój, podstawowe prawa do zdrowia, ochronę życia, dostęp

11 Do artykułu została dołączona broszura, która zawiera omówienie zasad prowadzenia konkursów z nagrodami w szkołach i placówkach oświatowych, w tym przykładowej zgody na udział w zajęciach edukacyjnych dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

12 Przykładem takiego zagrożenia może być „datafikacja dzieciństwa”. Problem ten dotyczy zjawiska zbierania informacji o dzieciach przez inteligentne zabawki. Najślynniejszym przykładem takich zabawek jest lalka „Hello Barbie”, która ma na celu pozyskanie jak największej ilości informacji o swoich użytkownikach. Została wyprodukowana w 2015 r. i dzięki wbudowanemu mikrofonowi oraz połączeniu z Internetem mogła „rozmawiać” z bawiącymi się nią dziećmi. Lalka wykorzystywała wbudowane oprogramowanie do rozpoznawania mowy oraz korzystała z bazy danych zawierającej 8 tys. linii dialogowych. Utrwalone nagrania były wykorzystywane w celach marketingowych. Konstrukcja lalki była zaprojektowana w taki sposób, by stworzyła spersonalizowaną relację z dzieckiem. Można dodać, że niektóre zabawki, w tym również Hello Barbie, są zaprogramowane tak, aby pogłębiać relacje emocjonalne, „ucząc się” szczegółowych informacji o dziecku. Na zagrożenia wynikające z niejasnych zasad dotyczących wykorzystywania przez producentów danych osobowych wskazywał brytyjski komisarz ds. dzieci w raporcie „Who knows what about me?” z 2018 r., <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/digital/who-knows-what-about-me/> [dostęp: 28 lipca 2023 r.].

do edukacji, podczas gdy ich rówieśnicy z Europy wnoszą skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącą zaniechań 33 państw w sprawie ochrony klimatu¹³.

Należy zwrócić uwagę, że z jednej strony „Poznaj swoje prawa” to potrzebny i praktyczny przewodnik dla wielu grup społecznych, reprezentantów wszystkich zawodów prawniczych. Pokazuje siłę edukacji zarówno dzieci, jak i dorosłych. Książka ta namawia, że nie wystarczy jedynie znać swoje prawa, ale przede wszystkim trzeba wiedzieć, jak z nich korzystać. Z drugiej strony ta publikacja udowadnia, że jesteśmy w krytycznym momencie globalnego kryzysu praw dzieci i jest ogromna potrzeba promowania wszelkich działań na rzecz praw najmłodszych.

Greta Thunberg uważa, że „dzieci są przyszłością”. Do tych słów za Januszem Korczakiem warto dodać, że są one ludźmi już dziś, w każdym miejscu na świecie. Nie możemy tego bagatelizować. „Poznaj swoje prawa i broń ich. Przewodnik dla młodych” to obowiązkowa pozycja dla każdego, komu zależy na lepszej przyszłości nas wszystkich. Wykonywanie zawodu radcy prawnego jako jednego z zawodów zaufania publicznego to obowiązek współtworzenia standardów etycznych oraz służenia wszystkim obywatelom w ochronie ich praw¹⁴. Publikacja Amnesty International niewątpliwie zasługuje na uwagę oraz wnikliwą lekturę. Może okazać się nie tylko inspiracją dla radcy prawnego, lecz także pozytywnie wpłynąć na postrzeganie swojej roli jako rodzica lub prawnego opiekuna oraz respektowania dziecięcych potrzeb.

¹³ We wrześniu 2020 r. do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wpłynęła skarga złożona przez młodych Portugalczyków przeciwko głównym emitentom gazów cieplarnianych w Europie. Wśród pozwanych państw jest również Polska.

¹⁴ Zob. W. Jedlecka, *Radca prawny jako zawód zaufania publicznego*, [w:] *Wykonywanie zawodu radcy prawnego*, red. K. Mularczyk i in., Warszawa 2022.

Bibliografia

- Ariès P., *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*, Warszawa 2010.
- Brzeziński W., *Obraz dziecka w perspektywie historyczno-porównawczej. Przeszłość we współczesności, współczesność w przeszłości*, „Przegląd Pedagogiczny” 2012, nr 1.
- Cieśliński M., *Stanowisko sędziów na temat wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniu cywilnym*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2017, nr 29.
- Cieśliński M., *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2015, nr 24.
- Czyż E., *Prawa dziecka*, [w:] *Szkoła Praw Człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2002.
- Jarosz E., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem – perspektywa globalna i lokalna*, Katowice 2009.
- Jedlecka W., [w:] *Wykonywanie zawodu radcy prawnego*, red. K. Mularczyk i in., Warszawa 2022.
- Maryniarczyk A., Stępień K., *Błąd antropologiczny*, Lublin 2003.
- Rousseau J.J., *Emil, czyli o wychowaniu*, przeł. z jęz. franc. W. Husarski, t. 1, Wrocław 1995.
- Rüdiger E., *Standards für Kindesanhörungen im internationalen Familienrecht*, [w:] *Standards und Abgrenzungen im Internationalen Familienrecht*, red. C. Budzikiewicz i in., Nomos 2019.
- Smolińska-Theiss B., *Korczakowskie źródła praw dziecka: prawo naturalne, prawo natury, prawidła życia*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. S.L. Stadniczeńko, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/konwencja_o_prawach_dziecka_-_komentarz_e-book.pdf.
- Stępień K., *Filozoficzne źródła sporu o rozumienie praw dziecka*, Lublin 2016.

Katarzyna Dudka¹

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID ID: 0000-0001-5598-5175

SPRAWOZDANIE Z IV RADOMSKICH SPOTKAŃ PRAWNIKÓW „PRAWO DO SĄDU W DOBIE KRYZYSU PRAWORZĄDNOŚCI”

INNE

W dniu 20 października 2023 r. w siedzibie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Radomskiego im. Kazimierza Pułaskiego odbyła się konferencja naukowa poświęcona prawu do sądu w dobie kryzysu praworządności. Radomskie Spotkania Prawników, których czwarta edycja właśnie miała miejsce, to wspólne przedsięwzięcie Wydziału Prawa i Administracji URad., Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” oddział w Radomiu, Okręgowej Izby Radców Prawnych w Kielcach oraz Okręgowej Rady Adwokackiej w Radomiu. Jego celem jest wymiana poglądów i pogłębianie współpracy pomiędzy przedstawicielami nauki prawa a praktykami wymiaru sprawiedliwości.

Konferencję otworzył dr hab. M. Wieczorek, prof. URad., a następnie, w części oficjalnej, głos zabrali prorektor URad. dr hab. inż. Elżbieta Sałata, prof. URad., dziekan WPiA dr hab. Joanna Smarż, prof. URad., Prezes Krajowej Izby Radców Prawnych mec. Włodzimierz Chróścik, wiceprezes NRA mec. Bartosz Grohman oraz prezes Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia” prof. dr hab. Krystian Markiewicz. Jako ostatni w tej części wystąpił przewodniczący komitetu naukowego konferencji dr hab. Sławomir

---

¹ Profesor nauk prawnych, nauczyciel akademicki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, specjalistka w zakresie prawa karnego i prawa karnego procesowego.

Patyra, prof. UMCS, URad., który wyraził nadzieję, że kryzys praworządności będzie za jakiś czas rozważany tylko w ujęciu historycznym.

Wykład inauguracyjny na temat „Prawo do sądu jako element zasady demokratycznego państwa prawnego” wygłosił prof. dr hab. Jerzy Zajadło z Uniwersytetu Gdańskiego. Profesor Zajadło w swoim wystąpieniu postawił kilka zasadniczych tez. Po pierwsze, że w państwie niepraworządnym nie ma miejsca na niezawisłość sędziego i niezależność sądu, nie tyle dlatego, że dochodzi w ten sposób do deformacji demokracji, naruszenia zasady rządów prawa i praw człowieka, ile z tego powodu, że w państwie takim odrzuca się podział władzy i to zarówno w wymiarze kompetencyjnym (rozumianym jako tworzenie, stosowanie i wykonywanie prawa), jak i funkcjonalno-ustrojowym (równowaga i wzajemne ograniczanie władz). Stanowią one przeszkodę w realizacji prymatu bieżącej polityki nad prawem, co jest istotą państwa niepraworządnego, określanego także jako „niedemokratyczne państwo bezprawia”.

Po drugie, w wymiarze indywidualnym niezawisłość sędziego i niezależność sądów w państwie niepraworządnym musi być rozpatrywana jako etycznie-prawna konieczność, albowiem bez tych cech konkretny sędzia przestaje być sędzią, a konkretny sąd traci cechy sądu. Są one także koniecznością logiczną, jako że określenie „niepraworządny wymiar sprawiedliwości jest czystym oksymoronem”.

Profesor Zajadło wskazał na pięć stopni procesu przekształcania państwa praworządnego w niepraworządne. Tworzą je: 1) zmiana podejścia do istoty prawa, którą stają się nie normy, lecz bieżące prerogatywy władzy; 2) stopniowe znoszenie konstytucyjnych, a następnie także ustawowych ograniczeń tak pojętych prerogatyw władzy, zwłaszcza policyjnej; 3) eliminacja środków jakiegokolwiek sądowej kontroli wykonywania przez władzę jej prerogatyw; 4) decydująca rola partii rządzącej w wykonywaniu władzy; 5) uczynienie polityki celem prawa pojmowanego w kategoriach prerogatyw władzy. W rezultacie tych przekształceń pojawia się efekt końcowy w postaci „podwójnego państwa”, w którym istnieją dwa odrębne porządki polityczno-prawne, w którym jeden zachowuje instytucjonalne pozory konstytucjonalnej praworządności, drugi natomiast buduje zupełnie odmienny system, w którym nie ma miejsca na niezawisłość sędziów i niezależność sądów. Taki właśnie stan rzeczy można zaobserwować aktualnie w Polsce. Proces legislacyjny stał się narzędziem bezkrytycznej akceptacji „kapryśnej woli centralnego ośrodka decyzji politycznej”. Ponadto zmiana statusu Krajowej Rady Sądownictwa narusza zasadę podziału władzy wyrażoną w art. 10 Konstytucji RP i zasadę odrębności władzy sądowniczej (art. 173 Konstytucji RP), co ma na celu uczynienie z sądów „posłusznych wykonawców woli tego ośrodka decyzji politycznej”. Za szczególnie drastyczny przykład eskalacji niepraworządności prof. Zajadło uznał stworzenie „pozasądowego wymiaru sprawiedliwości”, czego przejawem jest uchwalona 14 maja 2023 r. ustawa o Państwowej Komisji ds. badania wpływów rosyjskich na bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2007–2022, aktu prawnego całkowicie niekonstytucyjnego, który wpisuje się modelowo w fenomen „wykładni konstytucyjnej wrogiej samej Konstytucji RP”. Analizując tę ustawę, prof. Zajadło w podsumowaniu stwierdził, że jakkolwiek w ustrojach demokratycznych zdarzały się różne próby tworzenia pozasądowych organów wymiaru sprawiedliwości o cechach inkwizycyjnych, które działały pozornie w imię wyższych celów, jednak współcześnie sięganie do tych wzorów jest

niedopuszczalne, doświadczenia te powinny zaś stanowić ostrzeżenie przed tworzeniem podobnych unormowań, jako że nigdy ich działalność nie przynosiła niczego dobrego.

Panel pierwszej konferencji, którego moderatorem był prof. S. Patyra, poświęcony został aksjologii prawa do sądu. Jako pierwszy wystąpił dr hab. B. Liżewski, prof. UMCS, przedstawiając problematykę prawa do sądu w kontekście praw człowieka. Wskazał między innymi, że prawo do dobrego sądu jest jedną z zasad dobrego rządzenia, patrząc z perspektywy wzorców sposobu traktowania obywateli przez władze publiczne. Szczególny charakter prawa do sądu wynika z jego funkcji gwarancyjnej wobec innych praw i wolności człowieka. Obejmuje ono mechanizmy wynikające z instytucji prawnoprocesowych, ugruntowane standardami wypracowanymi przez orzecznictwo sądów krajowych i trybunałów międzynarodowych. Prawa człowieka są prawem podmiotowym wynikającym z ich prawnonaturalnej genezy, są one powszechne, przyrodzone, niezbywalne, nienaruszalne, naturalne (wynikają z faktu bycia człowiekiem) i niepodzielne, jako że stanowią współzależną całość. Prawo człowieka do sądu uregulowane zostało w art. 6 Europejskiej konwencji praw człowieka i podstawowych wolności, a na gruncie prawa polskiego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Profesor Liżewski porównał regulacje art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i art. 6 EKPC, podkreślając ich konstrukcyjne podobieństwo. Prawo do sądu jest prawem do sądu sprawiedliwego, jawnego, prowadzonego bez nieuzasadnionej zwłoki, prowadzonego przez niezależny, bezstronny sąd ustanowiony ustawą. Wskazał przy tym na gwarancje niezależności sądów, w tym między innymi na ich autonomiczną strukturę organizacyjną, udział sędziów w procedurze powoływania sędziów, a także zakaz pozbawiania obywateli dostępu do sądu. Na zakończenie zaprezentowane zostały ograniczenia prawa do sądu, którego legalność jest uzależniona od kumulatywnego spełnienia trzech przesłanek: 1) legalności formalnej (tj. istnienia ustawowej formy ograniczeń); 2) przesłanki niezbędności ograniczeń; 3) legalności materialnej, której istotą jest określenie wartości i interesów, z powodu których ograniczenia są wprowadzane. Profesor Liżewski podkreślił, że ograniczenia prawa do sądu mają charakter wyjątkowy, jako że zasadą są prawa człowieka. Wynika z tego, że wyjątki muszą być ściśle reglamentowane. Ponieważ prawo do sądu pozwala dochodzić naruszeń innych praw i wolności człowieka, ewentualne wprowadzanie ograniczeń powinno być wyłączone względnie dokonywane po przeprowadzeniu szczególnie restrykcyjnej oceny ich zasadności i w granicach prawa.

Zagadnienie prawa do sądu konstytucyjnego zaprezentował dr Wojciech Mojski (UMCS), który wskazał między innymi, że racjonalność logiczna i aksjologiczna ochrony praw jednostki nakazuje traktować prawo do sądu konstytucyjnego w szerokim znaczeniu, to jest do każdego sądu, który dokonuje kontroli konstytucyjności. W polskim porządku prawnym funkcjonuje w istocie wąski model prawa do sądu konstytucyjnego – w znaczeniu formalnym odnosi się on do Trybunału Konstytucyjnego, jednak Konstytucja RP przewiduje także zasadę bezpośredniego stosowania jej regulacji. Stanowi ona podstawę prawa do sądu konstytucyjnego w szerokim ujęciu materialnym, tj. sądu, który dokonuje kontroli konstytucyjnej (zasada rozproszonej kontroli konstytucyjności). Doktor Mojski zaakcentował, że kwestia kontroli konstytucyjności aktów normatywnych, a także aktów stosowania prawa i działań faktycznych nie tylko może, ale i powinna być uzupełniana przez orzeczenia sądów wykorzystujących zasadę bezpośredniego stosowania

Konstytucji RP. W dalszej kolejności dr Bartosz Opaliński (UŁa.) przedstawił problematykę prawa do sądu administracyjnego, wskazując między innymi, że konstytucyjne prawo do sądu, w tym administracyjnego, dla swojej skuteczności powinno być zabezpieczone przepisami określającymi tryb postępowania i uprawnienia strony przed sądem. W ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi jest ono zabezpieczone poprzez szeroki, nieograniczony katalog spraw, które mogą być przedmiotem skargi; prosty sposób złożenia skargi przez stronę do sądu I instancji i wreszcie przez zabezpieczenie praw strony w przypadku, gdy organ administracji publicznej, nie wykonując swoich obowiązków związanych z przekazaniem dokumentów potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy, utrudnia czy wręcz sabotuje rozstrzygnięcie sporu. Sądy administracyjne mają bardzo szeroką kompetencję, gdyż są zobowiązane do kontroli aktów normatywnych administracji publicznej, w których w sposób zwierzchni regulują sytuację prawną innych podmiotów. W każdym przypadku, gdy organ administracji publicznej pod groźbą przymusu państwowego kształtuje prawa i obowiązki strony stosunku administracyjnoprawnego, podmiot niezadowolony z takiego rozstrzygnięcia może zażądać kontroli takiego aktu przez sąd, występując ze skargą. Doktor Opaliński, zwracając uwagę na to, że zarówno treść samej skargi, jak i sposób jej złożenia są bardzo uproszczone, omówił w toku swojej prezentacji uproszczenia trybu składania skargi do sądu administracyjnego, w tym brak profesjonalisty (podmiotu fachowego) w postępowaniu przed sądem administracyjnym.

Prawo do sądu przed Trybunałem Stanu zostało poddane analizie przez dra Tomasza Zalaśńskiego (INP PAN). Zagadnienie to jest szczególnie istotne w świetle zapowiedzi obozu rządzącego obecnie (tzw. koalicji 15 października) postawienia przed Trybunałem Stanu najważniejszych osób w państwie, odpowiedzialnych za łamanie Konstytucji RP. Autor referatu, omawiając procedurę pociągnięcia do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, zaakcentował trudności, jakie istnieją w praktyce w sferze pociągnięcia do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, co wynika z konstrukcji ustawy regulującej postępowanie przed tym organem.

Ksiądz dr Grzegorz Zieliński (URad.) omówił z kolei problematykę prawa do sądu kościelnego w świetle zasady rozdziału państwa od kościoła. Prelegent stwierdził, że w polskiej ustawie zasadniczej autonomia związków wyznaniowych ma charakter pierwotny, nie pochodzi z nadania państwa, nie jest przywilejem z jego strony wobec wspólnot religijnych. W przypadku kolizji między normami prawa państwowego i prawa kościelnego pierwszeństwo należy dać tym pierwszym. Stanął na stanowisku, że z zasady wzajemnej niezależności państwa i związków wyznaniowych w swoim zakresie wynika, że polski ustrojodawca optuje za zasadą wzajemnej niezależności i nieskuteczności prawa państwowego oraz prawa kościelnego, a w związku z tym organy państwowe nie powinny ingerować w proces tworzenia i stosowania prawa wewnętrznego wyznań poprzez np. wpływ na skład sądów kościelnych.

Moderatorką II panelu konferencji, poświęconego komponentom prawa do sądu, była prof. dr hab. Katarzyna Dudka (UMCS). Jako pierwszy głos zabrał prof. Rafał Stankiewicz (UW), który zaprezentował problematykę prawa do pomocy prawnej z urzędu. Prezentując różne aspekty tego prawa, doszedł do wniosku, że prawo do pomocy prawnej z urzędu, o ile jest prawidłowo realizowane, stanowi realną gwarancję praw strony

w procesie. Zapewnienie dostępu do sądu sprowadza się bowiem zdaniem referenta zarówno do umożliwienia zainicjowania postępowania przed sądem, jak i przyznania stronie instrumentów prawnych do ochrony jej praw. Prawo do pomocy prawnej jest formą dofinansowania strony z budżetu państwa, co daje możliwość zwolnienia jej z ponoszenia kosztów sądowych.

Radca prawny, mec. Maciej Stemplewski (OIRP w Kielcach) podjął próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy koszty sądowe są ograniczeniem prawa do sądu, czy jego koniecznym warunkiem. Na tle przepisów Europejskiej konwencji praw człowieka i norm konstytucyjnych oraz ustaw o kosztach sądowych analizie poddane zostały między innymi funkcje kosztów sądowych, a także ich znaczenie. Referent zaprezentował nadzwyczaj ciekawe wykresy prezentujące wysokość opłat sądowych, także w europejskim postępowaniu nakazowym, co pozwoliło na zobrazowanie, jak ta problematyka funkcjonuje w praktyce. W konkluzji mec. Stemplewski wskazał, że wprowadzenie opłat, ich wysokość i wybór metod ustalenia opłat sądowych jest uprawnieniem ustawodawcy akceptowalnym zarówno przez konwencję, jak i Konstytucję RP. O dostępności do sądu decydują zarówno wysokość kosztów, jak i mechanizm ich poboru, oraz system pomocy prawnej, który obejmuje zasady zwalniania z nich. Istotne jest, by zachowany został balans pomiędzy kosztem procesu a możliwościami jednostki, a efektywność mechanizmu działania wymiaru sprawiedliwości była realizowana przez kreowanie czytelnych reguł ponoszenia kosztów sądowych, z naciskiem na ich funkcję społeczną, przy zachowaniu w rozsądnym wymiarze odpowiedzialności jednostki za wynik sprawy przez nią zainicjowanej.

W następnej kolejności referat wygłosiła prof. Aneta Łazarska z Uczelni Łazarskiego, omawiając kwestie wiążącego orzeczenia sądowego jako elementu prawa do sądu. Zdaniem referentki prawo do wiążącego orzeczenia sądowego jest fundamentalną gwarancją rzetelnego procesu, a pewność prawa i moc wiążąca orzeczenia sądowego pozwalają zapewnić obywatelom poczucie pewności i bezpieczeństwa oraz są one wpisane w zasadę demokratycznego państwa prawnego. Nie ulega przy tym wątpliwości, że kryzys ustrojowy ma istotny wpływ na bezpieczeństwo prawne jednostki. Jak wskazała prof. Łazarska, w ciągu ostatnich kilku lat zniszczone zostało zaufanie obywateli do prawa, w konsekwencji orzeczenia sądów nie gwarantują obywatelom bezpieczeństwa prawnego wskutek wadliwych powołań sędziowskich.

W trzecim panelu, którego moderatorem był prokurator Mariusz Krasoń (wiceprezes Stowarzyszenia Prokuratorów „Lex super omnia”), omówione zostały zagadnienia prawa do sądu w odniesieniu do sądownictwa międzynarodowego. Profesor Maciej Taborowski (UW) poddał analizie problematykę stanowiska Trybunału Sprawiedliwości UE wobec prawa do sądu.

Mecenas Sylwia Gregorczyk-Abram (Stowarzyszenie im. Prof. Zbigniewa Hołdy, stowarzyszenie Wolne Sądy), prezentując na bazie rozstrzygnięć Europejskiego Trybunału Praw Człowieka kwestię skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, skupiła swoje wystąpienie przede wszystkim na tych elementach skargi, które gwarantują skuteczność jej rozpoznania przez trybunał w Strasburgu.

Następnie głos zabrała dr Monika Żuchowska-Grzywacz (URad.) z referatem zatytułowanym „Kamienie milowe orzecznictwa TSUE w sprawach o prawo do sądu”.

W wystąpieniu swym zaprezentowała kluczowe wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, które ukształtowały pojęcie prawa do sądu, wyznaczają ramy dla ochrony i egzekwowania praw jednostek w przypadku naruszeń prawa unijnego, co ma szczególne znaczenie z perspektywy prymatu prawa unijnego nad prawem krajowym. Chodzi przede wszystkim o wyroki w sprawach *Flaminio Costa vs E.N.E.L.*, *Van Gend & Loos vs Holandia* czy *Amministrazione delle Finanze dello Stato vs. Simmenthal SA*. Perspektywa międzynarodowa prawa do sądu została poszerzona przed dr Annę Dąbrowską (URad.), która przedstawiła niezwykle interesujące porównanie europejskiego systemu ochrony praw człowieka z dostępem do pozaeuropejskich trybunałów ochrony praw człowieka, tj. Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Afrykańskiego Trybunału Praw Człowieka i Ludów. Z prezentacji tej wynika jednoznacznie, że system europejski jest znacznie bardziej skuteczny, lepiej chroni prawa obywateli niż systemy panamerykański (skupiający 35 państw obu Ameryk) i afrykański (działający w ramach Unii Afrykańskiej – łącznie 55 państw), a to ze względu na istniejące ograniczenia prawa do skargi indywidualnej w obu tych systemach. Ciekawie prezentują się wykresy przedstawiające liczbę spraw wniesionych do obu trybunałów na przestrzeni lat. Wynika z nich jednoznacznie, że system ochrony praw człowieka na kontynentach amerykańskich i afrykańskim jest mało efektywny. Dla przykładu w roku 2022 Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka rozpoznał zaledwie 24 sprawy, Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów zaś zaledwie siedem spraw. W konkluzji dr Dąbrowska wskazała, że skomplikowany system dostępu do pozaeuropejskich trybunałów stoi w sprzeczności z samą ideą ochrony praw człowieka. System ten mógłby być bardziej skuteczny poprzez przyznanie skarżącym bezpośredniego dostępu do trybunałów na wzór europejski, zatem *de lege ferenda* konieczne jest doprowadzenie do powszechnej ratyfikacji Amerykańskiej konwencji praw człowieka oraz protokołu do karty afrykańskiej przez wszystkie państwa w tych regionach oraz szersze uznanie jurysdykcji trybunałów.

W dyskusji, która rozwinęła się po prezentacji referatów, zabierali głos zarówno przedstawiciele nauki, jak i praktycy wymiaru sprawiedliwości. Głównym motywem wystąpień uczestników dyskusji były kwestie związane z oceną stanu naruszeń praworządności, do których doszło w ciągu ostatnich ośmiu lat, w tym upolitycznienie prokuratury, zniszczenie samodzielności Trybunału Konstytucyjnego, wprowadzenie nowych izb do Sądu Najwyższego, które nie spełniają kryteriów bycia „sądem”, próba przejęcia sądów przez rząd PiS poprzez poddawanie represjom dyscyplinarnym i karnym sędziów „niepokornych” oraz powołanie ponad 2 tys. tzw. neo-sędziów, co do których niezawisłości istnieje poważna wątpliwość. W związku z tym pojawiły się próby zaprezentowania możliwych rozwiązań kryzysu praworządności, zwłaszcza w odniesieniu do tego, co zrobić z neo-sędziami, a w szczególności z orzeczeniami, które wydawali na przestrzeni lat.

Merytorycznego podsumowania konferencji dokonał przewodniczący komitetu naukowego prof. Sławomir Patyra, który po omówieniu najważniejszych wątków konferencji wyraził nadzieję, że wyniki wyborów 15 października 2023 r. staną się oznaką radykalnej zmiany, która doprowadzi do przywrócenia praworządności w naszym kraju.

Kacper Milkowski¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID ID: 0000-0003-4367-0365

PRZEGLĄD ORZECZNICTWA SĄDU NAJWYŻSZEGO (ZA OKRES LISTOPAD 2023–GRUDZIEŃ 2023)

ABSTRACT

Overview of the decisions of the Polish Supreme Court

The judgment of the Polish Supreme Court of December 20, 2023 (case file no. III CZP 41/23) is of particular importance for legal practice. The Court indicated that in the case of notifying the party or their representative about the impossibility of preparing a justification for the contested decision, appealing against this decision is not conditioned upon the effective submission of a request for justification and the delivery of the decision along with the justification. In the judgment of December 14, 2023 (case file no. III CZP 32/23), the Polish Supreme Court stated that in divorce cases, both those not concluded by July 3, 2021, and those initiated between July 3, 2021, and April 14, 2023, the first-instance court shall adjudicate with a single judge unless the president of the court orders the case to be heard by a panel of three judges. If such a case is heard by a single judge and two lay judges, the proceedings are null and void (Article 379 point 4 of the Polish Code of Civil Procedure).

Keywords: Supreme Court, judiciary, criminal proceedings, civil proceedings, resolution, judgment

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy, orzecznictwo, postępowanie karne, postępowanie cywilne, uchwała, wyrok

¹ Doktorant w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Prawa Unii Europejskiej na Wydziale Prawa i Administracji na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Sprawy z zakresu prawa cywilnego i gospodarczego

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 5809/22

Wynagrodzenie za ustanowienie służebności przesyłu powinno być ustalane każdorazowo indywidualnie i dostosowane do okoliczności, w tym zakresu, charakteru i trwałości obciążenia, jego uciążliwości, wpływu na ograniczenie korzystania z nieruchomości przez właściciela, zmniejszenia jej wartości. Uwzględniać należy, czy urządzenia przesyłowe służą także zaspokojeniu potrzeb właściciela nieruchomości obciążonej, co może prowadzić do odpowiedniego pomniejszenia stosownego wynagrodzenia. Jednocześnie konsekwentnie wskazuje się, że wynagrodzenie za ustanowienie służebności przesyłu może obejmować również uciążliwości związane z oddziaływaniem linii przesyłowej poza pasem eksploatacyjnym tej służebności, w tym w zakresie strefy kontrolowanej, o ile zachodzi w tym względzie związek z obciążeniem nieruchomości służebnością przesyłu.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 6431/22

Skuteczne skorzystanie przez stronę z prawa zatrzymania wzajemnego świadczenia pieniężnego wyłącza opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia, co wyklucza dochodzenie odsetek. Wynika to z charakteru zarzutu zatrzymania – jest to zarzut dylatoryjny, którego podniesienie powoduje, że roszczenie nim objęte nie staje się wymagalne. Wymagalność zobowiązania bowiem nie zachodzi, gdy dłużnik dysponuje zarzutem hamującym roszczenie wierzyciela, a takim zarzutem jest niewątpliwie zarzut zatrzymania.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 6830/22

1. Jeżeli eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron, to nie można przyjąć, iż strony pozostają związane pozostałą częścią umowy.
2. Indywidualna kontrola abuzywności postanowień umownych (art. 385¹ k.c.) jest skoncentrowana na ocenie ich treści normatywnej, co pozostawia poza zakresem oceny sposób, w jaki postanowienie umowne jest stosowane przez przedsiębiorcę wobec konsumenta, a także indywidualne właściwości konkretnego konsumenta, związane z jego ewentualną ponadprzeciętną wiedzą i doświadczeniem.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 586/22

1. Orzeczenie pozbawiające tytuł wykonawczy wykonalności ma charakter konstytutywny; orzeczenie ustalające nieważność złożonych oświadczeń woli (nieistnienie stosunku prawnego) – deklaratywny. Orzeczenie pozbawiające tytuł wykonawczy wykonalności nie rozstrzygnie, czy oświadczenie woli złożone przez powoda zachowa ważność, czy też skutecznie zostało unieważnione;
2. Ocena skuteczności postanowienia umownego kreującego obowiązek zapłaty kary umownej – jako elementu stosunku zobowiązaniowego – podlega kontroli sądowej w kontekście ograniczeń swobody umów, obejścia prawa, jak też ewentualnej sprzeczności z zasadami współżycia społecznego;

3. Skoro do elementów przedmiotowo istotnych umowy o oddanie nieruchomości w użytkowanie wieczyste należy określenie sposobu i terminu jej zagospodarowania, to sprzeczne z istotą prawa własności i jej granicami określonymi w art. 140 k.c. jest zastrzeżenie kary umownej na rzecz byłego właściciela w przypadku, gdy w określonym w umowie terminie nabywca nie dokona jej zabudowy. Takie postanowienie o karze umownej jako sprzeczne z prawem jest nieważne, gdyż zmierza do obejścia prawa (art. 58 § 1 k.c.);
4. Funkcjonujące w obrocie prawnym zobowiązania odbiegają często od określonego w art. 353 k.c. modelu, który strony mogą modyfikować według swego uznania w granicach określonych w art. 353¹ k.c. Świadczenie może bowiem składać się z wielu zachowań, a każda ze stron może być jednocześnie uprawniona albo zobowiązana. Celem świadczenia jest zapewnienie wierzycielowi określonej korzyści z wykonania zobowiązania, tj. zaspokojenie jego interesu. Podstawę ustalenia, o jaki konkretnie interes chodzi, stanowi całokształt okoliczności towarzyszących powstaniu danego stosunku zobowiązaniowego. O powstaniu i bycie zobowiązania rozstrzyga istnienie znajdującego wyraz w jego treści godnego ochrony interesu wierzyciela.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 549/22

1. Jeżeli stosunek prawny, na którego gruncie dokonano nakładów, nie reguluje ich rozliczenia, a zostały one dokonane za zgodą właściciela, wówczas zgodnie z art. 230 k.c. mogą mieć odpowiednie zastosowanie przepisy art. 226–227 k.c. Przepisy te mają też zastosowanie wprost, gdy nakłady były dokonywane bez wiedzy czy zgody właściciela, a więc nie na podstawie umowy z nim zawartej. Dopiero wówczas, gdy okaże się, że ani umowa stron, ani przepisy regulujące dany stosunek prawny nie przewidują sposobu rozliczenia nakładów, jak również nie ma podstaw do stosowania wprost lub odpowiednio art. 226–227 k.c., zastosowanie znajdzie art. 405 k.c., wobec którego przepisy art. 226–227 k.c. mają charakter szczególny;
2. Umowa użyczenia, motywowana najczęściej bezinteresownością i chęcią przyjęcia z pomocą osobom bliskim, ma na celu przysporzenie przez użyczającego korzyści biorącemu, który bezpłatnie może korzystać z rzeczy użyczającego. Nie jest to umowa wzajemna: świadczeniu użyczającego nie odpowiada świadczenie biorącego, bowiem nie jest on zobowiązany do żadnych świadczeń. Jest to umowa jednostronnie zobowiązująca, w której biorący korzysta z rzeczy cudzej w sposób określony przez użyczającego, a jeżeli dokonuje nakładów na rzecz, to zgodnie z art. 752 w związku z art. 713 k.c. czyni to nie dla siebie, lecz dla użyczającego, dla jego korzyści i tylko wtedy może żądać zwrotu uzasadnionych nakładów jak osoba prowadząca cudze sprawy bez zlecenia.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 515/22

„Przeznaczenie lokali do sprzedaży” w rozumieniu art. 4 ust. 1 ustawy z 2000 r. o zasadach zbywania mieszkań będących własnością przedsiębiorstw państwowych, niektórych spółek handlowych z udziałem Skarbu Państwa, państwowych osób prawnych oraz niektórych mieszkań będących własnością Skarbu Państwa oznaczało w istocie zamiar jakiegokolwiek zbycia lokalu, przy czym w każdym przypadku pierwszym etapem „wyzbycia” się mieszkania musiała być propozycja jego sprzedaży uprawnionym. Oznaczało

to, że zamiar wyzbycia się lokalu musiał zawsze obejmować zamiar sprzedaży osobom uprawnionym. Zastrzeżenie zaś prawa pierwszeństwa (a nie prawa pierwokupu) wyrażało myśl, że w razie nieskorzystania przez osoby uprawnione z prawa nabycia lokalu mieszkalnego na zasadach preferencyjnych – i tylko wtedy – grunty zabudowane budynkami mieszkalnymi oraz lokale mogły być zbyte w inny sposób.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2023 r., I CSK 5642/22

Charakter weksła jako źródła zobowiązania formalnego nie wyłącza stosowania dyrektyw wykładni oświadczeń woli (art. 65 k.c.) zarówno do postanowień zawartych w dokumencie weksła, jak i – w przypadku tzw. weksła in blanco – do postanowień tzw. deklaracji wekslowej.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., III CZP 41/23

W przypadku zawiadomienia strony lub jej pełnomocnika o niemożliwości sporządzenia uzasadnienia postanowienia podlegającego zaskarżeniu wniesienie zażalenia od tego postanowienia nie jest uwarunkowane skutecznym złożeniem wniosku o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie postanowienia wraz z uzasadnieniem.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 832/23

Artykuł 169 § 1 k.c. chroni dobrą wiarę nabywcy i nabycie przez niego własności, a nie właściciela, który swoje prawo utracił, co oznacza, iż dowód złej wiary obciąża tego, kto zarzut taki zgłasza, a wobec tego ochrona nabywcy jest silniejsza.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2537/23

Jakiegokolwiek pogorszenie funkcji umysłowych ze względu na wiek czy też przebyte choroby nie jest równoznaczne z zaistnieniem stanu wyłączającego świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Stan taki powinien być rozumiany jako stan, w którym możliwość wolnego wyboru jest całkowicie wyłączona.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2432/23

Wykonanie prawa zatrzymania przez kredytodawcę nie może prowadzić do utraty przez konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania świadczenia po tym, jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu świadczeń zapłaconych mu w wykonaniu tej umowy.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2754/23

Służebność drogi koniecznej jest ograniczonym prawem rzeczowym, które ustanawia się na rzecz właściciela nieruchomości władnącej (art. 285 § 1 k.c.), nie zaś na rzecz konkretnych osób, które najczęściej faktycznie poruszają się po tej drodze. Z tej przyczyny okoliczność, że z drogi korzystali głównie członkowie rodziny wnioskodawczynie, nie zaś ona sama, jest pozbawiona znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Celem ustanowienia służebności gruntowej jest bowiem jedynie zwiększenie użyteczności nieruchomości władnącej lub jej oznaczonej części (art. 285 § 2 k.c.). Cel ten zaś jest niewątpliwie spełniony, jeśli korzystanie z nieruchomości władnącej polega na prowadzeniu życia rodzinnego przez

wnioskodawczynię i jej bliskich. Podobnie byłby spełniony, gdyby np. wnioskodawczyni prowadziła na nieruchomości sklep, a droga służyła do dojazdu klientów, albo gdyby nieruchomość wynajęła, w wyniku czego z drogi korzystałby najemcy. Służebność gruntuwa związana jest bowiem z nieruchomością władnącą, nie jest służebnością osobistą ustanawianą na rzecz konkretnych osób, jak np. służebność mieszkania (art. 296, art. 301 k.c.).

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2023 r., I CSK 2258/23

Co do zasady w sprawach o dział spadku i zniesienie współwłasności, w razie zaskarżenia orzeczenia co do istoty sprawy, wartość przedmiotu zaskarżenia nie odpowiada wartości całego dzielonego majątku, lecz wartości konkretnego interesu (roszczenia, żądania) lub składnika majątkowego, którego dotyczy środek zaskarżenia. Wartość ta nie może przekraczać wartości udziału przysługującego skarżącemu uczestnikowi, nawet gdy orzeczenie zaskarżono w całości.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2023 r., I CSK 1888/23

Biegły sądowy gwarantuje swoją osobą bezstronność wydawanej opinii, co formalnie zostało uregulowane w art. 281 (możliwość wyłączenia biegłego) oraz w art. 282 k.p.c. (odebranie przyrzeczenia od biegłego). Takich gwarancji nie daje biegły prywatny, dlatego jego opinia jest równoważna bardzo pogłębionemu z perspektywy merytorycznej, ale jednak stanowisku strony.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., III CZP 32/23

W sprawach o rozwód, zarówno niezakończonych do 3 lipca 2021 r., jak i wszczętych w okresie od 3 lipca 2021 r. do 14 kwietnia 2023 r., sąd pierwszej instancji orzeka w składzie jednego sędziego, chyba że prezes sądu zarządził rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów. W razie rozpoznania takiej sprawy w składzie jednego sędziego i dwóch ławników zachodzi nieważność postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.).

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., I CSK 6193/22

Przepis art. 3 ust. 1 u.k.w.h. w kontekście hipoteki stwarza podstawę wzruszalnego domniemania, że hipoteka została wpisana zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym, a nieruchomość objęta księgą wieczystą jest tą hipoteką obciążona. Do jego obalenia konieczne jest wykazanie, że mimo ujawnienia hipoteki przez wpis prawo to nigdy nie powstało albo mimo powstania wygasło.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., I CSK 5713/22

Nie jest bezprawne, w rozumieniu art. 24 § 1 k.c., opublikowanie materiału prasowego naruszającego dobra osobiste, a zawierającego informacje nieprawdziwe, jeżeli dziennikarz, działając w obronie uzasadnionego interesu społecznego, zachował szczególną staranność i rzetelność przy zbieraniu i wykorzystaniu tego materiału.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., I CSK 5734/22

„Odpowiedniość” dostępu do drogi publicznej jest pojęciem relatywnym i ocennym, w związku z czym decydujące znaczenie w sprawie o ustanowienie służebności drogi

koniecznej mają okoliczności faktyczne konkretnej sprawy, z uwzględnieniem konieczności należytego wyważenia interesów wnioskodawcy (właściciela nieruchomości mającej stać się władnącą) i właścicieli nieruchomości, które mają być obciążone służebnością, zaś nieostrość tego pojęcia pozostawia sądowi znaczną swobodę w kształtowaniu treści służebności oraz możliwość dostosowania decyzji do konkretnych czynników stanu faktycznego.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III CZ 300/23

Korzystanie z cudzej nieruchomości w ramach służebności posiada obiektywną i wymierną wartość ekonomiczną. Nie ma znaczenia dla określenia takiej jego istoty nieodpłatność ustanowienia służebności mieszkania i brak obowiązku zapłaty za wykonywanie jej ani niezbywalność. Z przytoczonego stanowiska wynika, że roszczenia związane z ustanowioną służebnością mieszkania mają majątkowy charakter, ponieważ taki charakter ma to ograniczone prawo rzeczowe, a jego realizacja wpływa bezpośrednio na stosunki majątkowe stron.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2023 r., I CSK 5097/22

„Odpowiedniość” dostępu do drogi publicznej jest pojęciem relatywnym i ocennym, w związku z czym decydujące znaczenie mają okoliczności faktyczne konkretnej sprawy, z uwzględnieniem konieczności należytego wyważenia interesów wnioskodawcy (właściciela nieruchomości mającej stać się władnącą) i właścicieli nieruchomości, które mają być obciążone służebnością.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2023 r., I CSK 5477/22

Na podstawie art. 145 § 1 k.c. nie można żądać ustanowienia drogi koniecznej, jeżeli niedogodność w dostępie do drogi publicznej lub do usytuowanych na nieruchomości budynków wynika jedynie z niekorzystnego usytuowania budynków na nieruchomości, a także, gdy nieruchomość zostanie zabudowana w taki sposób, że jej właściciel zamyka sobie dojazd do dalej położonych części nieruchomości. W takim bowiem wypadku chodzi nie o dostęp do drogi publicznej, lecz łatwiejsze korzystanie z budynków. Zorganizowanie zaś łatwiejszego sposobu eksploatacji nieruchomości należy do właściciela nieruchomości. Instytucja służebności nie może bowiem służyć wygodzie właściciela nieruchomości władnącej kosztem naruszenia prawa właściciela nieruchomości obciążonej.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2023 r., I CSK 6661/22

Samo zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej nie jest równoznaczne z zakwalifikowaniem do kategorii osób wymienionych w art. 2 ust. 1 lit. b dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, możliwe jest zatem wykazywanie, że zgłoszenie nastąpiło z innych przyczyn niż poczucie przynależności do narodowości niemieckiej.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2023 r., III CZP 42/23

W przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego z mocy prawa na podstawie art. 823 k.p.c., jeżeli postępowanie egzekucyjne zostało uprzednio zawieszona na wniosek wierzyciela w związku z zawarciem porozumienia między nim a dłużnikiem co do

sposobu lub terminu spełnienia świadczenia, opłata egzekucyjna ustalona na podstawie art. 29 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych obciąża dłużnika.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2023 r., II CSKP 1913/22

W sytuacji, gdy w odbiorze przeciętnego odbiorcy (który wcześniej zapoznał się z inkryminowanym materiałem prasowym) nie budzi wątpliwości, które ze sformułowań użytych w tym materiale prasowym naruszają dobra osobiste powoda, to nie stanowi uchybienia art. 24 § 1 k.c. brak konkretyzacji tych sformułowań w żądaniu poszkodowanego nakazania złożenia sprawcy naruszeń oświadczenia o przeproszeniu, zwłaszcza gdy oświadczenia te mają być zamieszczone wyłącznie w tych środkach masowego przekazu, w których miało miejsce naruszenie dóbr osobistych.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2023 r., III CZP 54/23

1. W razie współuczestnictwa materialnego (art. 72 § 1 pkt 1 k.p.c.) do niezbędnych kosztów procesu poniesionych przez współuczestników reprezentowanych przez jednego pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym zalicza się jego wynagrodzenie ustalone niezależnie od liczby reprezentowanych przez niego uczestników. Sąd może jednak podwyższyć to wynagrodzenie, jeżeli przemawiają za tym okoliczności, o których mowa w art. 109 § 2 k.p.c.
2. Koszty procesu należne współuczestnikom materialnym – w tym także pozostającym w związku małżeńskim, w którym obowiązuje ustrój wspólności majątkowej – podlegają zasądzeniu na ich rzecz w częściach równych, chyba że współuczestnicy zgodnie wniosą o inny podział zasądzonych kosztów albo o zasądzenie ich jedynie na rzecz jednego lub niektórych ze współuczestników.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 2023 r., III CZP 36/23

W stanie prawnym przed wejściem w życie art. 25e ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1683 ze zm.) wykreślenie spółdzielni z Krajowego Rejestru Sądowego na skutek ukończenia postępowania upadłościowego podziałem funduszu masy (art. 217 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, t.j. Dz.U. z 1991 r. nr 118, poz. 512 ze zm.) prowadziło do wygaśnięcia prawa użytkowania wieczystego gruntu przysługującego spółdzielni, a nie sprzedanego w postępowaniu upadłościowym.

Sprawy z zakresu prawa karnego

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 grudnia 2023 r., I KK 275/23

Zgodnie z art. 93 § 2 k.p.w. orzekanie w postępowaniu nakazowym może nastąpić, jeżeli okoliczności czynu i wina obwinionego nie budzą wątpliwości. Przez użyte na gruncie tego przepisu pojęcie „okoliczności” swym zakresem znaczeniowym obejmuje nie tylko kwestie sprawstwa obwinionego, ale wszystkie okoliczności, które mają znaczenie dla ustalenia zakresu jego odpowiedzialności, a więc także właściwą ocenę prawną czynu

będącego przedmiotem osądu. Stwierdzenie zatem jakichkolwiek wątpliwości co do tej ostatniej kwestii winno skutkować skierowaniem sprawy na rozprawę. Określenie „wina” ma w tym wypadku autonomiczne znaczenie i obejmuje zarówno winę w znaczeniu procesowym, czyli sprawstwo, jak i całokształt przesłanek przypisania odpowiedzialności za wykroczenie przewidzianych w prawie materialnym.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II KO 149/23

Przepis art. 37 k.p.k. pozwala na „wyjęcie sprawy” spod rozpoznania sądu miejscowo właściwego w razie zaistnienia przesłanki w nim wskazanej, to jest wówczas, kiedy w grę wchodzi dobro wymiaru sprawiedliwości. Co należy rozumieć przez to pojęcie, k.p.k. nie wyjaśnia. Należy przyjąć pogląd, że chodzi tu o konieczność eliminowania sytuacji mogących wywołać u stron lub w opinii społecznej przeświadczenie o braku warunków do bezstronnego rozpoznania sprawy przez sąd właściwy.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2023 r., III KK 297/23

Przepis art. 116 § 1a k.w. ma charakter blankietowy, gdyż o bycie wykroczenia rozstrzyga treść odnośnego rozporządzenia, obowiązującego w czasie dokonania czynu prawnie zakazanego. Stąd też zmiana uregulowań epizodycznych, które wypełniały ten blankiet, winna być rozpatrywana przez pryzmat instytucji zawartej w art. 2 § 1 k.w.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., III KK 340/22

Jeżeli na etapie postępowania odwoławczego, a więc już po przeprowadzeniu dowodów i wyjaśnieniu wszystkich okoliczności faktycznych, dochodzi do zbiegu negatywnych przesłanek procesowych określonych w art. 17 § 1 pkt 2 i 6 k.p.k., należy orzec odmienne co do istoty, uniewinniając oskarżonego od popełnienia przypisanego mu czynu, nie zaś umarzać postępowanie z powodu przedawnienia karalności.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 2023 r., III KO 125/23

Kryterium „dobra wymiaru sprawiedliwości”, które stanowi podstawę do przekazania sprawy innemu sądowi w oparciu o przepis art. 37 k.p.k., należy wiązać również z tym, że w sprawie materializuje się ryzyko nierozpoznania sprawy przez sąd miejscowo właściwy bez zbędnej zwłoki na skutek wystąpienia trudności związanych ze stanem zdrowia oskarżonego (stwierdzonym opinią lekarską), który uniemożliwia mu stawiennictwo w sądzie właściwym miejscowo, a czyni realnym udział w postępowaniu w innym sądzie, bliższym miejsca jego zamieszkania.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., II KK 548/23

Podżeganie innych osób do uczestnictwa w nielegalnym zgromadzeniu oraz osobiste uczestniczenie w nim nie wypełnia znamion wykroczenia z art. 52 § 2 pkt 2 k.w.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., II KK 563/23

Nawet gdyby przyjąć, że obwiniony zakłócał swoimi okrzykami przebieg legalnego zgromadzenia, aktualne pozostaje pytanie, czy działanie to było czynem społecznie szkodliwym – w rozumieniu art. 1 § 1 k.w. – i czy nie podlega ochronie konstytucyjnej jako

forma wyrażania poglądów. W ustaleniu powyższego pomocne byłoby przeprowadzenie postępowania dowodowego, w tym odtworzenie na rozprawie nagrania z miejsca zdarzenia, wszelako sąd od tego odstąpił, niesłusznie decydując się rozstrzygnąć kwestię odpowiedzialności obwinionego w trybie nakazowym.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., IV KK 502/22

Czyn określony w art. 681 pkt 1 ustawy z 2022 r. o obronie Ojczyzny stanowi wykroczenie, a nie występki.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., V KK 205/23

Przez pojęcie „pozbawiona prawa jazdy” użyte w art. 94 § 1 k.w. należy rozumieć kategorie prawne przewidziane w k.k. i k.w. oraz w p.r.d., a nie stany faktyczne, jak na przykład nieodebranie prawa jazdy od organu administracji.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III KK 484/23

Oskarżony, chcąc skorzystać z dobrodziejstwa konstrukcji tzw. małego świadka koronnego, musi ujawnić wszystkie okoliczności istotne dla sprawy, świadczące zarówno o aspekcie przedmiotowym, jak i podmiotowym popełnionego przestępstwa. Jest to szczególnie istotne w przypadku przestępstw umyślnych, kierunkowych. W ich przypadku to właśnie wykazanie określonego stosunku psychicznego sprawcy do popełnianego zachowania ma kluczowe znaczenie dla ukarania.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., V KK 475/23

Warunkiem odpowiedzialności z art. 180a k.k. jest nie tyle samo zachowanie polegające na kierowaniu pojazdem bez posiadania uprawnień (jest ono penalizowane poprzez art. 94 § 1 k.w.), ile musi być ono powiązane z niezastosowaniem się do wydanej uprzednio decyzji administracyjnej właściwego organu o cofnięciu uprawnienia do kierowania pojazdami mechanicznymi. Występek ten może popełnić tylko osoba, wobec której zapadła taka decyzja administracyjna, i tylko w okresie, na jaki cofnięto w niej uprawnienie do kierowania pojazdami mechanicznymi. Równocześnie w okresie wskazanym w decyzji o cofnięciu uprawnień osoba, której ona dotyczy, nie może tych uprawnień odzyskać.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., IV KK 471/23

Przepis art. 15 zzz 1 ust. 1 i 2 ustawy COVID odczytywany w powiązaniu z art. 7 ustawy z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw skutkował spoczywaniem biegu przedawnienia karalności czynu. Karalność występkę zarzucanego oskarżonej nie ustała więc 7 stycznia 2021 r., a dopiero z dniem 22 lutego 2021 r. Tym samym wszczęcie dochodzenia w dniu 11 lutego 2021 r. nastąpiło przed upływem terminu przedawnienia karalności, co spowodowało jego przedłużenie o 10 lat, zgodnie z art. 102 k.k.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., V KK 206/23

Posiadanie pewnych rodzajów broni jest przez państwo koncesjonowane i trzeba posiadać na nie zezwolenie. Tak więc najistotniejszym znamieniem czynu z art. 263 § 2 k.k.

jest właśnie brak wymaganego prawem zezwolenia na posiadanie broni. Bezsprzecznie zatem pominięcie w opisie przypisanego czynu tego elementu prowadzi do dekompletacji znamion tego typu czynu zabronionego.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., II KK 445/23

Przebieg równowartości powinien być wyrażony w polskiej walucie, gdyż w przypadku określenia go w walucie obcej nie jest możliwe zarejestrowanie tej równowartości w programie finansowo-księgowym ani tym bardziej nie jest możliwe wykonanie przebiegu równowartości określonego w walucie obcej.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2023 r., I KK 152/23

W przypadku gdy sprawca dokonuje świadomego i przemyślanego wyboru sposobu, jak i środków mogących spowodować poważną szkodę, a następnie w sytuacji, kiedy dochodzi do jej powstania, nie przeciwdziała jej, podejmując w istocie kolejne czynności prowadzące do jej realizacji, to ocena tych okoliczności wykluczająca co najmniej godzenie się na ten skutek jest dość niezrozumiała. Pojawia się zresztą pytanie, o jakich zasadach ostrożności i jednocześnie ich naruszeniu można mówić, oceniając zachowanie polegające na oblaniu odwróconego tyłem pokrzywdzonego łatwopalną cieczą i jego podpaleniu.

Sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., I USKP 85/22

Określenie renty zawarte w art. 27 ustawy o emeryturach pomostowych należy rozumieć w sposób szeroki, obejmujący nie tylko rentę z tytułu niezdolności do pracy z art. 57 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, ale także określone w art. 6 ust. 1 pkt 6, 7 i 8 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych: renty z tytułu niezdolności do pracy dla ubezpieczonych, którzy stali się niezdolni do pracy wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, renty szkoleniowe dla ubezpieczonych, w stosunku do których orzeczono celowość przekwalifikowania zawodowego ze względu na niezdolność do pracy w dotychczasowym zawodzie spowodowaną wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową, oraz renty rodzinne dla członków rodziny zmarłego ubezpieczonego lub rencisty uprawnionego do renty z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III UZ 3/23

W sporach sądowych o wysokość powtarzających się świadczeń z ubezpieczenia społecznego wartość przedmiotu sporu stanowi obliczona za okres jednego roku, stosownie do wskazań zawartych w art. 22 k.p.c., różnica pomiędzy hipotetyczną kwotą renty (emerytury), jaką skarżący otrzymywałby, gdyby jego żądanie ustalenia wysokości świadczenia zostało uwzględnione, a rentą (emeryturą) w kwocie faktycznie pobieranej. W sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych, której przedmiotem jest zmiana wysokości

świadczenia powtarzającego się, wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 398² § 1 zdanie pierwsze i drugie k.p.c.) ustala się na podstawie art. 22 k.p.c. w odniesieniu do świadczeń przyszłych, a w odniesieniu do świadczeń zaległych na podstawie art. 19 § 1 k.p.c. W razie dochodzenia świadczeń przyszłych i zaległych stosuje się art. 21 k.p.c.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 425/22

Cel zawarcia umowy o pracę w postaci osiągnięcia świadczeń z ubezpieczenia społecznego nie jest sprzeczny z ustawą, ale nie może to oznaczać akceptacji dla nagannych i nieobojętnych społecznie zachowań oraz korzystania ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych w sytuacji zawarcia umowy o pracę na krótki okres przed zajściem zdarzenia rodzącego uprawnienie do świadczenia (np. urodzeniem dziecka) i ustalenia wysokiego wynagrodzenia w celu uzyskania świadczeń obliczonych od tej podstawy. Taka umowa o pracę jest nieważna jako sprzeczna z zasadami współżycia społecznego. Należy przy tym podkreślić, że samo zawarcie umowy o pracę w okresie ciąży, nawet gdyby głównym motywem było uzyskanie zasiłku macierzyńskiego, nie jest naganne ani tym bardziej sprzeczne z prawem. Jednak w ramach art. 41 ust. 12 i art. 13 u.s.u.s. organ rentowy może zakwestionować wysokość wynagrodzenia stanowiącego podstawę wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe, jeżeli okoliczności sprawy wskazują, że zostało wypłacone na podstawie umowy sprzecznej z prawem, zasadami współżycia społecznego lub zmierzającej do obejścia prawa – art. 58 k.c.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 246/22

W trakcie kwalifikacji dokonywanej na podstawie art. 13b ust. 1 w związku z art. 15c ust. 1 pkt 1 ustawy z 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin nie jest wystarczające podkreślenie, że odwołujący się osobiście nikomu nie szkodził i że nie prowadził sam działalności operacyjnej. Należy bowiem to ustalenie skonfrontować ze spojrzeniem „instytucjonalnym”, a więc z tym, czym zajmowała się dana jednostka.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 48/23

Mechanizm zawarty w art. 15c ust. 3 ustawy z 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin, pozwalający na obniżenie emerytury policyjnej do średniej emerytury z systemu powszechnego, nie ma zastosowania do funkcjonariuszy, których emerytura została wyliczona z lat poprzedzających 1990 r., ponieważ wysokość ich emerytury na skutek zastosowania art. 15c ust. 1 pkt 1 ustawy kształtuje się poniżej „przeciętnej emerytury” – czyli nie ma do czego redukować. Omawiany mechanizm jest więc de facto wymierzony przede wszystkim w funkcjonariuszy, którzy pomyslnie przeszli weryfikację w 1990 r. i w kolejnych latach służyli wolnej Polsce.

W rezultacie art. 15c ust. 3 godzi przede wszystkim w prawa osób, które wprawdzie przez pewien okres służyły „na rzecz totalitarnego państwa”, jednak po 1990 r. pracowały na rzecz wolnej Polski. Budzi poważne wątpliwości, czy wskazana konsekwencja wpisuje się w deklarowane przez art. 2 Konstytucji RP „urzeczywistnienie zasad sprawiedliwości społecznej”.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 53/23

Pozorność umowy wynikająca z art. 83 k.c. w związku z art. 300 k.p. zachodzi, gdy mimo zawarcia umowy praca nie jest w ogóle świadczona, ewentualnie okoliczności faktyczne jej wykonywania nie wypełniają cech stosunku pracy (co miało miejsce w niniejszej sprawie). Nie stanowi to wówczas tytułu ubezpieczenia społecznego.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., III USK 384/22

1. Legitymowanie się świadectwem wykonywania pracy górniczej nie oznacza, iż rzeczywiście praca górnicza była wykonywana, bowiem świadectwo to jest dokumentem prywatnym i podlega ocenie, tak jak każdy inny dowód z dokumentu prywatnego.
2. Przewóz pracowników i ewentualnie sprzętu nie stanowi pracy górniczej w rozumieniu art. 50c ust. 1 pkt 4 u.e.r.f.u.s., nawet gdy praca odbywała się na odkrywce w kopalni węgla brunatnego.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., III PSK 96/22

W sytuacji, gdy rozwiązanie umowy o pracę dotyczy pracownika wybranego przez pracodawcę z większej liczby pracowników zatrudnionych na takich samych lub porównywalnych stanowiskach pracy, przyczyną tego wypowiedzenia są nie tylko zmiany organizacyjne czy redukcja zatrudnienia, ale także określona kryteriami doboru sytuacja danego pracownika. Wynikający z art. 30 § 4 k.p. wymóg wskazania przyczyny wypowiedzenia umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony jest bowiem ściśle związany z możliwością oceny jego zasadności w rozumieniu art. 45 § 1 k.p. Odpowiedź na pytanie, dlaczego rozwiązano stosunek pracy z konkretnym pracownikiem, a pozostawiono w zatrudnieniu inne osoby zajmujące stanowiska objęte redukcją, powinna tkwić w przyjętych przez pracodawcę kryteriach doboru pracowników do zwolnienia. Dopiero wskazanie owych kryteriów w oświadczeniu o wypowiedzeniu, jako uzupełnienie ogólnie określonej przyczyny rozwiązania stosunku pracy w postaci zmian organizacyjnych powodujących zmniejszenie stanu zatrudnienia, uwidacznia cały kontekst sytuacyjny, w jakim doszło do zwolnienia konkretnej osoby, i pozwala pracownikowi zorientować się, dlaczego to jemu złożono tej treści oświadczenie woli, oraz podjąć próbę podważenia zasadności dokonanego przez pracodawcę wypowiedzenia umowy o pracę.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., II PSKP 34/23

Ocena, czy nastąpiło przejście części zakładu pracy na nowego pracodawcę, wymaga ustalenia, czy przejmowana część zakładu pracy zachowała tożsamość, a w szczególności – zależnie od tego, czy działanie jednostki gospodarczej opiera się głównie na pracy ludzkiej, czy na składnikach majątkowych – konieczne jest ustalenie, czy nowy usługodawca przejął decydującą o jej zachowaniu część pracowników lub majątku przejmowanej jednostki.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III PSK 68/23

Związek miejscowy i czasowy wypadku z pracą sprowadza się do ustalenia, że zdarzenie wystąpiło w czasie pracy w znaczeniu prawnym bądź w miejscu zakreślonym strefą zagrożenia stwarzanego przez pracę przez powiązanie doznania uszczerbku na zdrowiu z faktem wykonywania przez pracownika określonych czynności. W judykaturze łączy się przyczyny doznanego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci pracownika z wykonywaniem czynności zmierzających do realizacji zadań pracodawcy, do których pracownik zobowiązał się w umowie o pracę lub będących przedmiotem polecenia przełożonych albo nawet podjętych samorzutnie w interesie pracodawcy. Niewątpliwie zdarzenie będące przedmiotem niniejszej sprawy – zgodnie z ustaleniami faktycznymi – pozostaje w normatywnym związku z pracą, skoro doszło do niego w miejscu przeznaczonym na świadczenie pracy (na terenie zakładu pracy) oraz bezpośrednio po realizacji przez poszkodowanego obowiązków pracowniczych. Zgodnie z poglądami judykatury związek z pracą nie ma charakteru absolutnego i może zostać zerwany, gdy pracownik w przeznaczonym na pracę czasie i miejscu wykonuje czynności tak bezpośrednio, jak i pośrednio niezwiązane z realizacją jego obowiązków pracowniczych i czyni to dla celów prywatnych.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., II USK 249/22

Artykuł 5 k.c. w ogóle nie znajduje zastosowania w sprawach dotyczących świadczeń z ubezpieczenia społecznego, a materialnoprawną podstawą prawa do tych mogą być tylko przepisy prawa (na przykład ustawy o emeryturach i rentach), a nie zasady współżycia społecznego.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III USK 173/23

Orzekając o prawie do renty socjalnej, należy ustalić trwały lub okresowy charakter niezdolności do pracy, by prawidłowo oznaczyć czas, na jaki przyznaje się prawo do renty socjalnej.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., I USK 247/23

Niepełnosprawność nie jest odpowiednikiem niezdolności do pracy rozumianej jako utrata zdolności do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i brak rokowań co do odzyskania zdolności do pracy po przekwalifikowaniu (art. 12 ust. 1 u.e.r.f.u.s.), gdyż zdefiniowana została jako spowodowana naruszeniem sprawności organizmu niezdolność do wypełniania ról społecznych. Skutkiem niezdolności do wypełniania ról społecznych może być, ale nie musi, niezdolność do pracy. Zaliczenie ubezpieczonego do tzw. umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie stanowi przeszkody do orzeczenia całkowitej niezdolności do pracy.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., I PSK 78/23

W pojęciu „ciężkie naruszenie podstawowych obowiązków pracowniczych” mieszczą się trzy elementy. Są to: bezprawność zachowania pracownika (naruszenie podstawowego obowiązku pracowniczego); naruszenie albo zagrożenie interesów pracodawcy; zawinięcie obejmujące zarówno winę umyślną, jak i rażące niedbalstwo. Bezprawność zachowania pracownika jest przy tym rozumiana jako zachowanie sprzeczne z obowiązującymi

tego pracownika regulami wynikającymi z przepisów prawa pracy, które może polegać zarówno na działaniu, jak i na zaniechaniu. Sama bezprawność zachowania pracownika nie uzasadnia jeszcze rozwiązania z nim umowy o pracę w trybie art. 52 § 1 pkt 1 k.p. Bezprawności musi bowiem towarzyszyć spełnienie dwóch pozostałych wymienionych elementów. Określenie „ciężkie naruszenie” należy zatem tłumaczyć z uwzględnieniem stopnia winy pracownika i zagrożenia dla interesów pracodawcy powstałego wskutek jego działania lub zaniechania. Wina pracownika stanowi element podmiotowy kwalifikacji zarzucanego czynu, a ocenie podlega subiektywne nastawienie psychiczne sprawcy do swojego działania (zaniechania).

Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., III UZP 6/23

Wskaźnik częstości zatrudnionych w warunkach zagrożenia, stosowany przy obliczaniu stopy procentowej składki na ubezpieczenie wypadkowe zgodnie z art. 28 ust. 2, art. 30 ust. 1 i ust. 2 pkt 4 oraz art. 31 ust. 3 pkt 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2189 ze zm.) w związku z § 4 i 5 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych w zależności od zagrożeń zawodowych i ich skutków (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 740) jest ustalana z uwzględnieniem osób wyposażonych w środki ochrony indywidualnej.

Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., III UZP 3/23

Organ rentowy w przypadku podjęcia pozarolniczej działalności przez ubezpieczonego, nie negując tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym, jest uprawniony do weryfikacji podstawy wymiaru składek na te ubezpieczenia w sytuacji, gdy w początkowym okresie prowadzenia tej działalności ubezpieczony deklaruje podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne, której wysokość nie ma odzwierciedlenia w przychodach (art. 6 ust. 1 pkt 5 w związku z art. 83 ust. 1 pkt 1 i 3 w związku z art. 41 ust. 12 i 13, art. 68 ust. 1 oraz art. 86 ust. 1 i 2 w związku z art. 2a ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1230 ze zm.).

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III PSK 34/23

Warunkiem uznania miejscowości za pobliską jest to, aby w większości dojazdów czas przejazdu w obie strony nie przekraczał dwóch godzin. Teza o „obiektywnym charakterze” pojęć „czas dojazdu” i „miejscowość pobliska” odnosi się do tego, że posługiwanie się nimi przez ustawodawcę ma prowadzić do jednolitości w przyznawaniu uprawnień i równości praw, co ma znaczenie dla „jednolitego stosowania prawa przez organy administracji w sytuacji różnych służb mundurowych”. Definiując miejscowość pobliską, ustawodawca odwołuje się nie do odległości mierzonej w kilometrach, co jak wydaje się, byłoby najprostszym kryterium, ale do powszechnie dostępnych możliwości dojazdu. O zakwalifikowaniu miejscowości do pobliskiej miejsca pełnienia służby decydują dwie zasadnicze przesłanki: czas dojazdu oraz rodzaj środka transportu. Brzmienie art. 170 ust. 4 ustawy z 2010 r. o Służbie Więziennej wprost wskazuje, iż trasę dojazdu wyznacza stacja (przystanek) najbliższa miejscu pełnienia służby oraz stacja (przystanek)

najbliższa miejscu zamieszkania. Z przepisu tego wyraźnie wynika, że stacja (przystanek) ma być położona najbliżej miejsca pełnienia służby/zamieszkania, a nie zaś że ma znajdować się w miejscowości będącej miejscem pełnienia służby/zamieszkania funkcjonariusza.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III USK 400/22

Członkom załogi statku rybackiego wykonującym prace w służbie pokładowej przysługuje prawo do emerytury pomostowej na podstawie art. 8 ustawy z 2008 r. o emeryturach pomostowych w związku z punktem 22 załącznika nr 1 do tej ustawy.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III USKP 16/23

„Wyzerowanie lat służby” nie narusza zasady proporcjonalności wobec funkcjonariuszy, których lata służby przypadły przed zmianami zapoczątkowanymi w 1989 r.

Bibliografia

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 5809/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 6431/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., I CSK 6830/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II KO 149/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2023 r., I CSK 5642/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 832/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2537/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2432/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., I CSK 2754/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2023 r., I CSK 2258/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2023 r., I CSK 1888/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 2023 r., III KO 125/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., I CSK 6193/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III UZ 3/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 425/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 246/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 48/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2023 r., III USK 53/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., III PSK 96/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., III USK 384/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., I CSK 5713/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., I CSK 5734/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III CZ 300/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III KK 484/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III PSK 68/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., II USK 249/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III USK 173/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., I PSK 78/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., I USK 247/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2023 r., I CSK 5097/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2023 r., I CSK 5477/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2023 r., I CSK 6661/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III PSK 34/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III USK 400/22.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., III CZP 41/23.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., III CZP 32/23.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2023 r., III CZP 42/23.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2023 r., III CZP 54/23.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 2023 r., III CZP 36/23.
Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., III UZP 6/23.
Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., III UZP 3/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 grudnia 2023 r., I KK 275/23.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 586/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 549/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 2023 r., II CSKP 515/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2023 r., III KK 297/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2023 r., III KK 340/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2023 r., I USKP 85/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., II KK 548/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2023 r., II PSKP 34/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., II KK 563/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., IV KK 502/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2023 r., V KK 205/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., V KK 475/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2023 r., IV KK 471/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2023 r., V KK 206/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., II KK 445/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III USKP 16/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2023 r., I KK 152/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2023 r., II CSKP 1913/22.

LISTA RECENZENTÓW (w porządku alfabetycznym)

- » dr Michał Araszkiewicz r.pr., Uniwersytet Jagielloński;
- » dr hab. Małgorzata Balwicka-Szczyrba r.pr., Uniwersytet Gdański;
- » prof. dr hab. Andrzej Bałandynowicz, Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Państwowa Uczelnia Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu;
- » prof. dr hab. Krzysztof Baran, Uniwersytet Jagielloński;
- » dr hab. Jacek Barcik, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr hab. Mariusz Bidziński, prof. SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego w Warszawie;
- » dr hab. Mateusz Błachucki, Polska Akademia Nauk;
- » prof. dr hab. Łukasz Błaszczak r.pr., Uniwersytet Wrocławski;
- » dr hab. Joanna Bodio r.pr., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie;
- » dr hab. Monika Bogucka-Felczak, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Tomasz Bojar-Fijałkowski, prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy;
- » dr Teodor Bulenda, Uniwersytet Warszawski;
- » dr hab. Piotr Chlebowicz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » prof. dr hab. Marek Chmaj r.pr., SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie, Polska Akademia Nauk;
- » prof. dr hab. Janina Ciechanowicz-McLean, Uniwersytet Gdański;
- » dr Ziemowit Cieślik r.pr., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie;
- » dr Katarzyna Dadańska r.pr., Uniwersytet Szczeciński;
- » dr hab. Jarosław Dobkowski, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
- » dr hab. Grzegorz Dobrowolski, prof. nadzw. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr hab. Michał Domagała, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie;
- » dr hab. Tomasz Duraj, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Monika Florczak-Wątor, prof. nadzw. Uniwersytetu Jagiellońskiego;
- » dr hab. Kamil Frąckowiak, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Teresa Gardocka, prof. Uniwersytetu SWPS w Warszawie;
- » dr hab. Izabella Gil r.pr., prof. Uniwersytetu Wrocławskiego;
- » dr hab. Marcin Glicz, prof. Akademii Pomorskiej w Słupsku;
- » dr hab. adw. Witold M. Góralski, prof. Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie;
- » dr hab. Marcin Górski r.pr., Uniwersytet Łódzki, Polska Akademia Nauk;
- » dr hab. Filip Grzegorzczak, prof. nadzw. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie;
- » dr hab. Piotr Herbowski, prof. Akademii Kujawsko-Pomorskiej;
- » prof. dr hab. Stanisław Hoc, Uniwersytet Opolski;
- » dr hab. Jacek Izydorczyk, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Marlena Jankowska-Augustyn, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr Tomasz Jaroszyński r.pr., Politechnika Warszawska;
- » dr Dariusz Kała, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie;
- » dr hab. Aleksander Kappes, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Dorota Karkowska, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego;
- » dr hab. Przemysław Kledzik r.pr., Uniwersytet Szczeciński;
- » dr Michał Kobylarz r.pr., Uniwersytet Jagielloński;
- » prof. dr hab. Radosław Koper, Uniwersytet Śląski w Katowicach;
- » dr hab. Barbara Kowalczyk, Uniwersytet Wrocławski;
- » dr Patrycja Kozłowska-Kalisz r.pr., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie;

- » dr Małgorzata Krasnodębska-Tomkiel r.pr., Polska Akademia Nauk;
- » dr hab. Monika A. Król, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Ewa Kruk, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie;
- » dr Michał Krzykowski r.pr., Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Adam Kwieciński, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego;
- » dr hab. Agnieszka Laskowska-Hulisz, prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu;
- » prof. dr hab. Zbigniew Lasocik, Uniwersytet Warszawski;
- » dr hab. Jerzy Leszczyński r.pr., prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr hab. Wojciech Lis, prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie;
- » dr Piotr Lissoń, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- » dr hab. Marcin Łysko, prof. Uniwersytetu w Białymstoku;
- » dr hab. Anna Machnikowska, prof. Uniwersytetu Gdańskiego;
- » dr hab. Dariusz Makilla, prof. nadzw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie;
- » prof. dr hab. Agnieszka Malarewicz-Jakubów, Uniwersytet w Białymstoku;
- » dr Michał Mariański, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Krystian Markiewicz, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr Wojciech Maruchin, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie;
- » dr Przemysław Mijał r.pr., Uniwersytet Szczeciński;
- » dr hab. Alina Miruć, prof. Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie;
- » dr hab. Adam Niewiadomski, prof. Uniwersytetu Warszawskiego;
- » dr hab. Jan Olszewski, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego;
- » dr hab. Radosław Olszewski, prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr Beata Pachuca-Smulska r.pr., Politechnika Warszawska;
- » dr hab. Bogumił Pahl, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
- » prof. Ferdinando Parente, Ph.D., Università degli Studi di Bari „Aldo Moro”, Włochy;
- » dr hab. Piotr Pinior, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr hab. Ryszard Piotrowski, prof. Uniwersytetu Warszawskiego;
- » dr hab. Jacek Potulski, prof. Uniwersytetu Gdańskiego;
- » prof. dr hab. Andrzej Powalowski, Uniwersytet Gdański;
- » dr hab. Piotr Prusinowski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Maciej Rzewuski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Janusz Sawicki, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego;
- » dr hab. Iwona Sierpowska, prof. SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego we Wrocławiu;
- » prof. dr hab. Bronisław Sitek, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie;
- » dr hab. Paweł Sitek, prof. Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie;
- » dr hab. Jędrzej Skrzypczak r.pr., prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- » prof. dr hab. Jacek Sobczak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- » dr Justyna Stadniczeńko, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie;
- » prof. dr hab. Kazimierz Strzyczkowski, Uniwersytet Łódzki;
- » dr hab. Robert Suwaj, prof. Politechniki Warszawskiej;
- » dr hab. Marzena Szablowska-Juckiewicz, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu;
- » dr Dariusz Szafranski, Uniwersytet Warszawski;
- » dr hab. Helena Szewczyk, Uniwersytet Śląski w Katowicach;
- » dr hab. Renata Świrgoń-Skok, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego;
- » dr hab. Krzysztof Wiak, prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego;
- » prof. dr hab. Elżbieta Ura, Uniwersytet Rzeszowski;
- » dr hab. Michał Wojewoda r.pr., prof. Uniwersytetu Łódzkiego;
- » dr Magdalena Wróbel r.pr., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie;

- » dr Krzysztof Wygoda, Uniwersytet Wrocławski;
- » dr hab. Piotr Zacharczuk, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie;
- » dr hab. Jarosław Zagrodnik, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
- » dr Anna Zalesińska r.pr., Uniwersytet Wrocławski;
- » prof. dr hab. Robert Zawłocki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- » dr hab. Jakub Zięty, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
- » dr Krystyna Ziółkowska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- » dr hab. Łukasz Żarnowiec, prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Kwartalnik „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” jest czasopismem naukowym samorządu radców prawnych. Jego misją jest tworzenie przestrzeni do refleksji naukowej na temat zagadnień prawnych istotnych z perspektywy radców prawnych i ich samorządu zawodowego, jak też platformy upowszechniania wyników badań z zakresu nauk prawnych prowadzonych przez radców prawnych i aplikantów radcowskich. Celem periodyku jest zapewnienie radcom prawnym i aplikantom radcowskim udziału w prowadzonej w nauce dyskusji nad zagadnieniami prawnymi, jak też powszechnego dostępu (*open access*) do aktualnych wyników badań nad kwestiami istotnymi tak teoretycznie, jak i praktycznie z perspektywy wykonywanego przez nich zawodu. Czasopismo jest społecznie zaangażowane i odpowiedzialne – służy pogłębieniu refleksji nad aktualnymi problemami prawnymi kluczowymi dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa, w których rozwiązaniu mogą mieć udział radcowie prawni. Publikowane są w nim oryginalne, recenzowane prace naukowe dotyczące zagadnień ze wszystkich gałęzi prawa, w szczególności związane z praktycznymi i doktrynalnymi aspektami wykonywania zawodu radcy prawnego, tradycją świadczenia pomocy prawnej, funkcjonowaniem samorządów zaufania publicznego i statusem ich członków, odpowiedzialnością dyscyplinarną i orzecznictwem w sprawach dyscyplinarnych radców prawnych, a także przeglądy i analizy orzeczeń sądów i trybunałów. W kwartalniku „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” publikowane są w szczególności prace naukowców, radców prawnych i aplikantów radcowskich, a także innych osób, po spełnieniu stawianych dla tych prac wymagań określonych przez kolegium redakcyjne.

Punkty MEiN: 100

- » Redakcja kwartalnika „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” stosuje zasady etyki publikacyjnej, mające na celu przeciwdziałanie nieuczciwym praktykom publikacyjnym, w szczególności zgodne z wytycznymi Komitetu do spraw Etyki Publikacyjnej (COPE – Committee on Publication Ethics), <https://publicationethics.org>.
- » Kolegium redakcyjne kwartalnika „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” w swojej pracy stale czuwa nad przestrzeganiem przyjętych zasad etycznych i metod pracy naukowej oraz przeciwdziała praktykom, które nie są zgodne z tymi zasadami.
- » Do druku przyjmowane są wyłącznie prace twórcze i oryginalne. Prace zgłaszane do kwartalnika (opracowania dotyczące tego samego lub zbliżonego zagadnienia i tego samego autora) nie mogą być zgłoszone do publikacji w innym czasopiśmie lub publikacji, pod rygorem odmowy publikacji opracowań danego autora na łamach kwartalnika. W czasopiśmie nie publikuje się prac już wcześniej opublikowanych; wyjątki od tej zasady może dopuścić redaktor naczelny.
- » Kolegium redakcyjne wykrywa i dokumentuje wszelkie przejawy naruszenia zasad etycznych w nauce, w tym przypadki nierzetelności badawczej i naukowej.
- » Publikacji podlegają tylko prace własne autorów. *Ghostwriting* i *guest/honorary authorship* są na łamach kwartalnika „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” niedopuszczalne. Plagiat czy inne naruszenia praw autorskich lub etyki bądź rzetelności badawczej skutkują odmową publikacji opracowań danego autora na łamach kwartalnika oraz zawiadomieniem właściwych podmiotów i organów, w tym przypadku radców prawnych, i odpowiedzialnością dyscyplinarną. W przypadku stwierdzenia wskazanych naruszeń względem tekstu opublikowanego kolegium redakcyjne wycofuje wersję elektroniczną opracowania z otwartego dostępu, jak również publikuje informację o stwierdzonym naruszeniu w najbliższym wydaniu drukowanym.
- » W przypadku finansowania danej publikacji ze źródeł zewnętrznych (np. grantu) autor obowiązany jest podać to źródło.
- » Kwartalnik nie publikuje glos do orzeczeń autorów, którzy brali udział w postępowaniach, w których głosowane orzeczenie zapadło.
- » Prace współautorskie powinny zostać opatrzone wskazaniem procentowym wkładu każdego autora w publikację.
- » Autorzy są obowiązani zachować najwyższe standardy obiektywności, rzetelności i staranności badawczej i metodologicznej, w szczególności biorą odpowiedzialność za treść opracowania swojego autorstwa, w tym aktualność i prawidłowość przywołanych regulacji prawnych, danych statystycznych, orzecznictwa i poglądów doktryny.

- » Fragmety inspirowane innymi materiałami, w tym artykułami, opracowaniami i orzeczeniami, muszą być opatrzone przez autora odpowiednim przypisem. Przypisy powinny umożliwiać ustalenie źródła i dotarcie do niego. Cytaty powinny być wyraźnie zaznaczone. Wyniki przeprowadzonych badań muszą być weryfikowalne. Źródła internetowe powinny być opatrzone datą dostępu.
- » Powielanie lub parafrazowanie własnych treści wcześniej przez autora opublikowanych jest niedopuszczalne, chyba że na zasadach cytatu opatrzonego przypisem. Nadmierna skala autocytowań może uzasadniać odmowę przyjęcia publikacji.
- » Autor, przekazując opracowanie, zapewnia, że przekazane prawa autorskie do utworu w dacie jego przyjęcia przez redakcję nie będą ograniczone jakimikolwiek prawami osób trzecich, korzystanie z utworu i rozporządzanie nim przez wydawcę nie będzie naruszać dóbr osobistych ani praw osób trzecich.
- » Autorzy zobowiązani są wymienić w bibliografii załącznikowej źródła (publikacje, orzeczenia), które zostały przez nich wykorzystane przy tworzeniu opracowania.
- » Z autorami zawierane są umowy wydawnicze.
- » Do publikacji może zostać skierowane opracowanie naukowe, w szczególności artykuł naukowy lub glosa, wyłącznie w przypadku uzyskania recenzji pozytywnej, jak też pozytywnej oceny ze strony kolegium redakcyjnego, a w przypadku jego ustanowienia – także redaktora tematycznego.
- » Kolegium redakcyjne zastrzega sobie prawo odmowy skierowania do recenzji i przyjęcia do publikacji opracowania, które narusza niniejsze zasady lub nie odpowiada profilowi tematycznemu czasopisma lub jego celom i misji bądź gdy staranność i poziom opracowania (jakość naukowa), w tym rzetelność jego przygotowania, nie odpowiadają poziomowi naukowemu wymaganemu dla publikacji na łamach kwartalnika.
- » Decyzja o przyjęciu do druku i publikacji opracowania zależy od jego wartości naukowej, oryginalności ujęcia problemu, przejrzystości i rzetelności wyводу, zgodności z profilem tematycznym czasopisma oraz od znaczenia prawnego, społecznego, naukowego lub zawodowego danego zagadnienia.
- » Kwestie niemerytoryczne, w tym cechy osobiste autora, nie mają wpływu na decyzję o publikacji lub odmowie publikacji opracowania na łamach kwartalnika (zasada fair play).
- » Na łamach kwartalnika są publikowane uzasadnione sprostowania, erraty, wyjaśnienia lub przeprosiny.
- » Autor powinien niezwłocznie powiadomić kolegium redakcyjne o zauważonych istotnych błędach w swojej publikacji.
- » Informacja o tym, kto recenzował dane opracowanie, nie jest upubliczniana ani udostępniana, w tym autorom.
- » Lista recenzentów współpracujących z czasopismem w danym okresie publikowana jest zarówno na stronie internetowej czasopisma, jak i w jego wersji drukowanej.
- » Informacje o złożonym opracowaniu są udostępniane wyłącznie członkom kolegium redakcyjnego, osobom obsługującym czasopismo, recenzentom i kandydatom na recenzenta oraz wydawcy.
- » Jakikolwiek informacje zawarte w propozycji publikacji, która nie została przyjęta do druku na łamach kwartalnika, nie mogą być wykorzystane przez osoby, którym

informacje te w ramach prac kwartalnika zostały udostępnione, chyba że autor wyrazi na to pisemną zgodę.

- » Redakcja nie wyznacza na recenzentów osób, co do których bezstronności, obiektywności lub fachowości mogą zachodzić wątpliwości, w szczególności pozostających z autorem opracowania w zależności zawodowej lub osobistej.
- » Kolegium redakcyjne wyznacza co najmniej jednego recenzenta dla zgłoszonego opracowania spośród osób nieznajdujących się w konflikcie interesu z autorem opracowania.
- » Do recenzowania opracowania wyznaczane są wyłącznie osoby będące w świetle swojego dorobku naukowego specjalistami z zakresu, którego dotyczy recenzowane opracowanie.
- » Recenzent wskazuje, że praca nadaje się do publikacji albo że praca zasługuje na publikację po poprawkach, albo że wymaga dopracowania i ponownej recenzji, albo że praca nie nadaje się do publikacji. Recenzent informuje kolegium redakcyjne o wszelkich podejrzeniach niezetelności naukowej w związku z recenzowanym tekstem, w szczególności plagiatu.
- » Recenzent jest obowiązany sporządzić recenzję niezwłocznie, nie później niż przed upływem ustalonego terminu. W razie prawdopodobieństwa jakichkolwiek opóźnień powinien uprzedzić o nich kolegium redakcyjne.
- » Akceptowane są tylko recenzje staranne, fachowe, uargumentowane względem każdej uwagi, obiektywne i z jasną konkluzją. Recenzja stanowi ocenę opracowania – niedopuszczalna jest krytyka jej autora. Ewentualne poprawki powinny być wskazywane przez recenzenta w sposób precyzyjny. Recenzja niespełniająca tych standardów podlega zwrotowi do recenzenta w celu poprawy.
- » Gdy jest to zasadne, recenzent może zasugerować wykorzystanie przez autora dodatkowo konkretnych źródeł (np. publikacji), niewspomnianych w przekazanym opracowaniu.
- » Opracowanie jest przekazywane tylko do wiadomości recenzenta. Recenzent jest zobowiązany do poufności – nie jest upoważniony do dalszego udostępniania otrzymanego opracowania.

Zasady ogólne

1. Redakcja przyjmuje, odpowiadające misji i celom czasopisma, oryginalne artykuły naukowe o objętości od 25 tys. do 42 tys. znaków ze spacjami. Wymagania co do objętości tekstu nie dotyczą polemik, glos, sprawozdań, recenzji, przy czym nie powinny one przekraczać objętości artykułu naukowego.
2. Za publikację artykułu lub glosy na łamach kwartalnika „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” autor otrzymuje wynagrodzenie zgodne z zasadami obowiązującymi w chwili przyjęcia do druku.
3. Tekst powinien mieć wyraźnie zaznaczony podział na podrozdziały, podsumowanie oraz przypisy. Fragmenty wewnętrzne tekstu nie powinny być pogrubione.
4. Przesłany tekst powinien być w części merytorycznej wyjustowany.
5. Glosa powinna również posiadać tytuł oraz mieć wyróżnioną zwięzłą tezę glosowanego orzeczenia. W przypadku gdy tezę wyróżnił sam glosator, powinno zostać to zaznaczone w przypisie. Należy zaznaczyć, czy glosa ma charakter aprobujący, częściowo krytyczny, częściowo aprobujący czy krytyczny.
6. Niedopuszczalne jest złożenie glosy w sprawie, w której autor glosy brał udział.
7. Do artykułu należy dołączyć:
  - a) streszczenie w języku polskim i angielskim, poprzedzone tytułem w języku polskim oraz w języku angielskim – o objętości do 1,5 tys. znaków ze spacjami (streszczenie nie powinno zawierać wyrażen w metajęzyku – np. „autor stoi na stanowisku...”, „artykuł opisuje...”),
  - b) słowa kluczowe – od trzech do pięciu (w języku polskim i angielskim),
  - c) wykaz literatury w układzie alfabetycznym (przywołanej w przypisach zgłoszonego tekstu) oraz orzecznictwa w układzie chronologicznym dla poszczególnych sądów i trybunałów,
  - d) podanie źródła finansowania, jeśli niezbędne jest jego zaznaczenie (np. grant, stypendium).
8. Autor powinien podać nr ORCID oraz afiliację (jeżeli istnieje taka możliwość). Autor może także podać adres poczty elektronicznej do kontaktu, który zostanie opublikowany.
9. Autorzy prac zakwalifikowanych do wydania muszą nadesłać podpisane oświadczenia o nienaruszaniu praw osób trzecich, a także – w przypadku współautorstwa – wskazać wkład w powstanie publikacji każdego ze współautorów.

Wymogi redakcyjne

Ogólne

1. Czcionka:
  - a) tekst główny – Times New Roman 12 punktów, wyjustowany;
  - b) tekst przypisów – Times New Roman 10 punktów, wyjustowany;
  - c) numery stron – Times New Roman 10 punktów, w prawym dolnym rogu.
2. Zwroty w języku obcym zaznaczyć kursywą.
3. Stosować pełne imiona w całym tekście głównym (w przypisach inicjały); nie należy dodawać spacji między inicjałami.
4. Cytowane fragmenty powinny być umieszczone w cudzysłowie (bez kursywy).

Przypisy

1. Jednolite w całym tekście.
2. Przypis należy stawiać przed kropką kończącą zdanie lub w innym odpowiednim miejscu w zdaniu. Nie należy stawiać przypisu po kropce kończącej zdanie.
3. Przypis należy rozpoczynać zawsze wielką literą. Kropka na końcu każdego przypisu.
4. Jeżeli źródło wskazane w przypisie jest przywoływane poglądowo, wówczas należy poprzedzić przywołanie skrótem „Zob.” Jeśli przywoływane jest porównawczo lub polemicznie, wówczas należy zastosować skrót „Por.” W przypadku wiernego przywołania (cytowania) przypisu nie należy poprzedzać wskazanymi skrótami.
5. W przypadku publikacji obcojęzycznej w alfabecie innym niż łaciński należy podać tytuł transkrybowany na alfabet łaciński, a w nawiasie obok zamieścić tytuł w alfabecie oryginalnym.
6. Przypisy literaturowe:
  - a) MONOGRAFIE: inicjał imienia autora; podwójne inicjały bez spacji (M.J. Nowak); nazwisko; tytuł kursywą (bez cudzysłowu), miejsce i rok wydania; numer strony:

Ł. Kobroń-Gąsiorowska, *Modele ochrony whistleblowera (sygnalisty)*, Warszawa 2022, s. 77.
  - b) ROZDZIAŁ W PRACY ZBIOROWEJ: kolejność elementów jak przy monografiach, [w:] w nawiasie kwadratowym:

E. Gruza, *Instytucje specjalistyczne jako podmiot opiniujący*, [w:] *Oblicza współczesnej kryminalistyki. Księga jubileuszowa profesora Huberta Kołeckiego*, red. E. Gruza, Warszawa 2013, s. 100.

L. Staniszevska, *Postępowania administracyjne w sprawie nakładania administracyjnych kar pieniężnych*, [w:] *System Prawa Administracyjnego Procesowego. Tom IV. Postępowania autonomiczne i szczególne. Postępowania niejurusdykcyjne*, red. A. Matan, Warszawa 2021, s. 773.

c) SYGNALIZACJA AUTORSTWA W MONOGRAFII WIELOAUTORSKIEJ (KOMENTARZU): kolejność elementów jak przy rozdziale w pracy zbiorowej:

T. Demendecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2019, s. 56.

A. Sypnicki, *Art. 7*, [w:] *Specustawa mieszkaniowa. Komentarz*, red. A. Jakubowski, Warszawa 2019, s. 121.

d) CZASOPISMA: nazwa czasopisma w cudzysłowie, następnie rok i oznaczenie numeru/zeszytu/tomu, strona; nie stosujemy skrótów czasopism, np.

W. Radecki, *Koncepcja odpowiedzialności prawnej w ustawie z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, „Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka” 2001, nr 3, s. 17.

M. Wilejczyk, *O szkodliwości wysokich kar umownych*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 1, s. 27–32.

G. Heleniak, E. Talma-Pogrzebska, *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 10 listopada 2020 r. (sygn. akt II GSK 833/20)*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2021, nr 5, s. 172–173.

A. Orzeł, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2014 r., V CSK 45/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2015, nr 6, poz. 56, s. 858–865.

e) POZYCJE (KOMENTARZE, ARTYKUŁY) Z LEXA I LEGALISA: zasady jak powyżej; jeśli nie jest znane miejsce wydania, to pomijamy tę pozycję; jeśli nie jesteśmy w stanie podać numeru strony, należy podać możliwie dokładne odesłanie do rozdziału, podrozdziału, punktu, numeru tezy, numeru bocznego, np.:

M. Kuliński, *Prawa autorskie w budownictwie*, [w:] *Bezpieczeństwo umów w procesie budowlanym*, red. M. Kuliński, 2016, Legalis, podrozdział 1.

K. Rokicka-Murszewska, [w:] *Specustawa mieszkaniowa. Komentarz*, red. A. Jakubowski, Warszawa 2019, Legalis, komentarz do art. 2, Nb 3.

M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Fras, M. Habdas, 2018, LEX/el., komentarz do art. 449, pkt 3.

f) AKTY PRAWNE:

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1166).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 735 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 2 czerwca 2017 r. w sprawie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mediatora w postępowaniu administracyjnym (Dz.U. poz. 1088).

Uchwała nr XXXVIII/288/22 Rady Gminy Laskowa z dnia 28 czerwca 2022 r. w sprawie: nadania statutu Środowiskowemu Domowi Samopomocy w Ujanowicach (Dz.Urz.Woj.Małop. z 2022 r. poz. 4510).

g) ORZECZENIA: określenie formy orzeczenia, data, sygnatura (bez stosowania skrótu „sygn.”), miejsce publikacji; w przypadku uchwał można dodać w nawiasie wskazanie, w jakim składzie uchwała została wydana.

Wyrok TK z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, OTK 2005, seria A, nr 5, poz. 51.

Uchwała (trzech sędziów) SN z dnia 28 maja 2021 r., OSNC 2021, nr 11, poz. 72.

Uchwała (pełnego składu) NSA z dnia 26 października 2009 r., I OPS 10/09, ONSAiWSA 2010, nr 1, poz. 1.

Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 22 października 2019 r., II SA/Gl 803/19, LEX nr 2734899.

Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 12 lutego 2019 r., II SA/Bd 1262/19, CBOSA.

Wyrok ETPC z dnia 29 marca 2011 r. w sprawie Potomska i Potomski przeciwko Polsce, skarga nr 33949/05, LEX nr 784737, z glosą D. Sześciło, „Samorząd Terytorialny” 2011, nr 9, s. 81–83.

Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Wielkopolskiego z dnia 28 lipca 2009 r., WN.I.-6.0912-3/2009, Dz.Urz.Woj.Włkp. 2009, nr 153, poz. 2647.

h) ŹRÓDŁA INTERNETOWE: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł artykułu, data publikacji (jeśli to możliwe do określenia); link (bez hiperłącza), data dostępu, np.

J. Parafianowicz, *Banan w teczce – blichtr u prawników*, 1 sierpnia 2021 r., <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art16892101-joanna-parafianowicz-banan-w-teczce-blichtr-u-prawnikow> [dostęp: 15 lipca 2022 r.].

Ł. Staszewski, *Protesty społeczne po decyzji ws. aborcji. RPO przypomina rządzącym standardy zgromadzeń spontanicznych*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/protesty-po-decyzji-aborcji-rpo-przypomina-rzadzacy-m-standardy> [dostęp: 15 lipca 2022 r.].

Skracanie przypisów i skróty

1. Stosujemy skróty *ibidem*, *idem*, *eadem*, *passim* (kursywą), np.
  - a) *Ibidem*, s. 373.
  - b) W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2018, *passim*.
2. Nie stosujemy skrótu *op. cit.* Skrót tytułu podawać z wielokropkiem, np.
  - a) Ł. Kobroń-Gąsiorowska, *Modele ochrony...*, s. 36.
3. Stosować skróty ustaw w formacie następującym: k.p.a., k.c., k.p.c., k.k., u.p.z.p., u.p.e.a. itd.

Bibliografia

1. Wykaz wykorzystanej literatury umieszczamy na końcu tekstu (bez aktów prawnych, orzecznictwa, innych dokumentów).

2. Każda pozycja zakończona kropką.
3. Nie należy podawać numerów stron.
4. Kolejność – alfabetyczna według nazwiska, np.

Kobroń-Gąsiorowska Ł., *Modele ochrony whistleblowera (sygnalisty)*, Warszawa 2022.

Leoński Z., Szewczyk M., Kruś M., *Prawo zagospodarowania przestrzeni*, Warszawa 2019.

Łaguna Ł., *Status prawny sygnalisty na gruncie dyrektywy 2019/1937*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021.

Małysa-Sulińska K., *Dobre sąsiedztwo jako przesłanka wydania decyzji o warunkach zabudowy*, „Casus” 2009, nr 1.

5. W przypadku wykazu orzeczeń należy je podawać w kolejności alfabetycznej dla poszczególnych sądów i trybunałów, poczynając od trybunałów zagranicznych, przez TK, SN, NSA, WSA, SA, SO, SR, orzeczenia organów administracji.

Zgłoszenia

1. **Kartę zgłoszenia** publikacji zawierającą stosowne oświadczenie i informację można pobrać ze strony: <https://kirp.pl/wydawnictwa-krajowej-rady-radcow-prawnych>.
2. Teksty w wersji elektronicznej, wraz z kartą zgłoszenia publikacji, prosimy kierować na adres e-mail: **radca.prawny@kirp.pl** lub zgłaszać poprzez panel redakcyjny dostępny pod adresem: <https://ojs.ejournals.eu/Radca-Prawny>.

Radca Prawny. Zeszyty Naukowe
Kwartalnik naukowy

Punkty MEiN: 100

<https://kwartalnikradcaprawny.kirp.pl/>
<https://www.ejournals.eu/Radca-Prawny/>

Wydawca

Krajowa Izba Radców Prawnych
ul. Powązkowska 15
01-797 Warszawa
e-mail: radca.prawny@kirp.pl

Redaktor koordynator

Klara Szczęsnowicz

Abstrakty i słowa kluczowe w języku angielskim

Piotr Brodowski

Korekta

Aleksandra Sachanowicz-Wrzal

DTP, layout i projekt okładki

Aleksandra Snitsaruk

Druk

Wiedza i Praktyka

© Copyright by Krajowa Izba Radców Prawnych
Warszawa 2023

ISSN 2392-1943

ISSN 2392-1943

KRAJOWA IZBA
RADCÓW PRAWNYCH